M
f
65

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
26 D
5

44
f
10

44
f
65.

44.f.10

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

Applic.° al Coll. Rom.°

io

44.3.10.

ETHICES PHILOSOPHIAE COMPENDIVM, EX PLATONE, Ariſtotele, alijſq; optimis quibuſq; auctoribus collectum à SEBASTIANO FOXIO Morzillo Hiſpalenſi.

Ad clariſſ. uirum D. ALPHONSVM FERRANDVM Cordubenſem, & Agidarium.

HEIDELBERGAE.

BIBL. SEC. COLL. ROM. SOC. IESV
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

V

12 26 D 5

CLARISS. VIRO D. ALFONSO FERRANDO Cordubenſi, & Agidario, Sebaſtianus Foxius Morzillus Hiſpalenſis S.P.D.

VNIVERSAM *naturæ ſcientiam in ijs ferè Commentarijs, qui à nobis nuper in Timæum Platonis ſcripti ſunt, comprehendimus. Nunc id ad perfectam philoſophiæ tractationem reſtare uidebatur, ut de moribus diſputaremus: hoc eſt, de altera illius parte, quæ in hominum actionibus, uitæq; communis officijs uerſatur. Hanc nos, quàm fieri potuit breuiſſimè, tribus his libris complexi ſumus, Alfonſe clariſſime: non quòd in ea re noſtram poſt Platonis, Ariſtotelis, Xenophontis, cæterorumq; ſcripta, induſtriam deſidera-*

ri putaremus: ſed quòd ei qui uniuerſam philoſophiam compendio tractare inſtituerit, commodiſſima ratio ſit, ut quæ ſparſim à multis, ac ſine ordine dicta ſunt, in unum quaſi corpus conferantur, resq; tota diſtinctius & apertius explicetur. Id quanquam à me modo nequaquã poſtulari alicui uideatur, quòd ſatis eſſe illorum quos paulo antè cõmemoraui, auctorum libros exiſtimet: tamen ſi eorundem inſtitutum, ac mei conſilij rationem conſideret, intelliget profecto, & cõmodum hunc noſtrũ laborem fore: & neceſſe fuiſſe, poſt illos aliquid de moribus ſcripſiſſe. Nam cum de fine bonorum extremo, deq; uirtutibus inter ſe pleriq; diſſentiant, aliudq; Academici & Peripatetici, aliud Stoici & Epicurei de multis opinentur, unum ex ijs omnibus

nibus effici compendium non poteſt: cum nec eædem ipſorum ſint ſententiæ, atq; ex diuerſis, planeq́; cõtrarijs, unum aliquod diſciplinæ genus nequeat conſtitui. At obijciat forſitan aliquis, ſatis eſſe aliquod ſcriptum aut Ariſtotelis, aut Platonis, in compendium redegiſſe, nec nouum aliud doctrinæ genus induxiſſe. Certè id facilè admitterem, ſi ſcientiam auctorum, à quibus ſit tradita, auctoritate metiri, ac non ueritate potius oporteret. Qui enim de philoſophia, id eſt uera certaq́; ſcientia diſſerere uoluerit, minimè quidem debet, quod Plato, aut quod Ariſtoteles dixerit, amplecti, idq́; pro rato exploratoq́; habere: ſed ipſam doctrinæ uim explicare, poſthabita cuiuſquam auctoritate, quæcunq; rationi ac ueritati minimè congruerit. Nec

mihi uerò eorum ſententia ualde proba tur, qui dicant, multa ſatis atq; præclara literarum monumenta reliquiſſe nobis antiquos ſcriptores: nec denuò, ut quidquam ſcribatur, opus eſſe: cum eadem illi ratione & poſt alios, quos imitati ſunt, nihil ſcripſiſſent: & occaſionem omnem eoſdem auctores intelligendi, nouaq; inueſtigandi, ſimul adimant. Sed ſi ſuos adhuc antiquos pertinaciſsimè tueantur, ac retineant, uagentur quidem per me cæci atq; errabundi in latiſsimis illis multorum ſcriptis de ſummo bono, de animi morbis, de uirtutibus ac uitijs, de officijs, de Repub. de re familiari, deq; alijs hominũ actionibus, in quibus hæc ſine ordine obſcurè, diffuſe, ac falſo nonnunquam diſputãtur. Omitto enim, an uerè Plato, aut Ariſtoteles, cæteriq; ſum

mum

mum bonū deſcripſerint, uirtutesq; ueras tradiderint: id quod maiori diſputatione indiget. Equidem id auſim liberè profiteri, nec illa omnia in certū aliquē ordinem contrahi poſſe: nec quòd quis multam in ijs legendis operam collocet, ueram eum Ethices philoſophiæ notitiā aſſequuturū, niſi etiam aliarū rerum adhibeat cognitionē. Ego uerò, cum certam huius artis rationem in his libris tradere ſtatuiſſem, nullius auctoritati adhærendum mihi eſſe exiſtimaui: ſed eam de bonorum fine, humanisq; actionibus ſententiam tueri, quæ religioni noſtræ quāmaximè conſentiret. Cum qua quidem ueluti norma cæterorum philoſophorū ſententias cōferens, quæ illi magis congruerent, ut ueriora probaui: quæ repugnarent, liberè reieci. Nec enim om

nia ſcriptorũ omniũ decreta improbanda eſſe prorſus cenſuimus, nec rurſus approbanda, ne maledici aut pertinaces uideremur. Ea igitur tradendæ huius ſcientiæ ratione inſtituta, partes omnes eiuſdem breuiter cõplecti uolui, ne quid à me ad perfectã de morib. tractationẽ omitteretur. Itaq; tribus ex libris, quib. tota hæc ars continetur, prior de felicitate hominis inſtitutus eſt. Secũdus de affectibus: quòd in hoc Ethices philoſophiæ munus nõ minimũ uerſetur: quodq; id à nemine, niſi ſparſim, ac ſine ordine, diuerſis in libris tractatũ uiderim. Tertius, de uirtutibus, & earũ uitijs cõtrarijs: quòd huc tota morũ diſciplina referatur. Hos aũt libros, à me breui nuper conſcriptos, ut in lucem ederẽ, nulla equidẽ ambitione accenſus fui: ſed frequens me amico-

rum exhortatio impulit, qui, quòd eos fore perutiles exiſtimarũt, feſtinandam editionẽ putauere. Inter quos plurimũ apud me Cornelij Ualerij Ultraiectini auctoritas & iudiciũ ualuit: qui, ut eſt publicæ utilitatis ſtudioſus, quemadmodum ipſius ſcripta declarãt, ita me non deſtitit frequenter incitare, ut hoc opus quamprimũ in lucem ederẽ, ne illo diu careret ſtudioſi. Cũ ergo ſtatuiſſem illud ipſum publicare, ALFONSE *præſtantiſsime, idem tibi uolui dicare: primò, quòd nulli melius offerri hæc de moribus tractatio potuit, quàm tibi, & docto, & uitæ ꝓbitate ſumma prædito: (taceo enim nunc quibus de cauſis deuinctus tibi ſim, atq; eſſe debeã) tum quòd inter omniũ uirtutũ, quib. de incidit diſputatio, imaginem, domeſticaq; maiorũ tuorum*

rum exempla ſemper perſpexerim. Siue enim prudētiæ, aut fortitudinis, ſiue magnanimitatis officia deſcribēda ſint, ex magno tuorum maiorū numero (ne nimiū antiqua cōſecter, occurret auuus tuus Alfonſus Agidarius, qui præter ſummam animi uirtutē, tum in domeſticis, tum etiam bellicis rebus, Granatenſium Maurorū obſidionē præclaris geſtis ac morte ſua decorauit. Quo non inferior materni tui aui frater Gōſaluus Ferrādez, cognomēto Dux magnus, extitit: q cōſilio, prudētia, uirtute, atq; armis, Neapolis ac Siciliæ ditionē, Gallorū rege ter in acie deuicto, Imperio noſtro adiecit. Et ne pluriū exempla cōmemorem, apertiſsimè quidem frater tuus Petrus Ferrandez Cordubēſis, Comes Ferianus, qua uirtute iam inde à maiorib. hæreditate

accepta ſitis, indicauit: cum eius clementia, liberalitate, uirtuteq́;, Durenſiũ ciuitas, atq; adeò Geldriæ totius ditio, hodie conſeruata ſtet ab impetu militũ noſtrorum, magnã illorũ ſtragem expugnata urbe edentiũ. Qualis aũt, aut quãtus tu ipſe ſis, quamq́; eorundẽ ſimilis, hoc loco minime referendum arbitror: ne tibi ea uelle in mentẽ reuocare uidear, quorũ tu met probè tibi cõſcius ſis, quæq́; omnes in te laudãt & ſuſpiciũt. Ergo tot cum ſint, tãmq́; iuſtæ huius mei operis tibi dicandi cauſæ, Alfonſe clariſſ. accipies tu quidẽ ipſum ea benignitate, qua ſoles ſtudioſos oẽs amplecti & ornare: ſimulq́; animi erga te noſtri promptitudinem agnoſce, quæ ut hac in re eſt quodãmodo declarata, ita in omnib. tibi cupit ſatisfacere. Vale.

Capi-

CAPITUM LIBRI *primi Elenchus.*

I. Quid ſit Ethice philoſophia, & eius origo ac diuiſio. Pag. 1

II. Eſſe aliquod ſummum bonum, idemq́; unũ et perfectum: ſententiæq́; philoſophorũ de hac re. 5

III. Examinatio Platonicæ & Ariſtotelicę ſententię, de ſum. bono. 9

IIII. Comprobatio Platonicæ ſententiæ de fœlicitate: & quid'nam uere hæc ſit. 14

V. Qualis ſit fœlicitas, ſententiæq́; philoſophorum de hac re. 20

VI. Ariſtotelis ſententia confutata, quę ſint uerę fœlicitatis adiuncta dicuntur. 24

VII. Animi diuiſio, et origo affectuũ, uitiorum ac uirtutum. 32

VIII. Affectuum origo. 36

IX. Affectuum diuiſio & partes. 40

X. Nunquid affectuum motus uoluntarij ſint. 4

Li-

LIBRI SECVNDI.

I. De amore. Pag. 44
II. De cupiditate, ſeu deſiderio. 50
III. De gaudio. 53
IIII. De odio. 57
V. De triſtitia. 62
VI. De ſpe. 66
VII. De deſperatione. 69
VIII. De metu. 73
IX. De audacia. 81
X. De ira. 83

LIBRI TERTII.

I. Quid ſit uirtus. Pag. 91
II. De origine uirtutis, ac num ſit illa uoluntaria. 44
III. De uirtutum mediocritate. 102
IIII. De uirtutum diuiſione ac parti bus. 106
V. Quid ſit prudentia, & eius origo. 110
VI. Virtutum intelligibiliū enumeratio, ex Ariſtotelis & Platonis ſententia, & earum examinatio. 113
VII. De prudentiæ officijs & partibus.

	tibus.	117
VIII.	De œconomia.	127
IX.	De politia.	136
X.	De uitijs prudentię contrarijs.	150
XI.	De iuſtitiæ toto genere.	155
XII.	De iuſticię diuiſiõe ac partibus.	159
XIII.	De religione, pietate, obedientia, ueritate, uindicatione. & earum uitijs contrarijs.	164
XIIII.	De reliquis iuſtitiæ partibus, & primò de gratitudine.	172
XV.	De liberalitate.	176
XVI.	De amicitia.	186
XVII.	De iniuſtitia, et eius partibus, deq; belli iure.	197
XVIII.	De toto genere fortitudinis.	205
XIX.	De fidentia, & magnanimitate.	10
XX.	De patiẽtia et cõſtantia	217
XXI.	De officijs fortitudinis.	230

De

IX

XXII.	De uitijs fortitudini cõtrarijs.	235
XXIII.	De temperantia.	242
XXIIII.	De partibus tẽperantię.	247
XXV.	De abſtinentia & ſobrietate.	251
XXVI.	De caſtitate, ſeu pudicitia, deq; continentia, & clementia.	258
XXVII.	De modeſtia, ſeu moderatione, atq; eius partib.	169
XXVIII.	De temperantię officijs.	283
XXIX.	De intemperantia.	286
XXX.	De uirtutũ cõnexione.	290

FINIS.

12-26-D-5

ETHICES PHILOSOPHIAE COMPENDII,

autore Sebaſtiano Foxio Morzillo Hiſpalenſi,

LIBER I.

Quid ſit Ethice philoſophia, & eius origo, ac diuiſio.

CAPVT I.

INter omnes artes, quæ humano ſtudio, ingenio, atq; experimento compertæ ſunt, nulla eſt uel aptior ad cognitionem, uel ad communes uitæ uſus conuenientior, quàm morum philoſophia. Hæc enim diuino munere non ad inanem contemplationem, ſed ad uitam rectè inſtituendam conceſſa nobis eſt. Quæ tanto cæteris diſciplinis eſt præſtantior & utilior, quanto recta hominis inſtitutio cognitionem omnem antecellit. Diſciplinam hanc Socrates *auocatã è cœlo, primus omnium tradidiſſe, ordineq́; ac uia docuiſſe fertur, cum naturæ inueſtigationem humanæ uitæ inutilem iudicaret: quemadmodum diſcipulus eius* Plato *teſtatur.* Eandem ipſam *à* Socrate *recens natam, & ab officio*

morum inſtituendorũ ἠθικὴν nominatam, diuinus Plato excepit, amplificauit, & illuſtrauit ſcriptis: Ariſtoteles uerò, Platonis exemplo eam ratione ac uia expoſuit apertius. omiſſaq; illa Socratis in diſputando dubitatione (qua in ſcriptis ſuis Plato utitur) ad uiam faciliorem reduxit. Quam quidem diſciplinam cum ille paulo antè inuentam, nec omnino à philoſophis alijs explicatam, ſuſcepiſſet tradendam, non tam breuiter & accuratè potuit literis mandare, quin diffuſus in multis, conciſus in alijs more ſuo fuerit, uimq; ipſius non ſatis expreſſerit. Nos ergo, non ut illo melius quicquam afferre huc putemus, nec ut ab eius ſententia prorſus diſcedere uelimus, uniuerſam Ethices philoſophiæ rationem compendiaria faciliq; uia in his libris docere conabimur. In primis tamen, ut noſtra ordine progrediatur oratio, quæ ſit huius doctrinæ uis explicetur. ſic enim obſcuritati tractationis magis erit conſultum. Duæ ſunt humani animi uires, ut omnes Peripatetici tradunt: una, ueri cognoſcendi, ex qua omnis naturæ inquiſitio naſcitur: altera, agendi, ex qua morum informandorum doctrina, quæ Græcis ἠθικὴ dicitur. Cum autem diſciplina hæc morum in hominum actionibus uerſetur, abundè erit ipſius uis explicata, ſi ars hominis mores rectè inſtituendi definiatur: ſiquidem ſubiectum eius, & materia, circa quam uerſatur, humanæ actiones ſunt: finis autem, rectè

recte informare ipſas hominum actiones. Quamobrem ſic cenſeo hanc artem commodè deſcribi poſſe, ſi ab eius ſubiecto, fineq́; deſcriptio, ut in aliis artibus, petatur. Hæc porrò quanquam unum habeat & idem officium, quod in hominis inſtituenda uita conſiſtit: tamen ſi diuerſa ratione conſideretur, à philoſophis tripartitò diuiditur. Nam ſi ad unius hominis inſtitutionem referatur, μοναστικὴ, id eſt ſolius hominis propria dicitur: ſi ad familiam, resq́; domeſticas, οἰκονομικὴ, quam latinè familiarem appellare poſſumus: ſi deniq; ad reip. gubernandæ rationem, πολιτικὴ, id eſt ciuilis. Quæ quidem tres partes, cum ſubiecto ſolũ inter ſe differant, una tamen ratione, ordineq́; naturæ connectuntur. Primò enim inſtituẽdi homines ſunt: deinde familiæ, quoniam hæ ſingulis ex hominibus conſtant: poſtremò ciuitates, quæ auctore Ariſtotele, amplæ quædam, lateq́; propagatæ familiæ ſunt. Ergo duabus huius philoſophiæ partibus, ciuilẽ dico, & familiarem, breuiter hic explicatis, prout rei poſtulat tractatio: Monaſtica præſertim, quæ reliquas complectitur, quæq́; à ſui præſtantia cõmuni nomine Moralis appellatur, fuſius & explicatius tradenda nobis eſt. Nec uerò in hac arte neceßitatem aliquam probandi, ex naturæ ui adductã, ut in alijs, requirere debebimus. eſt enim ipſa probabilitate ſolũ cõtenta, utpote quæ differat de hominũ actionibus,

quæ uoluntariæ ſunt, quæq; ſubinde mutantur pro loco, tempore, & occaſione: cuiuſmodi quidem rerum nulla certa, firmaq́; ſcientia teneri poteſt. Itaq; longè commodius erit, & huius ſcientiæ cognitioni conuenientius, ſi actionum humanarum ordinem in ea explicanda ſequamur, ut ex medio communis uitæ uſu neceßitas probandi, quantum ſubiectæ rei natura poſtulet, exemplis ac teſtimonijs ad rem quanq; accommodatis à nobis petatur. Quare ut actiones hominum, quæ ſolæ ratione fiunt, ad finem aliquem ultimum referuntur, priusq́; finis animo concipitur, quàm ad eum aſſequendum actiones dirigantur: ita in hac morum philoſophia, præponenda eſt quæſtio de ſummo bono, ad quod omnia referantur: tum de actionibus, quæ ad illud pertineant, tractatio ſubiungetur. Quoniam etiam actiones eædem aut bonæ aut malæ ſunt: bonisq́; finem propoſitum aſſequi conamur, malis uerò longè ab eo declinamus: de utriſq; ſanè dicendum eſt, non ſolum ut actiones quibus fœlicitatem adipiſcimur, exponantur, ſed etiam ut contrariæ, quaſi morbi, quos curari oporteat, dignoſcantur. His igitur in uniuerſum propoſitis, de fine omnium extremo, quem τέλος Græci, nos autem fœlicitatem, beatitudinem, ac ſummum bonum appellamus, deinceps diſſeratur.

Eſſe

Eſſe aliquod ſummum bonum, idemq́ unum, & perfectum: ſententiæq́ philoſophorum de hac re. Cap. 2.

Eſſe aliquod rerum omnium ſummum & extremum bonum, quod homines natura ſua expetant, & in quo aſſequendo laborem omnem ponant, nemini dubium eſt. Hoc enim ab animantibus *rationis expertibus differimus, quòd nullum illa ſuarum actionum finem ultimum ſibi proponunt, ſed ad id ſolum quod præſens eſt, naturæ quodam impetu feruntur: homines autem, quicquid agimus, tum maximè ad extremum quiddam, idq́ optimum, cum finis alicuius cauſa id agimus, cogitationes omnes, actionesq́ noſtras dirigimus. Siquidem hoc proprium rationis eſt, qua ſoli homines præditi ſunt, ut finem aliquem ſuarum actionum expetant.* Huiuſmodi *uerò finis natura ſua bonus eſt, quoniam omnes cupiditate boni alliciuntur: nemoq́ adeò rationis expers inuenietur, qui quod apertè malum eſſe uideat, expetendum ducat, niſi boni ſpecie decipiatur. Quo fit, ut ſi ſit finis alicuis humanarum actionum, eum eſſe natura ſua bonum oporteat: ipſumq́ tanto meliorem cæteris finibus, quanto remotior ab his rebus, quæ facile comparantur, fuerit.* Et *quidem ſi ſummum bonum extremus finis eſt, illudq́ propter ſe expetitur, reliqua uerò eius cauſa: idipſum eſſe ſuapte natura optimum, perfectiſſimumq́ fatendum erit. Cum igitur*

gitur eſſe aliquod ſummum bonum apud omnes cõſtet, naturaq; cuncti propenſi ad illud ſint, dubium adhuc inter philoſophos eſt, quód nam ſit idem. Nam omnes hoc ſaltẽ nõ ignorant, ſummum bonũ id eſſe, cuius gratia reliqua omnia fiant, ipſum autem nulla alia de cauſa: idemq; optimum ac perfectiſsimum quiddam, quod ſibi ipſi ſufficiat, quodq; ſit propter ſe ſolum expetendum, eſſe cenſent. quod uerò ſit illud, nulli aſſequuti ſunt: ſed quaſi de fœlicitatis nomine, non de re ſumma diſceptarent, à recta ueritatís uia longiſsimè deflexèrunt. Cum enim in fœlicitate duo hæc ſpectentur, & obiectum, quod origo ac fons illius ſit, in cuius adeptione efficimur beati, & id quod à nobis comparatur, quoq; adepto fruimur: hoc quidem omnes, quid eſſet, agnouere, illud autem conſequi non potuerunt. Siquidem in extremi boni adeptione ſitam eſſe fœlicitatem, nemo eſt philoſophorum omnium qui ignoret: ſed quod ſit illud bonum ultimum, minimè adhuc inter ipſos conſtat, planeq; omnes hac in re diſſentiunt uſq; adeò, ut ducentas, & eo amplius philoſophorum ſententias de ſummo bono à Varrone *commemoratas, diuus* Auguſtinus *affirmet.* Epicurus *enim in uoluptate ſitam eſſe fœlicitatem putauit.* Cyrenai*ci in honeſtate, cum uoluptate coniuncta:* Diodorus *in doloris priuatione:* Herillus *in ſcientia:* Zeno, *& cum eo tota Stoicorum natio, in uita quadam natu-*

naturæ congruenti: reliqui demum in alijs, nemoq́; illorum tam eſt alteri conſimilis, ut in ea re cum illo planè conſentiat. Nos tamen eorundem omnium ſententias minimè perſequemur, aut denuo refutare conabimur: quando id eſt à Platone, Ariſtotele, Cicerone, Lactantio, alijsq́; multis factum. Vnum igitur eſſe, ſimplexq́; bonum hoc ultimum, quod quærimus, non plura, manifeſtum eſt: ſi ſummi boni naturam, qualis à nobis ſtatuitur, ſpectemus. Plura enim perfecta, & propter ſe ſolum expetenda bona eſſe non poſſunt: ſed illud unum, perfectumq́; ſolum eſt, quod propter ſe ipſum expetitur, & non ob aliud. De hoc ergo, quòd nam ſit, dicendū modò eſt, ueraq́; de illo ſentētia explicāda: quādo philoſophorū omniū ſententiæ ueræ eſſe omnes nō poſſunt, quin aut una ex ijs uera, aut falſæ cunctæ inueniātur. Sed antè tamē quàm quod ſit ſummum bonū ſtatuamus, (nam quid ſit, antea deſcripſimus) Platonis & Ariſtotelis ſententias ea de re, alijs omißis, ſubijciamus: ut quoniam hæ ſunt pleriſq́; magis receptæ, eædemq́; magna doctorū philoſophorū autoritate nituntur, ſic præcipuè à nobis examinentur. Plato igitur in Philebo, ac lib. de Rep. locisq́; alijs, ſummū bonū ſtatuit in primi boni, ſiue in ideæ boni cōtemplatione: negatq́; ullam in humanis rebus fœlicitatem poni oportere, ſed ueram eſſe beatitudinē cenſet, primo illi bono, ac menti quàm

ſimillimũ hominem reddi. Deum enim ille tum primum bonum, tum ideam boni, tum mentẽ, tũ ipſum ens uocat. in huius ergo Dei cõtemplatione cõſtitui fœlicitatem exiſtimauit: atq; hanc etiam eſſe ipſius ſententiam, nõ modò ex eius ſcriptis cõſtat, ſed omnes Academici uno ore confirmant. Id enim Apuleius Alcinousq́; de illo teſtantur: idem fatetur Plotinus in libro de primo bono ac beatitudine, Iamblichus, Proclus, Porphyrius, ac reliqui omnes. Iam uerò Ariſtoteles à magiſtro Platone diſſentiens, duplicem fœlicitatem in Ethicis ad Nicomachuum retulit: alteram libro primo, alteram uerò decimo. atque illam quidem in actione uirtutis perfectæ in uita perfecta collocauit, hanc in cõtemplationis uoluptate. Duplicem enim ille hominem putauit eſſe: unum corpore utentem, hoc eſt animal ipſum ex animo corporeq́; conſtans: alterum à corpore ſegregatum, & ſola mente uiuentẽ. atq; huic quidem contemplationis fœlicitatem attribuit, ꝙ hæc ſit mentis à corpore ſeparatæ propria: illi autem actionis, quòd uirtutis actio nõ animi tantum peculiaris ſit, ſed corporis etiam, cuius utitur miniſterio. Ideo uirtutum ipſarum alias διανοητικὰς, id eſt intelligibiles, ut ſic loquar, quas ad contemplationis beatitudinem refert: alias ἠθικὰς, id eſt morales, quas in actionis ſummo bono ponit, eſſe exiſtimauit. Qua in re Ariſtoteles cum Platone quodammodo conſentiens,

ſentiens, fœlicitatem quandam contemplationis ſtatuit. quamuis quo tempore eadem comparetur, in uita ne hac, an poſtea, non explicuit. In altero uerò ſummi boni genere, quod ponitur in actione, ab illo planè diſſentit, qui nullam eſſe in hac uita fœlicitatem putat.

Examinatio Platonicæ & Ariſtotelicæ ſententiæ de ſummo bono. Cap. 3.

HIs ita ſtatutis, breuiter examinādæ ſunt duæ ſuperiores ſententiæ, ut in hac quæſtione perdifficili ueritas inquiratur: nec ſola ducti auctoritate, quaſi pudore quodam affecti, tueri uerum recuſemus. Quare ut primùm de Ariſtotele loquar, cur duplex ſit fœlicitas, non uideo, cum finis ultimus unus tantum ſit, multiq; eſſe perfecti non poſſint. Nam aut ambo illi fines æquè ſunt perfecti atque ultimi: aut eorum unus extremus, alterq; intermedius. Vtrunque eſſe ultimum & æquè perfectum, nec rationi eſt conſentaneum, quando unum eſt duntaxat ſummum bonum: nec ipſemet Ariſtoteles admitteret. Si uerò eorum unus eſt ultimus, alterq; ad illum medius, multo etiam magis ſummi boni unitas confirmatur, cum finis ille ultimus uerè ſit ſummum bonum, medius autem ad illum referatur: diciq; ſummum illud non poſſit, quando non propter ſe ſolum, ſed ob alterum expetitur. At ſi unum in hac uita ſummum bonum propter ſe ſo-

lum expeti dicas, alterum autem poſt mortẽ, (quod ne Ariſtoteles quidem inquit apertè) ideóque nihil obſtare, quo minus finis alter in ſuo genere tam ſit perfectus ac ultimus, quàm alter: certè multo minus fieri hoc poteſt, quando nemo fœlix, dum uiuit, eſſe poterit, aut unquam inuentus eſt, ac bonum illud extremum in hac uita calamitoſa & miſera collocari non debeat. Nam ſi fœlicitatem bonum eſſe quoddam ultimum ac perfectum, nulli mutationi obnoxium, ſeipſo contentum, nullisq; rebus externis indigens ſtatuimus: ecquis uiuentium omnium eandem comparabit? aut ſi uix magno labore fuerit aſſequutus, quo pacto poßit retinere: quin aut ſæpius immutetur, aut augeri labefactariq; neceſſe ſit? quod quidem & ſummi boni naturæ repugnat: & uiuente homine, ſic euenire ſemper ſolet. Melius igitur Solon, melius Plato, melius denique cæteri omnes, quotquot idem ſenſerunt, non eſſe fœlicitatem in hac uita mortali expectandam, ſed in futura illa æterna, putauerunt: eamq; propterea ſimplicem atq; unam ſtatuere. Quod ipſum non philoſophi modò doctißimi, Chriſtianiq; uiri fatentur, ſed poetæ quoq; ueluti diuino quodam ſpiritu concitati confirmant, cum Ouidius de Actæone Cadmi nepote loquens dicat:

Sed ſcilicet ultima ſemper
Expectanda dies homini eſt, diciq; beatus

Ante

Ante obitum nemo poſtremaq́; funera debet.

Sed demus, ſi placet, Ariſtoteli, eſſe aliquem in hac uita fœlicem: eiq́; illud ſummum bonum tribuamus, quod ipſemet ſtatuit: fingamus deniq́; quendam qui uirtutibus omnibus ſit præditus, perfectamq́; uitam, ac tribus illis bonis, animi, corporis, ac fortunæ affluentem degat: quem propinquorum fortunæ aut calamitates non perturbent, & qui perpetua, ut idem uult, tranquillitate fruatur. An uerò ſummum hoc bonum Ariſtotelis, minus eſt in idea poſitum, quàm Platonicum illud, quod ipſe libro primo ad Nicomachum reprehendit, eo quòd nullo modo poſſit acquiri? Nam ſi quod ſummum bonum ſtatuimus, neceſſe eſt eiuſmodi ſtatuatur, quod uel aliqui fuerint aſſequuti, uel aliqua ratione queat comparari. Atqui fœlicitatem hanc Ariſtotelis, nemo eſt qui fuerit aſſequutus, neq́; aſſequi quiſquã poteſt: nõ ergo fœlicitas dicenda eſt. Nec enim Crœſus Lydorum rex opulentiſſimus fœlix iudicandus fuit, cum à Cyro captus, regnoq́; pulſus, & poſtremò morti obiectus fuerit: non etiam Priamus, qui miſerè regnum amiſit, ſuorumq́; uidit ſeruitutem ac cædem: non Alexander magnus, qui nec uirtutis actione utebatur, ſed ebrietati uitijsq́; alijs deditus fuit: non Cæſar, in tot uictorijs, rebusq́; præclarè geſtis, cum interfectus fuerit in ſenatu: non denique alius quiſquam mortalium omnium. Quòd ſi autem fœlices eſſe

eſſe ij magni uiri non potuere, nec ad tantum humanæ fœlicitatis faſtigium ullos perueniſſe legimus: quem tandem beatum ſtatuemus? Num M. Regulum, uirum quidem optimum, ſed calamitoſum? an Scipionem, magnis uictorijs illuſtrem, in exilio tamen mortuum? an Themiſtoclem & Ariſtidem Athenienſes? an alium quenquam aut Romanorum, aut nationum exterarum? Ergo ſi ne homines quidem potentiſſimos uirtute præditos eſſe, ac bonos ipſos ærumnis & calamitatibus oppreſſos frequenter fuiſſe ſcimus, nemoq; unquam tam quieto tranquilloq; animo uixit, quin fortunæ caſus ſenſerit: certè in hac uita fœlicem eſſe nullum, fatendum eſt. præſertim cum in eodem & uirtutes animi, & dotes corporis, & ſecundæ fortunæ aura aſpirare ſimul non poſſint, aut perpaulum durauerint. Quid igitur? breui ne temporis duratione fœlicitatem metiemur, dummodo tria illa bona, animi inquam, corporis & fortunæ, coniuncta inueniantur? Minimè quidem, cum temporis diuturnitas, atq; adeò æternitas ipſa beatitudinem metiatur: non temporis hoc exiguum ſpacium, quod uiuitur. Num etiam ex uno die tam fœlicem aliquem iudicabimus, quàm ex tota æternitate? Nullo ſanè modo. Nam ſi quid æternum eſt, idem profectò naturæ præſtantioris erit, quàm illud quod breui tempore conficitur: alioqui à diuinitate caducæ res nihil differ-

differrent. Quoniam autem maiorem habent diuinæ res, & in intelligentiam cadentes, eſſentiam, quàm corporeæ, illisq; æternitas, atq; his tempus competit: maiorem eſſe diuturnam fœlicitatem breuiori neceſſe eſt. imò dici fœlicitas non poteſt, ut idem ait Ariſtoteles, quæ uno die, pluribúsue fœlicem hominem efficit. Cum ergo non duplex, ſed unicum eſſe ſummum bonum: idemq; à nemine comparari poſſe in hac uita, ſed poſt mortem, perſpicuum ſit: falſam eſſe Ariſtotelis ſententiam, relinquitur. Niſi fortè dixerimus, fœlicem iudicari aliquem ex ijs qui apud nos ſunt, ab unico illo patientiæ exemplari Iobo, cum ait: Homo natus de muliere, breui uiuens tempore, repletur multis miſerijs. aut quòd nos ſacræ literæ ſolicitos de futura fœlicitate eſſe prohibeant, iubeantq; potius præſentis ſeculi bonis contentos, umbratilem uitam agere, nihilq; amplius diuinusq; requirere. Et ne rem luce clariorem, rationibus ac teſtimonijs pluribus confirmem, ad Platonem noſtra ſe conuertat oratio. Equidem cum hanc eius de ſummo bono ſententiam conſidero, ipſumq; uideo in primi boni contemplatione fœlicitatem hominis ſtatuiſſe, expreſſam quandam religionis noſtræ imaginem agnoſco: Nam ſi primum bonum, ſiue boni ideam, quam τἀγαθὸν uocat, Deum eſſe cenſet, ut ſentire ipſum omnes affirmant, atq; in huius contemplatione ſitam

tam eſſe beatitudinem putat: hac ſanè nulla uerior, nec noſtræ religioni conuenientior philoſophorum omnium ſententia eſt: cum nemo adhuc, quæ ſit ſummi boni ſedes, nec tam apertè, nec tam uerè explicuerit, quàm ille. Qua ex re liquet, falſo ab Ariſtotele Platonem reprehendi, quòd ſummi boni quandam ideam poſuerit, per ſe à reliquis bonis ſeparatam, in cuius adeptione beati efficiamur: cum hac eiuſdē ſententia ſublata, Deum ſimul, fœlicitatemq; ueram tolli neceſſe ſit. Sed ſtudio, ut arbitror, euertendi Platonis ideas, hoc fecit Ariſtoteles: quemadmodum Platonici omnes, & Euſtratius etiam Nicenus epiſcopus, qui eiuſdem obiectiones in illum diluit, teſtantur. Verùm nos huius rei quæſtione, quæ ab inſtituto noſtro aliena eſt, nunc omiſſa, ad rem ipſam redeamus.

Comprobatio Platonicæ ſententiæ de felicitate, & quidnam uerè hæc ſit. Cap. 4.

EX *omnibus ergo philoſophorum ſententijs, ſi uerum fateri uolumus, Platonicorum eſſe ueriſſimam, ac noſtræ religioni ſimillimam, conſtitutum iam ſit. Nunc ne alios ſolum improbare, noſtramq; ſententiam proferre, ac tueri nolle uideamur, quæ tandem ſit hominis fœlicitas, explicetur. hoc enim cognito, totius tractationis fundamenta iacta nobis erunt. Animantium omnium ſolum eſſe*

uirtutis

uirtutis ac religionis participem hominem, philoſophi omnes aſſerunt. Quoniam uerò hac uia fœlicitas patet omnibus, nullaq; alia ratione poteſt comparari, ſolius eſſe illam hominis propriam neceſſe eſt. Nec enim aut equi, aut bouis, aut reliquorum animantium ratione carentium fœlicitatem eſſe putandum eſt, tum hæc uirtutum actione, pietateq; cõparetur, bruta uerò actionibus huiuſmodi careant: nec in eum uirtus cadere poßit, in quo ratio & uoluntas non ſit. Quòd ſi ergo unius hominis propria eſt fœlicitas, nec cum alijs animantibus communicatur, profectò non in quauis eius parte conſtituenda erit: ſed in ea præſertim, qua uerè homines ſumus, quaq; una ſegregamur à reliquis. Et quia in homine animus præſtantißima eſt pars, eaq; Dei ſimilitudinem habet: idem quoq; capax erit fœlicitatis, quando bonarum eſt actionum initium. Idemq; certè priuato Dei beneficio immortalitate donatus eſt, cum ortus ſui habeat principium, ut fœlicitate, quæ in ſola conſiſtit immortalitate, frueretur. Nam corpus quidem terrenum, & commune cum brutis, mortiq; obnoxium ſortiti, ſolo animo uiuimus: beatitudo autem perpetua cum ſit bonorum affluentia, conſtituenda in ea parte neceſſariò eſt, quæ nunq̃ intereat. Iurè igitur & in ſolo animo fœlicitas ſita eſt, & ipſius adeptio cum illo ſimul immortalis exiſtet. Quanquam non

infi-

inficior, in extremo mundi exitu eiuſdem corpus fore particeps, ut ſuo loco dicetur. Summum itaq; hominis bonum, ut à nobis tandem definiatur, eſt perpetua quædam, & conſtans cernendi Dei, *fruendiq; uoluptas, quæ ſe ipſa contenta, nullis eget rebus externis, quæ nulla ſolicitudine aut metu calamitatis affligitur: ſed hoc ipſum quod eſt, præſens eſt, & ſtabile, permanensq; ſemper bonum.* Quod *ſanè cum ab his rebus terrenis longiſſimè ſit remotum, nec in ipſa hominis uita poßit collocari, deſuper (ut* Plato *inquit) petendum eſt, nec in rem aliam ſpes eius conijcienda.* Nam *ſi noſtra hæc uita corporea calamitatibus, infortunijs, corporis & animi morbis, mutationibusq; perpetuis obnoxia eſt: nemoq; uixit tam fœlix, quin uel minimã aliquam mutationem ſenſerit: ſummum autem bonum eiuſmodi nihil admittat: relinquitur, in ſolo* Dei *intuitu fœlicitatẽ eſſe collocãdam.* Hæc *ſiquidem uera uita æterna eſt, ut per* Iohannem *Chriſtus loquitur, ut cognoſcant te homines* Deum *ſolum ac uerum &* IESVM CHRISTVM *filium tuum.* Tunc *enim, referente* Paulo, *eum facie ad faciem uidebimus, id quod ſumma merces eſt animi, ac præmium.* At *uerò dubium fortaſſe hinc uideatur, quænam hæc ſit fœlicitas, à nobis modò deſcripta: aut quo pacto quis eam poßit acquirere: cum talis beatitudo debeat proponi, quam poßint homines comparare:*

parare: Deum autem, ut corporis expertem, ſolaq́; mente uix perceptibilem, nemo queat præſens intueri. Certè multo his magis adducta fœlicitas confirmatur, ubi maior eſſe dubitandi locus uidetur. In primis hoc conſtat apud omnes, duplici natura homines componi: nihilq́; ſimplex, ac terrenæ concretionis expers, uel ſenſibus poſſe capere, uel mente ipſa ſine corporis ueſtigijs comprehendere. Deum autem, qui oculorum omnem obtutum, mentisq́; contemplationem fugit, nemo poteſt intelligentiam percipere, niſi ſe ipſum in mentem ſinceram conuerterit. Num ergo beati erimus, ſi nec ſenſibus, nec mente Deum capere ualemus? Maximè uerò. Deus enim benignitate ſua, naturæ noſtræ imbecillitatem adiuuat: plusq́; ex ſua liberalitate concedens, quàm noſtra fert tenuitas, nos ipſos comprehendit, diuinitatisq́; facit participes: ex quo noſtra fit beatitudo. Id uerò quì fieri ſic poteſt, cum finitudo noſtra, ut ſic loquar, nequeat infinitatem Dei capere? Nempe hoc ipſum quod aſſequimur, diuino munere tributum nobis eſt. neceſſe enim eſt, prius Deo ſimiles nos effici, eidemq́; per gratiam uniri, ut eius lumine lumen ipſum fœlicitatis cernamus. Hæc demum eſt uera illa beatitudo, & actionum humanarum extremum: reliqua uerò non bona, ſed ſpecie bonitatis obducta mala, quæ miſerrimos reddunt homines, quæq́;

plus pollicētur quàm præſtant. Quid enim illa uirtutis actio externis bonis affluens, per ſe ad fœlicitatem efficiet, ſi fœlicitas in mentis tranquillitate, uirtus in actione conſiſtit? Quid enim uoluptatis adeptio aut omnium artium cognitio ſi hæc ipſa maior ſolicitudo ſequitur, ac dolor? Quid ſi demum congruentem naturæ uitam agamus, ideo'ne erit conſtituenda in hoc fœlicitas: cum & noſtra natura ſit per ſe ſatis uitioſa, & miſerijs multis obnoxia? Hæc igitur non uerorum philoſophorum, qui ſcientiæ ſibi nomen uendicant, ſed uulgarium ſententiæ ſunt, quas uel homo mediocriter inſtitutus falſas eſſe perſpiciat. At illi, dices, diuino lumine priuati, ſolum id aſſequuti ſunt, quod homo diligens & doctus natura duce poterat animo attigiſſe. Nunquid ergo uim magis naturæ Stoci, Epicurei, Cyrenaici, Peripatetici agnouere, quàm Platonici? aut quod illi putauerunt, magis erat naturæ conſentaneum, q̃ quod hi ipſi? Chriſtianus igitur hac ratione Plato, qui fœlicitatem in Dei contemplatione poſuit: Chriſtianus Plotinus, qui bonum ē Deo frui uerū eſſe ſummū bonum affirmat: Chriſtianus Iamblichus, Proclus, ac tota Platonicorū ſchola, quæ religioni noſtræ hac in re uidetur cõſentire. Atqui hi naturæ ui ſolū, non noſtræ religionis ſplendore illuſtrati, hæc de ſummo bono ſtatuerunt. Quod ſi autem diuino teſtimonio, naturæ ui, ac ratione conſentiente,

tiente, nullam aliam fœlicitatẽ eſſe, quàm Dei præſentis intutũ cõſtat: fateantur ergo errare ſe reliqui omnes, quicunq; ab hoc diſſenſerint, noſtræq; pareant ſententiæ, aut illi quæ ſimillima ſit noſtræ. Et ne ſola noſtrorũ auctoritate niti, in ſententia hac confirmãda uideamur, proferamus aliqua philoſophorum teſtimonia, quibus nos ueram fœlicitatẽ agnoſcere fatẽtur. Plato, ut hunc proferam potiſsimũ, in decimo de Rep. lib. Iuſtorum, inquit, animos ad dextram in ſupernũ cœli locũ efferri, ibiq; adeò beatos effici: contrà uerò, improborũ inferius ad tartara deturbari, flagitiorumq; pœnas ibi dare. Ariſtoteles lib. decimo ad Nicomachum, fœlicitatem in hominis cum Deo ſimilitudinẽ per uirtutẽ, quoad eius natura patiatur, collocat. Quanq̃ nõ uidit, eam ſimilitudinem in hac uita corporea nequaq̃ cõparari poſſe. Plotinus tum in libro de fœlicitate, beatitudinẽ eſſe inquit, Dei cõtemplationem: tum in eo qui de Bono inſcribitur, Deo frui, ſummũ eſſe hominis bonũ ſtatuit. Porphyrius in lib. de Animal. abſtinentia, nõ in artiũ cõtemplatione, ſed in uita translata in diuinorum naturã, Deiq; cognitione fruenter, andem beatitudinẽ ponit. Et ne aliorum teſtimonia in mediũ adducam, Academici quidem omnes ſi non apertè, obſcurè tamen, & paucis immutatis, idem quod nos ipſi, de fœlicitate putauerunt. Quæ igitur eſſet uera fœlicitas, breuiter ſit hactenus dictum.

Qualis ſit fœlicitas, ſententiæq; philoſophorum de hac re. Cap. 5.

REſtat, ut qualis ſit ea ipſa, ordine propoſito doceamus. Itaq; *in primis qualem eſſe illam philoſophi aſſeruerint, non ſtudio contradicendi, ſed ueritatis illuſtrandæ, ſententiasq; illorum recognoſcendi cauſa oſtendamus. Veritatis enim ſtudium uel cuiq; ſummi philoſophi auctoritati præponendum eſt, ut ait Ariſtoteles: tum præcipuè à philoſophis, quorum eſt munus ueritatem inueſtigare, fieri hoc debet. Platone ſiquidem & Socrate amicis, cariorem ſibi eſſe ueritatem, ille dicebat. at nos non ſolum ipſi Ariſtoteli, ac Platoni, quibus multum tribuimus, ſed philoſophis etiam omnibus illam ipſam anteponendam cenſemus.* Ita *fiet, ut ſi eorum auctoritati nonnunquam refragemur, modò id ſit rationi ueritatiq; conſentaneum, ferendum quidem ſit ab eorum ſtudioſis: quando in ijs quæ uera ſunt, eoſdem ſequimur: nec magis ipſos refutare, quàm ueritatem euoluere, & illuſtrare uolumus: quæ prorſus integra illorum auctoritate, tradi non poteſt, niſi planè ueritatem auctoritate cuiuſquam metiamur, & Pythagoreorum exemplo ad rem aliquam confirmandam ſatis eſſe illam putemus. Veniamus igitur ad Philoſophorum de ſummi boni adiunctis ſententias, ſtatuamusq; tandem, quid eorum quiſq; uel rectè, uel malè ſenſerint,*

rint, ut ex omnibus uerum eliciamus. Ariſtoteles cum duas eſſe fœlicitates, uti diximus, putarit, unam in actione uirtutis poſitam, alteram in cotemplatione, diuerſa illis commoda arbitratu ſuo uoluit attribuere. Nam *actuoſæ quidē illi, & inquietæ, primò adiungi bona corporis cenſet, ne uirtus animi carere aliquo bono uideretur: quaſi ea corpore integro & uegeto, manere integra poßit, ac nō potius eneruetur. Idem præterea diuitias, amicos, honorem, propinquorum (non quidem omnium, ne ſe ad multos charitas diffundat, ſed proximorum) res ſecundas, diuturnitatem uitæ, reliqua demū illa externa, quæ uulgo reputantur bona, neceſſaria eſſe ad ſuam fœlicitatē exiſtimat: quoniam eam uidelicet in actionibus reip. uerſari uoluit. Atq; hanc etiam quamuis perfectam in ſuo genere beatitudinem, tamen alteri illi quæ in contemplatione uerſatur, ſubijcit: quia tanta ſcilicet erat philoſophorum arrogantia, ut in rerum cōtemplatione ſummum bonum ſtatuentes, reliquos illius expertes communi bono priuari uellent.* Nam *ut hominis totius præſtantißima pars eſt mens, huiusq; actiones cæteris longè antecellunt, ita in eius actione fœlicitas, id eſt, in cōtemplatione ab Ariſtotele ponitur. Quam ob cauſam ocium, nullius rei curam, longam uitam, neceſſariarum rerum affluentiam, eiuſmodi homini contemplanti adiungi idem uult. Atq; hæc eſt ſummi boni quaſi*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

qualitas ab Ariſtotele, ac Peripateticis deſcripta. Iam uerò Platonici multo aliter fœlicitatem illam ſuam depinxere, boniſq; alijs exornarunt. Nam Pla*to duplex, ut nos etiam, ſummum bonum agnouit: unum primum, quod ſit ſedes & obiectum noſtræ fœlicitatis, id eſt* Deum *: alterum non ex ſe, ſed ex illius communione bonum, hoc eſt noſtram fœlicitatem. Atq; illud quidem ſummo honore dignum, ſupremum, ac uerum bonum appellat, ipſumq́; negat poſſe facile inueniri: aut ſi inueniatur, nefas eſſe, quid ſit, in lucem proferri: hoc autem noſtri primi boni participatione bonum eſſe, ideoq́; diuinum, ac pulcherrimum quiddam appellat. reliqua uerò omnia, quæ uulgares in bonis dicunt, ut ſanitatem, uires, diuitias, dignitates, bonitatis ſolum nomine gaudere, inquit: ex ſe tamen non eſſe, niſi ad rectum uſum accommodentur. Quid, quòd ipſam fœlicitatem hominis non in rebus humanis, ſed diuinis ſanctiſq; collocat: cui* Dei *quoq; notitiam cenſet tribuendam, quòd qui eam fuerit cõſecutus, fœliciſsimus ſit iudicandus. Atq; hæc ille in libris de* Legibus, *ac de* Rep. *& ſparſim alijs in locis.* Idẽ *quoq; in* Theæteto, *beatitudinẽ eſſe inquit, ab his rebus corporeis fugere, ſimilemq́;* Deo *fieri.* Hoc *ipſum in ſermone illo Socratis ante mortem habito in Phædone, & Apologia multo magis declarans, propoſità eſſe ait, iuſtis hominibus præmia pulcherrima & diui-*

na,

na, quibus qui ſint donati, Deo ſimiles efficiantur, & in numero Deorum habeantur. Hæc omnia, atq; alia religioni noſtræ conſona diuinus Plato refert. Nec minus eadem Plotinus in libro de Beatitudine ſenſit, qui eam bonum eſſe intelligibile ac ſimplex affirmat: quod qui fuerit conſequutus, nihil extra mentem requirat, cum eius oculum in æternam intelligentiam conijciens, fœlicitatem inde habeat, omnemq; in ſe uoluptatē poſitam obtineat. Deniq; fœlicem eum ſtatuit, qui in intelligentiam quaſi ſit iam conuerſus, exuta omni corporeæ naturæ labe, totusq; ex Dei cōtemplatione pendeat, cætera uerò omnia negligat. Quid uerò Iamblichus? fœlicitate inquit homines cum Deo copulari, eundemq; uerè tunc agnoſcere? Quid etiā Porphyrius, præceptor huius, ac Plotini auditor? non'ne Dei filios nos eſſe, & fœlicitatis præmio ab hac uita ueluti ab exilio reuocatos donari, ad illumq; redire, ſimilesq; ei fieri refert? Quid Proclus? Quid tota Platonicorū cohors? nunquid à magiſtro Platone in hoc uno diſſentit? Omnes igitur Philoſophi rē eſſe ſupra hominis naturam ineffabilem, diuinam, omni laude maiorē fœlicitatem agnouere. Vnde Ariſtoteles quoq; ipſe illam inquit bonum laude dignum non eſſe, quando laus omnis propter aliud quicquā bonum, quod ſupra rei laudatæ naturam ſit, cuiq; tribuitur, fœlicitas autem laude ſit omni præſtantior. Sed

his ita explicatis, qualis ſit uera fœlicitas, deinceps doceamus, obiterq; eorundem philoſophorum addu ctas ſententias examinemus.

Ariſtotelis ſententia confutata, quæ ſint ueræ fęlicitatis adiuncta dicuntur. Cap. 6.

CHriſtianam fœlicitatem, ac ueram, quæ in præſentis Dei *intuitu conſiſtit, bonum eſſe præſtantiſsimũ, quod naturam omnem, captumq; hominis excellat putandum eſt.* Nam *ſi rem quanq; tanto eſſe alijs præſtantiorem iudicamus, quanto ad rem excellentiſsimam magis acceſſerit; profectò quia* Deus *ſupremum eſt, atq; ultimum bonum, præſentem eius cognitionem perfectiſsimam rem eſſe, laudeq; omni maiorem neceſſe eſt.* Hoc enim *eſt illud diuinum æternumq; præmium iuſtorũ hominum actionibus propoſitum: quod, ut* Paulus *refert, nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit.*Hanc *ipſam fœlicitatẽ, cum nec, dum uiuitur in hoc mundo, conſequi, neq; corpori incluſi homines ea frui ob naturæ imbecillitatem poßint, poſt hanc corporis molem exutã, purgatis animis comparandam eſſe conſtat.*Nemo *enim, ut ſacræ literæ monent,* Deum *uidebit, ac uiuet: quoniam nec corporeis ſenſibus rem ſimplicem, & expertem corporis, cernere oculis poterimus, nec ipſa mente ſine corporeæ concretionis ueſtigio comprehendere.*

Quo

Quo fit, ut Dei præſentis intuitus, in quo noſtram fœlicitatem ſtatuimus, poſt diſceſſum animorum à corpore diuino munere concedatur. Qua quidem ex re ueriorem eſſe Platonicorũ, quàm Ariſtotelis ſententiam, cõcluditur. qui quanuis idem, quod nos Chriſtiana religione imbuti, perfectè aſſequi nõ potuerint, proximè tamen ad ipſam ueritatem accedunt. Nam quòd homines beatitudinem in actionũ bonarum præmium ſint conſecuturi, quodq́; Deo ſimiles, planeq́; naturæ intelligibilis reddantur, totiq́; pendeant ex Deo, in eoq́; omnem uoluptatem habeant, nulla alia re externa indigentes, cõmune quidem eſt nobis cum Platonicis. Quo autem modo fieri hoc debeat, qualis'ue ſit iſthæc fœlicitas, nec illi unquam ſunt aſſecuti: nec nos etiam aliquo modo aſſequi poſſemus, niſi à Deo ipſo edocti per IESVM CHRISTVM *eius filium eſſemus.*

Qua de re antè quàm aliquid dicatur, nunquid Ariſtoteles rectè ſummum bonum deſcripſerit, inquiramus. Cum unam, & æternam eſſe fœlicitatem iam liqueat, eamq́; nemo in hac uita poſſit comparare, mirum profectò eſt, cur huic bona corporis, animi, & fortunæ tribuat Ariſtoteles: cum non ſolum hæc uirtutes animi augere, decorareq́; non poſſint, ſed etiam impedimento ijs ſint. Nam quis obſecro tam bonus, tantisq́; ornatus uirtutibus extitit, quem uel corporis præclaræ dotes, uel fortunæ amplæ, ſuper-

bum et arrogantem non reddiderint, quemq́; ad turpiſsima uitia non induxerint? Siquidem præter id quod corporis ualetudo, robur, pulchritudo, agilitas, doteſq́; aliæ affectibus animum ſæpius perturbant, quàm ſi nihil horum adſit, quid? opes, amicitiæ, clientelæ, honores, dignitates, nobilitas, reliquaq́; bona externa, magis'ne ſolent ad uirtutem homines allicere, quàm ad uitia, licentiamq́; perditam? Certè quanuis hæc omnia per ſe ipſa nec bona, nec mala ſunt, tamen occaſionem uitiorum multorum præbent: naturamq́; noſtram ad uitia procliuem, ſæpe potius corrumpunt, quàm exornant. Vnde quoſdã philoſophos legimus, opes ſuas in mare proieciſſe, ut liberius philoſopharentur: alios bona corporis neglexiſſe, ne ijs animus à uirtute abduceretur: alios parſimonia, labore, uigilijs corpus extenuaſſe, ut mens magis uigeret. Ex quo intelligitur, *nihil minus ad uirtutem conferre, quàm ſi corporis & fortunæ nobis bona ſuppetant, cum hæc potius ab illa nos diſtrahant: præſertim cum mundi huius bona uniuerſa tanquam pernicioſa, fugienda eſſe* CHRISTVS *præcipiat, quòd nemo poſsit & mundo ſimul &* Deo *placere.* Iam *uerò ne omnia exactè percurram, multo minus in hac uita eſſe illa mentis contemplatio, ab* Ariſtotele *adducta, poteſt: quando uera mentis noſtræ actio, ueraq́; uoluptas, in* Dei *contemplatione ponitur.* Nam *ſi*

huma-

humanarũ artiũ inquiſitioni inhærere mentem uis ſemper Ariſtoteles,q̃ in ea ſit fœlicitas conſtituta, quid moleſtius q̃ perpetuò torqueri in rimãdis rerũ cauſis,quas uel ſæpe inuenire nequeamus:uel quæ ſi magno labore inueniãtur, alijs diſpliceãt, magnaq́; ſint cõtentione defendendæ? Quòd ſi uerò mentem diuinorũ contemplationi deditã, beatam ducimus: cur nõ etiã eadem infœlix potius cenſebitur, quando id quod aſſequi nõ poteſt,magno inueſtigationis labore exquirit: & ut Promethei *iecur uultur ille, quod eſt in fabulis,ita nos leuis hæc cõtẽplatio ſolicitet & angat?* Ergo *cum fœlicitas perfectiſsimum ſit bonũ, ſummaq́; uoluptate plenũ, nõ eſſe illam huiuſmodi perſpicuũ eſt. Cæterũ,ut nos tandem qualis ea ſit,aperiamus,quãdo,& quomodo homines felices iudicentur, doceamus.* Humanus *animus,dum à corpore per mortem diſcedit,nõ antè poteſt fœlicitate propoſita perfrui,q̃ omni uitiorum labe purgatus,& quaſi aurũ in igne probatus ſit. Qua cum frui cœperit,tunc demum rectè factorũ præmia conſequitur:relatusq́; in numerũ animarũ fœliciũ,* De*um intuetur.*Idem *præterea,cũ omnib.uoluptatis bonis abundet,ſummaq́; mentis trãquillitate cõtentus,* Deo *totus inhæreat:corpus tamen, quo fuerat indutus in hac uita, recepturus eſt tandẽ in extremo mũdi exitu:ut quẽadmodũ idem bonarũ fuit actionũ ſociũ,ſic etiã æternæ fœlicitatis ſit particeps.*Nec *ta-*

men

um concordem agent, ut ambo æquè ſint immortalia, æquè bona, æquè fœlicia, æquè uoluptatibus plena. Hoc ipſum *Paulus apoſtolus indicare uolens, facie dixit reuelata gloriam* Domini *nos ſpeculaturos.* Ergo *qui hac in fœlicitate fuerint conſtituti, uel oculis etiam corporeis* Deum *intuebuntur: non quidem illis priſtina imbecillitate & caligine cæcutientibus, ſed diuino lumine illuſtratis.* Quorum *idem* Paulus *electionis uas faciens mentionem, illuminatos inquit oculos cordis noſtri nos habituros.* Quemadmodum *igitur corpora ſæpe animo ſolum uidemus, ut* Heliſeo *olim prophetæ, qui puerum* Gietzium *uidit abſentem, contigiſſe legimus: ita corpus naturam animi iam adeptum,* Deum, *qui ſpiritus eſt, præſentem intuebitur.* Quod *quanuis naturæ noſtræ imbecillitas per ſe ferre non ualeat, tamen* Deus *lumine ſuo nos illuſtrabit, ut in ipſa carne facie ad faciem illum uideamus.* Quinetiam *omnes cogitationes noſtræ inuicem apertæ alijs erunt, ut nulla inuidia mutuam beatorum charitatem amoremq; feruentiſsimum tollat, ſed ut ij concordibus deuinctiſsimisq; ſint animis.* Nam *ſi uel ij etiam homines, qui mutuo ſeſe diligunt, cogitata omnia ſibi aperiunt, nihilq; uel alter cogitat, quod non alteri cõmune fiat: quid in illa ſumma uoluntatũ animorumq; cõſenſione fiet? ubi omnes idem ſentiant, idem bonũ ament, eâdem cõtemplationis uoluptate*

affi-

afficiantur, eiuſdem Dei amore flagrent, eundem uno ore collaudent? At num eorum uoluptatem aliquis uel præſens dolor immuuet, uel cõmiſsi flagitij recordatio eleuabit? Nullo ſanè modo. Præſens enim eſt ea ſemper uoluptas, nunq̃ malo aliquo intermittitur, nullo ſolicita eſt metu, nulla criminũ memoria deletur. Nam *quos rectè factorum præmiũ beatos reddidit, ſempiterna ſequitur criminũ ac uitiorũ obliuio.* Quod *idem* Dauid *prædicãs:* Beati, *inquit, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.* Nulla *enim beatis malorum recordatio uenit in mentem, non ſceleris alicuius conſcientia eos accuſat, nõ pœnæ timor angit, non curæ, non labor, non fames, non ſitis, non frigus, non æſtus, non deniq; mali aliqua ſpecies.* Quid *hac uita beatius? quid iucundius? quid præſtabilius?* Hanc ergo *nos ueram fœlicitatem eſſe, non qualem philoſophi retulere, ſtatuimus: hucq́; noſtras actiones omnes, uotaq́; dirigimus.* Itaq; *quoniam in Deo bona uniuerſa ponimus, imò uerum ipſum bonum eum eſſe dicimus, nullum etiam tam præſtans excellensq́; bonũ aut animo aut corpori euenire poſſe affirmamus, q̃ ſi illius intuitu perfruamur, in quo tota bonorũ affluentia & ſumma eſt.* Quòd *autem per ſe animus ſatis ſit contentus, dum auctori ſuo ſemper inhæret, indeq́; omnem uoluptatem capiat, ne probatione quidem oſtendere opus eſt, cum philoſophi natura ſo-*

ra ſolum duce hoc agnouerint:nemoq́; dubitet, quin in rei perfectiſſimæ communione animum conſiſtere, ſit optimum. Quòd etiam corpus animo connexum, ſimileq́; ipſi factum, particeps eiuſdem fœlicitatis futurum ſit, Chriſtus nos docuit : & quòd, cum in cœlum animo corporeq́; ſublatus eſt, eodem nobis modo illuc emigrandum, exemplo ſuo declarauit: & quòd idem multis in locis ſacrarum literarum confirmat.ut apud Lucam:Non *peribit, inquit, capillus de capite ueſtro. & apud* Ioannem: *Abſterget* Deus *omnem lachrymam ab oculis iuſtorum,& mors ultrà non erit,neq́; luctus,neq́; clamor,neq́; dolor, quia prima abierunt.* Etenim *pro terreno illo, fragiliq́; corpore, ſpiritale & æternum capiemus:pro graui ſubtile ac tenue, cunctaq́; penetrans: pro caliginoſo, & obſcuro, ſplendidiſſimum, planeq́; æthereum.* Quod *idẽ in* Euangelio *Chriſtus pollicitus:*Fulgebunt, *inquit, iuſti ſicut ſol in regno patris mei.* Has *omnes corporis beati dotes exẽplo ſuo nobis futuras eſſe, Chriſtus è mortuis excitatus oſtẽdit:ut quẽadmodũ pro terreno mortali, grauiq́; corpore, cœleſte, immortale, agile, et ſplẽdidũ accepit:ſic nos eius beatitudinis futuri participes, ſimile obtineamus. Atq́; hæc ſanè corporis bona q̃ ſuo illi felici tribuebat Ariſtoteles, multo nos ueriora, firmioraq́; habebimus, & per fidẽ habituros ſperamus. Hactenus igitur qualis ſit uera fœlicitas,*

citas, non ex noſtra, ſed ex eius qui eſt illam conceſſurus, deſcriptione, quantũ huius rei tractatio permittebat, ſit dictum. Nec enim exacte hac de re diſputare, ad morum philoſophiam ſpectat. Supereſt ut de actionibus, quæ nos ad eam fœlicitatem deducant, diſſeramus.

Animi diuiſio, & origo affectuum, uitiorum ac uirtutum. Cap. 7.

QVoniam ergo poſt fœlicitatis tractationem, de actionibus ad ipſam pertinentibus ſecundo loco dicere oportet, actionesq́; omnes ab animo proficiſcuntur: repetito altius initio, de animi diuiſione, uiribusq́; eiuſdem, aliquid dicamus, ut uirtutum uitiorumq́; origo melius explicetur. Nec tamen longam de illo tractationem hic contexemus, ne noſtros fines egredi, & in Phyſicorum regionem ingredi uideamur. Quare ab ipſa corporis & animi connexione exordium ſumamus. Humanum animum corpori alligatum duas partes ſortiri, Platonici & Peripatetici affirmant: quarum una à corpore diuerſa eſt, ut mens: altera illi coniuncta, ut appetitoria, & iraſcibilis, ut ſic loquar. Hæ partes ab una quadam animi natura naſcuntur, ut à ſole radij multi, nec tamen duas animas efficiunt: quanuis Platonem id, & Ariſtotelem ſenſiſſe, referat Plutarchus, & Galenus. Sed ut nos huius rei quæſtionem miſſam faciamus, quando iam inter pleroſq́; conſtat, unam

eſſe

eſſe hominis animam, eamq; multis ac uarijs uirtutibus præditam, ad propoſitam redeamus diuiſionem. Earum itaq; partium duarum, quæ à corpore omnino eſt diuerſa, rationis particeps à Platone Ariſtoteleq; dicitur: quæ uerò corpori annexa, rationis expers. Quæ tamen cum rationi obtemperat, eiusq; ſequitur conſilium, rationabilis quodammodo nominatur. Ex his ipſis actiones omnes naſcuntur: quoniam illa particeps rationis, uim ſolum dijudicandi, cernendiq; ueri habet: altera uerò expers, quaſi eius miniſtra, res dijudicatas à ratione, in actionẽ deducit. Ita fit, ut ipſarũ hominis facultatũ aliæ ſint animi ſeparati, ut intelligere, ratiocinari: aliæ animi corpori adhærentis, hoc eſt, totius compoſiti animalis, ut ſentire, moueri. Cum autem ſeparatum animum dicimus, minimè quidem intelligas, illum à corpore diſſolui, ita ut hoc intereat: ſed quòd ſæpe animus ueluti à corporis ſocietate diſcedens, nonnulla ſecum cogitet, & conſideret, quæ animal ipſum capere non poſſet. Cum ergo animus unus & idem ſit, qui corpori uitam impertit: ipſe tamen quid agendum, quid'ue fugiendum ſit, in hac uita totius animantis iudicat. animal autem mouetur, & ad agendum dumtaxat præſtò eſt. Vnde à mente uidemus uirtutes alias p[illegible] ciſci, alias à toto ipſo compoſito. Atq; ille quidem, quoniam in intelligentiam ſolum cadunt, nul-

loq; corporis adiumento indigent, διανοητικαὶ, id eſt, intelligibiles: hæ uerò, quia propriæ animantis ſunt, ἠθικαὶ, id eſt, morales nominantur. Hæc igitur eſt communis omnium uirtutum ac uitiorum origo, & ab his animi ſedibus illa naſcuntur. Duæ enim naturales notiones inſitæ nobis ſunt: una ueri dignoſcendi, qua ſine doctore aliquo ueritati continuò aſſentimur, & à falſis diſsidemus: altera diſcernendi boni, quam conſcientiam appellare poſſumus, qua quid bonum malum' ue ſit, dijudicamus. quam ipſam Apoſtolus ad Romanos ſcribẽs, legem & conſcientiam appellat, cum ait: Qui ſine lege ſunt, ſine lege peribunt, teſtimonium illis perhibente cõſcientia. Itemq; Socrates in Platonis Menone, recordationem eam nominat: intelligens nimirum ex Pythagoræ ſententia, notiones has uirtutum ac ueritatis, ex priori uita, quam ante corpus animæ habuere, inſculptas ijs eſſe. Igitur ut nos rem diſtinctius explicemus, uirtutes quidẽ omnes ſic ex animo naſci putamus, ut aliæ miniſterio corporis minus utantur, ut intelligibiles: aliæ uerò magis, & in aliquam externam actionem proferantur, ut morales. Vtcunq; tamen id fiat, una eſt, et eadem, uirtutum ac uitiorũ ratio, quod ad originem ſpectat: niſi quòd in finis et actionis obiecto uariantur. Tria enim in homine, quaſi prima initia, ab Ariſtotele, alijsq; ponuntur, ex quibus omnis uirtutũ uitiorumq; ratio pẽdet: facultas,

cultas, affectus, & habitus. quibus nos quartã actionem adhibere poſſumus. Hæc eadem ſi ad finem bonum referantur, uirtutes: ſi ad malum, uitia procreabunt. Nam facultas nihil eſt aliud, quàm animi promptitudo quædam ad agendum. Affectus, commotio facultatis illius eſt: actio, informatio illius commotionis: Habitus denum, impreſſa quædam animo qualitas, ex frequenti agendi uſu comparata. Itaq; facultas, quaſi prima materies eſt: affectus, ut motus: actio, uelut informatio: habitus, ut forma perfectè iam inducta. Tria hæc initia in animali toto collocantur, & natura ſua nec bona, nec mala ſunt: quartum uerò ſolum, id eſt, actio externum eſt, & fini ſuo ſemper eſt ſimile. Siquidem natura prius uirtutis ac uitij capaces ſumus, tum ad ipſum commouemur et afficimur: affecti uerò aliquid agimus, agendo deniq; ſæpe habitum adipiſcimur, tuncq; boni aut mali nominamur, prout habitus agendi fuerit. Præterea cum initia hæc totius animantis ſint propria, nec alterius tantum partis: uirtutumq; ipſarũ aliæ in mẽte potiſſimum, aliæ in reliquis animi facultatibus collocẽtur: intelligibiles uirtutes duobus ex initijs duntaxat enaſcẽtur, facultate nimirũ, atq; habitu: morales autẽ nõ modò ex tribus ſuperioribus cõiunctis, uerũetiã ex actione. Nam ad uirtutes intelligibiles cõparãdas ſatis eſt facultas et habitus: affectus uerò et actio ad id minimè requirũtur,

cum mens omni affectu uacet, actioq; illius ab externa hac diuerſa, in ſola agitatione ſui poſita ſit. At in moralibus, quæ ad externas actiones progrediuntur, contraria ratio ſeruatur. Nec enim ſatis eſt habere facultatem agendi, niſi ea aliquo concitetur affectu: nec ex affectu etiam oriri aliquid poteſt, niſi ad actionem externam ille proferatur: quæ frequens ſi ſit, habitum conſtituet. Hinc conſtat, quæ ſit omnium humanarum actionum, tam bonarum quàm malarum, origo. Quæ cum ita ſint, ad uirtutum quidem ac uitiorum tractationem, naturalem horum principiorum ordinem ſequamur. & quanquam de facultate primo loco dici debere uideatur, id nulla explicatione indiget: cum id iam perſpicuum ſit, eam ipſam ſemen eſſe quoddam, ac notionem boni, uel mali, nobis inſitam à natura. Quo nomine de affectibus diſſerendum in primis eſt, quando ij ſunt uitiorum ac uirtutum ſubiectum: in quibus tamen explicandis id ſolum adducemus, quod ad morum diſciplinam pertineat, non eorum naturales cauſas inueſtigabimus.

Affectuum origo. Cap. 8.

E*ſſe aliquos nobis inſitos affectus, quibus commoueamur frequenter uel ad bonum, uel ad malum, dubium nõ eſt: quando ad iram alios, quoſdam ad cupiditatem, alios ad libidinem, aliaq; uitia*

pro-

procliues eſſe uidemus: nemoq́; tam ſedato animo eſt, ut non aliquam affectionis commotionem præſentiat. Stoici tamẽ *nullos ineſſe nobis affectus aſſe ruere, ſed eoſdẽ opinione quadam & animi mollicie cõſtare, ideoq́; in hominem ſapientẽ non cadere.* Contrà *tamen* Platonici *cum* Peripateticis, *ingenitos eſſe nobis illos affirmant: negantq́; poni in opinione, aut poteſtate noſtra, cum naturales ſint: naturaliaq́; nemo planè tollere poßit, quanuis ex parte queat cohibere.* Quorum *profectò ſententia uerior eſſe perſpicitur, quandoquidem affectus ad animum excitandum nonnunquam neceſſarij ſint: & qui eos putant extirpandos, uirtutes ſimul tollant, ſit neceſſe.* Etenim *ſi uitioſos affectus eſſe fatentur* Stoici, *idcircoq́; eos ab animo eximunt, uitioſæ quoq́; erunt uirtutes multæ, quæ affectibus perficiuntur, quæq́; illis ut materia ſubiecta utuntur.* Quod *ridiculum & abſurdum cum ſit, errare illos concluditur, quando naturæ uires excidere, & amputare illo modo nituntur.* Et *ne rem longè clarißimam pluribus confirmem, hinc itidem perſpicuum eſt, Senecam in epiſtolis ad* Lucilium, *ac Ciceronem in* Tuſculanis, *errare, dum affectus tollere uolunt: noſq́; melius cum* Academicis *&* Peripateticas *ſentire, qui nõ eos modò tueamur, ſed etiam naturales eſſe contendamus.* His *ita ſtatutis, ad affectuum originem explicandam pergamus, quando*

ex eorundem cognatione tota uirtutum ac uitiorum ratio dimanat. Quid ſit affectus, ueteres Peripatetici nõ definiere, nec eius extat apud Ariſtotelẽ definitio. Plato tamẽ eum definit, motũ animi ſine ratione boni aut mali alicuius cauſa. illum Zeno auerſum à ratione recta cõmotionem cõtra naturam animi, appellat. Cicero appetitũ uehementiorẽ, alij demum aliter deſcribunt. Nos ergo affectũ, quem Græci πάθος nominãt, eſſe dicimus, cõmotionem animi turbidam mentis, tranquillitatẽ cientem. Ex quo datur intelligi, aliud eſſe animi propẽſionẽ ad affectus, aliud illius cõmotionẽ. Nam animi quidem propẽſio naturalis eſt, et per ſe ipſa tranquilla: cõmotio autẽ eiuſdẽ perturbatio propriè uocatur, quoniam illum perturbet, et afficiat. Vt in homine iracundo, iracundia naturalis eſt facultas, quæ pronũ ad iram eũ efficit: ira uerò, quæ illius facultatis eſt motus, uel uitij eſt, uel uirtutis radix. De hoc igitur ſecundo genere affectionis, quæ in motione poſita eſt, dicere, ad philoſophiã hanc morum attinet: de illo autẽ priori, nõ item. Sed ut nos ab ipſa affectuũ origine tractationẽ deducamus, primò quæ ſit affectuũ ſedes explicetur: tum, quibus ex cauſis illæ naſcantur: poſtremò, qua ratione cõcitentur. Duplicẽ eſſe animi partẽ, ſuprà retulimus. unam ſuapte natura quietam, & cõſtantem, ut rationis uim: alteram inconſtantem, & affectibus turbidam, ut partem animi ratione carẽtem.

Atq;

Atq; harum quidem altera tranquilla eſſe dicitur, quòd mens nullo perturbetur affectu: altera uerò turbida, quòd frequenter cõmoueatur. Qua in parte origo perturbationum omnium, ac fons collocatur. Siquidem dum rationis ac mentis iudicium amplectimur, nunquam perturbabimur: cum uerò corporis impetus ſequimur, affectuum quaſi unda corripimur. Iam uerò, cum hæc ſit affectus radix in hominibus propter connexionem animi & corporis, eaq; niſi cum cietur, ſedata & tranquilla ſit, tres omnino affectionum excitandarum primæ cauſæ traduntur, quibus illa eadem facultas naturalis commouetur: uidelicet ignoratio, prauũ uiuendi genus, corporis tẽperatio. Quòd igitur ignoratiõe homines ſæpe cõmoueamur, perſpicuum eſt: ut quando pro ueris falſa capimus, eaq; perpugnaciter defendimus. Quòd etiam uitæ mala inſtitutio nõ minus homines afficiat, argumẽto eſſe poſſunt libidinoſi & guloſi, qui ad ea uitia citius & frequẽtius incitãtur, quàm alij. Poſtremo corporis tẽperies ad effectus excitandos plurimũ efficit: cũ ea de cauſa alij ad irã procliues ſint, alij ad timorẽ, alij ad libidinẽ, alijq; ad alios affectus. Igitur cũ hæ ſint affectuũ cauſæ potiſſimæ, illi tamẽ certa ratione quadam, ac modo cõcitãtur; ſi animi uiriũ ordinẽ ſpectemus. Nam dũ animi pars expers rationis, quam affectuũ fontẽ appellauimus, ratione neglecta, mouetur, erroreq; labitur, inci-

dat in affectum aliquem neceſſe eſt. ſiquidem rationis ueræ munere fungi uult. quod cum præſtare non poſſit, concitatur, animumq; uniuerſum conturbat. Hinc fit, ut affectuum uariæ formæ gignantur: non quòd eorum orgo, motionisq; modus in ſingulis uarietur, ſed quia finis eſt diuerſus. Cum enim duplex ſit finis, unus quidem boni, alter uerò mali, duplices quoq; ſunt affectus: alteri ex opinione boni profecti, ut amor, uoluptas: alteri ex opinione mali, ut metus, odium. Quocirca propoſito bono, uel eius forma ſaltem aliqua, imaginatio, quam Græci φαντασίαν appellant, ad id protinus impellitur, non audito ueræ rationis conſilio. Quo facto ſi leuis quædam aura boni quaſi afflet, illud continuò auet imaginatio, indeq; amor & cupiditas oritur. Si uerò bonum illud ſit præſens, uoluptas gignitur: ſi futurum, deſiderium. Eadem quoq; mali propoſiti ratio eſt. nam eo obiecto, ſtatim animus offenditur: quod præſens ſi ſit, odium fit: ſi abſens, timor. Quibus ex rebus duo quaſi ſumma capita affectionum eſſe intelligitur: unum ex opinione boni profectum, alterum ex opinione mali. Propoſita ergo affectionum omnium origine, reſtat, ut earum genera ſubiungamus, antequam in ſingulas formas enumeremus.

Affectuum diuiſio, & partes. Cap. 9.

D*Vo ſunt omnium affectuum genera, ut Plato & Ariſtoteles putant: unum, quod ex opinione*

nione boni oritur, hoc eſt uolup‑as: alterum, quod ex opinione mali,id eſt dolor. Hæc eadem *ſumma eſſe genera, quæ uarias ſub ſe formas complectantur, plerique ſtatuunt* Nam *ad uoluptatem reducunt amorem,cupiditatem,fiduciam,ſpem,alioſq; huiuſmodi affectus, qui boni ſpeciem habent: ad dolorē, odium,inuidiam,contumeliam,æmulationem,ac reliquos,qui uel mali ſunt,uel tales uidentur.* Contrà *uerò Stoici quatuor hæc capita proponunt, uoluptatem,libidinem,dolorem,metum.* Atq; *horū duo illa ex duobus opinatis bonis, hæc ex totidem opinatis malis oriri cenſent.* Nos *autem,ut rem totam enodatius exponamus,affectuum nunc genera, formaſq; ex animi facultatibus eliciamus.* Itaq; *cum duplicem animi uim eſſe ſæpe docuerimus,unam rationis participem,alterā expertem:hæc rurſus duas in partes diſtribuitur,quarū utraq; in appetitione quadam à ratione diuerſa ponitur. nam altera θυμοειδὴς,id eſt iraſcibilis: altera ἐπιθυμητικὴ,id eſt appetitoria nominatur:quòd illa nos in iram,ac cæteros turbulentos motus,hæc in auiditatem cupiditateſq; omnes rapiat.* Ex duab. *his facultatib.affectus omnes naſcuntur ſinguliq; earum alterutri tribuuntur.ut ab appetitoria naſcuntur hi tres, amor, deſiderium, gaudium: qui boni opinionem ſequuntur. quibus tres hi rurſus aduerſantur, odium, offenſio, triſticia: quoniam ex opinione mali fiunt.* Ad iraſcibi-

bilem hi pertinent,ſpes,deſperatio,timor,audacia, ira. In his ergo affectuum formis in primis duo fines ſpectandi ſunt, & bonus & malus: itemq; duo tempora,futurum atq; inſtans:quoniam pro ratione iſtorum illæ ipſæ uariantur. Sed antè tamen quàm affectuum ſingulas partes enumerem, quæſtio illa difficilis & obſcura,diluenda breuiter eſt,nunquid affectus omnis ſit uoluntarius, an inuitis nobis excitetur? nam de actionibus quidem hominis, nemo eſt qui dubitet. Quo nomine quid ſit uoluntarium & inuitum,in primis ſtatuamus:tum, quibus in rebus idem decernatur:poſtremò,qua ratione in affectuum motu conſideretur. Siquidem de naturali perturbationum facultate hic minimè diſputamus,quã contra Stoicos ſuperius non uolumtate, ſed natura conſtare,defendimus: ſed de motu earũdem ipſarũ.

Nunquid affectuum motus uoluntarij ſint. Cap.10.

VOluntatem definiunt omnes, liberum agendi principium,hominis animo inſitum. ea enim nulli ſubiecta eſt,præterquàm Deo*:reliquæ uerò partes illi ſubijciuntur. Ab hac ipſa id omne uoluntarium dicitur:cuius initium in ipſo uolente ſcienteq; eſt.* Neceſſe *eſt enim, ut ſit aliquid uoluntarium,non id modò nos uelle,ſed etiam prius cognoſcere. Siquidem intelligentia rem antè comprehendimus,*

dimus, quàm eandem uelimus. [illegible] *'atuto, reſtàt inquirendũ, quibus in rebus illa* [illegible] *ū. Tria ſunt rerum genera, in quibus uolunta*[illegible] *& inuitum ſpectari poteſt: Naturale, ſeu neceſſariũ (idem enim eſſe nunc ſtatuimus) fortuitum, & liberũ. Naturale quidem id eſt, quod ſemper eodem modo fit: ut ignem urere, aquã refrigerare. Fortuitũ, quod ſine ratione temerè contingit: ut emiſſo iaculo quenquã prætereuntem ferire. Liberũ demũ, quod neq; neceſſarium eſt, nec fortuitũ, ſed in noſtra poteſtate poſitum. Ex his omnibus hominis uoluntas in liberis duntaxat actionib. uerſatur, quoniam ijs poteſt, ut uoluerit, uti. Contrà uerò inuitũ tum in neceſſarijs, tum in fortuitis cõſiſtit. nã quæcũq; naturalia ſunt, ut cibũ cõcoquere, ali, uegetariq; corpus, inuitis nobis fiunt: fortuita etiã, ut terrã excolẽdo aurũ inuenire, nõ minus inuita ſunt, q̃ naturalia. Quo fit ut in ijs ſolũ, quæ liberæ & indifferẽtes ſunt, uoluntariũ cernatur. Hinc iam perſpicuũ eſt, facultates, & affectuũ quaſi radices naturales ſolũ eſſe: earũ uerò motus & perturbatiões, in noſtra poteſtate poni. ueluti iracundũ eſſe, aut libidinoſum, hoc eſt, pcliuẽ ad iram & libidinẽ, uoluntarium nõ eſt, ſed naturale: itemq; leuiter initiò cõmoueri, & ueluti primo affectus tactu incitari. id quod re magis quàm uerbis explicatur, inuitum eſt etiam. At cum motus ille ſit diuturnior, ac maior, id ſitum in nobis eſt. Hoc in*

Theo-

Theodoſio Cæſare, ciue noſtro, quem natura fuiſſe admodum iracundum legimus, exempli gratia intelligetur. Naturalis quidem eius ad iram procliuitas, ac nonnunquam prima illa, leuisq; commotio ſita eſſe in ipſius poteſtate non poterant: cum autem eadem acrius incitabatur, diutiusq; durabat, quia poterat ratione cohiberi, uoluntaria fuit. Sed de his quidem hactenus, ad quæſtionem antea propoſitam. poſtea enim de inuito uoluntarioq; latius diſſeremus, cum ad uirtutis tractationem fuerit peruentum.

ETHICES PHILOSOPHIAE Compendij, authore Sebaſtiano Foxio Morzillo Hiſpalenſi, Liber ſecundus.

De amore. Cap. I.

NVnc ut de ſingulis affectuum formis ordine propoſito tandem diſſeramus, ab amore prius auſpicemur: quoniam is prima commotio animi, eſt, quæ boni opinione excitata, ab appetitoria facultate proficiſcitur. Amorem autem cum multis definire poſſumus, propenſionem uoluntatis ad illud quod bonum eſſe putatur. Siquidem obiecto bono, uel eius aliqua forma,

id ſtatim affectu mota uoluntas amplectitur, atq; amat. Quare proprium amoris eſt, ut ex boni opinione naſcatur, ad idemq; ſponte feratur, cui etiam coniungi ſemper uult. Huic præterea plurimum inter omnes Plato tribuit, adeò ut à Dicæarcho hoc nomine ſit accuſatus. ipſumq; fecit in Phædro tripartitum: unum quidem honeſtum ac generoſum, qui nudam animi uirtutem tantum amat: alterum inhoneſtum, qui ſolam corporis uoluptatem ſequitur, belluisq; eſt cum hominibus communis: ac tertium quendam medium, qui tum animum, tum ipſum corpus amplectitur. Harum trium amoris formarum magna eſt uis, præſertim in calidioris naturæ hominibus, qui reliquis amant uehementius. Vnde igni, ſagittis, flammæq; amor à poetis comparatur, quòd uehementibus curis homines inſtiget, & inflammet. Vt eſt illud Didonis apud Verg.

Eſt mollis flamma medullas.

Interea, & tacito uiuit ſub pectore uulnus. Ecce amoris uis à poeta expreſſa, quam non animo tantum lectores contemplari, quàm in ſe quiſq; experimento poteſt cognoſcere. Porrò cum honeſtus amor uirtus, & non affectio, appellari potius debere uideatur, à nobis eſt hoc loco omittendus: quando de illo ſimul, cum de amicitia dixerimus, diſſerendum ſit, ad reliquas amoris duas formas redeamus, quæ in affectu quodam poſito medicinæ indigent.

Amor

Amor igitur turpis, ac medius, de quibus eſt à nobiſ tractandũ, cum non uerũ bonum ſequantur, ſed fictum, hoc eſt corporis pulchritudinē, cui expetunt coniungi, affectionũ omniũ animi acerrimi ſunt, adeò ut amantē ſæpe conficiant, & à ſeipſo alienent. Nonnunq̃ enim illũ ſui obliuiſci, & in amatore ſemper eſſe cogunt, demētemq́; faciunt. Cuius quidē amoris uim magna ex parte auxerunt poetæ. qui puerum formoſum, ac cæcũ, alijsq́; præditũ eũ finxere: atq; in numerũ deorũ referre nõ dubitarũt, quoniã uidelicet eiuſmodi affectu homines perturbati, pulchritudinē cæci, ac rationis iudicio priuati uehemēter, ament, & quaſi furore quodam incitentur. Itaque amor omnis, tam turpis quàm honeſtus, ac medius, ſuapte natura uehemens eſt, naſciturq́; ex aſpectu, cum obiecta re aliqua, quæ homini placeat, eidem uoluntas acquieſcit, et cupit, præſertim ſi ſimilitudo aliqua intercedat, quæ plerunq; ſolet amorem conciliare. Ideo initio leuis amor eſt, placideq́; animum delinit: poſtea tamen altius inſidet, tuncq́; uix magno labore extirpatur. Hinc quoſdã amore immoderato flagrãtes, in inſaniam uſq; adactos fuiſſe legimus: alios miſerrimè perijſſe, nõ paucos turpiſſima ſcelera cõmiſiſſe. Plena eſt uita hominũ huiuſmodi exēplis, pleneq́; hiſtoriæ, atq; ipſa poetarũ ſcripta: q̃ nihil ferè aliud auribus noſtris inſonãt, q̃ amoris uim magnã, quã in multis deſcribunt:

ut

ut in Didone, quæ Aeneæ amore capta, ſibi manum attulit: in Medea, quæ patrem Aeetam prodidit, fratremq; ſuum dilaniauit: & in alijs, quorum amores Tragœdiæ concelebrant. Ex quo intelligitur, quanta in amore ſint mala, cum ad hæc ille homines impellat. Quæ omnia eleganter Plautus ſic expreßit in Mercatore:

Nam amorem hæc cuncta uitia ſectari ſolent,
Cura, ægritudo, nimiaq; elegantia.
Hoc non illum modò qui amat, ſed quenq; attigit,
Magno atq; ſolido multat infortunio.
Nec Pol profectò quiſquam ſine grandi malo,
Præterquàm res patitur, ſtudet elegantiæ.

Nec ſola hæc ſecum incommoda inhoneſtus amor affert, ſed audi quæ deinceps addat Poeta:

Sed amori accedunt ultra hæc, quæ diximus,
Inſomnia, ærumna, error, & terror, & fuga,
Ineptia, ſtulticiaq; adeò, & temeritas,
Incogitantia, excors modeſtia,
Petulantia, cupiditas, & maleuolentia:
Inhæret etiam auiditas, deſidia, iniuria,
Inopia, contumelia, & diſpendium.

Non potuit amoris uis melius explicari. Nam quemadmodũ ſine ratione præſentia rei ſolum uel pulchræ, uel ſimilis, uel eius demum quæ ſoleat ad ſui cupiditatem allicere, afficimur, affectióque hæc expers rationis eſt: ſic eius ui multa homines eff-

perſuaſione aliqua dimoueri (ſunt enim quidam, quos uel prohibita res magis afficit, quosq; uitia uel agnita delectant) ad alia ſtudia eſt abducendus: uel locus etiam illi mutandus, ut diuerſis curis diſtractus, priorem curam negligat. Itaq; ſi ne tum quidem finem amandi is fecerit, ſed pertinax adhuc ſit: amore alio incipiat amare, ut quaſi clauus clauo pellatur, & ut ſubita mutatio prioris affectionis memoriam obliteret. Ante omnia deniq;, quàm ſit à ratione auerſum, ac furori ſimile, ſic amare: proponendum ob oculos amatori eſt, ut falſa ſe boni opinione deceptum intelligat, cum boni nihil, mali autem plurimum in amore ſit. Cuius generis ſunt illa apud Terentium,

Iniuriæ,
Suſpiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rurſum.

Quæ quidem cum rationi maximè contraria ſint, eleganter poeta idem refert:

Incerta hæc ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

Cum ergo ſumma hæc mentis inconſtantia, nec bonum eſſe amorem illum uehementem indicet, & prauitate illum molliciéq; animi ortum declaret: magno eſſe amatori commodo poterit, ſi conceptam opinionem huiuſmodi conſideratione deponat.

Sed hæc quidem hactenus de amore: nunc ad alios affectus pergamus.

De cupiditate, ſeu deſiderio. Caput 2.

Ex *amore naſcitur cupiditas, ſiue deſiderium. Nam ſi quod amatur, ſit abſens, auiditas fit eius, cum animus illud expetit, ac deſiderat. Eſt autem deſiderium, affectio quædam ad bonum futurum tendens. Idem etiam in eum uſum eſt à* Deo *nobis conceſſum, ut quod ſit commodum, expetamus, ſequamurq; adepti, ac retineamus. Ad uitam enim tuendam neceſſaria eſt rerum quarundam cupiditas: ut cibi, potionis, ueſtitus, cæterorumq́; omnium, ſine quibus uiuere nõ poſſumus. Cupiditatem hanc, cum per ſe naturalis ſit, à rebus neceſſarijs ad luxum & libidinem nos traduximus: cum tam opes, honores, dignitates, huiuſmodiq; alia non tam inutilia, quàm mala ſæpe, optamus. Quo fit, ut uariæ uitiorum formæ ex hoc uno affectu naſcantur, prout res fuerit expetita. Siquidem ex pecuniæ cupiditate oritur auaritia, qua nullum maius, aut execrabilius uitium eſt: ex honore ambitio, ex Venere libido, ex guſtu gula, ex alijs denuq; aliæ innumerabiles. Itaque natura ſua deſiderium nec bonum eſt, nec malum: ſed illud homines falſa utilitatis opinione corrumpunt, dum ea in rem ſuam fore putant*

quæ

quæ tum incommoda, tum etiam pernicioſa ſint. Quamobrem nulla eſt huius affectus curandi ratio commodior, quàm ſi res honeſtas, uſibuſq; uitæ neceſſarias expetamus: reliquas, ut ad luxum pertinentes, fugiamus. Cupiditates enim, ut ait M. T. *inſatiabiles ſunt, ac non modò ſingulos homines, ſed familias etiã uniuerſas euertũt, totamq; ſæpe remp. labefactant. Hinc odia, diſsidia, contentiones, ſimultates, inimicitiæ, bellaq; oriuntur. Nam ſi naturæ finibus contenti homines eſſent, nec plura uellent expetere, tranquillam iuſtamq; uitam tranſigerent. At quoniam immoderata cupiditate iactantur, uitia quoq; innumerabilia inde oriri oportet. Nam quid illa imperij propagandi cupiditas* Nino *regi Aſſyriorum profuit, cũ hæreditario regnò contentus, domi uiuere tranquillè potuiſſet? Quid eadẽ hodie reges ac principes uniuerſos inſtigat, & ad tyrannidẽ dominationemq; excitat, ſi intra ſuos quiſq; fines cõtinere, nemini q; iniuriã facere uellt? Quid homines priuatos ad ambitionẽ, cõparãdasq; opes uel iniuſtè incitat? cũ ſuo uiuendi genere cõtenti, cõmodius uixiſſent. Ergo qui res minimè neceſſarias magna ſolicitudine quærit, quòd earũ utilitatis opinione ducatur, in magna cadat incõmoda, uitiaq; turpia neceſſe eſt. Multos enim cupido dominandi confecit, ut* Iulium Cæſarem: *alios pecuniarum amor, ut* Craſſum, *unà cum toto exercitu à* Parthis *deletum:*

deletum: quoſdam ambitio, ut C. & Tib. Gracchos: alios ſolicitudo in rebus inutilibus. adeò ut meritò Perſius exclamarit:
O curas hominum, ô quantum eſt in rebus inane.

Nec ab re Plato in Timæo, cupiditatem belluæ cuidam uariæ et multiplici comparauit, eamq; uelut omnium animi partium abiectißimam in iecur amandauit: quòd nulla certè affectiones turpiores excitet, nulla ſit magis à ratione aliena, belluisq; efferatis ſimilior. Et ne plura in hanc rem addam, hoc ſaltem retuliſſe ſatis ſit, tum ad huius affectionis remedium, tum ad illam dignoſcendam: quæcunque natura nobis neceſſaria non ſint, ea homines non ad ueram utilitatem requirere, ſed ad libidinem & intemperantiam. Cuius rei exempla illos nobis proponemus, qui uitæ tenuitate quadam contenti, magnorum principum cupiditates contempſerunt: ut Diogenem, Anacharſim, Ariſtidem: è Romanis uerò, Curium Dentatum, Scipionem Naſicam, aliosq; multos bonos ac moderatos uiros. Quamobrem ut in pauca rem conferam, certißima deſiderij immoderati curatio eſt, ut naturæ neceßitatem ſpectemus, non hominum luxui deditorum exempla: putemusq; nobis & ad uiuendum, & ad perſonæ ac dignitatis ornatum pauca eſſe optanda, reliqua ut uana & inutilia reijcienda. Quibus ſi ut carere facile poſſumus, ita temperare aſſueſcamus,

mode-

moderatè prudēterq́; uiuemus. Sed de his latius, dũ ad temperantiæ explicationem fuerit peruentum.

De gaudio. Caput 3.

CVm eo bono, quod deſideramus, tandem potimur, idemq́; præſens eſt, ſi animum ſuauitate pérmulceat, gaudium, ſeu lætitia gignitur. Eſt autem gaudium, ut Cicero in quarto Tuſculanarum libro definit, opinio recens boni præſentis, in quo efferri rectum eſſe uideatur. Idem uerò naſcitur ex cordis dilatatione, quæ animum iucunditate perfundit, propter alicuius boni præſentem fruitionẽ, quæ ſic illum afficit, ut multarum ſit affectionum radix. Nam ſi leuis ſit delectatio, hilaritas propriè dicitur: quam riſus, geſtus, aliaq́; ſigna lætitiæ conſequuntur. Quod ſi uerò eadem ex recto iudicio boni præſentis, uel futuri, præteriti'ue naſcatur, moderataq́; ſit, gaudium appellatur. Quod idem ſi magis confirmetur, & bono congruenti acquieſcat, uoluptas efficietur. Itaq; unum eſt commune quaſi genus iucundarum affectionum, quod uarias ſub ſe formas complectitur, lætitia: cui hæ omnes formæ ſubijciuntur, Hilaritas, gaudium, uoluptas, delectatio, recreatio. Atq; hilaritas quidem eſt, animi leuis commotio, ex opinione boni præſentis. Gaudium, opinio firma de bono præſenti, quæ animum delinit ſuauitate. Voluptas, opinio recens boni præſentis. Delectatio, uoluptas animum ſuauitate aliqua

tione diffluit, uitioſus eſt, & improbus. Et cum *in ſenſus omnes cadat iucunditas, nullumq́; ſit animal homine magis uoluptuoſum, uariæ uoluptatum formæ inde dimanant. Quarum aliæ naturales ſunt, ac neceſſariæ, ut ea quæ ad animi & corporis utilitatem referuntur: aliæ nec naturales, nec neceſſariæ. Vtraq; ſi ad normam honeſtatis dirigantur, & ad ſummum bonum referantur, honeſtæ: ſi uerò à ratione, Deiq́; præcepto auerſæ ſint, turpes erunt. Sed ut nos harum omnium affectionum remedium tractamus, earum ſingulas enumeremus, à gaudio ſumpto principio, ne una atq; eadem medicina morbis diuerſis accommodetur. Gaudium igitur eſt in eo ſolum uitioſum, ſi uel effuſum ſit admodum, ac nimium: quale eſt illud Chæreæ apud Terentium,*

Iam'ne erumpere hoc licet mihi gaudium? prò Iuppiter,
Nunc eſt profectò interfici, cũ perpeti me poſſum,
Ne hoc gaudium cõtaminet uita ægritudine aliqua.

uel ſi praua ex cauſa naſcatur, ut cum alieno malo delectamur: tunc enim maleuolentia dicitur, quæ à Stoicis uoluptas ex malo alterius definitur, de qua nos ſuo lõco plura. Cum itaque non in gaudio uitium, ſed in eius malo uſu ſit, commoda curatio eſt, ut nec nimium & immoderatè gaudeamus, ne leues & inſolentes ſimus, nec inhoneſta

etiam de cauſa. Gaudere enim mediocriter uel propter filij reditũ ex peregrinatione, uel ob nuncium aliquod fœlix, decorum eſt, & uiro probo dignum. at uerò lætari mirum in modum, geſtire, exultare, & in effuſam cachinnationem erumpere, non ſolum eſt uitioſum, uerumetiam dedecet maximè. Delectari præterea malo alieno, communi hominum charitati aduerſatur: abiectiq; hominis eſt, qui eo modo explere odium exemplo mulierculàrum uelit. Quapropter ſic gaudere, ut modum temperantiæ non tranſeas, nec alicui iniuriam facias, probi & conſtantis eſt. Quod autem hic de gaudio præcipimus, de hilaritate ac lætícia, delectationeq; omni generatim intelligimus: ſiquidem affectiones hæ cadunt ſub eandem rationem, quamuis inter ſe diſcrimine paruo diſtinguantur. Iam uerò uoluptas, quæ permanentior eſt, maius remediũ deſiderat: ut quaſi morbus diuturnior, acriori curatione pellatur.

Quæ eadem quanquã ab Stoicis inter uitia connumeretur, indifferens per ſe eſt: quoniam uel in bonum, uel in malum uſum conuerti poteſt. Sunt enim multæ honeſtæ uoluptates, ac turpes, in quibus uirtus uel uitium inuenitur. Ex omnibus tamen eæ ſolum honeſtæ ſunt, quæ rationi rectæ conſentiunt: quales ſunt ſtudiorũ, & contemplationis. Cæteræ autem omnes, quæcunq; rationi repugnant, ut corporeæ, turpes, & à uiro probo alienæ. Qualeſcunq; tamen

men illæ ſint, ratione moderari debent, ne inſolenter efferantur, animumq́; reddant immoderatum: tum rarius continuandæ ſunt, ne magna ſatietate moueant faſtidium. Voluptates enim, ut ait poeta, commendat rarior uſus. Omnis ergo uoluptas eſt ratione ſemper moderanda, nec ei locus alius aliquis relinquendus, ne quaſi uenenum latius ſerpat, multaq́; ſecum alia uitia afferat: ut maleuolentiam, quæ uoluptas eſt ex malo alterius: delectationem, quæ ſuauitate ſenſus animum emollit: iactationem, quæ geſtiens, ac ſeſe efferens inſolenter uoluptas eſt: cachinnationem, quæ effuſa eſt animi iucunditas: aliosq́; affectus partim immoderatos, partim indifferentes. Sed horum affectuum remedia ex temperantiæ officijs petenda ſunt: ut moderatione huius, impetus eorum componantur.

De odio. Cap. 4.

E*Xpoſitis tribus ijs affectionibus, quæ ex boni opinione naſcuntur, amorem dico, deſiderium, & gaudium, harumq́; partibus enumeratis: ſequitur, ut de reliquis, quæ fiunt ex opinione mali, diſſeramus. Quorum primum eſt* Odiũ, *amori contrarium: ſecunda, offenſio, quæ eôdem quoq; pertinet. Sed odium tamen ab Stoicis definitur, ira inueterata: ab alijs uerò, animi offenſio ob alicuius læſionem. Huius origo eſt, animi offenſio quædam, quæ malum auerſatur. Primò enim res obiecta, quæ à ui-*

ſu mala eſſe putatur, quaſi animum offendit: hic rurſus offendiculo illo læſus deterretur, ideoq́; prima odij cauſa eſt offenſio: quæ poſtquam animo inhæſit, odium appellatur. Varijs autem de cauſis odium in homine gignitur: uel ex facti alicuius læſione, ut ſi quem ob illatam ab eo iniuriam oderimus: uel ex dictis conuiciantis: uel ex praua ſuſpicione, quam de incommoditate noſtra capimus, ut ſi quem occultum aduerſarium eſſe putemus, ſi uxorem adulteram, ſi filium ſcortatorem. Nonnulli *etiam propter abditam naturæ diſsimilitudinem alijs uel ſine cauſa malè uolunt. Vnde eſt illud* Martialis,

Non *amo te* Sabidi, *nec poſſum dicere quare:*
Hoc *tantum poſſum dicere, non amo te.*

Sed ij tamen ad odium frequenter procliues ſunt, qui ſuperbi, ac ſuſpicioſi ſint. illi, dum putant contemni ſe, aut in honore digno non haberi: hi autem, quòd ab illis mali aliquid timent. Communiter ergo odium contrarijs fit ex cauſis: ut ex eius infidelitate, quem fidum putabamus: ex iniuria lædentis: ex occulta maleuolentia amicitiam ſimulantis. Id *quod in* Phædone Plato *ſignificans:* Odium, *inquit, in homines tum gigni, cum nimium alicui ſine conſilio credimus, putamusq́; illum uerum ac ſincerum, fidumq́; uirum eſſe, mox uerò prauum & infidelem deprehendimus.* Ex *quo ſequitur, ut odij proprium ſit, malo aduerſarij delectari,*

bonis

bonis eius inuidere, noſtra omnia illi occultare, malè deniq; ipſi uelle: id quod cum beneuolentia, quæ pars eſt amicitiæ, pugnat. Quocirca in odij curatione non decet eodem remedio uti, quo in alijs affectionibus, cum etiam ſi temperetur, ſit malum: ſed illud radicitus extirpari ab animo debet, ne tota eius tranquillitas perturbetur. Cuius ſanè tollendi commoda ratio eſt, ſi cauſa eius tollatur, ut ſi iniuriam aduerſario condonemus, nec eum mutuo odio proſequamur: ſi denique bonam in partem uertamus, quidquid is fecerit. Porrò ijs qui ſine cauſa propter ingenij ac morum diſsimulitudinem alios odio habent, perfidia illa animi reſecanda & comprimenda eſt, ut ea ſublata, odium tollatur. Quod quidem facile erit, ſi tacita conſideratione perſpiciamus, quid cauſæ ſit, cur alicui malè uelimus: ſi quàm leuis & temeraria ſit ea opinio: ſi quàm ſit rationi contrarium, Deiq; præcepto repugnans, immerentem odio proſequi: ſi demque, uiro bono indignum id eſſe cogitemus. Nam quid erat cauſæ, cur Annibal puer adhuc, & rerũ Romanarum ignarus, Gadibus in templo Herculis iuraret, Romani populi hoſtem perpetuò ſe futurum? Quid Syllam in Marium tanto ſæuire odio impulit? Quid Pompeium in Cæſarem? Quid alios deniq; omnes, qui ne prouocati quidem nonnunquam, aduerſarij aliorum acerrimi extitere? Multum ergo con-

ſideratio

ſideratio hæc animi ad odium extirpandum conducit, ſi nos omnes eiuſdem eſſe Naturæ quaſi filios putemus: ſi fraterno amore inter nos copulari debere: ſi habere alium odio, nõ minus eſſe flagitium, quàm ſi humanam charitatem uiolemus. Sed hac de re latius in amicitiæ explicatione. Odio coniuncti ſunt affectus alij uitioſi, ut offenſio, contemptus, irriſio, ſubſannatio, ira, excandeſcentia, indignatio, ultio, diſcordia, inimicitia: de quibus eſt ordine à nobis hic diſſerendum. Offenſio eſt ueluti commune quoddam genus his omnibus, quæ naſcitur ex dolore: ideoq; definitur, prima animi commotio ex mali præſentis opinione: ut ſi quis uerbis, uel factis moleſtiam afferentibus offendatur. Ex offenſione oritur contemptus, ſi id, à quo offendimur, negligamus. eſt enim is, opinio, per quam aliquis abiectus putatur. Quemadmodum apud Ouidium Vlyſſes ab Aiace contemnitur, dum ſe armis Achillis digniorem ab eodẽ exiſtimat. Hunc ſequitur irriſio, ſubſannatio, & quicunq; corporis motus ad alium irridendum fit. Ira præterea ex eadem offenſione naſcitur, cum in eum, à quo offendimur, acriter incitamur: eſtq; illa, libido puniendi eius, qui læſiſſe iniuria uideatur. Eandem ſequitur excandeſcentia, θύμωσις à Græcis dicta, quæ uehemens iracundiæ commotio eſt. cuiuſmodi eſt ea Neptuni apud Vergilium,

Quos

Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus. Indignatio ad odium pertinet, eſtq; offenſio ob alicuius indignitatem, & caſum aduerſum. Ex quo illud Hegionis Terentiani,

Prò dij immortales, facinus indignum.

Conqueritur nimirum, quòd uirginem uitiarit Aeſchines. Vltio ex odio fit, quando ei, cui maleuolumus, pœnam opinione noſtra meritam infligimus. Diſcordia eodem quoq; pertinet: ſiquidem acerba ira eſt, odio intimo in corde concepta. Inimicitia demùm, maleuolentia, uel ut Stoici definiunt, ira ulciſcendi tempus obſeruans. Atq; harum certè affectionum aliquæ permanentiores ſunt, & habituum magis ſimiles: ut inimicitia, ultio, diſcordia, odium. aliæ contrà inſtabiles & concitatæ: ut offenſio, irriſio, contemptus, ſubſannatio, ira, excandeſcentia, indignatio. Quarum omnium diuerſa eſt curatio. nam quæ odio uiciniores ſunt, cadunt ſub illius rationem: quæ ab eo longè diſtant, peculiari egent remedio, ideoq; à nobis ſuo loco explicabuntur. Itaq; illi quidem affectus odio coniuncti, haud aliter curandi ſunt, quàm odium ipſum: ac ſi ab animo prorſus illud extirpari præcipimus, offenſionem etiam, contemptum, irriſionem, cæteroſq; pariter tolli etiam uolumus: quandoquidem planè uitioſi ſunt, nec ſi moderentur, boni erunt.

De

De triſtitia. Cap.5.

Triſtitia, dolor, ægritudo, mœror, mœſtitia, pro eodem ferè à Latinis capiuntur: ſignificanturq́; uno Græco nomine λύπη, *quod tum dolorem, tum triſticiam ſignificat. Quando ergo unus eſt affectus uoluptati contrarius, qui omnib. his nominibus nuncupatur, expoſita illius ratione, eorundem quoq; omnium nota erit explicatio. Itaq; triſticia, ut* Cicero *definit, eſt opinio recens mali præſentis, in quo demitti contrahiq́; animo, rectum eſſe uideatur.* Sedes *eiuſdem eſt animi facultas appetitoria, quæ cum ob præſens aliquod malum, boni'ue abſentiam contrahitur, triſticia fit.* Ideoq́; *ipſa duabus ex cauſis oritur: uel ſi bono aliquo priuemur, ut in parentum, filiorum, amicorumq́; orbitate, in bonorum iactura: uel ſi malum aliquod inſtet, quod nobis ſit aduerſum, ut morbus periculoſus, mortis præſentia.* In *uniuerſum aũt triſticia omnis ex opinione mali gignitur, quod animum contrahit. nam ex omnib. quidem affectib. nullus æquè hominem premit, atq; illa: quæ cum difficile ex animo deleatur, magna tamen conſolatione leniri uix poteſt. quemadmodum de* Niobe *atq; Hecuba poetæ fingũt: quarum illa præ magno luctu in lapidem, hæc in canem conuerſa eſt.* Huius *ergo affectionis uis eſt, ut animum quaſi nebula obductum, demittat, angat, deprimat, uariaq́; ſecum reuoluere ac fingere cogat. Sed*

cum

cum eadem triſtitia uel naturalis ſit, quæ in quibuſdam uel nolentibus excitatur: uel uoluntaria, cum nos ſponte contriſtamur: illa demum uehementiſsima eſt, quæ noſtra ex opinione ac uoluntate gignitur. Sæpe enim homines non tam ſuorum calamitate anguntur, quàm ob acceptam iniuriam: nec tam iniquo animo ferunt, ſi fortunæ omnes pereant, ſi relinquenda ſit patria, ſi uiolanda amicitia, quàm ſi illatam iniuriam ulti non fuerint. Vnde uarij ex hoc uno affectus naſcuntur, qui uehementer animum deijciunt, prout mali fuerit concepta opinio. Nam inuidentia, æmulatio, obtrectatio, angor, luctus, dolor, labor, lamentatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictio, ſub ægritudinem ſeu triſticiam cadunt: quibus addunt Stoici miſericordiam non tanquam bonum aliquem affectum, uti nos ſtatuimus, ſed ut animi morbum. Atque inuidentia quidem, ut à Cicerone definitur, eſt ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant inuidenti. Aemulatio, ægritudo ſuſcepta ex eo, quòd alius potiatur illo, quo ipſi caremus. Obtrectatio, quam Græci zelotypiam appellant, ægritudo, propterea quòd potiatur eo alius, quod nos optabamus. Angor, ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex interitu alterius, qui carus fuerit. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum eiulatu. Solicitudo, ægritudo,

tudo cum cogitatione. Moleſtia, ægritudo permanens. Afflictio, ægritudo ſine aliqua rerum meliorũ expectatione. Miſericordia, ægritudo ex alterius immeritò laborantis calamitate. Atq; hæ omnes ægritudinis ſpecies, ex eadem animi contractione naſcuntur: niſi quòd multis modis uariantur, prout cõcepta fuerit doloris opinio. Quem tamen ſæpius adauget naturalis hominum quorundam conſtitutio melancholica & auſtera, quàm obiecti mali præſentia: præſertim cum in alijs nullam afferre moleſtiam ea uideamus, quæ ingratiſsima alijs ſint. Vnde uaria eſt doloris ſubleuãdi ratio, quia uarijs de cauſis idem morbus oritur. Nam quibus triſtis natura eſt, res iucundæ maximè proſunt, quæ animi leuent mœrorẽ. cui rei etiam cibi ac potionis modus haud parum conducit, quando humidi calidiq; cibi mœſticiam omnem adimunt: ut uinum, quod uel Sacræ literæ mœſtis ad dolorem tollendum præberi iubent. Quòd ſi uerò ex mali opinione triſticia naſcatur, curatio eſt certiſsima, ut malum tollatur è medio, uel cogitatio eius intermittatur. Quam ad rem multum amicorum conſolationes exhortationesq; conferunt: multum etiam temporis longinquitas & obliuio, quæ magnos ſæpe dolores eximit: ſed omnium maximè infractum animi robur, quo cunctas calamitates uincamus, nosq; ipſos ſuperemus. Fruſtra enim conſolatio adhiberetur, ſi humanos caſus

æquo

æquo animo ferendos eſſe ignoremus, aut ſi conſilijs rectis non pareamus. Cæterùm, cum nos hic de mœroris remedijs loquamur, putabit forſitan aliquis, num omnis triſtitia mala ſit, an triſtari homines aliquando expediat? Certè triſtitia, ut multi affectus alij, tum bona, tum mala eſſe poteſt. Nam *ſi noſtra incommoda doleamus, ob idq́; triſtemur, dummodo æquo animo id perferamus, prudentes: ſi iniquo, molles & delicati erimus.* Contrà *ſi aliorum fœlicitatem, resq́; ſecundas ægrè feramus, uitioſi planè ſumus, cum hoc in damnum aliorum uertatur.* Quocirca, *inuidentia, æmulatio, obtrectatio, uitioſi per ſe affectus ſunt, planeq́; debent extirpari, ſi curandi ſint.* At *ægritudo, angor, luctus, dolor, lamentatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictio, tum boni, tum mali ſunt, prout in malum uſum ac finem referuntur.* Nam *in quibuſdam nullo modo triſtari, ut in filiorum orbitate, in ſceleris commiſſi pœnitentia, non minus uitioſum eſt, quàm ſi ad inſaniam uſque dolore afficiamur.* Ita *ſit, ut homini neceſſaria ſit triſtitia ad res multas, quemadmodum & uoluptas.* Quoniam *ſicut hæc uitæ tuendæ perutilis eſt, ita illa ad inſolentes animi motus cohibendos refrenandosq́; plurimum iuuat. Cum ergo indifferentis huius triſtitiæ medicina in moderatione quædam eius conſiſtat, amputandæ omnino ſunt doloris cauſæ, ne animum perturbent.* At *ſi eidem altius inhæſi-*

hæſerint, mitigandæ uel conſolationis aliquo genere, uel leuamento, ſuauitate ue ſunt, ne mœror occultatus grauior & moleſtior ſit.

De ſpe. Cap. 6.

R*Eliqui affectus poſt eos, de quibus eſt hactenus diſputatum, ad eam animi facultatem pertinent, quæ iracundia nominatur: quoniam ex hac ijdem tanquam è fonte dimanant, concitatisq́; motibus rationem perturbãt.* Horũ primus eſt *ſpes, cum qua pugnat deſperatio: ſecundus timor, tertius audacia, ultimus ira. Quibus de omnibus, deq́; eorũ formis, ordine inſtituto dicemus.* Spes igitur, *ut ab ea capiam initium dicendi, eſt cupiditas euenturi boni, quod expectamus.* Eadem *autem tametſi appetitoriæ facultatis eſſe propria uideatur, eo quòd cupiditati adiuncta eſt: propriè tamen ad iracundiam refertur, quoniam ex confidentia naſcitur, quã quis perſuaſus, bonum ſibi aliquod expectandum proponit.* Ideo *ſpes ſemper ex opinione boni proficiſcitur, quæ triſticiam hominis magna ex parte delet, uitamq́; ſua iucunditate recreat, & alit.* Nam *ſpe ſublata, quo pacto tolerabilis eſſe uita poßit, non uideo: eadem autem retenta, uel ſumma etiam mala æquo animo perferũtur.* Ex quo illud Tibulli:

——Sed credula uitam
Spes fouet, & melius cras fore ſemper ait.

Spes

Spes alit agricolas, ſpes ſulcis credit aratris
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo uolucres, hæc captat arundine piſces,
Cum tenues hamos abdidit ante cibus.
Spes etiam ualida ſolatur compede uinctum:
Crura ſonant ferro, ſed canit inter opus.

In primis ergo proprium affectionis huius eſt, bonum eſſe id ſemper, quod ſperatur: ne ſi malum ſit idem, timor potius gignatur. Bona enim ſolum ſperantur, mala autem timentur: ac ſi quid eſt quod ſperemus, id à nobis bonum, aut malum bonitatis ſpecie adumbratum eſſe ſtatuitur. Vnde Didonis *error apud* Vergilium *perſpicitur, dicentis:*
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.
Abutitur enim illa ſpei nomine, quod ad res ſolum bonas accommodatur. Secundò, *ſpes omnis non eſt niſi rerum difficilium, quæ non poßint ab homine facilè comparari.* Nam *ſi quod expectatur, bonum præſens, & in promptu ſit, nemo in illud ſpem ſuam cõijciat: cum id ſtatim amplecti malit, quàm ut de* Tantalo *ſcribunt poetæ, diu expectare.* Tertiò, *ad futura bona ſpes ſemper pertinet: quoniam præſentibus aut præteritis delectamur, futuris uerò nunquam: niſi adeò illa inſtent, ut pro præſentibus reputentur.* Nec *enim qui boni iamiam inſtantis ſpe quaſi geſtit, & effertur, ſperare rectè dicetur; cum illud in promptu ſit, ſpesq́; ad*

futura referatur: ſed potius delectari, id quod proprium eſt uoluptatis. Vltimò, quicquid in ſpem cadit, poſſe fieri neceſſe eſt: quoniam quæ humanis uiribus comparari nequeunt, expectanda ſibi eſſe nemo putat, niſi aut ſtultus ſit aut arrogans. Quibus ex rebus intelligitur, ſpem inter bonos affectus referri debere. neq; enim ſi mirum in modum, aut perperam, nihil'ue ſperemus, uitioſi erimus, cum ſpes ſemper bonorum eſſe à nobis dicatur. Hoc tamen in ea cauendum eſt, ſi prudentes eſſe, ac moderati uolumus, ut uera prius bona dignoſcantur: ne in malo delectu decepti, mala pro bonis expectemus. Nam ſi quis ſe dicat ſperare honores, dignitates, opes, inimicorum ultionem, eiuſmodiq; alia tum mala, tum pernicioſa, is certè ſperare minimè dicetur. Quocirca appetitus ſemper rationi ſubmittatur, ne ſe iactet immoderatè, iubeatq; ea exoptari, quæ rationi neceſſariò repugnent. In expetendis prætera rebus, quantumuis bonis, moderatio quædam animi eſt adhibenda, ut ne anxij & ſoliciti admodum ſimus, & ne inſolenter quaſi re iam adepta efferamur: alterum enim anguſti, alterum uerò leuis animi eſt. Et quamuis ſpes omnis inter confidentiam ac metũ ſita eſſe uideatur, quòd, qui ſperat, partim ſibi timet, partim confidens eſt: iudicio tamen debet ea dubitatio animi confirmari, ne in uitium inconſtantiæ cadamus, modoq; ueluti deſperationis unda

demerſi fluctuemus, modò in alacre ſtudium erigamur. Hinc *fit, ut magnum ſit eorum, quæ ſperantur, diſcrimen: cum alia firmam ſui præbeant ſpem, alia dubitationem habeant adiunctam.* Quibus *rebus & connexa opinio uariatur, modoq́; ſtabilis, modò etiam infirma eſt.* Nam *qui certò ſperat, probabiliter opinatur: qui autem ancipiti ſententia diſtractus, inter ſpem metumq́; hæſitat, infirmam habet opinionem. Sed ne de hoc affectu plura dicam, certè quæcunq; de ſpe hactenus diſſeruimus, de commotione illa animi intelligenda ſunt, qua quidquam optamus: non de ſpe* Theologica, *& Chriſtiana, quam uocant, quæ ad* Deum *tota refertur, quæq́; in fœlicitatis expectatione ponitur.* Nam *de hac dicere alienum eſt à noſtro inſtituto, cum & uirtus ſit eadem, & nunc de affectuum curatione tractemus.*

De deſperatione. Cap. 7.

D*Eſperatio, quæ ſpei aduerſatur, iraſcibilis animæ impetus eſt, à bono nos aliquo reuocãs, propter opinatam eius difficultatem.* Hæc *ſpei eſt contraria, quoniam contrarijs fit ex cauſis. Siquidem ut ſpes boni adeptionem homini pollicetur, ita è diuerſó, deſperatio ab illa ipſum retrahit, cum id poſſe uno comparari demonſtrat.* Itaque *affectus huius cauſa eſt, opinio quædam de rei difficultate*

concepta, quam tum animi contractio parit, tum hominum opinio ſæpe adauget. Multa enim ſunt, quæ quoniam difficilima iudicantur, homines in deſperationem adducunt: alia, cum uerè huiuſmodi nō ſint, cōmuni tamen opinione talia putantur. Proprium ergo affectionis eius eſt, ab obiecta re animum abducere, & contrahere, ne ſuis uiribus fidat, & difficultate deterreatur. Hinc multi, quia non poſſe ſuperare ſe difficultatē putarunt, in maxima delabuntur mala: quæ, ſi uirili animo res aggrederentur, euaſiſſent profectò. alij ſibi mortem conſciuere: alij de ſe ſupplicia acerrima ſumpſere, & maiorum ſibi malorum auctores ipſi extitere, quàm quæ in bono ſperando eſſent perpeßi. Itaq; omnium bonorum conſilio exploratum eſt, nunquam uel in magnis difficultatibus deſperandum: ſed tum maximè uim animi intendendam, ubi maior ineſt neceßitas. Quamobrem deſperatio ualde uitioſa eſt: nec ſi, ut alij affectus, temperetur, eſſe unquam bona poteſt. Niſi fortè rationi ſit conſentaneum, nihil de re aliqua ſperare, quam ſincero iudicio cernimus non poſſe comparari. Tunc enim deſperatio illa non tantum uitioſa non eſt, ſed etiam contraria eius confidentia uituperanda, cum in temeritatis uitium incidat. Ex quo fit, ut ea ſolum deſperatio uitioſa putetur, quæ animi contractioni, inertiæq; cōiungitur: non illa, quam uiri prudentes et circumſpecti, concipiunt.

cipiunt. Ideo ſi res noſtris uiribus par ſit, poßitq́; à nobis uel labore magno comparari, & ob animi deſidiam omittatur, uitioſa eſt admodum deſperatio. Quod ſi uerò rei obiectæ difficultas uires noſtras ſuperet, ut eſt ualde temerarium, illam ſine conſilio aggredi: ita uiri prudentis erit, imbecillitatem ſuam agnoſcere, ac de ſe tunc deſperare. Siquidem non minus uituperari debet illa præceps animi cõfidentia, qua quiduis nobis facile pollicemur: quàm deſidioſa contractio, quæ omnem difficultatem refugiat. Quam ob cauſam, quod Horatius de poetis in Arte ſua præcipit,

Sumite materiam ueſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus, & uerſate diu, quid ferre recuſent,
Quid ualeant humeri:

ad omnes æquè pertinere arbitror, ut nihil de ſe temerè polliceantur: nihilq́; contrà, quod propriam facultatem excellat, ſibi tribuãt, ſed propriam uim, ingeniumq́; noſcant: ſperentq́; ea quæ ſperari poſſint, deſperentq́; contraria. ex quo intelligitur, ad huius affectionis curationẽ multum facere ſui cuiq; notitiam, & conſideratam difficultatum obiectarũ dijudicationem. Noto enim imprimis cuiq; ſuo ingenio, conſiderandum deinceps eſt, num meritò de propoſita re debeat deſperare, an non: idq́; aliorum exemplo & comprobatione confirmabitur. Ac ſi poſſe rem fieri uel ab alijs, uel à nobis

ſu mala eſſe putatur, quaſi animum offendit: hic rurſus offendiculo illo læſus deterretur, ideoq́; prima odij cauſa eſt offenſio: quæ poſtquam animo inhæſit, odium appellatur. Varijs autem de cauſis odium in homine gignitur: uel ex facti alicuius læſione, ut ſi quem ob illatam ab eo iniuriam oderimus: uel ex dictis conuiciantis: uel ex praua ſuſpicione, quam de incommoditate noſtra capimus, ut ſi quem occultum aduerſarium eſſe putemus, ſi uxorem adulteram, ſi filium ſcortatorem. Nonnulli *etiam propter abditam naturæ diſsimilitudinem alijs uel ſine cauſa malè uolunt. Vnde eſt illud* Martialis,

Non amo te Sabidi, nec poſſum dicere quare:

Hoc tantum poſſum dicere, non amo te.

Sed ij tamen ad odium frequenter procliues ſunt, qui ſuperbi, ac ſuſpicioſi ſint. illi, dum putant contemni ſe, aut in honore digno non haberi: hi autem, quòd ab illis mali aliquid timent. Communiter ergo odium contrarijs fit ex cauſis: ut ex eius infidelitate, quem fidum putabamus: ex iniuria lædentis: ex occulta maleuolentia amicitiam ſimulantis. Id quod in Phædone Plato *ſignificans:* Odium, *inquit, in homines tum gigni, cum nimium alicui ſine conſilio credimus, putamusq́; illum uerum ac ſincerum, fidumq́; uirum eſſe, mox uerò prauum & infidelem deprehendimus.* Ex *quo ſequitur, ut odij proprium ſit, malo aduerſarij delectari,*

bonis

bonis eius inuidere, noſtra omnia illi occultare, malè deniq; ipſi uelle: id quod cum beneuolentia, quæ pars eſt amicitiæ, pugnat. Quocirca in odij curatione non decet eodem remedio uti, quo in alijs affectionibus, cum etiam ſi temperetur, ſit malum: ſed illud radicitus extirpari ab animo debet, ne tota eius tranquillitas perturbetur. Cuius ſanè tollendi commoda ratio eſt, ſi cauſa eius tollatur, ut ſi iniuriam aduerſario condonemus, nec eum mutuo odio proſequamur: ſi denique bonam in partem uertamus, quidquid is fecerit. Porrò ijs qui ſine cauſa propter ingenij ac morum diſsimilitudinem alios odio habent, perfidia illa animi reſecanda & comprimenda eſt, ut ea ſublata, odium tollatur. Quod quidem facile erit, ſi tacita conſideratione perſpiciamus, quid cauſæ ſit, cur alicui malè uelimus: ſi quàm leuis & temeraria ſit ea opinio: ſi quàm ſit rationi contrarium, Deiq; præcepto repugnans, immerentem odio proſequi: ſi denique, uiro bono indignum id eſſe cogitemus. Nam quid erat cauſæ, cur Annibal puer adhuc, & rerũ Romanarum *ignarus, Gadibus in templo* Herculis *iuraret,* Romani *populi hoſtem perpetuò ſe futurum? Quid Syllam in Marium tanto ſæuire odio impulit? Quid* Pompeium *in Cæſarem? Quid alios deniq; omnes, qui ne prouocati quidem nonnunquam, aduerſarij aliorum acerrimi extitere? Multum ergo con-*

ſideratio

ſideratio hæc animi ad odium extirpandum conducit, ſi nos omnes eiuſdem eſſe Naturæ *quaſi filios putemus: ſi fraterno amore inter nos copulari debere: ſi habere alium odio, nõ minus eſſe flagitium, quàm ſi humanam charitatem uiolemus. Sed hac de re latius in amicitiæ explicatione.* Odio coniuncti *ſunt affectus alij uitioſi, ut offenſio, contemptus, irriſio, ſubſannatio, ira, excandeſcentia, indignatio, ultio, diſcordia, inimicitia: de quibus eſt ordine à nobis hic diſſerendum.* Offenſio *eſt ueluti commune quoddam genus his omnibus, quæ naſcitur ex dolore: ideoq́; definitur, prima animi commotio ex mali præſentis opinione: ut ſi quis uerbis, uel factis moleſtiam afferentibus offendatur.* Ex offenſione *oritur contemptus, ſi id, à quo offendimur, negligamus. eſt enim is, opinio, per quam aliquis abiectus putatur.* Quemadmodum apud Ouidium Vlyſſes *ab* Aiace *contemnitur, dum ſe armis* Achillis *digniorem ab eodẽ exiſtimat.* Hunc *ſequitur irriſio, ſubſannatio, & quicunq; corporis motus ad alium irridendum fit.* Ira *præterea ex eadem offenſione naſcitur, cum in eum, à quo offendimur, acriter incitamur: eſtq́; illa, libido puniendi eius, qui læſiſſe iniuria uideatur.* Eandem *ſequitur excandeſcentia,* θύμωσις *à* Græcis *dicta, quæ uehemens iracundiæ commotio eſt. cuiuſmodi eſt ea* Neptuni *apud* Vergilium,

Quos

Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus.
Indignatio ad odium pertinet, eſtq́; offenſio ob alicuius indignitatem, & caſum aduerſum. Ex quo *illud* Hegionis Terentiani,

Prò dij immortales, facinus indignum.

Conqueritur nimirum, quòd uirginem uitiarit Aeſchines. Vltio ex odio fit, quando ei, cui maleuolumus, pœnam opinione noſtra meritam infligimus. Diſcordia eodem quoq; pertinet: ſiquidem acerba ira eſt, odio intimo in corde concepta. Inimicitia demum, maleuolentia, uel ut Stoici definiunt, ira ulciſcendi tempus obſeruans. Atq; harum certè affectionum aliquæ permanentiores ſunt, & habituum magis ſimiles: ut inimicitia, ultio, diſcordia, odium. aliæ contrà inſtabiles & concitatæ: ut offenſio, irriſio, contemptus, ſubſannatio, ira, excandeſcentia, indignatio. Quarum omnium diuerſa eſt curatio. nam quæ odio uiciniores ſunt, cadunt ſub illius rationem: quæ ab eo longè diſtant, peculiari egent remedio, ideoq́; à nobis ſuo loco explicabuntur. Itaq; illi quidem affectus odio coniuncti, haud aliter curandi ſunt, quàm odium ipſum: ac ſi ab animo prorſus illud extirpari præcipimus, offenſionem etiam, contemptum, irriſionem, cæteroſq́; pariter tolli etiam uolumus: quandoquidem planè uitioſi ſunt, nec ſi moderentur, boni erunt.

De

De triſtitia. Cap. 5.

TRiſtitia, dolor, ægritudo, mœror, mœſtitia, pro eodem ferè à Latinis capiuntur: ſignificanturq; uno Græco nomine λύπη, quod tum dolorem, tum triſticiam ſignificat. Quando ergo unus eſt affectus uoluptati contrarius, qui omnib. his nominibus nuncupatur, expoſita illius ratione, eorundem quoq; omnium nota erit explicatio. Itaq; triſticia, ut Cicero definit, eſt opinio recens mali præſentis, in quo demitti contrahiq; animo, rectum eſſe uideatur. Sedes eiuſdem eſt animi facultas appetitoria, quæ cum ob præſens aliquod malum, boni'ue abſentiam contrahitur, triſticia fit. Ideoq; ipſa duabus ex cauſis oritur: uel ſi bono aliquo priuemur, ut in parentum, filiorum, amicorumq; orbitate, in bonorum iactura: uel ſi malum aliquod inſtet, quod nobis ſit aduerſum, ut morbus periculoſus, mortis præſentia. In uniuerſum aũt triſticia omnis ex opinione mali gignitur, quod animum contrahit. nam ex omnib. quidem affectib. nullus æquè hominem premit, atq; illa: quæ cum difficile ex animo deleatur, magna tamen conſolatione leniri uix poteſt. quemadmodum de Niobe atq; Hecuba poetæ fingũt: quarum illa præ magno luctu in lapidem, hæc in canem conuerſa eſt. Huius ergo affectionis uis eſt, ut animum quaſi nebula obductum, demittat, angat, deprimat, uariaq; ſecum reuoluere ac fingere cogat. Sed

cum eadem triſtitia uel naturalis ſit, quæ in quibuſdam uel nolentibus excitatur: uel uoluntaria, cum nos ſponte contriſtamur: illa demum uehementiſsima eſt, quæ noſtra ex opinione ac uoluntate gignitur. Sæpe enim homines non tam ſuorum calamitate anguntur, quàm ob acceptam iniuriam: nec tam iniquo animo ferunt, ſi fortunæ omnes pereant, ſi relinquenda ſit patria, ſi uiolanda amicitia, quàm ſi illatam iniuriam ulti non fuerint. Vnde uarij ex hoc uno affectus naſcuntur, qui uehementer animum deijciunt, prout mali fuerit concepta opinio. Nam inuidentia, æmulatio, obtrectatio, angor, luctus, dolor, labor, lamentatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictio, ſub ægritudinem ſeu triſticiam cadunt: quibus addunt Stoici miſericordiam non tanquam bonum aliquem affectum, uti nos ſtatuimus, ſed ut animi morbum. Atque inuidentia quidem, ut à Cicerone definitur, eſt ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant inuidenti. Aemulatio, ægritudo ſuſcepta ex eo, quòd alius potiatur illo, quo ipſi caremus. Obtrectatio, quam Græci zelotypiam appellant, ægritudo, propterea quòd potiatur eo alius, quod nos optabamus. Angor, ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex interitu alterius, qui carus fuerit. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum eiulatu. Solicitudo, ægritudo,

æquo animo ferendos eſſe ignoremus, aut ſi conſilijs rectis non pareamus. Cæterùm, cum nos hic de mœroris remedijs loquamur, putabit forſitan aliquis, num omnis triſtitia mala ſit, an triſtari homines aliquando expediat? Certè triſtitia, ut multi affectus alij, tum bona, tum mala eſſe poteſt. Nam *ſi noſtra incommoda doleamus, ob idq; triſtemur, dummodo æquo animo id perferamus, prudentes: ſi iniquo, molles & delicati erimus. Contrà ſi aliorum fœlicitatem, resq; ſecundas ægrè feramus, uitioſi planè ſumus, cum hoc in damnum aliorum uertatur.* Quocirca, *inuidentia, æmulatio, obtrectatio, uitioſi per ſe affectus ſunt, planeq; debent extirpari, ſi curandi ſint. At ægritudo, angor, luctus, dolor, lamentatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictio, tum boni, tum mali ſunt, prout in malum uſum ac finem referuntur.* Nam *in quibuſdam nullo modo triſtari, ut in filiorum orbitate, in ſceleris commiſsi pœnitentia, non minus uitioſum eſt, quàm ſi ad inſaniam uſque dolore afficiamur.* Ita *ſit, ut homini neceſſaria ſit triſtitia ad res multas, quemadmodum & uoluptas.* Quoniam *ſicut hæc uitæ tuendæ perutilis eſt, ita illa ad inſolentes animi motus cohibendos refrenandosq; plurimum iuuat. Cum ergo indifferentis huius triſtitiæ medicina in moderatione quædam eius conſiſtat, amputandæ omnino ſunt doloris cauſæ, ne animum perturbent. At ſi eidem altius inhæſ-*

hæſerint, mitigandæ uel conſolationis aliquo genere, uel leuamento, ſuauitate ue ſunt, ne mœror occultatus grauior & moleſtior ſit.

De ſpe. Cap. 6.

R*Eliqui affectus poſt eos, de quibus eſt hactenus diſputatum, ad eam animi facultatem pertinent, quæ iracundia nominatur: quoniam ex hac ijdem tanquam è fonte dimanant, concitatisq́; motibus rationem perturbãt.* Horũ *primus eſt ſpes, cum qua pugnat deſperatio: ſecundus timor, tertius audacia, ultimus ira.* Q*uibus de omnibus, deq́; eorũ formis, ordine inſtituto dicemus. Spes igitur, ut ab ea capiam initium dicendi, eſt cupiditas euenturi boni, quod expectamus.* E*adem autem tametſi appetitoriæ facultatis eſſe propria uideatur, eo quòd cupiditati adiuncta eſt: propriè tamen ad iracundiam refertur, quoniam ex confidentia naſcitur, quã quis perſuaſus, bonum ſibi aliquod expectandum proponit.* Ideo *ſpes ſemper ex opinione boni proficiſcitur, quæ triſticiam hominis magna ex parte delet, uitamq́; ſua iucunditate recreat, & alit.* Nam *ſpe ſublata, quo pacto tolerabilis eſſe uita poßit, non uideo: eadem autem retenta, uel ſumma etiam mala æquo animo perferũtur.* Ex quo illud Tibulli:

——Sed credula uitam
Spes fouet, & melius cras fore ſemper ait.

Spes

Spes alit agricolas, ſpes ſulcis credit aratris
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo uolucres, hæc captat arundine piſces,
Cum tenues hamos abdidit ante cibus.
Spes etiam ualida ſolatur compede uinctum:
Crura ſonant ferro, ſed canit inter opus.

In primis ergo proprium affectionis huius eſt, bonum eſſe id ſemper, quod ſperatur: ne ſi malum ſit idem, timor potius gignatur. Bona enim ſolum ſperantur, mala autem timentur: ac ſi quid eſt quod ſperemus, id à nobis bonum, aut malum bonitatis ſpecie adumbratum eſſe ſtatuitur. Vnde Didonis error apud Vergilium perſpicitur, dicentis:
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.
Abutitur enim illa ſpei nomine, quod ad res ſolum bonas accommodatur. Secundò, ſpes omnis non eſt niſi rerum difficilium, quæ non poſſint ab homine facilè comparari. Nam ſi quod expectatur, bonum præſens, & in promptu ſit, nemo in illud ſpem ſuam cōijciat: cum id ſtatim amplecti malit, quàm ut de Tantalo ſcribunt poetæ, diu expectare. Tertiò, ad futura bona ſpes ſemper pertinet: quoniam præſentibus aut præteritis delectamur, futuris uerò nunquam: niſi adeò illa inſtent, ut pro præſentibus reputentur. Nec enim qui boni iamiam inſtantis ſpe quaſi geſtit, & effertur, ſperare rectè dicetur, cum illud in promptu ſit, ſpesq́; ad

futura referatur: ſed potius delectari, id quod proprium eſt uoluptatis. Vltimò, quicquid in ſpem cadit, poſſe fieri neceſſe eſt: quoniam quæ humanis uiribus comparari nequeunt, expectanda ſibi eſſe nemo putat, niſi aut ſtultus ſit aut arrogans. Quibus ex rebus intelligitur, ſpem inter bonos affectus referri debere. neq; enim ſi mirum in modum, aut perperam, nihil'ue ſperemus, uitioſi erimus, cum ſpes ſemper bonorum eſſe à nobis dicatur. Hoc tamen in ea cauendum eſt, ſi prudentes eſſe, ac moderati uolumus, ut uera prius bona dignoſcantur: ne in malo delectu decepti, mala pro bonis expectemus. Nam ſi quis ſe dicat ſperare honores, dignitates, opes, inimicorum ultionem, eiuſmodiq; alia tum mala, tum pernicioſa, is certè ſperare minimè dicetur. Quocirca appetitus ſemper rationi ſubmittatur, ne ſe iactet immoderatè, iubeatq; ea exoptari, quæ rationi neceſſariò repugnent. In expetendis prætera rebus, quantumuis bonis, moderatio quædam animi eſt adhibenda, ut ne anxij & ſoliciti admodum ſimus, & ne inſolenter quaſi re iam adepta efferamur: alterum enim anguſti, alterum uerò leuis animi eſt. Et quamuis ſpes omnis inter confidentiam ac metũ ſita eſſe uideatur, quòd, qui ſperat, partim ſibi timet, partim confidens eſt: iudicio tamen debet ea dubitatio animi confirmari, ne in uitium inconſtantiæ cadamus, modoq; ueluti deſperationis unda

demerſi

demerſi fluctuemus, modò in alacre ſtudium erigamur. Hinc *fit, ut magnum ſit eorum, quæ ſperantur, diſcrimen: cum alia firmam ſui præbeant ſpem, alia dubitationem habeant adiunctam.* Quibus *rebus & connexa opinio uariatur, modoq́; ſtabilis, modò etiam infirma eſt.* Nam *qui certò ſperat, probabiliter opinatur: qui autem ancipiti ſententia diſtractus, inter ſpem metumq́; hæſitat, infirmam habet opinionem. Sed ne de hoc affectu plura dicam, certè quæcunq; de ſpe hactenus diſſeruimus, de commotione illa animi intelligenda ſunt, qua quidquam optamus: non de ſpe* Theologica, *& Chriſtiana, quam uocant, quæ ad* Deum *tota refertur, quæq́; in fœlicitatis expectatione ponitur.* Nam *de hac dicere alienum eſt à noſtro inſtituto, cum & uirtus ſit eadem, & nunc de affectuum curatione tractemus.*

De deſperatione. Cap. 7.

DEſperatio, *quæ ſpei aduerſatur, iraſcibilis animæ impetus eſt, à bono nos aliquo reuocās, propter opinatam eius difficultatem.* Hæc *ſpei eſt contraria, quoniam contrarijs fit ex cauſis. Siquidem ut ſpes boni adeptionem homini pollicetur, ita e diuerſo, deſperatio ab illa ipſum retrahit, cum id poſſe uno comparari demonſtrat.* Itaque *affectus huius cauſa eſt, opinio quædam de rei difficultate*

concepta, quam tum animi contractio parit, tum hominum opinio ſæpe adauget. Multa enim ſunt, quæ quoniam difficilima iudicamur, homines in deſperationem adducunt: alia, cum uerè huiuſmodi nõ ſint, cõmuni tamen opinione talia putantur. Proprium ergo affectionis eius eſt, ab obiecta re animum abducere, & contrahere, ne ſuis uiribus fidat, & difficultate deterreatur. Hinc multi, quia non poſſe ſuperare ſe difficultatẽ putarunt, in maxima delabuntur mala: quæ, ſi uirili animo res aggrederentur, euaſiſſent profectò. alij ſibi mortem conſciuere: alij de ſe ſupplicia acerrima ſumpſere, & maiorum ſibi malorum auctores ipſi extitere, quàm quæ in bono ſperando eſſent perpeſsi. Itaq; omnium bonorum conſilio exploratum eſt, nunquam uel in magnis difficultatibus deſperandum: ſed tum maximè uim animi intendendam, ubi maior ineſt neceſsitas. Quamobrem deſperatio ualde uitioſa eſt: nec ſi, ut alij affectus, temperetur, eſſe unquam bona poteſt. Niſi fortè rationi ſit conſentaneum, nihil de re aliqua ſperare, quam ſincero iudicio cernimus non poſſe comparari. Tunc enim deſperatio illa non tantum uitioſa non eſt, ſed etiam contraria eius confidentia uituperanda, cum in temeritatis uitium incidat. Ex quo fit, ut ea ſolum deſperatio uitioſa putetur, quæ animi contractioni, inertiæq; cõiungitur: non illa, quam uiri prudentes et circumſpecti, concipiunt.

cipiunt. Ideo ſi res noſtris uiribus par ſit, poßitq; à nobis uel labore magno comparari, & ob animi deſidiam omittatur, uitioſa eſt admodum deſperatio. Quod ſi uerò rei obiectæ difficultas uires noſtras ſuperet, ut eſt ualde temerarium, illam ſine conſilio aggredi: ita uiri prudentis erit, imbecillitatem ſuam agnoſcere, ac de ſe tunc deſperare. Siquidem non minus uituperari debet illa præceps animi cõfidentia, qua quiduis nobis facile pollicemur: quàm deſidioſa contractio, quæ omnem difficultatem refugiat. Quam ob cauſam, quod Horatius de poetis in Arte ſua præcipit,

Sumite materiam ueſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus, & uerſate diu, quid ferre recuſent,
Quid ualeant humeri:

ad omnes æquè pertinere arbitror, ut nihil de ſe temerè polliceantur: nihilq; contrà, quod propriam facultatem excellat, ſibi tribuãt, ſed propriam uim, ingeniumq; noſcant: ſperentq; ea quæ ſperari poſſint, deſperentq; contraria. ex quo intelligitur, ad huius affectionis curationẽ multum facere ſui cuiq; notitiam, & conſideratam difficultatum obiectarũ diiudicationem. Noto enim in primis cuiq; ſuo ingenio, conſiderandum deinceps eſt, num meritò de propoſita re debeat deſperare, an non: idq; aliorum exemplo & comprobatione confirmabitur. Ac ſi poſſe rem fieri uel ab alijs, uel à nobis

quanuis magno cum labore uideamus, dilatandus erit animus, & in ſpem bonam erigendus. Quam ad rem, aliorũ, uti diximus, exẽpla, præter iſtam animi tacitam conſideratiõẽ, plurimũ ualent: ſi in eãdem difficultate alios & fuiſſe, & bonam ſpem habuiſſe uideamus, ut id à nobis non poſſe fieri dubitemus. Nam quid erat cauſæ, cur Cæſar apud Dyrrhachium à Pompeio profligatus, aut deſperare debuiſſet, aut hoſti ſeſe dedere, ſi opes ſuas colligere, & ratione aliqua illius euadere manus poterat? cum magni ſæpe duces in primo concurſu deuicti, redintegrato poſtea prœlio, uictores euaſiſſe dicantur. At nulla certè Pompeio ſuperato, atq; eius opibus deletis, ſpes reliqua eſſe uidebatur: cum ne reliquiæ quidem ullæ exercitus illius ſuperfuerint, quibus poſſet uictoriam amiſſam recuperare, aut ſeipſum colligere. Ergo multum ad deſperationem minuendam tollendámue facit, prudentia: quæ noſtram opinionem corrigat, ut nihil falſo difficillimum iudicet: nihilq; contrà facile ac leue, quod aut in ſpem nos adducat, aut ab ea dehortetur. Hæc igitur omnia de deſperationis effectu dici, intelligi uolumus: non de uitio Theologicæ ſpei contrario, cuius explicatio diuerſa ab inſtituto noſtro eſt.

De

De metu. Cap. 8.

DEſperationi proximus eſt metus, & illius quaſi radix, quoniam ex eo naſcitur deſperatio: & quicunque deſperat, metu prius corripitur. Ipſe autem ab Ariſtotele definitur, perturbatio ex opinione mali futuri, uel moleſti, uel interimentis. Ciceroni uerò dicitur, opinio mali impendentis. Huius ſedes eſt, animæ iraſcibilis facultas: quemadmodum & deſperationis, & ſpei. Cauſa uerò, contractio quædam animi ex imminentis periculi conſideratione. Nam cum mali aliquid impendere nobis putamus, idq; futurum eſſe cernitur, animus contrahitur, & quaſi languet, tuncq; fit metus. Idem tamen affectus naturalis eſt, ad ea uitãda nobis à Deo conceſſus, quæ nocitura uideantur. Quo non minus carere uita noſtra poteſt, quàm uictu & potu, cæteriſq; rebus neceſſarijs. Niſi enim timeremus: uictum, ueſtitum, ſocietatem noſtri generis, latibula, prolis auiditatem, cæteraq; omnia, quibus hominum cultus conſtat, negligeremus. At quoniam ſine his uiuere non poſſumus, diligenter ea omnia conquirimus. Quam ob rem metus natura ſua eſt neuter, ac bonus maluſq; poteſt eſſe, prout eius finis & uſus fuerit. Nam magnus & immoderatus planè uitioſus eſt: exiguus uerò, aut nullus, non parum uituperatur, quandoquidem temeritatis eſt comes. Bonus itaque & rationi conſentaneus metus eſt is,

qui cum fine ultimo conſentit, rectæq́; ſequitur rationis conſilium, dum & res arduas refugit, & uiribus humanis pares aggreditur. Ex quibus *perſpicitur, metus mediocritatem, uſumq́; bonum, debere cum uirtute coniungi: contrà uerò, nimium, aut perexiguum metum, eſſe ualde uitioſum.* Sed *cum de hac metus mediocritate inſequentibus diſſerendum ſit, itemq́; de audacia, quæ minimus metus eſt: de illo nunc, qui ex animi contractione gignitur, uerba faciamus.* Is *ergo, ut antea dicebamus, uitioſus eſt, & ex animi remiſſione inepta propter maioris periculi opinionem fit, cum maius eſſe illud, quàm pro noſtris uiribus putamus, & quaſi animo deſpondemus.* Et *quanquam metus idem naturalis ſit in omnibus, nemoq́; tam ferus & immanis inueniatur, quin timeat aliquando: tamen maior eſſe in quibuſdam ſolet, quàm in alijs, aut propter corporeæ naturæ temperationem, aut ob aliquam difficultatis conceptam opinionem.* Q*uòd autem corporis natura timidos homines reddat, melancholicorum ac pituitoſorum corporatura declarat, quæ naturalem ijs quendam timorem inijcit, ob eorum humorum propenſionem.* O*pinio etiam non paruam uim habet ad metum efficiendum, cum multi ſæpe uanos timores ſibi fingant, ex animi opinione quadam: ut amatores, qui coram amata frequenter*

timore corripiuntur, non ob aliquam naturalem propenſionem, ſed ob falſam illius, quam amant, admirationem. Cum igitur his ex cauſis metus naſcatur, isq́; animum ſummopere affligat, uarij ſunt eius effectus non in ipſo ſolum animo, uerumetiam in corpore. Nam in primis quidem ille mentem offuſcat, cogitationes omnes conturbat, rectum ſenſuum uſum impedit, uocem compeſcit, magnaq́; concitatione animum uniuerſum commouet, adeò ut ſæpe ſui homines ignari reddantur, uixq́; poßint ſibi conſtare. Quemadmodum apud Terentium Dauus loquitur:

Vix ſum apud me, ita animus commotus eſt metu.

Atq; hæc tam uehemens animi commotio in repentinis caſibus, qui ſunt plerunq; grauiores, fit. ut cum quis in ſubitum imparatus incidit periculum: uel cum præter ſpem ab ijs circumuenitur, à quibus minimè timebat. At cum metus idem diuturnior eſt, uana ſecum cogitans hominem facit, ſuſpicionem de omnibus parit, malè omnia interpretatur, anxium et inconſtantem animum reddit, maleuolentiæ atq; odij eſt auctor, cètra eum præſertim, quem metuit. Vt eſt illud Aenij apud Ciceronem:

Quem metuunt, oderunt:

Quem quiſq; odit, periiſſe cupit.

Sed ne hi quidem tam acres animi motus dißimulari diu poſſunt intra pectus, quin foras emittantur,

tur, & per diuerſas corporis partes explicentur. Siquidem cor metu contrahitur: uox eripitur, aut etiam minuitur: faciei color mutatur, uel in ruborem, uel in pallorem: artus contremiſcunt, coma riget, uires corporis debilitantur: frigus, lachrymæ, ac ſudor prouocatur: triſtitia additur, & cura uehemens: ad fugam homines inſtigantur: uelociores ſolito, aut audaciores nonnunquam fiunt: totus deniq; hominis ſtatus immutatur. Cum ergo tot ſint metus effectus, uariæ quoq; illi partes à Stoicis ſubijciuntur: ut pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, cõturbatio, formido, adulatio, ſuſpicio, cautio, deſperatio. Quarum omnium ſingulæ ſic definiuntur, ut Pigritia ſit metus conſequentis laboris: Terror, metus concutiens, quem ſequuntur pallor, tremor dẽtium, et corporis totius motus: Pudor, metus turpitudinis, quem robur conſequitur: Timor, mali appropinquãtis metus: (quam quam hunc uideo frequenter cum metu confundi, nec ab eo diſtingui:) Pauor, metus mentem loco ſuo mouens: Exanimatio, metus pauorem ſubſequens: Conturbatio, metus excutiens cogitata. Formido, metus permanens: Adulatio, blanditio meticuloſa: Suſpicio, metus euenturum malum conſiderans: Cautio, diligens obſeruatio mali impendentis: Deſperatio, deiecta mentis conſternatio. His quidam partes alias adiungunt: ut deſidiam, crubeſcentiam,

tiam, uerecundiam, admirationem, ſtuporem, ſolicitudinem. Ac deſidia quidem eſt, fuga ab imminenti labore: Erubeſcentia, derelictio actionis ex timore turpitudinis euenturæ: Verecūdia, timor turpitudinis è re iam effecta: Admiratio, abiecta animi conſideratio ex opinione mali maioris: Stupor, conſideratio inuſitati mali, animum ſuſpenſum tenens: Solicitudo, cura angens mali imminentis expectatione. Hæ demum partes omnes ex uarijs metus effectibus dignoſcuntur, quoniam in hominibus timidis perturbationes eiuſmodi excitantur. Explicata autem metus natura, & quaſi morbi genere iam explorato, conſequens eſt, ut eius curationem applicemus. quæ quamuis diuerſa eſſe debere uideatur, propter illius uarias ſpecies, una tamen eſt, quando una eſt timoris communis affectio. Itaq; timor, cum ex animi contractione naſcatur, corpusq́; & animum pariter conturbet, danda erit opera, ut eius cauſa tollatur. hoc eſt, ut malum illud, quod eundẽ excitat, è medio deleatur. Siquidem ſublata morbi cauſa, morbum ipſum curari neceſſe eſt. Quòd ſi uerò malum, quod timetur, tolli non poteſt, minuatur eius ſaltem magnitudo, aut periculi extenuatione adhibita, aut conſideratione propriæ dignitatis, & honoris, ac diuini præcepti. Nam ſi cogitemus, periculum per ſe nullius momenti eſſe debere, homini præſertim cordato & ſapienti:

enti:ac ſecum unuſquiſq; reputet, nihil effeminatè ac molliter agendum, nunquamq́; animi uires remittendas, ne aut indignum aliquid nobis committamus, ne'ue à Deo, qui fortes nos eſſe iuſſit, inertiæ accuſemur: profectò & pericula quantumuis magna nobis inferiora iudicabimus, & uim animi multo magis intendemus. Hoc in exhortationibus imperatorum ad milites in extremis belli periculis, ſæpe perſpectum eſt: ac patrum noſtrorum memoria in Ciſalpina Gallia Antonio Leuæ duci noſtratium ſtrenuiſſimo contigit: cuius cum milites hoſtium numero longè inferiores Gallorum, contra quos bellum gerebatur, impetum ſuſtinere aliquandiu non poſſent, retroq; cedere cœpiſſent, ipſe è lectica (in qua podagræ cauſa uehebatur, cum pedibus inſiſtere, aut equo uehi non poſſet) exclamans, famulisq́; iubens, ut in medios hoſtes immitteretur: Non pudet uos, inquit, milites, ducem ueſtrum hoſtibus captiuum relinquere? Qua exhortatione tantopere animati ſunt illi, ut nouis animis hoſtium multitudini reſtiterint, tandemq; de illis glorioſam uictoriam receperint. Multum igitur ad timorem leuandum periculi conſideratio, & contemptus efficit: multum exhortationes, timor turpitudinis, maioris mali metus, propoſitum à Deo præmium aut ſupplicium: ſed multo ſanè magis, animoſa hominis natura, quæ non ſolum his facilè excitatur, ſed etiam

per

per ſeipſa ſine admonitore erigitur. Nam in rebus quidem antè præuiſis eſſe aliquis conſiderationi huic locus poteſt: at in ſubitis, in quibus nulla eiuſmodi expectatio fuit, maior eſſe terror ſolet: uehementiusq́; ſemper, quæ prouiſa antè non ſunt, animum conturbant. Cuius rei cauſa eſt, primò quòd conſiderandi periculi, ſpacium nō datur: tum quòd præcaueri non poteſt. ſed quaſi culpa id noſtra contigerit, maiorem affert ægritudinem. Quod ita eſſe, declarat propria cuiuſque incuſatio, quæ animum tunc excruciat, quòd id antè non uiderit: conſideratioq́; tacita eorum, quæ facturus eſſet, ſi prius illud animaduertiſſet. Sed his ita propoſitis, uerißima quidem metus curatio eſt, ut ad fortitudinis præcepta confugiatur. Qua de re latius cum poſtea ſit dicendum, his iam ſuperſedeamus. Ad metum pertinet Pudor, qui quamuis ſub eandem cadere rationem quàm reliquæ timoris partes, uideatur: tamen ſeorſim explicandus eſt, quoniam alio curationis genere indiget. Nam pudor metus etiam eſt, ſed non ut pauor, aut terror, aut reliqui omnes quos retulimus. hi ſiquidem ex animi contractione naſcuntur, ille contrà ex magnitudine ſæpe fit. Quam ob cauſam rectè ab Ariſtotele definitur, animi perturbatio de ijs quæ dedecus afferre uidentur: quoniam eius ſubiectum turpitudo eſt, in quam cum incidere uereamur, timemus, ac pudore afficimur.

Sed

Sed eius tamen uariæ ſunt cauſæ, nec una ſemper ratione dedecus timetur. Nam ex propria etiam perſona nōnulli pudore afficiūtur: alij propter alterius quem uel amãt, uel admirantur, præſentiam. Cōmunis tamen illius cauſa eſt turpitudo propria, ſiue ea naturalis ſit, ſiue opinata. naturalis quidem, ut rerũ uitioſarum, à quibus naturæ inſtinctu abhorremus: opinata, ut cum hominum opinione turpia cenſeantur aliqua uel in ſermone, uel in uiuendi modo, uel in conſuetudine, uel in alijs generis eiuſdem. Quo nomine huius affectionis uis eſt, quemadmodum & timoris, ut ratio conturbetur, cogitata memoria excidant, ſermo uacillet, & uerba dicenti ſæpe deſint: ut oratoribus inter dicendum nonnunquam, ac ſibi Cicero frequenter contigiſſe fatetur. Sed quoniam natura ſua pudor nec boni, nec mali quicquam habet, ac nobis conceſſus ad affectus alios cohibendos uidetur, ne nimis efferantur, ſolet tamen eſſe in quibuſdam magis uitioſus, quàm in alijs. Nam in iuuene ac fœmina pudorem maximè laudamus: quoniã in altero bonæ indolis, in altera uirtutis ac probitatis ſignum eſt. at in adulto, qui ad agendum accedere confidentius debet, uel maximè uituperatur.

Quanquam nonnulla ſunt, quæ niſi pudore hominem quencũq; afficiant, ualde uitioſa iudicantur. ut res obſcœnas proprijs nominibus enunciare, publicè cum fœmina miſceri, in foro aut in hominum cœ

tu comedere, aliaq́; generis eiuſdem: quæ quia natura ſua, uel hominum opinione turpia iudicantur, modeſtum uirum dedecent. Nec uerò audiendi *in hoc ſunt Cynici, qui nullam in uerbis, aut rebus naturalibus turpitudinem ponebant, cum naturæ ui ſolum iſta repudiemus, nemoq́; hominem eiuſmodi diſſolutum, & licentia illa utentem, non impudicum, inuerecundumq́; iudicet.* Sed *hac de re fuſius ſuo loco.*

De audacia. Cap. 9.

Metui cõtraria eſt audacia: quoniam in extremo intimiditatis, ut ſic loquar, poſita, eidem altera ex parte aduerſatur. Eadem autẽ eſt iraſcibilis animæ impetus, quo res arduas, ac pericula imminentia aggredimur. Nam ut timoris eſt, obiectæ difficultati ſuccumbere: ita audaciæ, illi ſeſe committere. Quæ propterea bonæ ſpei, ut ait Ariſtoteles, coniuncta eſt, quòd ex cõfidentia homines in aperta ſe pericula conijciunt, ſperantq́; tutò illa ſe euaſuros. Vnde audaciæ origo, confidentia quædam animi eſt, ſiue naturalis, ſiue ex habitu comparata. Siquidem animoſos, & natura confidentes, audaciores eſſe alijs, experientia docet. Ex habitu uerò aggrediẽdi res arduas, uel timidi etiam natura fiunt confidentes: ut milites, qui aßiduo pugnandi uſu audaces euaſere: aut nautæ, qui quòd ſe mari ſæpe commiſerint, contemnunt tempeſtates.

Atq; huiuſmodi quidem genus audaciæ, quæ fit ex conſuetudine, fortitudo ab experientia nata dicitur Ariſtoteli. Semper ergo ex confidentia naſcitur audacia, dum aut ſibi quiſq; tribuit plus quàm æquum eſt, aut ſuam ignorat imbecillitatem. Ex quo fit, ut animus audacis non ratione, ſed impetu regatur: quando periculi magnitudinem non ſpectat, nec cũ ſuis uiribus comparat. Quamobrem neceſſe eſt fortunam audaciæ plerunq; coniungi, cum temeritate, non cõſilio eius impetus feratur. Fortè enim euenit, ut pericula tutò ſuperemus, quæcunq; temerè aggreßi ſumus: quandoquidem frequentius fit, ut ijs quæ ratione non præuideris, ſuccumbas, aut ſaltem cedas, quàm illis quæ ſunt præmeditata. Nec uerò certa, firmaq; ratio poetæ illius eſt,

Audaces fortuna iuuat, timidosq; repellit:

cum nihil fortuitum eſſe poßit diuturnum: cumq; dementis ſit, euentum fortunæ expectare uelle, nec certa ratione res antè perſpicere, quàm aliquid ſine conſilio ſuſcipias. Hinc fit, ut quantum à ratione fortuna, tantum à uera fortitudine diſtet audacia. Nihil enim eſt uirtuti cum fortuna commune, cum altera conſilio, delectu, iudicioq; conſtet, altera temeritate, & euentu. Quibus ex rebus datur intelligi, audaciam natura ſua indifferentem eſſe, quamuis illius nomen à Latinis malam in partem capiatur. ſed nos de ipſa

affectionis ui loquimur, quæ neutra eſt, non de nomine. Itaque audacia indifferens cum ſit, eatenus bona erit, quatenus rationi rectæ conſentiat, & à temeritate recedat: mala uerò, ſi recto iudicio mentis non regatur. Nam ſi prudenter ante res agendas periculi magnitudinem perſpicias, req; bene perſpecta fidenter te illi committas, fortis ac prudens eris: quòd ſi autem impetu temerario quaſi te præcipitem dederis, nec quò rapiaris, conſideres, nihil agere uitioſius potes: cum in hoc maximè belluis, quæ non ratione, ſed impetu reguntur, ſimilis reddaris. Sed hæc hactenus de audacia, prout loci huius ratio deſiderabat: reliqua in diſputationem de fortitudine ſunt differenda.

De ira. Cap. 10.

Diximus in ſuperiori libro, aliud eſſe affectuum propenſionem naturalem, qua quis uel ad metum, uel ad libidinem procliuis ſit: aliud uerò eius commotionem, ut metum ipſum, ac libidinem. Nunc, quoniam ad iræ uim explicandam neceſſe eſt noſſe, quæ ſit eius radix, conſiderandum præcipuè eſt, iracundiam ab ira multum differre, quoniam iracundia naturalis eſt facultas hominis propter quam facile iraſcitur: ira uerò cōmotio facultatis illius, & quaſi impetus animæ rationis carentis. Qua de cauſa à Stoicis ita definitur:

Ira eſt libido puniendi eius, qui uideatur iniuria læ ſiſſe. Nam cum homo motu uehementi concitatus, ulciſci aliquem, uel iniuriam alteri facere uult. quoniam appetitione hac animus perturbatur, nec ſuo munere naturali recte utitur, iraſci dicitur: affectioq; illa, ira. Hæc in iraſcibilis animæ facultate poſita eſt, quoniam in eo loco concitatur, indeq; nomen ſortita eſt illa. Cauſa uerò, à qua eadem ira efficitur, Offenſio eſt, qua læſus animus concitatur: ut cũ quis ab alio iniuria laceßitur, uel inferre eam ipſe uult: cum odio alium proſequimur: cum inter homines iniuriæ, contentiones, dißidia, rixæ, eiuſmodiq; alia naſcuntur, quibus iraſci ſolent. Cui etiam rei adiunctus eſt contemptus illius, contra quem iraſcimur, quando ob eius utilitatem commouemur: id quod facere non auderemus, ſi uel eum metueremus, uel magni faceremus. Finis præterea iræ eſt, uindictæ ſumendæ cupiditas: quia nemo unquam iraſcitur, niſi læſus, ac dolore affectus, ob illatam iniuriam, uel ob eius referẽdæ auiditatem. Ideo ex omnibus animi perturbationibus nulla eſt turbulentior quàm ira, nulla magis rationem perturbat, nulla hominem à ſe magis alienat. Nam præter id quòd magna ſatis animi perturbatio eſt, alicui uelle facere iniuriam, & quaſi generis humani ſocietatem uiolare: eſt quidem ſumma iræ uis, atq; impetus non in ipſo ſolũ animo cõmouendo, ſed in corpore

re

re etiã. Etenim *hoc primò in iratis uidere eſt, quòd toto animo cõturbantur, rationis uſu carent, loqui neſciũt, ſenſibus uti nõ poſſunt, atq; inſaniunt: ita ut nõ magis ab irato manſuetũ, quàm ab inſano corda tum poßis dignoſcere.* Ex *quo illud* Horatij *poetæ, Ira furor breuis eſt.*

Quemadmodum enim Plato *in* Timæo *refert, qui eo animi morbo laborat, neq; cernere, neq; audire rectè quicquam ualet: ſed rabie quadam effera tur, & rationis fit expers. Nec ea uerò ſolum iræ uis in hominum animis excitatur, ſed ad corpus etiam dimanat, ipſumq; grauiter conturbat. Quàm enim inhumana & atrox irati hominis facies ſit, palpitatio cordis indicat, corporis uniuerſi tremor, hebetudo linguæ, faciei excandeſcentia, oculorum exaſperatio, ignoratio ſui atq; aliorum apud quos ſit, clamores uehemẽtes, efferatus impetus, eiuſmodiq; alia inſanorum hominum ſigna. Qualia* Perſius *in Satyra deſcripſit:*

Nunc face ſuppoſita, ferueſcit ſanguis, & ira,
Scintillant oculi: dicisq; facisq;, quod ipſe,
Non ſani eſſe hominis, non ſanus iuret Oreſtes.

Vim hanc iræ tam uehementem Homerus *in* A*chille depingens, à* Chirone *illius præceptore muſicæ ſuauitate leniri & compeſci eius furorem teſtatus eſt. Sed in ipſa tamen ira permagnum eſt diſcrimen, ut* Ariſtoteli *placet. Nam quæ acuta eſt,*

citò hominem perturbat, & quaſi flamma continuò euaneſcit: quæ uerò amara, diutius animis inhæret, atq; in odiũ degenerat. Illa demũ poſtrema, quæ difficilis appellatur, tenaciſſima eſt, nunquamq; ab animo expellitur, niſi ſumpta uindicta. His ergo in ſumma de ira & eius ui propoſitis, anteq̃ illi remedium adhibeatur, inquirendũ eſt, nunquid ira omnis ſit uitioſa, nec ne: & quæ uitioſa eſt, quo pacto debeat curari. Iram Ariſtoteles naturalẽ eſſe affectũ, cumq; neutrum aſſeruit: quanuis opinabilem Stoici, uti reliquos omnes, eſſe putauerunt. Hanc, ſi moderata ſit, bonam: ſi nimia, uel perexigua, uitioſam cenſet. Quocirca eius mediocritatem laudat, & tanquam magnarum rerum adminiſtram fortitudini adiungit: defectionem uerò & exuperantiam, ut extrema uitia uituperat. Ab hac ſententia Ariſtotelis Cicero in quarto Tuſculanarum libro diſſentiens, nullam iræ mediocritatem admittit, ſed illam uitioſam eſſe ſemper exiſtimat. A quo equidem tantum diſcedo, ut non modò iram omnem uitioſam non putem, ſed etiam eam laudem ſummopere, quæ cum ratione ſuſcepta, in bonum uſum referatur. Sed de hac aliàs multo latius. Nunc ad eius uitioſæ iræ, quæ poſita in alterutro extremorum, defectionis & exuperantiæ eſt, curationem deueniamus: principiò tamen de exigua, & depreſſa ira dicatur. Hæc igitur quamuis manſuetudo quædam animi uideri

poſſit,

poßit, quòd nullam turbam excitet: tamen uitioſa eſt, ſi in tempore, loco, negotioq; decenti non inflammetur. Nam ut in morbis *quibuſdam, ad corporis ualetudinem medici prouocare ad iram ægrotos nonnunquam præcipiunt: ita ad animi uirtutem euoluendam, ira eadem commoueri aliquando debet, ne deſides & imbecilles ſimus.* Vt cum *Deum contemni, religionem irrideri, iuſtitiam oppugnari, patriam inuadi, aliaq; id genus cernimus: iraſci quidem debemus, idq; Deo gratum, & apud homines laudabile officium eſt. cuiuſmodi fuit illud* CHRISTI IESV, *cum è tẽplo emptores ac uenditores eiecit.* Itaq; *huius conſopitæ iræ curatio uera eſt, ſi cum tempus, occaſio, locus, neceßitasq; poſtulat, excitetur: cæteroqui tranquilla, ſicut eſt, contineatur.* At uerò *illa uehemens ira, quæ omnem rationem perturbat, maiori curatione eget: cõtraq; debet, nõ augeri ut altera, ſed minui et moderari, ne inſolentius ſeſe efferat.* Itaq; *huius curandæ prima ratio eſt, ut è medio ſubtrahatur is, contra quem iraſcimur, ne in obiectam nocẽdi occaſionem impetu feramur: ſed ut ille abſentia cõmouentis retardetur, ac frigeſcat, quoad ſe mens collegerit.* Nam ut *ignis incenſus, ſi ei materies ſubijciatur, acrius exardeſcit: ita ira, quæ ignis quidã animi eſt, multo magis augetur, ſi eum, à quo ſumus laceßiti, coràm habeamus.* Eſt & *aliud non minus eo utile reme-*

dium ad iræ motum componendum, ſi uel iratus exoretur, ut ei parcat, cui fuerit infenſus: uel ſi tempus ſaltem ulciſcendi differat, quouſq; ira deferueſcat, ardorq; animi mitigetur. Ira enim diuturnitate tandem euaneſcit: præſertim acuta illa, quam diximus repentinos motus ciere. cuiuſmodi fuit ea Architæ Tarentini, *qui, cum in uillicum ſuum eſſet commotus:* Vt *te, inquit, multarem nunc, niſi eſſem iratus. Cõtrà uerò altera difficilis & amara, principiò eſt comprimenda, ne inueteraſcat, maiorq; fiat indies, & in odium commutetur. ut eleganter* Poëta *monet:*

Sed nunquam dederis ſpacioſum tempus in iram,
Sæpe ſimultates ira morata facit.

Quod ipſum Paulus *apoſtolus ad* Epheſios *ſcribens:* Ne *occidat, ait, ſol in ira ueſtra, nec locũ diabolo concedatis. In quo iram diutúrnã eſſe uetat, ne in odiũ degeneret: ſicq; locus diaboli inſidijs, cogitationibusq; malis relinquatur. Quãta enim ſecum, qui diu iratus eſt, animo reuoluit? quas inſidias, & lædendi aduerſarij occaſiones quærit? quæ denique non machinatur, ut eam uindictæ cupiditatem expleat? Quam ſi ſemel expleuerit, hinc iam cædes, iniuriæ, conuicia, uulnera, eiuſmodiq; alia hominum audacium facinora naſcuntur. Nec uerò in cohibenda ira conſuetudo parum, & habitus refrenandi ſeipſum ualet: quando illo modo animi tranquillitas*

quædam

quædam gignitur, quæ nullum iræ motum admittit. quæq; uel impetui concitati hominis repugnat, & obſiſtit. ut de Archita modò diximus: & de Platone Laertius Diogenes ſcribit, qui ſeruulum quendam, à quo fuerat commotus, Speuſippo dedit puniendum, ne ipſa ira perturbatus, in eum acrius animaduerteret. Quoniam præterea permulta alia iræ cognata ſunt quæ homines uitioſos efficiunt: ut iniuriæ, minæ, conuicia, detectio commiſſorum ſecretorum, audacia, celeritas in malo faciendo, hæc prius omnia moderatione animi corrigenda ſunt, & tanquam in ſanitate curanda, ut cum morbus iræ ipſe inuaſerit, ea ſimul non excitentur, eumq; reddant grauiorem. Nam qui in animi trãquillitate diſcit neminem lædere, nullum contemnere, aut maledictis laceſſere, non ſecreta ſibi commiſſa patefacere, non audax, & in facienda iniuria celer eſſe: is certè ne ira quidem percitus, eiuſmodi aliquid aget quod feciſſe poſtea doleat. Et quanquam ira homines multa perpetrant, quorũ poſtea maximè ipſos pœniteat: multum tamen refert animi conſueta moderatio, ut cum iræ uis inualuerit, citius ſedetur. Theodoſius Cæſar (quem ſuprà mirabiliter iracundum natura fuiſſe legimus) ab Ambroſio epiſcopo Mediolanenſi ob cædem factam Theſſalonicenſium ciuium reprehenſus, & admonitus, in uehementi iræ perturbatione, Græcum Alphabetum re-

petere ſecum ſolebat, ut cum iraſceretur, locū affe-ctui relinqueret, ac ſine iniuria cuiuſpiam incitaretur. Nos etiam aliquos, militares præſertim uiros, in Hiſpania & Germania nouimus, qui cum natura eſſent ualde iracundi, quoniam aſſueuerant, nullum conuicijs prouocare, aut uerbis ignominioſis lædere, propter communes duelli (ut uocant) leges: tantum in ipſo iræ motu ſibi temperabant, ut re ſolum, non uerbis, aut maledictis irati uiderentur. Quam quidem ad rem, quoniam illius contemptus, contra quem iraſcimur, facit, ut liberius, quàm par eſt, loquamur, audacesq́; ſimus: tollenda itidem eſt eiuſmodi opinio, nullusq́; erit quantuncunq; uilis deſpiciendus, cum hoc Dei præcepto prohibeamur: nemoq́; poßit tam impotens & inermis eſſe, qui potentiori nocere aliquando non queat, ut Aeſopica ſcarabei & aquilæ fabula monemur. Vna igitur, ac potißima tollendæ iræ ratio eſt, ut nihil inconſideratè agamus, ac nunquam iniuſta de cauſa cuiquam iraſcamur: ſed naturalis iracundiæ locus, quod Plato inquit, concedatur, id eſt, ut ea rationi ſemper tanquam ancilla ſubijciatur, ne liberè uagetur, ſine rationis conſilio. Nam ex tripartita illa animi ui, ratione, iracundia, & cupiditate, ſola iracundia, ut idem Plato docet, proxima rationi eſt, eiq́; ſubiecta, ueluti actionum omnium adminiſtra. Quæ ſi in naturæ ſuæ ui contineatur, bona

bona erit: ſi contrà uerò, mala. Ex quo *relinquitur, iraſci quidem honeſtè, ac ſine uitio, licere homini probo, modò teneat modum uirtutis: contrà uerò temerè, & cum alicuius iniuria commoueri, non poſſe fieri ſine uitio. Qua etiam de cauſa Paulus, electionis uas,* Epheſios *adhortans:* Iraſcimini, *inquit, ac nõ peccetis. intelligens nimirum, iram illam à ratione recta auerſam, uitioſam: alteram illi contrariam, bonam, Deoq; gratam eſſe. Sed nos hactenus de affectuum origine, formis, cognitione, & remedijs, ſatis multa, pro tractationis inſtituta breuitate diximus: nunc ad uirtutum explicationem tranſeamus.*

ETHICES PHILOSOPHIAE Compendij, Sebaſtiano Foxio Morzillo Hiſpalenſi authore, Liber tertius.

Quid ſit uirtus. Cap. I.

H*Actenus affectionũ originem, cæteraq; omnia quæ ad eã pertinebãt, docuimus: in quo* Ethicæ *philoſophiæ pars nõ minima cõſiſtit. reliquũ eſt, ut ad ipſas uirtutes tandẽ ueniamus. Propoſito enim fine ultimo, ac morborũ animi curatiõe tradita: proximũ eſt, ut uirtutũ actiones ſubiungantur. Quamobrem de toto quidẽ priũs*

earum

earum genere diſſeremus, tum ſingula membra ſubſequentur. Itaq; *quoniam uirtutem eſſe aliquam in hominum actionibus conſtat, quid ſit eadem, primò ſtatuamus: nam unde naſcatur, deinceps exponemus.* Ariſtoteles *in* Ethicis *ad* Nicomachum *filium, uirtutem ait eſſe habitum cum electione in mediocritate poſitum.* Putat *enim ille, non ex una, duabusúe actionibus uirtutem comparari: ſed ex habitu iam adepto, & in animo inſculpto.* Eundemq; *habitum ex electione & iudicio proficiſci cenſet: quoniam uirtutis actio ſit uoluntaria, & è iudicio libero, delectuq; nata.* Quam *etiam in mediocritate collocat: quòd inter nimium & parum affectionis conſtituta, ſymmetriam quandam rationis conſeruet.* Plato *uerò in* Theæteto, *ſimilitudinē cum* Deo *uirtutem definit, tum optimum animantis habitum, ac per ſe laudabilem, alijs in locis appellat.* Nos *ergo, ne plurium definitiones enumeremus, uirtutem eſſe ſtatuimus, rectam mentis affectionem, qua rectè homines uiuant, quaq; nunquam malè utātur.* Nam *cum omnes hominis actiones ex affectu quodam naſcantur, eæq; aut bonæ aut malæ ſint, prout fuerint bonum ad finem relatæ, ex multis quidem eiuſmodi rectis actionibus affectio quædam & habitus in animo comparatur, quam uirtutem appellamus.* Ex *qua uelut in naturam animi iam cōuerſa, & honeſtæ uoluntates, & actiones rectæ oriūtur.* Itaq; *ſe*

des

des uirtutis, eſt animus: finis autem, beatitudo illa, libro primo à nobis ſtatuta. Cùm enim omnia in ſummum bonum referri neceſſe ſit, tum maximè uirtutes, quibus idem comparatur, eòdem pertinent. Vnde errant quidem philoſophi, quicunq; uirtutum finem ultimum honeſtatem eſſe dixere: quando illæ ab hac potius quaſi fonte oriuntur, & in ſummum aliud bonum referuntur. Dum enim ipſi uirtutes rationi, ac non Deo ſubijciunt, qui uerus eſt (ut docuimus) earum finis: tyrannidem illius inducunt, ac pro ueris uirtutibus umbram earum nobis proponunt. id quod Auguſtinus doctè ac ſubtiliter diſſerit: Itaq; in uirtutum actione quidem illi uerum docent, in earum tamen fine peccant: cũ fruſtra ſummum bonum poneretur, niſi ad illud referantur actiones: & ex bono, malóue fine rectæ eſſe, prauæq; actiones dicantur. Ex quo etiam, Platonem alijs ſenſiſſe rectius, cognoſcitur, qui dum uirtutem fugam eſſe ex hoc mundo, & cum Deo ſimilitudinem inquit, illam ipſam ſimilitudinem ſummum eſſe bonum ſtatuit: actionem autem & uirtutem ad idem conſequendum, fugam ex hoc mundo appellauit, id eſt, ab his uitijs corporeis. Sed nos hæc ad uirtutis definitionem explicandam, breuiter attigimus. nunc ad illa, quæ ſequuntur ipſam, ſermonem conuertamus.

De origine uirtutis, ac num ſit illa uoluntaria. Cap. 2.

Itaq; hoc loco reſtat explicandum, undénam uirtus naſcatur: quando in eius origine multos dubitare cernimus. Stoici enim uirtutes inſitas à natura nobis eſſe putant, ac naturam uelut optimam ducem ſequendam præcipiunt: quoniã in uitæ cum illa congruentia ſummum bonum ſtatuunt. His ſeſe obijciunt Peripatetici*; qui non natura uirtutes, ſed uſu & aſſuetudine conſtare docent. Contrà uerò Plato in Menone, nec natura nobis, nec exercitatione comparari eas exiſtimat, ſed diuina quadam ſorte. Quo nomine in tanta opinionum uarietate ſtatuendum eſt, quænam uera ſit uirtutis origo: ne hoc ignorato, reliqua uacillet oratio. Virtutis ac uitiorum ſemina quædam eſſe nobis attributa, ſuperius retulimus. Ex his nec planè bonos, nec malos dici nos oportere, perſpicuum eſt: quoniam ob naturalem facultatem nullus bonus uel malus dicitur, ſed ob actiones, aut habitus. hi ſiquidem ueluti qualitates quædam inſculptæ animo ſunt, ex quibus nomina deſumimus. Cum ergo facultate hac, & naturæ dexteritate promptiores ad uirtutum actiones ſimus, fit, ut agendo frequenter habitum uirtutis comparemus, ac ueluti naturam quandam honeſtatis induamus. Et quanquam eiuſdem naturæ dexteritate uirtutũ actione uti facilè poſſimus, num tamen id planè ſi-*

ne ſine Dei munere fit, qui mentem noſtrã ad uitia procliuem mouet, & afflatu impellit, ut à uitijs uelit declinare, ac uirtutis uiam ingredi. Nam ſine me, inquit per Ioannem CHRISTVS, nihil poteſtis facere. ac Omne datum, Iacobus ait, optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à patre luminum. Itaq; nobis uelut inſtrumentis Deus utitur, dum uoluntatem noſtram ad bene agendum inducit: poſtea uerò nos, quaſi eius ſpiritu concepto, rectè agere incipimus, recteq; ſemper agendo uirtutis habitum comparamus. Hinc fit, ut nec uirtus à natura nobis ingenita ſit, nec noſtri etiã animi promptitudo ad eam comparandã per ſe ſit ſatis: ſed partim Dei auxilio indigeamus, partim uerò nos aliquid agamus. Atque hoc eſt quod CHRISTVS in Euangelio refert: Sine me nihil poteſtis facere. Inde etiam perſpicitur philoſophorum error in uirtutis origine tradenda, dum ſolam noſtram uoluntatem exiſtimant ad uirtutem comparandam eſſe ſatis, idque animi naturali facultati tribuunt, ac non etiam priuato Dei beneficio. Quamobrem expoſita iam uirtutis radice, dubium adhuc eſt, cuiuſmodi ſit illius ſubiectum, aut quæ actiones ad eam pertineant: ac num eædem uoluntariæ ſint, nec ne. Qua de re dicendum hoc loco nobis eſt, cum id maximè ad uirtutis explicationem pertineat. Virtutem omnem in actione aliqua conſiſtere, philoſophi

phi omnes affirmant. hoc enim illa differt à ſcientia, quòd hæc ſola cognitione contenta, nihil amplius requirat: illa uerò in actione ſemper uerſetur. ſed eſt tamen permagnum in ipſis uirtutum actionibus diſcrimen. quædam enim mentis agitatione ſolum contentæ, foràs non prodeunt: aliæ in extremã actionem proferũtur. Omnis tamen uirtus, tum mentis contemplatione indiget, tum aliqua externa ui agendi. Nam ſi ſola mentis comprehenſio ad uirtutem efficiendam ſatis eſſet, nec ad uitæ uſum referretur, non uirtus, ſed ſcientia dici deberet. Ergo à fine agendi, ad quem referuntur uirtutes, actuoſæ omnes ſunt: quamuis eæ, quæ magis agitatione mentis indigent, intelligibiles appellantur: quæ uerò in externis actionibus uerſantur, morales, quaſi in hominum moribus poſitæ. Hoc ipſum ex prima illa uirium animi diſtinctione, ſuperius propoſita, apertius explicabitur, ſi prius quo pacto ex iiſdem illis naſcantur uirtutes, oſtendamus. Quapropter uires eædem animi quatuor, quas uirtutum ac uitiorum principia eſſe diximus, facultas inquam, affectus, actio, & habitus, in diuerſas uirtutes uariè incidunt. Nam ad intelligibiles ſatis eſt animi facultas atq; habitus, qui ex actione quadam interna mentis uſitata comparatur. Ad morales autem neceſſe eſt, non ſolum facultatem animi propriam nos habere, ſed affectione quoq; cõmoueri, ut ex eiuſmodi affectu

naſcatur

naſcatur actio externa, ex actioneq; habitus. Quam etiam ob cauſam tributi nobis ſunt ijdem affectus, ut mentis cogitationes foràs producerent, cõmoto corpore: id quod animus per ſe facere nequiret. In omni ergo uirtute ac uitio, primum rem animo cõprehenſam uel bonam eſſe, uel malam intelligimus, propter naturale dignoſcendi boni iudicium. Eius uerò rei cognitio à mente dijudicata, examinataq; & in animo impreſſa, cum in habitum iam euaſit ex uſu, uirtutes efficit intelligibiles. cum autem eadem ab affectu quaſi motu quodam impellitur, & in aliquam actionem prodit externam, cuius uſu frequenti cõfirmatur, uirtutes parit morales. Quo fit, ut omnes uirtutes aliqua conſtent actione, ſiue illa intra mentem cõquieſcat, ſiue ad externas actiones proferatur. Quando igitur uirtutis ſubiectum conſtitutũ eſt, reſtat adhuc inueſtigandum, nũ actiones, in quibus eam collocamus, uoluntariæ ſint, quemad modum in affectibus docuimus, an ab alio impellantur. Quocirca ut omnia quæ fiunt, aliquod effectionis ſuæ habent principium, nihilq; (ut Plato inquit) ſine cauſa fit: ita etiã in hominis actionibus cauſam aliquam ſtatuere oportebit. Quoniam præterea homo idem principium eſt ſuarum actionum, ut reliqua animantia omnia, & actio omnis motio quædã eſt: profectò illum initium eſſe actionum ſuarũ, concluditur. Porrò cum actiones uniuerſæ aut neceßi-

tate, aut natura, aut fortuna, aut uoluntate (ut ſuprà diximus) fiant, nullam certè huiuſmodi cauſam hominis actionibus tribuemus, præter uoluntatem: cui propterea neutras, et contingentes res, quæ illo, uel hoc modò euenire poßint, ſubijciamus. Quarum ex genere cum uirtus, uitiumq; ſit: perſpicuum eſt, omnem uirtutē ac uitioſitatem eſſe uoluntariam. Hoc idem ex aliquo iſtorum trium initiorum, quæ in homine ponuntur, confirmabitur: nimirum ex appetitu, electione, uel intelligentia. Quorum ſi aliquod uoluntarium ſit, neceſſe erit etiam, id quod ab eo fiat, uoluntarium eſſe: quando effectus cauſæ ſuæ ſemper eſt ſimilis. Atqui appetitus ſanè cum in tres partes diuidatur, ut Ariſtoteli placet, in cupiditatem, iracundiam, ac uoluntatem: uidendum eſt, nunquid partes hæ omnes uoluntariæ ſint, nec ne, quoniam ex ijs actiones enaſcentes tales uidebuntur. Cupiditatem ergo uoluntariam eſſe, nemo dubitat: quando id quod malū eſt, nunquam cupimus, niſi boni aliqua ſpecie fallamur. Quòd ſi autem delectū cupiditatis habuimus, & electio omnis uoluntaria eſt, cupiditatem quoq; uoluntariam eſſe oportet: & quidquid cupiditate fit, uoluntate fit etiam. Idem de iracundia probare poſſumus. nam uel ob aliquā cauſam iraſcimur, uel ob nullam. atqui ob nullam, dicendum non eſt, cum nemo ſanus temerè iraſcatur: aliqua igitur de cauſa commo-

commouemur, proindeq; finem iræ aliquem habemus, intelligimusq; cur iraſcamur, ideoq; uolentes affectu hoc perturbamur. Quinetiam uoluntarium eſſe omne id, quod fiat uolũtate, dubitari nõ poteſt: quando id quod liberè fit, à uolũtate proficiſci dicitur. Quare ſi nulla in appetitus ſpecie inuitũ quicquam reperitur, nec in ipſo erit appetitu illud: ac propterea quidquid cum eo fit, uoluntariũ eſt. Nam actiones omnes hominis ex appetitu naſcũtur: quandoquidẽ ratio ſolũ quid ſit agendũ præſcribit, appetitus ad actionem mouet: et quemadmodũ idem ipſe qui agendi principiũ eſt, uoluntate regitur, ſic etiam actiones eiuſmodi planè ſunt. Quod autẽ de appetitu hactenus probauimus, ad electionẽ & intelligentiã accõmodari facile poteſt, quando utraq; manifeſtam efficiẽdi libertatẽ habere uidetur. Nam electio nihil aliud eſt, quàm boni ſequẽdi propoſitũ in re dubia: quæ eadem nec uoluntas, nec appetitus, nec iracundia eſt, ut docet Ariſtoteles: ſed formã quædam uoluntarij, quæ in quæſtione de re dubia, quod melius eſt, eligit. Intelligentia præterea cũ rationi ſit maximè cõiuncta, adeò tamẽ eſt uolũtaria, ut ſine hac illa non poßit exiſtere, niſi ab intelligentia quaſi prius admonita, quid agendum ſit, noſcat. Quamobrem ſi propoſitis agendi omnibus initijs, quibus homo utitur, nihil in ijs inuitum reperimus, actiones etiam illius uniuerſas uoluntarias

eſſe relinquitur. Quanquam nonnullæ ſunt mixtæ ex utroq; genere: ac partim inuitæ, partim uoluntariæ uidentur, quæ magnam propterea afferunt dubitationem. Ad quarum quidẽ explicationem, quomodo in ijs inuitum, uoluntariumq́; cernatur, uideamus. (quod autem nos hic de hominis actionibus loquimur, de uirtutibus etiam, quæ ex ijs fiunt, intelligi uolumus) Quapropter, ut res magis explicetur, de uoluntario iterum, atq; inuito latius dicamus, quanquam de his ipſis libro priori non pauca retulimus. Quando id ſolum uoluntarium eſſe conſtat, quod in noſtra ſitum poteſtate ſit, cuiusq́; in nobis principium agendi ponitur: hinc eius cognitionem poſſumus tenere, quòd quidquid eſt uoluntarium, laude aut uituperatione dignum cenſetur. contrà uerò inuitum, cum in nobis non ſit, nec laudari nec uituperari poteſt, ſed uenia dignum putatur. Sunt tamen actiones, uti cœpimus dicere, aliquæ ancipites ac mixtæ, quæ non paruam dubitationem habẽt. Cuius generis illæ ſunt, nautas tempeſtate coactos merces ſuas in mare proijcere, aut propoſitas ab hoſte cõditiones in deditione accipere, et quæcunq; demum ui neceßitatis impulſi facere cogimur, quæ minimè, ſi eſſemus liberi, faceremus. Verùm hæc quidem non ſine optione aliqua & aſſenſu uoluntatis fiunt, quando præſens periculũ eo modo uitare uolumus, ideoq́; inuita non ſunt. Itaq; quoniam agendi princi-

principium nobis inſitum eſt, uoluntate agere dicimur, & ſi nonnunq̃ impulſi ad agendum accedamus. Vnde ebrij, & irati, ut ait Ariſtoteles, ſi quid mali commuſerint, uitioſi ſunt: ac proinde uolentes peccant, cum in ſe habeant agendi principium, poſſetq́; illorũ alter non iraſci, alter non inebriari. Et *quamuis ijdem illi ignorantes id fecerint, nõ tamen ex habitu ignorationis impulſi hoc fecere, ſed ex repentino motu, quo ſunt quaſi acti præcipites: quoniam ſi ex habitu id feciſſent, ſemper feciſſent: ſed cum ex ſimplici actione illud fuerit profectum, debet ut ſimplex actio, reprehẽdi.* Ex quo *ſequitur, inuitum duplici de cauſa fieri. primò ex ui quadã illata, cum coacti aliquid agimus: ſecundò ex ignoratione, cum quid agamus, neſcimus.* Prioris *quidem generis exempla ſunt, ut cũ* Zeno *philoſophus abſciſſam dentibus linguam in* Dionyſij *tyranni os expuit, ne amicorum coniurationem pateſaceret: inuitus enim linguam abſcidit. Secundi uerò, ut cum telum in ſcopũ emiſſum, prætereuntem transfigit.* Quo *nomine repentinæ actiones inuiti ſimilitudinem aliquam habere uidentur, cum tamen non habeant. nam ſi nos facti poſtea pœniteat, doloreq́; illius afficiamur, inuiti id fecimus. uidemur enim in eo oſtẽdere, non fuiſſe nobis liberum agendi principium.* In *eo tamen uitium eſt, quod affectum ratione cohibere debuiſſemus, ne uitioſa eſſet actio.* Nam *etiam peccata*

non item. Cuius rei cauſam eam affert, quòd ex affectu uirtutes illæ naſcantur: hic autem ratione temperari debeat, ſi bonus futurus ſit: quando id quod uirtutem producturum eſt, ſimile ut ſit eidem oporteat. Itaq; ut bonis ex affectibus uirtutes morales dimanant, eorumq; bonitas in mediocritate quadam eſt poſita: ita quoq; in eadē illæ cōſtituantur. Quòd autem affectus moderati ſint boni, inductione probatur, quando iraſci multum, uel nihil, uitioſum eſt; contrà uerò mediocriter, & cum tempus locusq; poſtulat, bonum. item metuere mirum in modū, aut nullo metu tangi, uitium: at cum opus eſt, timere, uirtutem eſſe inquit. Itaq; affectuū extrema ſemper eſſe aliqua putat, quæ uel in defectione, uel in exuperantia ſint: eaq; cenſet uitioſa eſſe, medium autem ipſum honeſtum. Cum uerò affectionis ille mediocritatem uirtutem, & extrema uitium apellat, minimè quidem intelligit, reuera illud mediū exiſtere, aut hæc extrema eidem eſſe oppoſita ex utraq; parte, quemadmodum in linea, aut quacunq; in re alia, ubi tria hæc interualla ponuntur: ſed quòd ratione quadam extremum, mediumq; illud cogitetur, quatenus tēperatio quædam affectuū rationi congruens ſeruatur, è qua uirtutes oriātur. Quamobrē duplex ipſe mediū ſtatuit: rei unū, quod appellat, quale eſt illud, quod inter duo extrema poſitum ab illis æquè diſtat: alterum rationis, ut eſt quædam ſymmetria

muſicæ perſimilis, in qua affectuum contrariorum temperatio concinna ſeruatur. Nec uerò hanc mediocritatem ille certo aliquo quaſi puncto terminari cenſet, ut ſunt rerum aliarum media, quæcunq; extremis æqualiter ſunt interiecta: ſed latius patêre ipſam exiſtimat, ut pro uirtutis præſtantia medium intendatur, remittatúrue rurſum. Et ut rem breui circunſcriptione complectar, uirtutẽ Ariſtoteles mediocritatem hanc affectionum, ſiue illarum cum rationis rectæ iudicio congruentiam putauit eſſe: uitium autem, extrema mediocritati illi contraria, quæ tum in eo quod nimium eſt peccent, tum in eo quod parum. Quorum tamen hunc ordinem ſſe docet, ut non modò extrema uirtuti ſint contraria tanquam uitioſa, ſed ſibi quoque ipſis: quoniam uitiorum eſt ea natura, ut & uirtutibus, & ſibi ipſis repugnent. Hæc demum eſt Ariſtotelis, Peripateticorumq; omnium, de mediocritate uirtutum ſententia, breuiter comprehenſa. Plato uerò, quanquam nullam eius mediocritatis, quod ego uiderim, fecerit mentionem: tamen Apuleius in libro de illius philoſophia, Alcinousq;, uirtutes in meditullio uitiorum poſitas ab illo eſſe, ipſumq; idem cum Ariſtotele ſenſiſſe, confirmant. Contrà alij, eandem mediocritatem tollere rationibus multis conati ſunt: quoniã uitioſos eſſe affectus, uel mediocres aſſerunt, ut ex ijs uirtutes nequeant emanare. Quorum

rum è numero Stoici primùm fuere, tum M. Tullius in libris Tuſculanarum quæſtionum: deinde Lactantius Firmianus, & Laurentius Vallenſis in tertio de Voluptate libro. Nos ergo ne multam in huiuſmodi controuerſijs operam ponamus, breui quadam affectuum diſtinctione facta, quo pacto mediocritas poßit conſtare, uideamus. neq; enim Peripateticis planè aſſentiendum exiſtimo, dum affectuum quancunque mediocritatem ſatis ad uirtutem eſſe exiſtimant: nec ijs etiam, qui omnino illam labefactant & tollunt. Itaque ut nos mediam inter illos ſententiam ſequamur, conſiderandum eſt quidem, affectuum eſſe alios natura ſua bonos, alios autem malos, alios demum neutros. Prioris generis ſunt, beneuolentia, miſericordia: ſecundi, odium, petulãtia, inuidia, liuor, ſuperbia, deſperatio: tertij, ira, ſpes, audacia, cupiditas, amor, gaudium, triſticia, metus. Quicunq; igitur boni affectus ſunt, mediocritate illa Ariſtotelis non egent, quando uel ſi nimij, uel exigui ſint, bonitatem retinent ſuam: ut miſereri alienæ calamitatis, bene uelle omnibus, ſiue id nimis, ſiue parum fiat, rectum eſt. Contrà uerò ij qui per ſe uitioſi ſunt, quantuncunque temperentur, uirtutem efficere nõ poterunt, cum uitioſitas uel mediocris mala ſit: ut parum multúmue alicui malè uelle, ſuperbire, inuidere. Poſtremò neutri, & indifferentes, ut ira, amor, gaudium, uoluptas, mediocri-

tate rationis indigent, ſi uirtuti debeant congruere: nec per ſe ſunt aut uitioſi, aut boni appellandi, cum iraſci, gaudere, delectari, afficiq́; multis modis liceat, dummodo fuerit rationi conſentaneum. Contrà ſine conſilio & immoderatè perturbari, aut nullo prorſus affectu tangi, ualde uitioſum eſt. Sed hæc ad propoſitam mediocritatis rationem explicandam attigiſſe ſatis ſit: plura enim ad rem parum conducunt. At interim aliquis addubitabit fortaſſe, cur affectuum mediocritatem rationi ſubijciamus, cum eodem quoque modo uirtutes illi debeant ſubijci, id quod nos antea negabamus: ſic que ad finem illum ultimum bonorum non referrentur? Quibus quidem ut breuiter reſpondeamus, hoc modo rationi affectus, actionesq́; multæ ſubijciuntur, quòd illa ſupremus ſit in homine quaſi iudex, qui cuncta perſpicere, & ad bonum referre debeat: eadem uerò actiones, quas rectas eſſe iudicarit, ad Deum ipſum referat: non tamen ipſa quaſi ad tyrannidem aſpirans, ſibi omnia tribuat, cum iudex ſit ſolum, & examinatrix actionum humanarum, non finis earum extremus.

De uirtutum diuiſione ac partibus.
Cap. 4.

QVando de toto genere uirtutum hic à nobis diſſeritur, antequam ſingula earum membra perſequamur, inquirendum prius eſt, nunquid una ſit uir-

ſit uirtus omnis, an multiplex: & ſi multiplex, quot eius ſint partes, quomodóue inter ſe affectæ. Vnam eſſe uirtutem omnem animo impreſſam, quæ diuerſis rebus accõmodata, uaria nomina ſortiatur, cum una & eadem ſit, philoſophi multi putauere. Nam & Zeno Stoicus, Menedemus, Ariſto, ac Plutarchus in libro de uirtute morum, idem affirmant, negantq́; multas uirtutes eſſe, ſed unam duntaxat, quam in animo quaſi affectionem quandam ponunt, quæ prout uarias actiones produxerit, diuerſa nomina accipiat. Quam etiam ſententiã ueram eſſe quodammodo, uirtutũ ipſarũ connexio declarat: cum illæ adeò inter ſe copulatæ ſint, ut una deficiente, tollantur ſimul omnes: & qui unam habeat, reliquas quoq; habeat. Huic ipſi fauere Plato uidetur, qui prudentiam modò uirtutem uniuerſam appellat, modò iuſticiam, modò etiã reliquas. Item Alexander Aphrodiſienſis in quarto Quæſtionum libro, uirtutem inquit genus nullum eſſe, quod ſub ſe alias formas contineat: cum genera, uel ſublata aliqua forma, permaneant: uirtus autem non item, uirtute aliqua deficiente. Hanc ipſam negat eſſe totum aliquid, quod ex multis ſui ſimilib. conſtet: quoniam totius ac partiũ ſit eadem ſemper ratio, uirtutis autem uniuerſæ ac ſingularum non ſit. Quod idem Ariſtoteles in libris Ethicorum prius ſenſiſſe uidetur, dum uirtutem non ut genus aliquod ſtatuit, quod in uarias

formas diſtribuat: ſed eam uelut totũ quiddam primò definit, tum actionibus diuerſis accommodans, diuerſas efficit quaſi formas uirtutũ. Atqui *hi certè omnes unam eſſe uirtutem omnem cenſent, alij contrà quadripartitam eius diuiſionem faciunt, alij bipartitam, alij partium complurium.* Nam Plato *idem multis in locis quatuor uirtutis partes adducit, prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam.Idem quoq; affirmat* Plotinus, *qui quatuor ijs partibus totidem alias adiungit:uidelicet exemplares,quæ uelut ideæ ſint in* Deo *poſitæ:purgatorias, quæ animũ à uitijs purgẽt : purgati animi, quæ in eo qui ab omni uitio ſit alienus,ponantur:ac ciuiles,quibus homines in uitæ ſocietate utãtur.Atq; in harum ille uirtutũ unamquanq; quatuor illas ſuperius commemoratas incidere exiſtimauit,ut in exemplaribus inueniatur prudentia,iuſtitia,fortitudo,tẽperantia: atq; eodem modo in reliquis.* Q*uam itidem diuiſionem Auguſtinus ſequutus,exemplares ſolum,purgatorias,et ciuiles ſtatuit, purgati uerò animi reijcit. Iam uerò Ariſtoteles duo tantum uirtutis genera ponit: intelligibiliũ unum,alterum moralium.* Pleriq; *demum communi cõſenſu uirtutis quadripartitam diuiſionem faciunt, quamuis inter ſe uerbis diſcrepent.* Q*uanquã enim alij duo tantũ genera poſuerint, alijq; plura:ad quatuor tamen illas ſuperiores, prudentiã inquã,& reliquas,quaſi ad fontẽ cæteras*

redu-

reducunt. Quorum quidem ſententiam ut à pluribus receptam, nos ſequemur: quando hæc quatuor ſub ſe uarias uirtutes comprehendunt, commodiusq; ſingula explicantur, ſi totum in partes diſſecetur, eaq; certo ſub genere conſtituantur. Sed ante tamen, quàm ſingulas uirtutes enumeremus, quo pacto illæ inter ſe connectantur, doceamus: quamuis idipſum in fine totius operis facturi ſumus. Cum omnis uirtutum origo à recta ratione naſcatur, uirtusq; ipſa affectio quædam animi recta ſit, ex ea quidem actiones omnes rectæ oriuntur, quæ Ciceroni, Latinisq; alijs officia nominantur. Officium autem ipſum cum diuerſis rebus accõmodetur, quatuor illas uirtutes à nobis ſuprà commemoratas procreat: ſed una tamen eſt recta ratio, ex qua eædem omnes naſcũtur, & cuius cauſa uirtutes unam eſſe aliqui putarunt. Parum enim refert, utrum unam, an plures eaſdem eſſe dicant: modò illi nobiſcum in eo conſentiant, uirtutes omnes ab una uirtute animi proficiſci, diuerſaq; nomina ſortiri. Itaq; quatuor illæ propoſitæ à nobis uirtutes ſubiecto ſolum inter ſe differunt, non origine, quæ una eſt animi bonitas. Nam cũ earundem ipſarum, ut Platonici uolunt, aliæ perfectæ ſint, aliæq; imperfectæ, quòd illæ uidelicet in animo confirmatæ ſint, hæ uerò non item: certè uirtutes omnes perfectæ adeò inter ſe colligantur, ut uel earum

tiam, ac perſpicientiam ueri. Nos demum pruden tiam eſſe ſtatuimus, rectam quandam mentis affectionem, qua quid ſit in hominis actionibus agendum, quidue fugiendũ, cognoſcimus. Hæc ipſa quam uis in humanis actionibus, ſicuti uirtutes aliæ, uerſatur, tamen circa ueritatem tanquam ſubiectum præcipuè conſiſtit: ideoq; dux ac princeps eſt cæterarum omniũ. Siquidem prudentia, quando ſit utendum iuſtitia, fortitudine, uirtutibusq; alijs docet, nullaq; poteſt eadem illa carere. Quam ob rem in Menone Plato, uirtutis uniuerſæ principem prudentiæ locum tribuit: & Ariſtoteles, cæteriq; omnes, idem confirmant. Nam ſi actio uirtutis ex recto rationis iudicio delectuq; oritur, nullumq; rectum iudicium eſſe poteſt, quod prudentiæ non ſit coniunctum, profectò uirtus omnis prudentia uacare non poteſt.

Cum ergo illa uirtutum omnium ſit præſtantiſſima, & quaſi dux: docendum eſt, in qua parte animi collocetur, tum quot ſint eius partes, harumq; officia, & diſcrimen à reliquis. Ad prudentiæ igitur ortum inquirendũ, repetito altius principio, diuiſionem animi rurſus proponamus. Quemadmodum in ſuperioribus duas animi facultates ad uirtutis uniuerſæ originem tradendã poſuimus: unam rationis participem, ex qua uirtutes intelligibiles orirẽtur: alteram expertem, ex qua morales: ſic etiam in hoc loco, cũ de prudẽtia, uirtutibusq; alijs ſub intelligentiã

cadentibus

cadentibus diſſerendum ſit, pars itidem illa rationis particeps bipartitò diuidenda eſt. Itaq; eius una eſt facultas, qua rerum ſcientiam intelligentiamq; capimus: altera, qua ratiocinamur de ſingulis, quæ ueniunt in dubitationem. Quarum quidem illam ἐπιστημονικὴν, *id eſt, ad ſcientiam accommodatam: hanc* λογιστικὴν, *id eſt ratiocinatricem, uocat Ariſtoteles. Vtraq; ſanè pars cum in ueritatis inquiſitione uerſetur, uirtutes intelligibiles, quæ circa ſubiectum idem uerſantur, ex ſe procreat. Quo fit, ut eadem Ariſtotelis ſententia quinq; ſint numero: ſcientia, ars, prudentia, ſapientia, intelligentia. Hæ ipſe cum ad ueri inquiſitionem referantur, atq; ex illis animi rationabilis partibus emanent, haudquaquã ex alterutra illarũ oriuntur: ſed quæ ueritatem exactius inquirunt, ab* ἐπιστημονικῆς *enaſcuntur, ut ſcientia, ſapientia, intelligentia: quæ uerò non tam euidenti, ſed probabili ueritate contentæ ſunt, ut ars, & prudentia, ex ratiocinatrice. Ideo his ipſis* προαιρέσεις, *id eſt delectus coniungitur, qui tum reliquas morales uirtutes procreat, tum etiam has ipſas.*

Nam cum electio appetitus quidam rationi conſentaneus ſit, uirtutũ eſt effectrix, nõ quidem omnium, ſed earum quæ in partem ratiocinatricẽ cadunt. Siquidem uirtutes eius partis quæ ſcientiam parit, cum nullam in partem referantur, nec electione, nec appetitu aliquo conſtant: contrà uerò, illæ quæ

naſcuntur à ratiocinatrice, uidelicet ars & pruden tia, quoniam actionem attingunt, & electionem & appetitum habeant neceſſe eſt. Etenim *tria hæc in omnibus hominum actionibus, uti antè dixi, ſeruan tur: uoluntas, quæ appetitus eſt animæ rationabi lis: conſultatio, quæ oritur ex ratiocinatione: & electio, quæ propoſitum conſultationis eſt.* Hoc ex *animi uirium ordine colligitur: quoniam res in primis obiectas uoluntas expetit, de ijs poſtea ratio de liberat, earum deniq; potiſſimam ſequitur electio. Quibus ex rebus non tam intelligibiles uirtutes proficiſcuntur, quàm morales etiam.*

Virtutum intelligibilium enumeratio, ex Ariſtotelis & Platonis ſententia, & earum examinatio.
Cap. 6.

E*xplicata uirtutum in intelligentiam cadentium origine, ſingulas earum enumeremus, Platonis & Ariſtotelis ſententiam ſequuti, ut utriuſq; collatione uerum citius inueniatur. Initium autem à ſcientia ſumamus, quam primo loco ſtatuimus.* Hanc *definit* Ariſtoteles, *ſtabilem firmamq; animi perceptionem, quæ nullo modo poſſit immutari. quoniam ſi rei alicuius ſcientia teneatur, id aliter eſſe non poſſit, ſed neceſſariò ſit ita, ut ſcientia ipſius eſt.* Eiuſdem *acquirendæ modum duplicem*

ſtatuit. unum, cum res natura ſuapte cognoſcitur: unde ſunt communes animi notitiæ: alterum, cum rationibus demonſtrantibus intelligitur: ex quo illæ Geometrarum demonſtrationes, quæ neceſſariam probandi uim habent. Scientiæ præterea artem adiungit, quam habitum cum ratione efficiendi ea deſinit, quæ mutari poßint. Quam ipſam à ſcientia inquit differre, quòd hæc rerum eodē ſe modo ſemper habētium propria ſit, nec mutari unquam poſſit: ars contrà in rebus mutabilibus conſiſtat. Tertio loco *ſtatuit prudentiam, quam habitum definit efficiendi uera cum ratione, illa quæ uel bona uel mala homini ſint.* Huic *ſubiungit ſapientiam, quam ſcientiam perfectißimam eorum quæ ſciri poßint ab homine, uocat: ideoq; rerum diuinarum, et æternarum eſſe ipſam putat.* Poſtremò *ponit intelligentiam, quam habitum principiorum, ex quibus argumenta probationesq; rerum petantur, appellat.* Has *omnes ille uirtutes nominat: & inter ſe diſcrepare exiſtimat tum actione, tum etiam ſubiecto. Actione quidē, quòd aliæ ueritatis inquiſitioni magis incumbant, quàm aliæ: ſubiecto, quia uarijs ex animi partibus oriantur, diuerſamq; agendi rationem ſequantur.* H*æc igitur eſt Ariſtotelis, de uirtutibus ſub intelligētiam cadentibus, ſententia.* Q*uam* Plato *etiam Ariſtotele prior habuit, qui eaſdem illas adducit, adeò ut ſub Socratis perſona uirtu-*

tes ſcientias eſſe dicat: id quod ab Ariſtotele refutatur, qui non ſcientias eas eſſe, nec tamen ſine illa conſtare poſſe, inquit. Itaq; artem, ſcientiam, intelligentiam, ſapientiam, prudentiæ adiungit: ita ut earundem gradus quidam ſint, aliæq; alijs firmiores exiſtant, omnes tamen ex æquo in intelligentiam cadant. ac Prudentiam ille, ſcientiam bonorum & malorum definit: Artem, opinabilem rei poſitæ in actione notitiam: Scientiam, rationem ueram cogitatione conſtantem: Intelligentiam, mentis actionem in rebus intelligibilicus: Sapientiam, cognitionem diuinorum. Omnés ergo & Academici & Peripatetici, uirtutes has cenſent intelligibiles eſſe, eo quòd ad mentis agitationem, ueritatisq́; notitiam pertineant. Et quanquam ſola uirtutibus bonitas, diſciplinis autem ueritas ſit propoſita: tamen quatenus ueritatis eius indagationi adiuncta eſt boni cupido, uirtutes nominantur. Hæc cum ita ſint, æquum eſt, ut iudicio meliori adhibito, inquiramus, quæ nam ex illis uerè dici uirtutes debeant, & quæ contrà. neque enim omnia quæ mente comprehenduntur, uirtutis nomine appellari debent: quemadmodum nec actiones omnes hominis uirtutes ſunt. Quocirca ſcientiã, ſapientiam, artẽ, & intelligentiam, uirtutis eſſe partes patiemur, dummodo actionibus prudentiæ ſubſeruiant, & ad boni inueſtigationem, iudiciumq́;

referantur. At ſi per ſe capiãtur ſolum, quatenus in rerum contemplatione uerſantur, nec ad boni quicquam aliud pertineant, uirtutes eſſe non admittam. Si enim ſint, ad bonum referri debent neceſſariò: at ſi ſola contemplatione contentæ, nullum in uſum ac commodentur, quia finem uirtutum omnium nõ attingunt, uirtutes eſſe non poſſunt. Præterea ſi uirtutes ad uitam rectè inſtituendam, bonamq; animo affectionem generandam pertinent, ac ſuperiores illæ nihil huiuſmodi præſtant: certè nec uirtutes erunt, neq; illis adiungendæ. Quo fit, ut eas prudentiæ ſolum ueluti adiuncta quædam addamus, ſi uirtutis nomine ſint appellãdæ: alioqui ab eius numero ſunt excludendæ. Nam ut de ſingulis earundem loquamur, ſi intelligentia uirtus dicenda eſt, eaq; intelligibilis: cur nõ etiam eodẽ modo ſit ratio, uoluntas, cæteræq; animi facultates, quibus et morales & intelligibiles uirtutes perficiuntur? Porrò ſi ars, ſcientia, ſapientia, uirtutes eſſe deberent: quidni ſint quoq; Mathematicæ diſciplinæ, Liberales artes, Phyſica, Prima philoſophia, ac demum quidquid ſciri poßit? Atqui hæc nemo unquam uirtutis nomine appellauit, non ergo in earum numero illæ ſunt habendæ. Quo nomine quatenus prudentiæ comites ſunt, uirtutes dici ſolum debent, non autem aliam ob cauſam. Itaq; intelligentia, ueluti rerum quæ prudentiæ ſubijciantur, cognitrix

gnitrix

gnitrix & ſpeculatrix à nobis ſtatuetur: ſciētia, ut rem intellectam comprehendat, & certa ratione in animo imprimat: ars communem uitæ uſum ac neceßitatem ſpectet: ſapientia in rerū excellentiorū, diuinorumq; indagatione uerſetur. Et *cum his omnibus modis ueri notitia inquiratur, nimirum arte, ſcientia, intelligentia, ſapientia: totum id quidem ad prudentiæ uſum referatur. Atq; hanc ego uerißimā de uirtutibus intelligibilibus ſententiam eſſe arbitror. In qua id ſolum à philoſophis, alijs diſſentio, quòd eas omnes prudentiæ quaſi comites adiunxerim, non ad ſolam contemplationem retulerim. Itē quòd illi diuerſarum rerum notitiam ſapientiæ ſubiecerint: nos contrà Chriſtianæ religionis, & ueræ in* Deum *pietatis cultum certam eſſe ſapiētiam aſſeramus, non ſolum, quòd hæc uerißima ſententia ſit: ſed etiam quia nullo modo poterat ſummum bonum à nobis antea propoſitum, cum uirtutibus ad illud pertinentibus cohærere, niſi hæc ad ipſum uerè referrentur, & in actionibus illi cōuenientibus uerſarentur. Sed hæc generatim de uirtutibus intelligentiæ ſubiectis dicta ſint.*

De prudentiæ officijs, & partibus.
Cap. 7.

N*Vnc ad prudētiæ ipſius explicationē redeamus, quam cum rerum agendarum rectam eſſe rationem dixerimus, in qua ſit illa animi parte*

collocata, dicatur. Cum uirtutes omnes in animo ſuas habeant ſedes, ex quibus oriantur: prudentia quidem in mente collocatur, quoniam ex ea recta ratio, ac uirtutum aliarum dijudicatio proficiſcitur. Ideoq; illa præſtantior eſt reliquis omnibus, quia locum præſtantiorem ſortita eſt, ac eius munus in actionibus aliarum uirtutum dijudicandis conſiſtit. Vnde Solon tanto eſſe prudentiam cæteris excellentiorem dicebat, quanto aſpectus alios corporis ſenſus ſuperet. Huius porrò uirtutis officium eſt, ut ex definitione intelligitur, quid in rebus agendis ſit rectum, quidúe contrarium, inueſtigare. Propterea mentis ille habitus, à quo hæc ueri inquirendi ſolertia oritur, prudentia nominatur: prudensq; ille, qui rectè uerum explorare in rebus agendis potuerit. Eius uerò ſubiectum, circa quod uerſatur, humanæ actiones ſunt: quæ cum ſubinde uarientur, ex opinione illa ipſa naſcitur. Iam uerò finis eiuſdem eſt, ſummum illud bonum à nobis antè propoſitum, quamuis à quibuſdam eſſe honeſtas dicatur: quòd nihil fieri prudentia poßit, quin idem ad honeſtatem referatur. Quo nomine ipſi temperantiam quoq; adiungunt, quòd ea prudentiæ actiones moderetur, & ad honeſtatem dirigat. Sed honeſtatem quidē finem ultimum huius uirtutis uelle ſtatuere, idem eſſet, ac ſi iterum de ſummo bono diſputemus, ipſumq; denuò tueri uelimus,

Quocirca fœlicitas honeſtas non eſt, ſed præſens, ut docuimus, Dei intuitus: ipſaq; honeſtas non finis uirtuti eſt propoſitus, ſed radix & origo eius potius. Siquidem quicquid rectè fit, ex honeſtate fit etiam, non tamen ob eam ipſam. Sed iam ad officia prudentiæ tradenda, noſtra reducatur oratio. Quoniam ergo magna rerum agendarum cautio adhibenda prudenti eſt, nemoq; facile ingenio quantumuis acri, quid ſit agendum, dijudicare poteſt, niſi longo experimento, multarumq; rerum notitia excellat: æquum eſt, ut quid prudentia requirat, exponamus. Adeò enim multa incidunt in hominum actionibus, ut dubium ſæpe ſit, quid potiſsimum agatur, aut quid cuiq; præferatur. Quapropter in primis diuerſarum rerum memoriam prudenti neceſſariam eſſe ducimus: ut earum cauſas, progreſsiones, & euentus cognoſcat, ſimilitudines comparet, & ex præcedentium cognitione præſentia dijudicet, futuraq; facilè longè antè præuideat. Vnde iuuenes, auctore Ariſtotele, prudentes eſſe nequeunt, ut ſenes, quia rerum uſu notitiaq; carent. Nec uerò ſatis eſt, rerum multarum memoriam tenere, niſi præſentium quoq; habeas cognitionem, ut de ijs facile deliberes. Fruſtra enim ibi prudentiam requiremus, ubi nulla adſit cognitio. Ideoq; rei ſemper propoſitæ intelligentia, conſilium, iudiciumq; mẽtis antecedet, ne incognita pro cognitis capiamus:

turpeq́; ſit poſtea illud dicere, quod de imperatore imprudente Scipio Africanus aiebat, Non putaram. Quoniam etiam prudentia iudicio mentis recto connexa eſt, ac in rebus potiſsimum dubijs uerſatur, ſolertia quadam naturali eget: ut quid ſit agendum, fugiendumúe, præuideat. Sunt enim quidam ingenio adeò ſtolido, ut quid quaq; in re oporteat inquirere, ignorent, dubioq́; animo ſuſpenſi ſint. Atq; hæc animi naturalis uis non ad res facilè dijudicandas ſolum conducit, ſed etiam ad prudentiæ actiones maximè neceſſaria eſt. Idcirco enim quis prudens appellatur, quòd animo res agendas circunſpiciat, ac peruideat. Prudentia enim aſpectus animi eſt, aſpectu corporis longè præſtantior. Siquidem oculi, quod præſens eſt, ſolum cernere poſſunt: at prudentia, & rerum anteceſsiones & progreſſus, & euentus nouit, multaq́; præuidet, ſine quibus uita conſtare noſtra nequiret. Hinc demum liquet, prudentiæ uim omnem in officijs, fineq́; actionum humanarum uerſari, quòd ipſa fines, mediaq́; uirtutum aliarum inquirat. Et cum cæteris neceſsitas ad res agendas ſit propoſita, ſoli tamen prudentiæ ſubiecta eſt ueritas: id eſt, ueri explorandi ratio. Quocirca tres eius partes ab Ariſtotele cōſtituuntur: una εὐβουλία, id eſt bona conſultatio: altera σύνεσις, quam perſpicientiam, ſagacitatemq́; uocamus: tertia γνώμη, id eſt ſententia, & inſtitutum agendi. Conſultatio

quidem

quidem recta eſt, exacta mentis dijudicatio in rebus agendis, qua conuectando & ratiocinando uerum inquirimus. quæ non ex arte, uſúue, ſed ex ingenij naturali ui naſcitur. Hanc ſequitur Perſpicientia, quæ quid in quaque re fieri debeat, excogitat. Vltima eſt ſententia, quæ boni atque æqui iudicium Ariſtoteli dicitur. Itaq; quid agendum ſit, primò recta conſultatio inquirit, tum rem perſpicientia diiudicat: ſententia demum, quod utile rectumq́; ſit, ſtatuit. Ideoq́; huic adiuncta eſt animi quædam calliditas, quam δεινότητα uocant, quæ iudicio acriori res agendas inſtituit. Quam ipſam adeò magnificit CHRISTVS ſeruator noſter, ut in Euangelio eius nos admoneat, dicens: Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Non iubet is nos ſerpentium uerſutiam imitari, aut columbarum ſtoliditatem: ſed ſolertiam & cautionem illius, ſinceritatemq́; huius. Multum enim refert, quo pacto quis prudens eſſe uelit: cum uitæ ſinceritas ſatis eſſe non poſsit, ſed magna ſit multis in locis cautione utendum. Sæpe enim ſimulatio quædam in actione neceſſaria eſt, ac nonnunquam fingenda ſtulticia, ut locus ac tempus poſtulat. Quemadmodum de Iunio Bruto, primo Romanorum conſule, qui reges exegit, legimus: qui Delphici Apollinis oraculum unà cum filijs Tarquinij adiens, inſanire ſe finxit, ut conceſſam à Deo liberalitatem ſimulatione obtegeret.

Vnde illa ducum ſtratagemata in bellis, inſidiæq́; laudantur, quòd ſine magna prudentia fieri non poſſunt. Hoc igitur eſt prudentiæ officium, breuiter deſcriptum. *Supereſt, ut explicemus, qualénam ſit eius ſubiectum, circa quod uerſatur, cuiuſmodiue actiones, quando pro illarum uarietate prudentiæ officia mutantur: nec ſatis eſt oſtendere, humanas actiones illi ipſi ſubijci, quin actiones eædem prius diſtinguantur. Quamobrem, quotuplex ſit eadem, doceamus.* Triplicem *uim eſſe prudentiæ, humanarum actionum uarietas declarat. Quoniam enim illæ aut priuati cuiuſque hominis ſunt: aut familiares, quibus quæque utitur familia: aut ciuiles, quæ in publica hominum ſocietate uerſantur: triplex quoq; ſit prudentia. una hominum ſingulorum, quæ communis eſt omnibus: altera familiaris, quæ in priuatis actionibus familiæ conſiſtit: tertia publica, qua in communi uitæ ſocietate uti debemus. Atq; harum ſanè partium ſingulæ diuerſa habent officia, quæ una ratione tradi non poſſunt. Quo nomine ad tres Ethices philoſophiæ partes referuntur. nam ad* Mo*naſticam, communis pertinet prudentia: ad* Oeco*nomicam, familiaris: ad* Politicam*, ciuilis.* De ha*rum ergo ſingulis quanquam philoſophi integra uolumina ſcripſerint, tamen nos, ut totam huius artis rationem complectamur, aliqua de ijſdem breuiter diſſeremus: præſertim cum ex eodem prudentiæ fonte, duæ*

te, duæ ex illis naſcantur, & inter ſe ſint maximè connexæ: Itaq; *primùm de familiari prudentia dicamus, tum de ciuili, quando de communi ſuprà egimus.*

De Oeconomia. Cap. 8.

OEconomia, *ut nominis etymologia indicat, eſt ratio rectè adminiſtrãdæ familiæ.* Hanc *putat* Ariſtoteles *à natura eſſe inſtitutam, quoniam naturalis ſit hominum ſocietas, qua illa eadem conſtat.* Nos *tamen eam rectius partim naturalem, partim uſu hominum conſtitutam eſſe putamus. Siquidem res, ex quibus eadem componitur, tum naturales, tum ab aliquo inſtitutæ ſunt.* Naturalia *quidem ſunt, hominis ſocietas, uxoris ac filiorum communio, domus, & ad illos conſeruandos pertinens alimentum.* Inſtituta *uerò, ratio gubernandæ familiæ, rei familiaris modus, & cultus, qui uarius apud nationes diuerſas eſt, quique hominum cunctorum conſuetudine, dignitatéque ſingulorum conſtat.* Subiectum *præterea* Oeconomiæ *eſt familia, quam ueluti rudem adhuc, & à natura principiò productam, œconomo tradimus excolendam.* Finis *demum eiuſdem, illam ipſam prudenter, ut cuiuſque ratio ac dignitas poſtulat, colere.* Quem *quidem tum certò adipiſcimur, cum partes omnes œconomi expleuerimus, eárumque ſimus officijs perfuncti:*

Porrò

Porrò partes Oeconomiæ ſunt, ut Ariſtoteles uult, homo, ac res familiaris: quoniam duobus his conſtare omnem familiam neceſſe eſt. Atq; ſub homine quidem intelligimus, patremfamiliâs, ſiue dominum, uxorem, liberos, ſeruos: ſub rę autem familiari, domum, atq; opes. Quorum omnium officia, quoniam ad œconomiæ tractationem pertinent, ordine tradenda nobis ſunt. In primis tamen breuem quaſi formam reip. depingamus, eiusq́; conſtitutionis originem tradamus. Paterfamiliâs, qui origo prima familiæ conſtituendæ eſt, à nobis fingitur is, qui ſocietatem uxoris ac liberorũ tueri ſciat, ac poßit. Hic, cum natura ſit animal ſociale, ſuo ſimili neceſſariò coniungitur, tum ut uitæ communione iuuetur, tum ut ſui generis prolem augeat. Atq; hinc prima mariti & uxoris ſocietas conſtituitur. Ipſis uerò iam coniugio deuinctis, liberos procreari, augeriq́; numerum ſociorum neceſſe eſt: ideoq́; coniugum communio filiorum acceßione augetur, ampliorq́; fit familia. Quoniã etiam ex filijs iam procreatis liberali ſunt quidã ingenio, alij abiecto & ſeruili, inde quoq; ſerui ſocietas ad familiam accedit. Conſtituta igitur illa ex diuerſis hominum formis, nimirum patrefamiliâs, (qui idem eſt dominus, ſi ſeruos habeat) uxore, filijs, ac ſeruis: neceſſe eſt itidem alimentum aliquod ipſis ad ſui conſeruationem ſuppetere. Quod cum nõ ſolum in uictu ac ueſtitu cõſiſtat,

ſed

ſed in tecto etiam, & latibulis, in quibus à uento, pluuia, æſtu, frigoreq; ſe tueantur: domus etiam extruitur, in quam ſe recipiant uniuerſi: tum opes ad alendos domeſticos inquiruntur, ſiue ex naturæ prouentu, ut ex agricultura, piſcatura, uenatione: ſiue ex artis aliquo genere, ut fabrili, ac manuario. Atque hoc modo uniuerſa familia ex hominibus, req; familiari compoſita eſſe uidetur, ſi ordinem naturæ ſpectemus. Nunc quoniam ratio quædam œconomiæ tradenda eſt, quæ ad prudentiam ſpectat, ſingularum rerum, quibus illa conſtat, officia præſcribamus. Itaq; ut in omni effectione materia ad efficiendum ſubijci debet: ita in familia domum ac rem familiarem tanquam ſubiectum ponimus, patrem autem familiâs & uxorem ut cauſam efficientem, liberos deniq; ac ſeruos ueluti inſtrumenta quædã. Sed nos primò de domo, deq; re familiari diſſeramus: deinceps patrisfamiliâs, cæterorumq; officia deſcribemus. Primũ œconomiæ officium, ut auctor eſt Ariſtoteles, eſt, iure domum comparare, illaq; commodè uti poſſe. ut Heſiodi præcepto monemur: Primò domus, uxorq; tibi, & bos habeatur arator. Domus enim, ex qua domeſticæ facultatis nomen ortum eſt, quaſi receptaculum uniuerſæ familiæ ſtatuitur. Huius prima origo petita eſſe à natura uidetur: quoniam ob uitæ neceßitatem, ut nidos aues, & latibula quadrupedes, ita homines domi-

cilia

cilia conquirunt, & ædificant. Quæ ſanè principiò (ut erat hominum ruditas) incompta, & ad ſolam neceſſitatem iuuandam extructa ſunt: poſtea uerò magis ornata, & ad amplitudinem, & ad dignitatem ædificari cœperunt. Sed nos hic non admodum magnificam & opulentam domum œconomo extruendam præcipimus, ſed cuiuſq; dignitati & opibus congruentem: ita ut principes ac nobiles ampliori, plebeij & uulgares minori domo utamur. Nam cum eius finis ſit uſus habitandi, ad quem accommodatur ædificatio: ſpectanda erit dignitas cuiuſq;, & commoditas, non ſumptus immoderatus, aut dedecens magnificentia. Conſideranda eſt quoq; in domo extruenda, loci ſalubritas, & utilitas: tum ratio ac ſitus ædificiorum: ne uel in paluſtri, uel montoſo inſalubriq; loco domus ædificetur, néue commoditate ædificij careat. ut ſi horreum, penus, culina, caminus, cubicula, cæteraq; omnia pro ratione facultatis deſint. Qua de re cum plura Ariſtoteles, Xenophon, ac Vitruuius diſſerant, tractationi huic ſuperſedeamus. Res uerò familiaris, quæ domeſticorum pabulum eſt, ſecundo loco ponitur, & à familia quaſi continetur. Hæc eſſe aut naturalis, aut artificioſa, aut mixta ex utroq; genere dicitur Ariſtoteli: quoniam ijs modis familiaris res comparatur. Ac naturalis quidem omnium commodiſſima & optima eſt: ut agricultura, quæ principem inter om-

nes

nes locum habet: uenatio, quæ ſaluberrima iucundiſſimaq́; eſt: piſcatio, quæ non parum delectationis & lucri habet. Hæc eadem naturalis ratio rei familiaris pars eſt œconomiæ, ut ait Ariſtoteles: illa uerò artificioſa, quæ alimentum ex artis aliquo genere comparat, totaq́; in lucro poſita eſt, non item, imò cauponatrix ab ea nominatur. Cuius etiam magnum eſt diſcrimen. quoniam uariæ ſunt hominum artes, quibus uitam alant. Nam earum aliæ liberales ſunt, ut eæ quæ ingenio, non manu perficiuntur: cuiuſmodi eſt muſica, geometria, arithmetica. aliæ ſordidæ & illiberales: ut illæ, quæ corporis labore egent, quæq́; ſuas operas mercede uendunt. ex quibus eæ, quæ magis ſordicie corpus inficiunt, ſordidiores alijs ſunt. Aliæ demum partim liberales, partim illiberales ſunt, quòd ingenij pariter & corporis labore indigeant: ut pictura, architectura. Cum ergo uariæ ſint hominum artes, neceſſitate quadam inuentæ: ſic earum unamquamq́; paterfamil. âs exercebit, ut neceſſarium ſibi alimentum conquirat, nemini autem noceat uel fallendo, uel plus quàm æquū eſt exigendo. Quo fit, ut maximè improbentur ij quæſtus, qui odia hominū conciliant, ut fœneratorū ac portitorū, tum illa mercatura, quæ ab alijs, quod uendat ſtatim ipſa, mercatur: poſtremò uoluptatum ac uitiorū miniſtræ artes, ut coquinaria, unguentaria, aut demū q̃cunq; mollicie ac luxuria homines eneruant.

neruant. Quoniã ergo uariæ, uti diximus, humanæ artes ſunt, ex quibus lucrum petitur: eæq; tantum in œconomia laudantur, quæ utiles ſint uitæ neceßitatibus, quæq; ſine alterius iniuria tractentur: non minor ars erit, labore parta conſeruare, & ad tempus ijs uti poſſe, q̃ eo denuò conquirere. Expoſita do*mus ac rei familiaris ratione, officia itidem patris familiâs, ac reliquorũ, conſequenter explicanda ſunt.* Primum *itaq; illius munus eſt, quando is domui uelut rex quidam præſidet, ut uxorem ſibi honeſtam adiungat, eamq; nec pulchram, nec diuitem admodum, ut rectè monebat* Phauorinus, *ne ſuperba & moroſa ſit: nec deformem nimis, & egentem, ne contemptui habeatur. Siquidem honeſtã ac prudentem uxorem nanciſci, longè præſtabilius eſt, quàm pulchram & magna dote opulentam.* Ipſam *autem maritus ſic colet, & amabit, ut ſe ipſum: quemadmodũ* Dei *præcepto iubetur, ut duo ſint in carne una: & propter hanc relinquat homo patrem & matrem, & adhæreat uxori ſuæ.* Hanc *ueluti domeſticæ adminiſtrationis ſociam, ſemper is habebit, ac participem decentis ornatus, uictus, opum, rerumq; omniũ uſus æquè faciet.* Et *quando ad prolis generationem uxori debet maritus coniungi, alienos concubitus uitabit, ne illi faciat iniuriam: huic uni indulgebit, hanc amabit, nec niſi in uitæ exitu ab ea diſcedet.* Quam *etiam caſtè & pudicè ſeruabit, non*

ueluti

ueluti carceribus incluſam, ſed liberam, & ſuo iure utentem. Vnde qui zelotypia uxores intra domum concludunt, & quaſi earum obſeruant ueſtigia, recto mariti munere abutuntur: cum duriſſimam eas ſeruitutem cogant ſeruire, & eiuſmodi ſuſpicione reddant ſæpe magis impudicas. Itaq; ſemper benignitas, æqualitas, amor, communis rerum uſus, honeſta inſtitutio, pudicitiæ & honoris obſeruatio in uxorem ſeruanda eſt à marito. Nam ſi aſper in eam ſit, ſi non amet illam, ſi rebus ad uictum ueſtitumq; neceſſarijs priuet, ſi prauo exemplo corrumpat, ſi impudicè cum ea uiuat, ſi nullam eius honoris pudiciciæq; rationem habet, ſed liberam ac diſſolutam uitam agere permittat: non uxorem, ſed ſcortum habere uidebitur. Iam uerò ſi liberos ex eadem ſuſceperit, ijq; ad ætatem iuuenilem peruenerint, ſumma cura educare illos pater debebit, ut honeſtè, bonisq; artibus inſtituantur. Siquidem potiſſima Reip. pars eſt, ut homines ab infantia rectè educentur, & cum uirtute ſimul adoleſcāt: ne ſi praui ſint, poſtea & ſibi & patriæ ſint pernicioſi. Qua de cauſa ipſorum inſtitutionis magnam ſibi partem uendicat reſp. cuius agitur in eo magnum negotium. Sed antè tamen quàm liberi à parentibus patriæ inſtituendi tradantur, munus eſt utriuſq;, ac patris præſertim, honeſtis ut moribus ijdem inſtituātur, bonis artibus ac uitæ exem-

plis educemur, ciuitatis ſuæ inſtituta moresq; docẽamur: ac cætera quæ ad priuatam educationẽ pertinent, ediſcant. nam quæ cõmunia ciuium uniuerſis filijs ſunt, ea ſpectant ad reip. tractationem: de quibus ſuo loco dicemus. Quando igitur hæc ſunt patrisfamiliâs officia, quatenus maritus eſt, ac pater: his proximè adiũcta ſunt illa, quæ ad rei familiaris, ac ſeruorũ adminiſtrationẽ conducunt. Ac familiarem quidem rem ſic ille inſtruet, ut ſi nullas habeat poſſeßiones, ex quarum fructibus uitã ſuſtentet, ex artis aliquo genere lucretur, quod poßit, idq; iuſtè, & ut bonũ uirum decet. Nec uerò omnia quæ lucretur, unà cõſumat: ſed rebus neceſſarijs prius comparatis, aliquid ſibi ſemper in uſus euenturos aſſeruet: formicæ exemplo, quæ in æſtate, quod edat in hyeme, recondit. Sin autem unde uiuat, habeat paterfamiliâs, bona ſua conſeruare, ijsq; rectè opportuneq; uti debebit: ut cũ tempus, locus, rei conditio, temporumq; neceßitas poſtulat, ſumptibus non parcat: cũ uerò minimè neceſſe eſt, ſua conſeruet, nec dißipet. Bonorum autem ipſorum habere debet delectum, ut quæ fructuoſa ſint, retineantur: quæ contraria, repudientur: niſi fortè perſonæ dignitas aliquid ad ornatum & decus poſtulet. Sed ſi augendæ opes œconomo ſint, eum fugere omnem iniuſti lucri ſpeciem oportet, nihilq; indignum perſona & dignitate faciet: cuiuſmodi eſt illud,

—Lucri bonus eſt odor ex re Qualibet—

Nec tamen eſt parui momenti res, noſſe, qua ratione augere opes honeſtè poſſimus: cum ad hanc rem multum hominis induſtria ualeat, ingenium, doctrina, & experimentum. Nam aliqui inuenire facile lucri genera uaria poſſunt: alij experimento cognoſcentes, quæ regioni alicui uſui ſint, quæq; in ea deſiderentur, & quæ abundent, lucrum habent certiſſimum. Cuius generis eſt mercatura, quæ neceſſarias merces undiq; apportat, ac diuendit. Quæ tenuis ſi ſit, abiecta: ſi copioſa, laudanda eſſe uidetur. Atq; tota hæc opum quærendarum ratio ad artem quæſtuariam, quam uocant & χρηματιστικὴν & κτητικὴν, pertinet: quam œconomo noſcendam, ſiue habeat unde uiuat, ſiue non habeat, præcipimus. poſtremum patrisfamiliâs officium eſt, ut ſi ſeruos habeat, iiſdem uti ſciat, recteq; illos inſtituat. Nam cum hi quaſi actionum domeſticarum inſtrumenta ſint, tractari ab hero ita debent, ut non minus quàm filij, bonis moribus & exemplis informentur, ut humaniter tractentur: ut ſi conductitij ſint, ſalaria cōſtituta illis perſoluantur: ut uictu, ueſtituq; neceſſario nō priuētur: eoq; nō ad luxum, & liberale ornamentū, ſed ad iuuandā neceſſitatē, et ut homines ſeruiles decet. Ipſorū itē ſeruorū habēda eſt diſtinctio, ut meliores liberalioresq;, actionibus dignioribus incūbant: qui uerò magis ſunt deiecti,

uilioribus. Quocirca tria in ſeruis gubernandis officia domini cernuntur: primum, ut opera conuenientia illis diſtribuat, nec tamen eos aßiduo labore fatiget: ſecundum, ut pro meritis dignam cuiq; mercedem concedat: tertium, ut ipſis neceſſarium alimẽtum ſuppeditet. Hæc demum ſunt patrisfamiliâs officia, breuiter explicata. Nunc domeſticorum ſingulorum munera deſcribantur, initio ſumpto à matrefamiliâs. Hæc quoniam ita eſſe mariti ſocia debet, ut ei ſubijciatur, domi ſolum reſidebit, resq; domeſticas tractabit, maritus autem forenſes. Turpe enim eſſet, ſi uxor in forum prodeat, negotijsq; publicis implicetur, contempta rei domeſticæ cura. Quamobrem illa marito ſuo ſemper morem geret, nec difficilis in eundem ac reliquos erit, ut Socratis uxor Xantippe: tum pudicitiam religioſe ſeruabit, non ſolum ipſa ſuam, ſed ancillarum etiam. Non erit etiam ſuperba: aut bonorum, quæ maritus compararit, prodiga: non ornatu nimio & indecenti utetur, ſed pro dignitate atq; opibus. Domum præterea rectè procurabit, rem familiarem conſeruabit, filios honeſtè nutriet, nec eos nutricibus tradet (quod maximè uituperandum eſt) ac demum quietarum rerum omnium curam habebit. Tametſi ea tempora nonnunquam incidunt, ut uirilium actionum uxor particeps eſſe debeat: ut ſi abſente marito rem omnem procuret, nec domi ſolum deliteſcat.

Quam

Quam ad rem multum prudentia ualet, ac rerũ diuerſarum notitia, cum apud uarias nationes diuerſi mores ſint: & apud quoſdam negotiari fœminas, ut uiros, uulgare ſit, ut in Hollandia Batauorum *hoc tempore.* Iam *uerò filij, quandiu ſub parentũ poteſtate ſunt, ſua quoq; officia exequentur. (neq; enim nunc de ijs loquimur, qui conſtituto iam uitæ aliquo genere, familiam ſuam habeant)* Nam *cum tota eorum actio ſit, ut rectè inſtituantur, parẽtibus ſemper ac præceptoribus obtemperabunt, diligenterq; ſtudijs ſibi cõmiſsis incumbent.* Cum *primis tamẽ ocium ac uoluptatẽ uitabunt, quæ cùm omnibus, tum huic ætati maximè inſidiatur, multorumq; eſt uitiorum radix.* Sed *quoniam rei huius cautio à parentibus ac præceptoribus habenda eſt, hoc tamẽ boni filij agent, ut ijs parcant, mandataq; ipſorũ diligenter obſeruent: tum ſenes, ac maiores natu, magiſtratusq; colant: id quod olim* Romanæ *iuuentuti cõſuetum.* Valerius Maximus *ſcribit: qui eos ſeni alicui aduenienti aſſurgere, detecto capite loqui, ipſum comitari, ſignaq; alia honoris deferre ſolitos inquit.* Serui *porrò, qui heris iure quodã ſubiecti ſunt, id agent potiſsimũ, ut fideles obedientesq; ſint, ut imperata faciant, ut non minus heros quàm parentes colant & amẽt, eorũ bona obſeruẽt: nihil eo ignorante, aut etiã nolẽte, ſurripiãt.* Et *quando uictus ac ueſtitus ſeruitutis eſt quaſi merces, eo erit ſolum cõten*

tus ſeruus, nihilq́; amplius requiret. Ac ſi herus ſit difficilis, moroſitatem eius æquo animo patietur: ſi facilis, non idcirco magis inſoleſcet. Quandoquidem naturæ quodam iure, ac Dei præcepto, ſeruus parêre ſemper hero debet: ut quemadmodum ille omnia neceſſaria huic præbet, ſic ille mutua opera ipſi ſubſeruiat. Sed hinc tamen permagna oritur dubitatio, nunquid natura ſint ſerui aliqui, qui iuris ſui facti, expertes in alterius poteſtate ſint, an omnes natura ſint liberi. Nam Ariſtoteles, ſeruos eſſe aliquos natura probat: quòd barbaris & incultis hominibus, qui per ſe uiuere rectè neſciant, commodius ſit, alijs cultioribus, prudentioribusq́; ſeruire, quàm ipſos liberos belluarum more uagari. Et cum natura ſemper in rebus commoditatem requirat, hanc quoq; hominum eiuſmodi ſeruitutem naturalem eſſe concludit. Contrà ſentiunt Plato ac Xenophon, qui non natura, ſed hominum inſtituto ſeruos eſſe docent. Nam & Plato in ſexto libro de Legibus, cum de ſeruorum inſtitutione loquatur, bello in ſeruitutem redigi homines inquit. Quæ quidem ſententia & uerior, & religioni noſtræ congruentior eſt. Etenim barbaros & agreſtes cultioribus ſubijci debere, ab ijsq́; gubernari, naturæ maximè congruit: idq́; ſumma eorum libertas eſt. at eos propriæ libertatis expertes reddi, ita ut eorum uitæ necisq́; ius habeant domini, nec humana natura per-

mittit, nec rationi eſt conſentaneum. Seruitus enim hominum inſtitutione eſt conſtituta, ut ciuile ius etiam teſtatur: cum uidelicet bello capti, & à cæde liberati, uictoris clementia in ſeruitutem rediguntur. Vnde ſerui, quaſi à morte ſeruati, cum iure belli cædi poſſent, Latinè nominantur. At ſi fortè ſint nationes aliquæ barbaræ, & immanes, (quales illæ occiduæ Noui orbis, *à noſtris hac tempeſtate exploratæ) quibus ſit commodius, alijs inſeruire, uel ob agreſtem uiuendi rationem, uel propter belluina uitia: eæ tamen bonis moribus inſtitutisq́; ſunt temperandæ, & ad cultum humaniorem adducendæ, non in ſeruitutem redigendæ. Quemadmodum præclarè nuper fecit* Carolus V. *Cæſar, qui eiſdem illis nationibus, quas ſuprà commemoraui, à noſtris ſubactis, & religione Chriſtiana inſtitutis, libertatem condonauit, cum prius eſſent ſeruiles.* Ex quo etiam *ſequitur, neminem Chriſtianū eſſe ſeruum debere, cum æquales ac liberi in Chriſto ſint omnes: ac ſi qui ſint uel precio, uel bello ſeruire coacti, id quidem iure gentium, ac reip. conſuetudine cōſtitutum eſt, non tamen religioni noſtræ congruit. Cum qua nihilo minus pugnat, ut alia multa, quæ propria ciuilis facultatis cum ſint, doctrinæ* Euangelicæ *non aduerſantur. Sed hanc nos diſputationem in præſentia miſſam faciamus.*

De Politia. Cap. 9.

TRanſeo iam ad reip. explicationem, quæ poſtrema prudentiæ pars eſt ex ijs, quas antè propoſuimus: quam cum hoc loco tradere ſtatuamus, quid ſit reſp. & quot eius partes, aut quæ earum optima, qualis'ue eſſe debeat, inquiramus. Reſpublica ab Ariſtotele definitur, ordo magiſtratuum, quem omnes ſpectata eorum, quibus communicatur, potentia, aut communi quadam ipſorum æqualitate diſtribuunt. A' Plutarcho uerò clarius in libro de Monarchia, dicitur ordo & conſtitutio ciuitatis, actiones ciuium præſcribens. Facultatis huius nomen à ciuitate Ciuilis dicitur, quòd in actionibus ciuium eadē uerſetur. Ideo ſubiectum illius eſt, ciuium ſocietas, quam ſuſcipit adminiſtrandam: finis uerò, rectè poſſe illam gubernare. Eadem præterea reſp. familijs poſterior eſt, ſi ordinem conſtitutionis ſpectemus, quoniam ex ſingulis earum initio pagi multi, uiciq́; ſunt cōſtituti: deinde uerò, augente ſe hominum numero, una quædam ex ijs ciuitas coacta eſt. ut de Athenis, Theſei temporibus factum ſcribit Plutarchus. Differt autem à familia, Reſp. ut Ariſtoteles docet: quòd in ciuitate iuris eſt æqualitas, qua cuncti ſuperiores cū inferioribus pariter cōtinentur, in familia uerò minimè. Ab hac Ariſtotelis ſententia Plato in Politico diſſentit, qui numero ſolū ſubiectorū, non ſpecie diſtare inter ſe putat

familiam, ac rempublicam. Sed nos hac quæſtione omiſſa, ad reip. deſcriptionem redeamus. Et *quando quid ea eſſet, definiuimus: reſtat ut doceamus, quæ ſint eiuſdem partes, nam originem ipſius explicare, parum ad rem attinet.* R*eipublicæ ſex omnino partes à Platone Ariſtoteleq; traduntur: Ariſtocratia, quam uiri optimates regunt: Timocratia, quam honorati: Democratia, quam populus: Oligarchia, quam pauci: Tyrannis demum, quam unus: ac Regnum, cui unus etiam, ſed adhibito prudentiorum conſilio, præſit. Hæ formæ omnes ad duo quædam genera referuntur, ad paucorum & multorum imperium. Ad paucorum quidem pertinet Oligarchia, regnum, tyrannis: ad multorum autem, ariſtocratia, timocratia, democratia. Has ergo ſex formas philoſophorum pleriq; ſtatuerunt, quòd nationum omnium ſocietatem, quæ iure aliquo utatur, earundem aliqua gubernari uidebant.* Ex *quibus omnibus alij alias magis laudaurnt. uelut in Politico Plato, regnum præ cæteris maximè commendat, ſecundo loco ponit ariſtocratiã, tertio democratiam, poſtremo oligarchiam, ac tyrannidem multum ui tuperat. Ariſtoteles exceptis tribus his, regno, ariſtocratia, & illa quæ communi nomine dicitur reſp. quòd mixta ex ijs ſit: cæteras reip. euerſiones appellat, planeq; ut malas improbat. Plutarchus* Herodo*tum ſequutus, huic aſſentitur, qui muſico concen*

tui tres illas ab Ariſtotele ſelectas comparans, cæteris anteponit omnibus. Sed à pleriſq; monarchia inter alias maximè laudatur, propter utilitatem, tranquillitatiſq; rationem: ut à Platone, Ariſtotele, Iſocrate, Homero: quem omnes in hac parte ſequuntur, dicente:

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεύς.

Qua de re ne nos multa diſſeramus, quæ in utranq; partem firmis rationib. nituntur, ad optimæ reip. deſcriptionem noſtra ſe conuertat oratio. Inde enim intelligetur, num monarchia, an oligarchia, cæterarumq; formis remp. adminiſtrari melius ſit. Optima igitur reſpublica (quanquam diuerſa ratione à multis inſtituta eſt, qui dum eam deſcribere uoluerunt, patriæ ſuæ inſtitutionem alijs prætulere) à nobis eſt hoc loco conſtituenda ea, quæ Chriſtianæ religioni, ac rationi maximè cõgruat. Et quoniã ex ciuium informatione ipſius petenda eſt deſcriptio, quales nam eſſe ciues optimos iudicemus, inprimis diſſeratur. Bonũ ciuem uirtutib. ciuilib. præditũ, ut prudentia, iuſticia, cæteriſq; omnibus eſſe uolumus: tum ut familiæ adminiſtrandæ rationem probè teneat, tum ut munerib. reip. fungi conuenienter poſſit. Sed ex ipſis tamen uirtutibus, quæ magis in actione conſiſtunt, ad ciuiles uiros pertinent potiſſimum, quoniam ij publicis in actionibus ſemper uer-

ſari debent: cuiuſmodi eſt prudentia, fortitudo, iuſticia, ad quas tum Plato, tum cæteri ſuos ciues adhortantur, quòd ſine ijs nequeant reſpublicæ rectè conſtare. Atq; ad inſtituendos quidem his uirtutibus ciues, præceptores publicos conſtitui oportebit, ut à pueritia probi & honeſti eſſe diſcant. Nam ſi tales homines ſunt, quales à parentibus, uel præceptorib. reipublicæ traduntur: certè ſi malè rectéue ab ijſdem inſtituantur, eiuſmodi futuri ſunt ciues. Quocirca pueri bonis artib. ab ineũte ætate debẽt educari, ne ad remp. rudes & improbi accedant. Itaq; rectè cũprimis legere, ſcribere, intelligereq; diſcẽt, ut nõ ea ſolum quæ uernacula eorum lingua ſcribantur percipiant, ſed etiam quæ aliena: ut commodè inter ſuos contrahere, & apud exteros negociari poßint. Quinetiam Chriſtianam religionem, prout ætatis eius captus ferre poßit, addiſcent, ut pietati, diuinóque cultui à teneris aſſueſcant, religioneque ſint aliqua deuincti, ſine qua nec reſpublicæ uniuerſæ, nec humanum genus poteſt conſtare. Liberalibus præterea ſtudijs inſtituantur, ſi parentum copiæ ſuppetant, ut probitati doctrina coniungatur: ſin autem opificij genus aliquod doceantur, ut uitam ex eo ſuſtentent. Præcipuè tamen in omnibus curæ ac labori aſſuefieri iuuentus debet, ne ocio torpeſcat, & in turpes uoluptates prolabatur. Quam ad rem maximè publicæ

exer-

exercitationes, ac certaminum præmia conſtituta uel à ſingulis præceptoribus, uel à rep. ipſa, conducunt: ut contentione puerorum animi magis incendantur, auidiusq; rei affectatæ ſtudium arripiant. Quarum quidem exercitationum diuerſa illis proponenda eſt ratio. nam qui liberalibus ſtudijs ſeſe dederint, liberali quoq; contentione ſunt exercendi: ut ſi præmia ſcribendorum carminum declamationúmue pueris proponantur. id quod Athenis olim in feſto Apaturiorum fiebat, hodieq; Hiſpali ſtatutis anni temporibus fit, cum publicis præmijs conſtitutis, pueri uel declamant, uel carmina ſcribunt in alicuius rei præſcriptum argumentũ. Quòd ſi uerò alijs artium generibus iuuenes animum applicuerint, in ijs maximè exercendi ſunt, ut honoris ac præmij contentione magis excitentur, in eoq; excellere nitantur. Quin ad animi robur, ac uires corporis obfirmandas, exercendi ſunt iuuenes aliqua priuata exercitatione: ut palæſtra, gymnaſtica, uenatione, ſaltu, equorum curſu, natatione, alijsq; huiuſmodi artibus, & ad ocium uitandum, & ad animos excitandos: ut ſi bella neceſſaria ciuitati impendeant, robuſtiores ſint ciues. Qua in re mihi iuuenũ Lacedæmoniorum conſuetudo minimè probatur, qui ubicunq; obuiã alijs occurrerent, pugnis inter ſe contendebant, ut bellicoſi & audaces eſſe diſcerent: cum hoc magis ad odia & diſsidia ſeminanda

inter

inter ciues pertineat, ſi ab ineunte ætate rixari inter ſe pueri aſſueuerint. Lõgè igitur laudabilior Romanorũ mos in iuuentute exercenda fuit, qui in campo Martio, curſui, palæſtræ, luctæ, natationi, huiuſmodiq; alijs exercitamentis aſſuefiebant. Sed huius rei curam omnem parentibus præceptoribusq; delegamus, qui arbitrio ſuo iuuenes immaturi adhuc iudicij temperent. At quoniam non ſatis eſt per ſe doctrina ſine bonorũ exemplorũ imitatione: parentes quidem ipſi ac præceptores ſtudere debent, ut bono ſint exemplo iuuenibus: nec, dum ipſi uiuunt liberè ac diſſolutè, illorũ animos corrumpant: quia cum faciles ac cerei, ut poeta inquit, ſint, in uitium facilè flectuntur, & quæcunq; imitantur. Cui rei multum ciuitatis exemplum conducit, quæ bonitate ciuium efficere probam iuuentutem poteſt. Et præter id ꝙ ciuis unuſquiſq; exemplum bonitatis per ſe præbere alijs debet, tollenda quoq; eſt de medio ciuitatis quæcũq; obſcœnitatis ſpecies, aut corruptelæ, uitiorumq; occaſio: ne ad libidinem ac uoluptatẽ, cæteraq; uitia iuuenũ animi alliciantur. cuius generis ſunt, proſtibula, cauponæ, cantiones turpes, obſcœna ſcripta, picturæ inhoneſtæ, aliaq; eiuſmodi, quæ Plato etiam è rep. ſua eijciebat. Quarum ſanè rerũ cautio diligens à magiſtratu adhibenda eſt, ne ſuos ciues corrumpi negligenter permittat. Cum uerò iuuenes iam adoleuerit, factiq; ſint ex adoleſcentibus

ciues, qui diuerſas in familias fuerint diſtributi, alia erit officiorum ratio, quam ſeruare iidem debeant. Nam cum reip. finis ſit, tranquillè & cum pace uiuere: hoc potiſſimum ciues agent, huicq; rei pro uirili ſtudebunt. At uerò cum illi uirtutib. neceſſariiſq; artibus inſtituti iam fuerint, magiſtratui libenter parêre incipient: ſeq; non homini, aut æquali, ſed Deo, qui nos omni poteſtati ſuperiori obedire iuſſit, obtemperare putabũt. Legib. præterea iam diu conſtitutis, uel iis quæ denuò ferantur, ſi iuſtæ ſint, obſequentur: ſin minus, iiſdem reſiſtent ſine ſimultate aut ſeditione, ſed quietè ac ſuppliciter. Quibus ſi ne ſic quidem refragari poſſint, æquo animo uim ferẽt, quoad ab alio meliori magiſtratu tanq̃ ab onere ſibi impoſito leuentur. Quid, q̃ religionem, ac publicas ceremonias, ſolenniaq;, piè & ſanctè colere debebunt: quando nec per ſe ſinguli ciues conſtare, nec reſp. uniuerſa ſine pietate poteſt? Porrò ciues, tanquam cognatos & affines ſib charos habebit unuſquiſq;, nullumq; uel iniuria laceſſitus uiolabit, ne ſeditioſus & iniuſtus ſit. Nec uerò publicis reip. muneribus ſe quiſquã immiſcebit, niſi aut adhibitus, aut in magiſtratũ aliquem aſcitus, ne ſe aliis anteponere, æquabilitatemq; non ſeruare uideatur. Iam uerò magiſtratũ quaſi parentes uenerari ac colere oportet, ac pro iis mortem, ſi opus ſit, obire: uectigalia iis pendere, CHRISTI etiam præcepto, qui

quod

quod Cæſaris, Cæſari reddendum iuſsit: patriam deniq; chariorem, quàm uitam habere. Sed in his tamen officijs gradus quidam ſeruandi ſunt: nec omnes æquè aut colemus, aut uenerabimur. Nam Deo inprimis parendum eſt, tum patriæ ac magiſtratui, tum parentibus & cognatis, poſtremoq; ciuibus tanquam amplæ cuiuſdam familiæ conſanguineis ſua ſunt officia præſtanda. At ſi qui ſint in ciuitate peregrini, qui uel negotiandi, uel uiſendæ eius cauſa inter ciues uerſentur, ſua tantum agent negotia, nec alienis implicati, æqualiter inter cæteros uiuent, non ſeſe nimium efferentes, nec abijcientes rurſum. Præterea cum reſp. omnis ſubditis & præfectis conſtet, quorum alteri imperio alterorũ obtemperent: ac de ciuibus, qui ſubiecti ſunt, hactenus dixerimus: ſequitur, ut de magiſtratu eiusq; officijs diſſeramus. Huius ergo proprium munus eſt, ut prudenter ſapienterq; ſe gerat, ut remp. rectè poßit adminiſtrare: quandoquidem conſilijs, ac non ui uti debet. Vnde Plato, cum beatas fore illas reſpublicas dicebat, in quibus principes eſſent philoſophi, aut philoſophi principes: non ſtudijs philoſophiæ deditos magiſtratus poſtulabat, ſed prudẽtes ac ſapiẽtes. Quin leges ac ciuitatis inſtituta illi pro loco, tempore, occaſione obſeruari iubebunt, leges ferent, uel latas antiquabunt: atq; ipſi primùm ſanctè, & cum æquitate tuebuntur, ut firmiora alijs tradantur. Quemadmo-

admodum de Zaleuco Locrenſi fertur, qui cum legem adulterij à ſe latam,uiolatamq́; à filio uindicare uellet,nec populi uniuerſi precib.exorari poſſet, ſibi unum,filio alterum oculum eruit,ut exemplo alijs firmandarũ legum eſſet. Dignitatem *uerò,ac de corum ſuo muneri congruens magiſtratus ſeruabit: memineritq́; non ſuam,ſed ciuitatis perſonam ſe gerere,qua nihil indignum cõmittendũ ei eſt.* Erunt *etiam moderati probiq́; uiri, nõ arrogantes ac difficiles, ne cum honoris gradu comitatem humanitatemq́; amittere uideantur.*Cupiditatem *uerò & auaritiam in exigendis uectigalibus, uel in ambitu cum primis uitabunt:cum nihil ab homine publico uitioſius ac turpius fieri poßit.* In *iure item dicundo, nihil amore aut beneuolentia cuiuſquam moueantur, non in alios aſperè ac rigidè, in alios manſuetè, plus quàm æquum ſit,ſeſe gerant:ſed quando publicam, uti diximus, perſonam ſuſtinent, non propriæ, ſed communi omnium utilitati proſpicient: ne partem ciuitatis unam curare,altera neglecta,uideantur.* Itaq́; *dum reip.curam,quam ipſorum fidei commiſſam putare debent, habent, uigilantes ac ſoliciti ſint,& quaſi ouium paſtores (ut* Plato *inquit) ouibus,ita ipſi ſuo ciuium gregi conſulant,neceſſariaq́; ſuppeditent,ut annonã in egeſtate,quam* Romanorum *ac noſtrorum* Hiſpalenſiũ *exemplo,ex regionibus alijs publico ſumptu coemere,aut in magna fertilitate*

litate fructuum ſuorum recondere, ac ſeruare in tempora neceſſaria debent. Iam uerò pauperes, mendicosq; eodem modo curare oportet, cum erga hos benignitas, humanitasq; præcepto Dei ſit exercenda. Hoſpites uerò humaniter accipiendi ſunt, ut collati in hos officij gratitudo ad alias reſpublicas perueniat. Quinetiam operum, & publicorum ædificiorum habere curam magiſtratus debebit, ut ciues ſplendidè, commodeq; habitent, nec eorum negligentia incompta inornataq; ſit ciuitas. Quam ad rem ex publico ærario ſumptus neceſſarios adhibebunt, curaq; iſtorum inferioribus alijs magiſtratibus demandabitur, ut nulli parti reip. non conſulatur. Cuius rei exemplo Romanorum ac Græcorum magiſtratus eſſe poſſunt, qui rerum diuerſarũ munera diuerſis diſtribuebant, ne cura omnium agendorum ad unum referretur. Nec uerò domeſticis reip. negotijs conſulendum modò eſt, ſed externis etiam, ac bellicis (quibus eſt longè antè prouidendum) ut cum neceßitas poſtulet, ciues ad iniuriam repellendam robuſtiores ſint. Ac ſi fortè reip. hoſtes immineant, contra quos bellum ſuſcipere ſit neceſſe, creandi ſunt duces, militaresq; alij magiſtratus, non gratia aut fauore ſenatus, principisuè: ſed eorum cuiuſq; uirtutis ac prudētiæ, ratione prius habita. In militum autem delectu habendo, robuſti ab infirmis, probiq; ab improbis ſegregādi ſunt:

ut fortiter, humaniterq; bellũ, quantũ fieri poſſit, gẽratur: neq; ad illud truces crudeleſq; homines quaſi ad generis humani perniciẽ, cõducantur. His iam delectis, & ſacramento adactis, ſtatuta ſtipendia ſemper tribuantur, itemq; præmia pro cuiuſq; rebus geſtis concedantur, prout militaris diſciplina exigit. Quæ omnia ut breui oratione complectar, tria demũ reip. munera, treſq; perſonas iiſdem accõmodatas Platonis ſententia eſſe cõcludimus: primò, ut reſp. prudenter adminiſtretur: ſecundò, ut fortiter ab hoſtium iniuria defendatur: tertiò, ut utiliũ artium peritis abundet. Primo quidẽ munere principes, magiſtratuſq; fungentur: ſecundo duces, ac milites: tertio artifices omnes, ſiue liberalium, ſiue illiberalium artium. Quæ eadem hominum genera ita eſſe inter ſe deuincta debent, ut ad unam reip. cõcordiam referãtur, et ueluti tres illæ animi uires, ratio, iracũdia, cupiditas, ab una animi eſſentia dimanãt, ita eadem unum reip. corpus efficiant. Sed cũ hæc à nobis de ciuibus, magiſtratuq; hactenus dicta ſint, nec quæ ſit optima magiſtratus forma dixerimus, reſtat inquirendũ, nũ rex, an ſenatus remp. rectius adminiſtrare poſſit: id quod ad ſex illarũ reip. formarũ cõparationẽ pertinet. Nam eſſe quidem hæc propria cuiuſq; magiſtratus officia, quæ præſcripſimus, dubium non eſt: eſſe autẽ debere uel regẽ, uel ſenatũ, uel populũ, eum qui huius rei curam gerat, id adhuc in dubi-

dubitationem cadit. Itaq; *quoniam nationum alie barbare & abiectæ ſunt, aliæq; cultæ & erecto animo, illæ quidē unius imperio gubernari plerunq; malunt, hæ cōtrà multorū. Cuius rei cauſa eſt, quòd qui barbari & agreſtes ſunt, propter ingenij ſtupiditatem cuiuſq; imperio facile ducuntur, nec iniuria illata tam opere commouentur: ac ſi eam perrulerint, admiratione ac metu illius, cui parent, referre ipſam non audent.* Contrà cultiores *homines nemini parêre uolunt, propter inſitam quandam principatus cupiditatem: quòd eorum unuſquiſq; magiſtratu ſe non minus dignum, quàm aliũm quencunq; putat eſſe.* Huius rei argumento Romanu *eſſe, ac* Græci *poſſunt: quorum utriq; reip. adminiſtratione contenti, regiam poteſtatem repudiarunt: & à ſe conſtantiſsimè repulere.* At Indi, Perſæ, Aegyptij *uſq; adeò reges ſuos coluere, ut honores ijs diuinos ſæpe detulerint.* Quæ *ex re cōſtat, eandem eſſe omnibus rationē gubernādi propoſitā, & ijs qui unius, et illis qui multorū imperio delectātur.* Nam et *rex nō ſuo, ſed prudentiorū etiam cōſilio debet cuncta adminiſtrare: ut de* Lycurgo Lace*dæmoniorū rege* Plato *refert, qui regio imperio* E*phoros adiunxit, ne regnū in tyrannidē mutaretur.* Senatus *etiā, atq; adeò multorū magiſtratuū cœtus, unius debet rationem habere, dū concordi, unitoq; animo remp. temperet.* Vnde *qui contrà fecerint,*

ſuaq́; cōmoda tantummodo curauerint, publicis neglectis, ij tyrāni, quàm gubernatores, potius appellādi ſunt: ſiue ſint reges ſiue ſenatus, ſiue deniq; populus. Nam *& Athenis, duce Piſiſtrato, triginta tyranni fuere: & eiuſdē ciuitatis populus, ut* Xenophon *auctor eſt, dum ſuis tantum commodis ſtudebat, ac nobilitatem inſectabatur, non minus exercebat tyrannidem, quàm Syracuſis* Dionyſius, *aut* Romæ Iulius *Cæſar.* Quamobrem *ſua tantū cōmoda quærit, non communitatis, qui dura ſuis uectigalia imponit, qui gratia, ambitione, fauore, auaritia, regnandi cupiditate, ſimulatione uirtutis ac pietatis præeſt reip. leges condit aut tollit etiam, honores ex arbitrio cuiq; tribuit, iudicia fert, bella alijs infert, cuncta demum ad ſe ipſum refert: is tyrannus, is reip. euerſor, is* Dionyſio, Hierone, Phalaride, Nerone, *cæteriſq́; huiuſmodi tyrannis flagitioſior eſt.* Ex *quo intelligitur, quantum ad optimam reip. conſtitutionem magiſtratus bonitas & prudentia ualeat, cum nō in numero gubernatorum reip. perfectiſsima forma ponatur, ſed in modo ſolum gubernandi.* Ideo Socrates *apud* Xenophontem *hoc eſſe diſcriminis inter tyrannidem ac regnum aiebat, quòd illa ſit nolentium, ac repugnantium: hoc autem uolentium ſua ſponte alicui parêre.* Hæc *cum ita ſint de reip. eiuſq́; perſonis expoſita: id demum tractationi huic deeſſe uidetur, ut ſitus ciuitatis, lociq́;*

ciq́; opportunitas, ad ſanitatem, commoditatemq́; ciuium deſcribatur. Nam *ut œconomo ædificandæ domus præcipuam curam mandauimus: ita quoq́; magiſtratui ciuitatis ſitus erit perſpiciendus, ut non tam optimis conſilijs commoditati publicæ conſulatur, quàm naturæ etiam obſeruatione.* In *primis igitur ciuitas, quæ commodè ornateq́; habitanda eſt, in plano, & undiquaq́; aperto, aut in edito, molliterq́; decliui, accliuiúe loco ædificari debet, ne ſi montibus undiq́; cingatur, ſoli, ac libero aeri minimè expoſita, multis pateat morbis: neúe ſi in præcipiti ac montoſo loco ſit ſita, difficile incolatur. Accedet etiam ad eius cõmoditatem, ut prope flumina, uel mare conſtituatur: inter lacus uerò, ac loca paluſtria nunquam, tum ad importandorum & exportandorum commoditatem, tum ut inundatione nonnunquam à ſordibus expurgetur, ne ſi frequentibus paludum exhalationibus uitietur aer, peſtilens locus ſit.* Præter *ipſum autem ciuitatis ſitum habenda eſt etiam ratio ædificiorum: ut mœnium, platearum, uicorum, templorum, aquæductuum, fontium, hortorum, portarum, turrium, foſſarũ, uiarum, cæterorumq́; omnium: ut non ſolum ad ciuium commoditatem, munitionemq́; urbis extructa hæc ſint, ſed ad ornatum etiam, & magnificẽtiam. Agri præterea fertilitas, amœnitasq́; conſideranda eſt: quãdo ex eo eſt & annona ciuibus, & iucũditas*

petenda. Tum uillarum, ac ſuburbiorum, totiusq́; regionis cir cum iacentis elegãtia adhibebitur: cum hæc ad urbis opulentiã maximè pertineant. Quantum ergo horum omnium ad optimæ ciuitatis conſtitutionem obſeruatio ualet, ij qui Athenas, & Alexandriam, cæterasq́; bene fundatas ciuitates coluere, indicant, cum ij alijs ſalubrius commodiúsq́; multo habitent. Idq́; in noſtra ciuitate Hiſpali perſpici poterit, quæ Beti flumine ab occaſu circundata, ad meridiem ſpectat: atq; in latiſſima quadam, aperta q́; planicie poſita, tenuiſſimo aere utitur. In qua præter gentis humanitatem, ingeniorum præſtantiam, ædificiorum amplitudinem & elegantiam, hominum frequentiam, mercaturæ copiam, nobilitatis ſpendorem portus commoditatem, hortorum amœnitatem, abundantiamq́; rerum omnium quæ poßint deſiderari, fertilitate quidem agrorum, amœnitateq́;, omnes Hiſpaniæ urbes antecedit. Verùm hæc ſatis ad ciuilis facultatis deſcriptionẽ ſint: nunc ad reliquã de Prudẽtia tractationẽ ueniamus.

De uitijs prudentiæ contrarijs.
Cap. 10.

P*Oſt explicatas prudentiæ partes, & earum officia, conſequens eſt ut de uitijs illi contrarijs dicamus: quod idem in omnibus uirtutibus eſt conſiderandum, ut à bonis mala diſtinguantur. Itaque ut prudentiam rectam animi in rebus agendis*
ſolertiam

*ſolertiam definiuimus:ita illius contrarium uitium, imprudentiam appellabimus, eamq́; ignauiam & inſcitiam in agendis definiemus.*Et quemadmodum *uirtutes omnes iudicio prudentiæ ſubijciuntur, nullaq́; recta actio poteſt illa uacare: ſic uitiorum radix eſt imprudentia. Vnde Solomon: Vir, inquit, imprudens mala ſibi defodit, & in labijs ſuis ignem theſaurizat. Siue enim quis ſit iniuſtus, ſiue intemperans, imprudens cum primis erit: quandoquidem recta ratio, ex qua uirtutes naſcuntur, in eo nulla eſt, cui nec inſit prudentia.* Num enim cenſemus L. *Catilinam remp. prodere tentantẽ, prudentem fuiſſe, cum eiuſdem conatus & conſilia detecta à Cicerone fuerint.* Num eo *prudentiorem Cæſarem, dum patriæ libertatem euertere uoluit, cum à* Bruto *poſtea, & Caßio, cæterisq́; fuerit interfectus? certè nullo modo.*Rectè igitur Stoici *ſtultos & imprudentes inſanos eſſe dicebant, quòd eorum mens prudentia conſilioq́; uacans, ab inſanientibus nihil differret.* Quod ipſum in Alcibiade Plato *cõfirmans, imprudentiam uócat inſaniam, animiq́; morbum acerrimum.*Hinc *fit, ut temeritas, errorq́; animi imprudentiam ſequantur: quòd homo imprudens ueluti caſu quodam feratur, dum quid agendum ſit, ignorat: uel ſi egerit, nullo utatur conſilio.* Niſi *fortè prudentem Scipionem Africanum fuiſſe putemus, cum duabus tantum quinqueremibus ad Syphacem*

traijcere, ſuamq; hoſtibus ac reip. ſalutem committere auſus eſt? Quæ quidē temeritas cum alijs proſperè ſuccedere, alijs uerò aduerſè ſoleat, hinc deam Fortunā *faciunt, illā cunctis dominari dicunt: huic opes, honores, dignitates, imperia, bona demū omnia tribuunt, cū imprudentiā ſuā accuſare potius debuiſſent, nec rerum euentū falſo numini attribuere.* Rectius ergo Iuuenalis *in Satyra:*

Nullum numen habes, ſi ſit prudentia: ſed te
Nos facimus Fortuna Deam, *cœloq; locamus.*

Porrò *cum imprudentia ex inertia quadam animi, & inſcitia circa res agēdas naſcatur, ſuas quoq; partes habet: quemadmodum contraria eius uirtus.* Q*uarum prima eſt, animi cōcitatio uel ex affectu, uel ex ignoratione profecta, quæ nullum rectæ rationi locum relinquit.* Ex *quo maximi errores, peſſimeq; facta naſcuntur, quorum poſtea quieti agimus pœnitentiam.* N*am ſi, ut eſt in fabulis, uxoris querelis* Theſeus *minimè paruiſſet, ſed quieto animo rem melius conſideraſſet antequam* Hippolytū *occidi à* Neptuno *peteret, nec filij orbitatem lugeret, nec in* Phædram *cōmoueretur.* Vitanda *igitur eſt eiuſmodi animi concitatio, ne ut equi effrenati, præcipites agamur ſine conſilio, ſine iudicio ac ratione.* Q*uod facile cōſequemur, ſi cū iudicio ac deliberatione cuncta egerimus, tardiq; ſemper in delibe rando agēdoq; ſimus.* Vt *enim* Sapiens *inquit: Sine*

con-

conſilio nihil facias, & poſt factum non pœnitebis. Concitationi animi contraria eſt negligentia: quæ quamuis non adeò ſit turbulenta, non minus uitioſa eſt, quàm illa, cum utrunq; ſecum errorem afferat magnum, ſiue multum in cõſultando celeres, ſiue tardi in deliberando ſimus. Vt ſi quis liberos moribus corruptiſſimis uiuere, ſi uxorem eſſe adulteram, ſi ſeruos diſſolutos, ſi rem totam familiarem perire uidens, ſegnitia nihil deliberet, nihilq́; agat: is quidem non minus peccat, quàm ſi præceps conſilij ſit in rebus agendis. Negligentia *hæc, præterquàm quòd eſt uitium uel maximum, ſumma ſecum adfert incommoda: quæ cum euenerint, uitare homines nequeunt. Sæpe enim ducum inertia deletos exercitus, expugnatas ciuitates, aliaq́; incommoda non pauciora contigiſſe alijs accepimus: quæ non ipſos ſolum qui periere, in miſeram calamitatem adduxerunt, ſed totas etiam reſpublicas.* Hannibal *Carthaginenſium dux, is qui* Romanos *magnis cladibus afflixit, ſi deleto eorum exercitu, trementeq́;* Italia, Romam, *cui erat proximus, inuaſiſſet, nec eius oppugnandæ occaſionem diſtuliſſet, & ditioni ſuæ illam ſubieciſſet, nec ex* Italia *fuiſſet à* Scipione *turpiter auocatus.* Feſtinanda *igitur ſunt bona conſilia, nec torpore animi differenda: ne elapſa occaſione, nihil agere poſtea ualeamus.* Præter *has duas imprudentiæ partes, quas cõmemorauimus, ſunt &*

aliæ, quæ cum habeant prudentiæ ſimilitudinem, uitioſæ tamen ſunt, & à uiro probo uitandæ, quando obſcura mala nocere grauius ſolent: & hoc ipſum prudentiæ munus eſt, uera bona à fictis dijudicare poſſe. Huius generis eſt uerſutia, ſiue aſtutia, quæ cum ſolerter etiam quid ſit agendum perſpiciat, id tamen ob finem malum agit: nec ueritatem, quæ prudentiæ ſubiecta eſt, ſed errorem ſimulatum præfert. Hanc ipſam prudentiã carnis CHRISTVS appellat, ac Paulus apoſtolus fugiendam eſſe præcipit, ad Corinthios ſcribens his uerbis: Abijciamus occulta dedecoris, & omnem immundiciam, non ambulantes in aſtutia. Eſt tamen recta quædã & honeſta calliditas, quæ quoniam ad finem bonum refertur, laudanda ſummopere eſt: non quòd ea uti ſemper debeamus, ſed quòd aliquando eiuſmodi res incidant, in quibus illa ſit maximè neceſſaria. Qua Anaximenem philoſophum Alexandri præceptorem uſum fuiſſe dicunt: qui cum ad eius patriam Lampſacum diruendam idem ille Alexander properaret, uideretq; ipſum ad ſe pro patria oraturum accedere, iuraretq; prius nihil ſe facturum eorum quæ Anaximenes peteret, Oro te (inquit) Rex, ut Lampſacum uelis diruere. Hac ſubita calliditate Alexander philoſophi patriam ab exitio liberauit. Nec uerò hæc ipſa calliditas bona ſemper eſt, cum ad bonum maiuſue finem referri poſſit: ſed tum demum bona erit, cum

rit, cum finis eius bonus ſit. Vt in ſuperiori exemplo comprobauimus: & Rebecca Iacobi & Eſau mater oſtendit, cum illum pro hoc coram Iſac patre ſuppoſuit, ut eius benedictionem, quæ fratri maiori natu debebatur, acciperet. Hæ igitur ſunt imprudentiæ partes, & actiones: quas corrigere facilè poterimus, ſi ad prudentiæ præcepta perfugiamus.

De iuſticiæ toto genere. Cap. II.

PRudentiæ proxima eſt iuſticia, cuius multæ quoque ſunt partes, uariáque officia, quæ ad hominum ſocietatem, uitæq; communionem pertinent, de quibus ordine dicemus: ſed quid ſit eadem, primò definiamus. Iuſticiam Plato definit, animi ſimilitudinem ad ſeipſum, cum uidelicet facultates eius omnes rationi rectæ conſentiunt, rectúmque ordinem ſeruant. Ariſtoteles affectionem animi eam uocat, qua homines apti ſint ad res iuſtas agendas: quáque & iuſtè agant, & agere cupiant. Iuriſconſulti conſtantem ac perpetuam uoluntatem tribuendi ius ſuum cuique, eandem definiunt. Nos demum cum Cicerone iuſticiam dicimus eſſe habitum, qui communis utilitatis ratione ſeruata, quod ſuum eſt cuiq; tribuit. Huius ſedes eſt, non aliqua certa animi facultas, ut aliarum uirtutum: nec in uoluntate tantum ponitur, ut falſo quidam exiſtimant:

ſed

ſed in toto ipſo animo, ad quem æque pertinet. Ideoq; Plato, *conſenſionem omnium animi uirium iu ſticiam eſſe dicit*. Nam *quemadmodũ corporis æquabilis conſtitutio ſanitatem efficit, ac conſeruat: ſic animi ſedati motus, conſenſusq; affectuum, cum ratione iuſtitiam efficiunt.* Quam *ob cauſam* Plato *idem nunc uirtutem uniuerſam eam uocat, nunc perfectionem uirtutum, nunc animi tranquillitatem.* Itaq; *ut prudentiam uirtutibus omnibus coniungi debere diximus, ſic quoq; de iuſticia putandũ eſt, quæ eo maximè quòd ad bonum commune refertur, uirtus uniuerſa dici poteſt. ideo ſubiectum illius humanæ actiones ſunt, quæcunq; ad bonum commune, uel priuatum referuntur: finis uerò idem, qui uirtutum aliarum, id eſt ſummum bonum.* Eadem *prætereà non hominum manſuetudine aut experimento comparatur, ſed eius uis nobis naturà eſt ingenita.* Nam *ſi ius, ut philoſophi pleriq; fatentur, naturale eſt: & iuſticiæ uis etiam, quæ illi coniungitur, naturà nobis inerit.* Ac *ſi homo, ut ait* Ariſtoteles, *ſociale animal eſt, ſocietasq; omnis natura conſtat, iureq; continetur: profectò & ius, & iuſticia, naturalia erunt.* Cu*ius ſanè ſententiæ auctores ſunt principes philoſophorum,* Plato *&* Ariſtoteles, *itemq;* M. Tullius *in libris de* Legibus. At *cum nos hic iuſticiam naturalem eſſe contendimus, minimè putamus, habitum uirtutis ipſum nobis à natura tribui, ſed eiuſdem radi-*

cem,

cem, ac facultatem. Ex quo liquet, ut duplici ratione conſtet iuſticia, ſi M. Tullio credimus, natura, & conſuetudine. Natura quidē, eius principium, quòd tota illius actio rectæ rationis iudicio, Deiq; præcepto commiſſa eſt: conſuetudine uerò, quòd hæc eadem naturæ uis uſu confirmetur, & conſuetudine humanæ ſocietatis. Hoc ita ſtatuto, quod ad iuſtitiæ originem ſpectat, dubium adhuc eſt, nunquid in mediocritate aliqua ſit poſita, quemadmodum morales uirtutes: an contrà, ut prudentia, cæteræq; intelligibiles, eadem non egeat. Qua in re, ut Ariſtotelis ſententiam, quæ nobis in pleriſq; maximè probatur, ſequamur, eſſe aliquod iuſticiæ medium non quidem rationis, ut in fortitudine ac temperantia, ſed rei ipſius, doceamus. Mediocritas in alijs uirtutibus, ut deinceps explicabimus, intelligitur, cum rationi affectus obtemperant, eiusq; conſilio à uitiorum extremorum utroque abeſſe uidentur. At uerò iuſticiæ uera eſt mediocritas, ſi ius, à quo ipſa deriuatur, ſeruetur. Iusq; idem non cogitatione, ſed reuera inter homines exiſtit. Siquidem hoc reſpublicas, hoc imperia, hoc cœtus hominum, ſocietatesq; omnes conſeruat. In quo tuendo cum iuſticia uerſetur, illudq; uerè ſit inter homines, idem eſſe medium illius relinquitur. Nam ut fortitudinis iræ mediocritas, temperantiæ moderata uoluptas ſubijcitur tanquam materia; ita iuſticiæ ius ipſum, quod eius eſt,

uti diximus, medium. *Sed quánam, rogabis, ratione ius medium eſſe iuſticiæ ſtatuis?* Certè quia *iuſticiæ munus eſt, æqualitatem ciuium ſeruare, hanc autem ius parit: proindeq́; ut illa eſt medium, ita quoque hoc idem.* Quemadmodum in commercijs negotiationeq́; ciuium mutua fit, ut qui calceos conficit, eos pro frumento commutet, uel ipſorum loco pecunia tanquam rei emptæ precio coemat. Itemq́; ut magiſtratus ſontes, ac bene de republica meritos dignis præmijs aut ſupplicio afficit, ius diſtribuendi exercetur. Itaq; duplex inde ius inter homines conſtituitur, unum commutandi, alterum diſtribuendi: quòd iuſticiam uel ciues in contrahendo inter ſe, uel magiſtratus in iure cuiq; diſtribuendo pro meritis tueri debeant. Et cum his modis æqualitas ciuilis ſocietatis conſeruetur, hocq́; ipſum iuris ſiu fiat: perſpicuum eſt ſanè, iuſticiam eo uti quaſi medio actionum omnium. Atque etiam ut ius ipſum uel naturale, uel legitimum eſt, ita quoque iuſticia in eaſdem partes diuiditur. Naturale quidem ius eſt illud, quod à natura eſt inſitum hominibus: ut Deum colere, neminem lædere. Legitimum uerò, quod nationum diuerſarum legibus continetur: ut Romanorum Græcorumq́; iura. Eodem item modo uel naturalis eſt iuſticia, uel legitima etiam, ut nos antea diſtinximus. Ex quibus omnibus intelligitur, & iuſticiæ mediocritatem ius eſſe, & illam ipſam

uariari pro eiuſdem iuris formis: & idem in hominum æqualitate ſeruanda uerſari, quemadmodum iuſticiam ipſam. Vnde uitium iuſticiæ contrarium, non eſt inter duo uitia extrema maioris aut minoris iuris: ſed in iniuria, quæ iuri contraria eſt. Nam *ut iniuria humanæ ſocietatis æqualitatem perturbat, idq; uitium iuri eſt contrarium: ita iniuſticia, quæ ex illa naſcitur, iuſticiæ aduerſatur. Sed hæc ſatis de uirtutis huius mediocritate dicta ſunt.*

De iuſtitiæ diuiſione, ac partibus.
Cap. 12.

E*xplicato iuſticiæ uniuerſo genere, nunc de partibus illius dicamus. quanquam enim una ſit iuſtè agendi ratio, ex qua illa oritur: tamen ut cæterarum uirtutum actiones uariantur, ita etiam iuſticiæ. Quo fit, ut tota illius ratio uel in debiti reddendi ratione, uel in humanæ ſocietatis æqualitate ſeruanda conſiſtat. indéque duæ iuſticiæ partes naſcuntur: una, quæ communis appellatur iuſticia, quòd ad bonum commune ſpectet: altera, quæ priuata, quòd ad peculiare referatur. Ac communis quidem illa in duas alias partes diſtribuitur: & in eam quæ leges continet, quam Legalem appellant, & in ἐπιείκειαν, id eſt æquitatem. Rurſum priuata in diſtributricem & commutatricem iuſticiam diuiditur.*

Itaq;

Itaq; una & eadem iuſticia, prout uarijs in rebus cernitur, quadripartita ſit: quemadmodum una hominis conſtitutio corporea quatuor ex humoribus, flaua bili, atra, pituita, ſanguineq́; componitur. Et ut in eodem corpore, ſi eorundem humorum æqualitas ſeruetur, ſanitas eſt: ſi uerò perturbetur, morbus: ita ſi affectus rationẽ cõmoueant, iniuſtitia: ſi ei pareant, iuſticia ſeruatur. Sed nos totam hanc clarius doceamus, parteſq́; ſingulas iuſticiæ perſequamur. Iuſticia communis, quam primo loco ſtatuimus, habitus eſt, quo homines ad iuſtè agendum propenſi ſunt, iuſteq́; agunt, idq́; animo libenti. Hæc cum ad bonum cõmune pertineat, ad alios potius, quàm ad nos ipſos diffunditur: ideoq́; uirtus uniuerſa nominatur. non q̃ uirtutes omnes ſint iuſticiæ, ſed quia uirtus eadem latiſſimè pateat, & ad bonũ commune referatur, cuius participes reliquæ omnes ſunt. Huius prima pars eſt ea quæ Legalis appellatur: quoniam iuſticiæ cõmunis officiũ eſt, leges & iura cuiuſq; ſocietatis conſeruare. Vnde iuſtos uocamus eos qui ſecundum leges uiuant. Legem uerò definimus, rationem ſummã inſitam in natura, quæ iubeat ea quæ facienda ſunt, prohibeatq́; contraria. Ergo iuſticia eadem Legalis, inſtitutorum, ſcriptarumq́; legum obſeruatio eſt: quæ quamuis à natura ſit orta, conſuetudine tamen comparatur præcipuè: quia uariæ ſunt apud homines leges, diuerſaq́; inſtituta,

uta,

tuta, in quorum obſeruatione diuerſa eſt eiuſdem iuſticiæ ratio habenda. Quamobrem certam eius rationem uelle tradere hac in parte minimè poſſumus, cum diuerſarũ legũ una eſſe ſcientia nequeat, cumq́; rei huius tractatio ad iuriſcõſultos pertineat. Id tantum ad eiuſdem Legalis *officiũ pertinet, ut leges à maiorib. principibusq́; latas obſeruemus: quando in earum obtemperatione iuſticia, in uiolatione iniuſticia conſiſtit.* Nunc *ad alteram cõmunis iuſticiæ partem, uidelicet æquitatẽ ueniamus.* Eadem *aũt tametſi* Legali *adiuncta ſit, adeò ut ad æquitatẽ leges omnes referantur: tamen longius patet q̃ illa: quoniam ad iudicium rectum rationis, præter legem ipſam ſcriptam, confugit.* Nam *ſi lex iubeat homicidam capite punire, & tyrannum quis interfecerit, æquitas quidem in hoc legis uim eſſe remittendam præcipit.* Quo *nomine clementia illi coniungitur, ut legis ſeueritatem moderetur, nec exactè omnia quæ ſcripta ſint, exequatur. Sed hæc de cõmuni iuſtitia, & illius partibus, dicta ſint.* Iam *uerò priuata, quæ circa bonum peculiare uerſatur, ſic ſolet definiri, ut habitus bonus ſit, quo ad aliquid iuſtè agendum feramur.* Eadem *à ſuperiori ſolum hoc diſtat, quòd priuatam cuiuſq; utilitatem ſpectet: unaq́; ſit ex ijs quatuor uirtutibus, quæ uulgò cardinales dicuntur: contrà quàm communis, quæ uirtutem uniuerſam ſpectat.* Huius *duæ partes cum ſint, uti diximus, una com-*

mutatrix, altera diſtributrix: Commutatrix quidē eſt ea, quæ ordinem & æqualitatē diſtribuendi commodi, incommodiúe, cuiq; pro conditione oſtendit. Quæ cū non in honorib. tantūmodo diſtribuendis, ſed in pœnis etiam irrogandis uerſetur, magiſtratuum ac principum propria eſt: ad quos ſpectat potiſsimum, multitudinis æqualitatem conſeruare, pari iure omnes retinere, bonisq; præmia, malis ſupplicia conuenientia diſtribuere. Itaq; tota illius uis in æqualitate ſeruāda conſiſtit: ac Geometricæ proportioni idcirco comparatur, in qua ut maiorum ac minorum numerorum æqua ratio ſeruatur, ita ipſa eundem ordinem obſeruet. Sed tota huius diſtributricis iuſticiæ actio eſt principum & gubernatorum propria: ideoq; à nobis in præſentia prætermittitur, ne longius extra rem euagetur oratio. At uerò Commutatrix, quæ priuatæ pars altera eſt, in hominum commercijs uitæq; negotijs uerſatur. Vt enim eorum ſocietas, quæ cōmuni contractione indiget, tranquilla ſeruetur, neceſſe eſt, huius Commutatricis ui uti quæ ſuum cuiq; diſtribuat: non illa quidem iuſticiæ Diſtributricis æqualitate, ſed ratione quadam debiti: ideoq; Arithmeticæ proportioni aſsimilatur, in qua æquale numerorum eſt incrementum, non autem æqualis ratio. Ergo proprium diſtributricis eſt, digniorib. diſtribuere digniora: commutatricis, ſuum cuique debitum reſtituere. Ad hanc

ipſam

ipſam illa omnia pertinent, quæ in hominum ſocietate cernuntur, conſuetudine quadā reip. inſtituta: ut emptiones, uenditiones, uſusfructus, locationes, depoſita, fideiußiones, cæteraq; generis eiuſdē, quorum omnium tractatio ad iuriſconſultos pertinet. Proprium igitur eſt iuſticiæ cuiuſq; munus, ſiue ſit ea communis, ſiue priuata, ut rectè ſemper agamus, mali autem nihil committamus (neq; enim ſi nec boni, nec mali quicquam agamus, iuſti erimus, quemadmodum nec cum malè agimus.) Sed his quidem duobus propoſitis, præſtabilius eſt rectè agere, q̃ mali nihil committere: cum illud habitus, & hæc agendi priuatio atq; otium ſit. His ita ſtatutis, de uniuerſo iuſtitiæ genere, eiuſq; partibus: reſtant & uirtutes, aliæ ex illis tanquam è fontibus oriuntur, de quibus eſt deinceps à nobis diſſerendum. Itaq; tota cum iuſtitiæ uis partim naturà conſtet, partim etiā conſuetudine, harum ſanè duarum alterutri diuerſæ uirtutes ſubijciuntur: ut naturæ, religio, pietas, obedientia, ueritas, uindicatio: cōſuetudini uerò, ijdem illi hominū contractus, quos ad iuriſconſultos ſpectare retulimus. Ex quibus omnibus illæ quæ naturæ ſubijciuntur, cum ratione quadam æqualitatis conſtent, ad iuſtitiam diſtributricem referri poſſe uidentur: quæ uerò conſuetudini, ad commutatricem. Quibus etiam adiungi uirtutes aliæ poſſunt, quæ ſub eandem rationem cadere

uidentur: ut gratitudo, liberalitas, magnificentia, amicitia. Quæ omnia cum tractationem peculiarem exigant, ſigillatim explicanda ſunt, initio à religione ſumpto.

De Religione, piẽtate, obedientia, ueritate, uindicatione, & earum uitijs contrarijs. Cap. 13.

RELigionẽ Cicero *definit, eam quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinã uocant, curã, cæremoniamq́; afferat.* Nos aũt, *qui uerè* Deum *agnoſcimus, illam appetimus uirtutem animi, quâ unicum* Deum *colimus, & adoramus.* Hæc *cum uirtutum omnium fundamentũ ſit, iuſticiæ quoq́; erit.* Religione *enim deuincti homines, à malis cauent, cum diuinã punitionem uereãtur: rectéq́; agunt, cum hac uia fœlicitatis patere aditũ credant.* Vnde *religio iuſticiæ uſq́; adeò eſt cõiuncta, ut qui illa caruerit, protinus ſit iniuſtus, cum* Deo *debitũ cultum nõ adhibeat.* Ideoq́; *legũ ac iuſticiæ doctores cumprimis religionẽ inſtituunt, quòd ſine hac nequeant reſpublicæ contineri.* Nam *omnes quidem nationes, quãtumuis barbaræ, & immanes naturæ, inſtinctu* Dei *notionem aliquam habent, eiq́; cultum diuinum & honores ſummos attribuunt.* Ex *quo fit, ut iuſticiæ, uirtutumq́; omnium religio parens ſit, uel auctore* Ariſtotele: *& qui hanc rectè pieq́; ſeruarit, non poteſt nõ in hominum negotijs eſſe iuſtiſſimus.* Præterea *cum*

religio-

religionis (Chriſtianæ uidelicet, de qua hic nos loquimur) fundamentũ ſit fides erga Deum, atq; eius filium IESVM CHRISTVM*:ut illa eſt iuſticiæ fundamentum,ita quoq; hæc ipſa.Quocirca tota iuſticiæ uis ex fide tanquam è fonte naſcitur, & in ea uelut cardine uoluitur. Sine illa enim non modò iuſticia inter homines extare minimè poteſt,ſed ne religio quidem aliqua.* Hoc Paulus *ad* Hebræos *ſcribens teſtatur: Sine fide,inquiens,impoßibile eſt placere poſſe* Deo. At *cum nos fidem iuſticiæ fundamentum eſſe dicimus,minimè intelligimus illam quã* Cicero *in* Officijs *conſtantiam & ueritatem dictorum & factorum erga homines appellat: ſed fiduciam erga* Deum, *& eius doctrinam per* IESVM CHRISTVM *nobis traditam.* Hæc *enim uera fides eſt, qua imbuti homines colunt religionem, ac uera iuſticiæ officia exequuntur: quæq; nos* Deo *actionesq; noſtras gratas facit.* Quam *etſi philoſophi luce ueritatis orbati in uirtutum aliarum numerum non retulerint,aut eam ſaltem, ſicut nos, animo non cogitarint: ponenda tamen hoc loco nobis fuit, qui ueras uirtutes, & earũ actiones tradere ſtatuimus.* De *qua longam orationem habere nunc minimè oportet, cum eiuſdem explicatio ad* Theologos *pertineat.* Religioni *adiuncta ſunt alia permulta, quæ hic perſequi longum eſſet:ut* Preces, *quibus à* Deo *quicquam petamus, uota, iuſiurandum, inuocatio-*

tra quos Solon nullam condere uoluiſſe legem dicebat: quòd neminem tam ſæuum fore putabat, qui eiuſmodi crimine polluere ſe auderet. Magna igitur *eſt pietatis uis, magnumq́; momentum in hominis uita: quam qui ſanctè riteq́; tueatur, religionem etiam in* Deum *cultumq́; ſeruabit: cuius præcepto parentes uenerari iubemur, ut in terris longæui ſimus, ac ipſi (quod maius eſt) placeamus.*Nec *uerò ſolum præmium hoc pijs & parentum cultoribus proponitur, ſed futura etiam fœlicitas promittitur.* Pietati *quaſi ex altera parte reſpondet* Obedientia, *id eſt, cultus & honor, quo homines dignitate aliqua excellentes dignamur. Cum enim iure naturæ ſuperiores omnes colere debeamus, ut principes ac parentes: alteros, quòd nos genuerint & educarint: alteros, quòd legibus gubernent: in utroſque ſanè & pietas, & obedientia ſeruanda eſt.* Vnde *reſpublicas omnes, ſocietatésque humanas uirtute hac contineri neceſſe eſt, quando ſine hoc ordine naturæ quidem uniuerſitas conſtare ullo modo poſſet.* Hinc Paulus, *Animam omnem poteſtatibus ſublimioribus ſubijci debere iubet, quoniam poteſtas omnis à* Deo *ſit: & qui ei uelit obſiſtere,* Deo *etiam obſiſtat.* Itaque *ut parentes ui quadam naturæ charos habere, ac colere impellimur, ita omnes aut dignitate, aut honore præſtantes, obſeruare debemus.*Ex *quo fit, ut magnum inobedientiæ ſit*

 uitium:

uitium:quando ex animi elatione profectum, uel naturali etiam ordini, & à Deo confirmato, ſeſe opponit. Quod idem ut nos primum ab eodem Deo parentis noſtri Adami culpa auocauit, eiq; reddidit infeſtos: ita quoq; reddit ſemper. Hac de cauſa obedientiæ contraria eſt Iactatio, qua quis ſibi, plus q̃ æquum eſt, tribuit, uel factis, uel dictis, uel cogitationibus. Ex qua uitia alia non parua exoriuntur, quæ non Deo ſolum inimicos nos reddunt, ſed hominibus etiam, qui arrogantes & inobedientes iniquo animo ferunt. Sequitur iuſticiæ pars quarta, quæ Veritas ſeu ueracitas appellatur: quam Plato habitum rectum in affirmando negandoq; definit. Hæc cum in hominũ cõmercijs cernatur, omnino neceſſaria eſt & ad ſocietatẽ, & ad uitæ tranquillitatem: qua qui prædíti ſunt, ueraces, ac ueritatis amatores uocantur. Vt enim ueritas cõmuni nomine dicitur, conſenſio quædam rei intellectæ cum ipſa intelligentia: ita uirtus ea animi, qua & uerum dicimus, & nihil falſum ſimulamus, ueritas ſeu ueracitas nominatur. Eadem ſi negotijs contrahendis accõmodetur, fides dictorum & factorũ erga homines, à Cicerone in Officijs appellari uidetur. Atq; uirtus hæc iuſticiæ propterea coniungitur, q, qui eam rectè in omnibus actionibus ſeruarit, ſuum cuiq; reddere, quod iuſticiæ munus eſt, uidetur. Contrà, is qui mentitur, uel ſimulator eſt, cum debitam alijs fidem non

ſeruet,

ſeruet, iniuſtus eſt. Quapropter uirtuti eidem contrarium eſt Mendacium, id eſt falſitas, aut in ſermone, aut in actione: itemq; ſimulatio, quam Græci εἰρωνείαν appellant. At mendacium quidē, ut de illo primùm loquamur, præterquàm quòd Deo, qui ueritas ipſa eſt, diſplicet, ſocietati hominum maximè aduerſatur. nam qui mentitur, præſertim ſi eo noceat cuiquam, humanæ congregationis fidem peruertit, ac uiolat. Ex quo fraudes, periuria, dolus, teſtamentorum ſuppoſitiones, fidei uiolatio, innumerabiliaq; alia uitia oriuntur, quæ magna inter homines diſsidia odiaq; ſeminant. Hoc eſt illud, quod Demetrius à quodam rogatus, qua pœna digni eſſent mendaces? reſpondiſſe fertur: Vt ne dicentes quidem uera, digni fide haberentur. Itaq; ut ueritatem in dictis, factisq; omnibus ſeruare, iuſtitiæ officium eſt: ita uelle mentiri, iniuſtitiæ. Plato in Politia non minus iniuſtum eſſe inquit, quemcunq; mendacio fallere, etiam ſi hoſtis ſit, quàm facto aliquo lædere: cum fides illi contraria, non modò ſingulas ciuitates contineat, ſed hoſtes etiam ipſos, inter quos iura aliqua ſeruātur: quæ qui uiolat, fœdifragus & perfidus cenſetur. Iam uerò Simulatio non minus uitioſa eſt, cum eius quaſi forma quædam ſit: quæ Theophraſto in libello de Typis moralibus, fictio uerborum, factorumq; mala eſſe dicitur. Vt ſi quis nihil eorum quæ agat, fateri uelit: uel ſi agnita etiam de-

neget & occultet, ſi præſentem laudans, abſens uituperet. Hæc cum bono alieno repugnet, cui iuſtitia fauet, uitium eſt illi contrarium. Et quamuis ad eam excuſandam Socrates alicuius eſſe momenti uideatur, & quòd is iuſtus iudicetur, & quòd ea uti frequenter ſit ſolitus: non tamen uitio iniuſtitiæ caruit, cum detegendæ aliorum ignorantiæ, non docendi cauſa, nihil ſe ſcire faſſus, eos, ut ſibi ipſis repugnarent, adducebat. Quo fit, ut bonū ſi ad finem ſimulatio referatur, rectaq; de cauſa occultare alijs conſilia noſtra uelimus, uirtus etiam ſit, ac prudentiæ maximè coniuncta. Huius generis ſunt, ſimulatæ du cum fugæ in prælijs, ut ſpe uictoriæ hoſtes in locum iniquum deſcendāt, pugnandiq; faciant poteſtatem. Sed hac de re in Prudentiæ officijs explicandis tractauimus. Poſtrema omnium iuſtitiæ partiū eſt uindicatio, per quam (ut Cicero definit) uis & iniuria, & omnino quidquid obſcurū eſt, defendēdo, aut ulciſcēdo propulſatur. Hac ipſa ille, libro primo Officiorum, nunquam eſſe utendum docet, niſi ſimus iniuria laceſſiti. Duo enim iniuſtitiæ genera ponit: unum eorum qui iniuriam inferant, alterum illorū qui patiantur. quorum is qui ſe minimè defendat, nec lædenti obſiſtat, non minus in culpa eſſe illi dicitur, quàm ſi parentes, amicos ac patriam deſerat. Quæ profectò ſententia, præter id quod noſtræ religioni eſt contraria, quæ nos æquo animo iniuriam

ferre

ferre iubet, à magnis etiam philoſophis improbatur. Nam et Plato in libris de Rep. & in Gorgia, melius eſſe iniuriã pati inquit, quàm facere: idemq́; Ariſtoteles in quinto de Moribus libro confirmat, quoniam uidelicet inferre alicui iniuriam nõ ſine iniuſtitia, pati uerò etiam iuſtiſſimè licet. Ex quo intelligitur, æquo animo iniuriam iuſto homini perferendam, nec lædenti reſiſtendum: niſi uim ui repellere, non animo infeſto illi nocere uelimus. Nam ſi nocendi cupiditate lædenti obſiſtere, uel referre iniuriã conemur, non iuſti, ut falſo Cicero putauit: ſed æquè iniuſti, ac læſores ipſi erimus. Quocirca ex eadem hac iniuriæ perpeſſione, quam ille animi deiecti eſſe putauit, præſtantiſſima quædam uirtus Patiẽtia proficiſcitur: de qua deinceps diſſeremus, cum ad tractationẽ de fortitudine fuerit peruentũ. Inde etiam Carneadem Academicũ in illa nobili oratione, quã Græciæ nomine legatus in Romanorũ ſenatu dicitur habuiſſe pro iuſtitia, & contra eandẽ, erraſſe perſpicitur: ſicuti cõtra ipſum, ac Ciceronẽ, Lactãtius ſcribẽs cõtendit, dũ iniuriã homini iuſto ulciſcendam, niſi uellet eſſe iniuſtus, aſſerebat: Sed quo pacto id uerũ eſſe poßit, nõ uideo: cũ in eo ſolũ qui iniuriã facit, ab eo qui ulciſcitur, differat, q̃ ille prius iniuſtus fuit, q̃ hic. cæteroqui tamen uterq; nocendi alteri animum habuit, id quod in iuſtitiæ proprium eſt. Verùm hæc ſatis de ijs iuſtitiæ partibus

bus dicta ſint, quæ naturæ ſubijciuntur: nunc ad reliquas ueniamus.

De reliquis iuſtitiæ partibus, ac primò de gratitudine. Cap. 14.

Reliquæ iuſtitiæ partes, quæ ſuperioribus annectuntur, ſunt, Gratitudo, liberalitas, magnificentia, amicitia: de quibus omnibus, quoniam longiori tractatione opus eſt, ſigillatim diſſeremus. Gratitudo, ſeu gratia, ut ab ea primùm exordiar, à Cicerone definitur ea, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Eadem autem in accipiendo uerſatur potius, quàm in dando. quoniam qui dat, liberalis eſſe uidetur: qui accipit, gratus, ſi libenter beneficium collatum accipiat, & referre uelit. Ideoq; tota gratitudinis actio in reddendo, non in dando, accipiendoúe conſiſtit. Cum enim hominis uita mutuo adiumento indigeat, ſi quid gratis ab alio quiſquam accipiat (nam acceptionis eius quæ per emptionem fit, diuerſa ratio eſt) grato quoque animo id debet compenſare. Ergo primum grati hominis officium eſt, ut libenter beneficium accipiat, referatq;. Vnde Senecæ noſtri illud:

Si uis reddere beneficium, accipe benignè.

Nam ſi cupiditate retinendi eius quod datur, accipiamus, nec in reddendo animi gratia reſpondeat, non reddere beneficium, ſed debitum ſoluere uide-

uidebimur. Quocirca neceſſaria eſt utriuſq; benignitas, & dantis, & accipientis: illius quidē, ut ſine ſpe remunerationis, aut commodi ſui donet: huius autem, ut animo prompto accipiat, cupiatq; cum primùm poßit, par pari referre: uel ſi gratior eſſe uelit, cum fœnore etiam maiori, ut boni agri fructū uberiorem officij collati proferre. In quo tamen cauendum eſt, ne tardi admodum, ac duri in gratificando ſimus: ne in hoc maximè uideamur ingrati, quòd quaſi extorqueri beneficium à nobis nō poſſit, néue obliuioni benignitatem tradamus: Quod poeta Ouidius præclarè admonet:

Gratiaq; officio, quod mora tardat, abeſt.

Nec uerò adeò in reddēdo beneficio celeres ſimus, ut quaſi ære alieno continuò diſſolui uelimus, nullamq; grati animi memoriā retineamus. Qui enim reddere feſtinat, ut idem ait Seneca, non habet animum grati hominis, ſed debitoris: & qui nimis citò cupit reddere, inuitus debet: cum eo maximè ingratus ſit, quòd inuitus compenſet beneficium. Quamobrem grati hominis eſt, ſi cum uel reddit officium, paruū ſe reddere pro accepto putet: uel plus etiam ei addere cupiat, quanquam id minus ſit, quod acceperit. Hoc ſolet arctißimè homines hominibus conciliare, eſtq; magnum generoſi animi ſignum: quale in Aenea eleganter depinxit Vergilius:

Non opis eſt noſtræ Dido.——

Dĳ

Dij tibi,ſi qua pios reſpectant numina,ſi quid
Vſquam iuſtitiæ eſt,& mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant —

Hinc magna dubitatio naſcitur, nunquid reſtituendæ gratiæ officium, eius qui accepit utilitate,an illius qui dedit beneficio ponderandum ſit? Nam *ſi referas plus quàm acceperis,iniquo fortaſſe animo id ab altero accipietur, cum ſe uideat à te ſuperatum:uelle autem plus reddere, pergrati animi eſt. Ideo,ut præclarè* Ariſtoteles, *tantum erit reddendum, quantum acceperis: aut eo interdum plus,ſi commodè collocari uideas.* Eſt *etiam hic aduertendum, ut quod danti redditur, utile ipſi ſit, iuſteq; detur.nam ſi uel ei ſit incommodum, uel iniuſtè tribuatur, in uitium potius incides. Sed huius rei explicatio in tractationem de liberalitate differenda eſt. Gratiæ contraria eſt* Ingratitudo. *Eadem autem eſt, cum uel collati beneficij ſumus immemores, uel cum inuiti gratiam referimus, uel pro officijs malum reddimus. Totidem enim modis ingratus eſt aliquis, quot gratus, ſi officijs commemoratis contrariæ opponantur actiones.*Eſt *uerò ingratitudo uitium deterrimum, & charitati hominum mutuæ contrarium. quoniam ingratos non minus odio habemus, quàm aduerſarios: cum ijs malè uelimus, quòd nulla de cauſa uel beneficijs prouocati,nobis aduerſemur. Contra quos bene in*

Aſina-

Aſinaria Plautus:

Ingrata atq; irrita eſſe omnia intelligo,
Quæ dedi,& quod beneſeci.at poſthac tibi
Malè quod potero facere,faciam:
Meritoq; id faciam tuo.—

Malè ſe inquit illi cupere,idq; ipſius merito. Si-quidem ingrati homines non ab ijs ſolum quibus ſunt ingrati, odio habentur : uerumetiam ab alijs, qui eos ueluti peſtem deuitant. Vt *enim fœneratori nemo putat gratiam habendam pro collato beneficio,cum ſuo id commodo faciat : ita hominem ingratum,quòd commoditati ſuæ tantum ſtudeat,nemo poſſe amicum eſſe exiſtimat , nemoq; bonum ui rum eſſe cenſet. niſi fortè* Pop. Rom. *laude dignum putemus, cum* Scipionem *Africanum,*Naſicam,Ha *lam* Seruilium, *homines de rep. bene meritos , aut afflixit,aut in exilium relegauit.* Et *ne plura huius uitij exempla producam , ſæpe* Deus Iſraelitico *po pulo ingratitudinem exprobrans, manifeſtè nos do cuit,tanto eſſe magis illam fugiendam, quanto maiorem debitæ gratiæ obliuionem afferat.* Nam *ut agro ſterili nemo ſemen temerè committit , quòd nullum inde fructum ſperat: ita hominem ingratum nemo uult beneficijs ornare , ne totum id amittat, quod elargiatur, neue oleum & operam (quod aiunt)perdat.Sed hæc hactenus de* Gratitudine:*nunc ad* Liberalitatem *ueniamus.*

De liberalitate. Cap. 15.

Liberalitas, quæ alio nomine Beneficentia *uocatur, adiuncta eſt iuſtitiæ: quòd nemo eſſe liberalis poßit, quin idem ſit iuſtus: nemoq́; auarus, quin iniuſtus.* Hanc *definit* Ariſtoteles, *mediocritatem in erogando & accipiendo poſitam, circa rem pecuniariam.* Plato *uerò habitū, qui in quærendis erogandisq́; pecunijs decorum ſeruet.* Sed *nos melius liberalitatem uirtutem eſſe dicimus, qua quis pecunias commodè & honeſtè largiri poßit.* Hæc *enim in dando, non in accipiendo, aut accepta ſeruando conſiſtit.* Idcirco *libenti animo debet omnia largiri liberalis uir, cum uirtutis habitus iucundam gignat actionem, uirtusq́; ſemper uoluntaria ſit.* Et *quanquam liberalitas nullam habere debiti rationem uideatur, quapropter iuſtitiæ adiuncta ſit, tamen id illi conuenit cum hac, quòd iuſtitia pertinet ad alios, ita quoq; liberalitas: & ut illa ſeſe ad multos diffundit, ita hæc eadem.* Quocirca *huius potißima radix eſt in uoluntate: cum liberalitas omnis uſq; adeò uoluntaria eſſe debeat, ut ſi non ſit, ne liberalitas quidem dici poßit.* Finis *præterea illius idem ab Ariſtotele ſtatuitur, qui uirtutum aliarum, id eſt honeſtas: à nobis tamen* Deus, *& eius præcepta: quibus ſi pareamus, ueram liberalitatis uirtutem nanciſcemur.* Quo *nomine hanc inter duo uitia extrema, ſicuti uirtutes alias, ponit* Ariſtoteles:

les:auaritiam & luxum, ſeu prodigalitatem. De *quibus nos explicata liberalitatis ratione, deinceps diſſeremus. Cum ergo liberalitas ad hominũ aliorũ utilitatem referatur, tòtaq; ipſius uis in dando uerſetur, multas habet, ut ait M. Tullius, cautiones. Quarum prima eſt, ut ſine moleſtia demus: quando in hoc potiſsimum libera uoluntas exigitur. nam ſi quis, ut uitet turpitudinem, id elargiatur, quod alio qui non erat daturus, minimè dicendus eſt liberalis. Secunda uerò, ut in beneficio conferendo uitemus, ne plus illud ei noceat, in quem collocatur, quàm proſit. ut ſi ſceleratis hominibus multa largiamur, quæ ipſi in ſuam, aut in aliorum perniciem conuertant. Tertia cautio eſt, ne iniuſtè quicquam ab alio capiamus, ut alijs demus: ne in peſsimum iniuſtitiæ uitium incidamus. Itaq; noſtris ex rebus largiendum eſt, quidquid dederimus, nõ ex alienis: cum iuſta liberalitas nemini nocere debeat. nam ſi uel danti ſit incommoda, non minus erit uitioſa, cum nos bonis neceſſarijs priuemus, ut benigni erga alios ſimus. Quam ob cauſam uidendum eſt, ne plus quàm opes noſtræ patiamur, largiamur: neúe profuſi, ac immoderati ſimus. Poſtremò nihil cuiquam, nulla eius dignitatis habita ratione, tribuamus: nec quibuſuis, aut quæcunq;, aut cum non oportet: ne ſpe lucri, ne uirtutis huius officium malè pereat, noſq; iniuſti efficiamur, dum maximè libera-*

les eſſe ſtudemus. Sed cum harum omnium cautionum obſeruatio ex recto rationis iudicio naſcatur, nec actionũ ſingularum certa reddi ratio poßit: cauendũ eſt in omnibus, ne modũ iuſtitiæ excedamus: néue quidquam agamus, cuius pœnitẽtia poſtea ducamur: cum uirtutis actiones uoluptas, uitij autẽ dolor ſequatur. Recta *enim ratio, quæ actionum bonarum eſt iudex, liberalitatis etiam officia perpendit, & examinat. ut ſi quis eſſe liberalior uelit, q̃ propriæ facultates permittant, eum ratio ſui eſſe profuſum, atq; imprudentẽ conuincit.* Euripidem Archelao *regi dixiſſe, inquit* Plutarchus, *ſe pauperem illi diuiti nihil uelle donare, ne imprudens iudicaretur, neúe eo dono aliud maius uideretur ambire.* Idipſum *quotidie in hominum uita cernitur: uulgariq; dicto iam circumfertur, pauperis & egeni hominis donum maiorem officij gratiam expoſtulare.* Ex *his fortè aliquis addubitet, nunquid egeni homines eſſe liberales poßint, cũ in tribuẽdo liberalitas conſiſtat, hiq; illam exercere nequeant. Sed uerè quidem illis uti liberalitate poſſe, nihil obſtat: cũ in omni uirtute non minus agendi uoluntas, q̃ factum ſpectetur: & qui ſola eſt uolũtate liberalis, reuera etiam talis eſt, quamuis id quod animo cupit, opere nõ poßit exequi.* Ergo *ij uerè liberales & animo & re ſunt, quicunq; non donandi cupiditate, quales ſunt multi, ſed iudicio donant: ac tribuere poßunt, non*

cuiuis,

cuiuis,ſed egenti:nec ubicunq;,aut ſemper,ſed cum res,locuſq; poſtulant. Huiuſmodi paucos liberales inueniri non dubito.Sed uera profectò uirtus nõ hominibus,ſed recta ratione erit ponderanda. Nec enim uerè liberalem Alexandrum eſſe unquam putaui,cũ ut ſuis daret,alios ſpoliabat:non Iulium Cæſarem,non alios,qui popularem gratiam ambire,non ueræ uirtutis munus obire uoluere. Nec illi rurſus, qui multa ſuarum rerum incõmodo largiebantur, modò egenis ac miſeris ſuccurrendum putarint,uitio prodigalitatis notandi ſunt:cum nullus ſit liberalitatis modus,ſi id rei poſtulet neceſſitas.Eiuſdem enim eſt uitij,ut Alexander idem aiebat,nihil prorſus dare, atq; ei dare cui non oporteat. Etenim ſi diues ſit is,cui dederis, tu uerò pauper, ad uſuram dare uideris:ſi ambo diuites, ambo opulenti, ambo fœlices,etiam cum das, uicem repetere putaris.Ex quo fit, ut ſi animo ingrato, utilitatiſq; ſpe allecto dederis,liberalis nõ ſis.Itaq; ueræ liberalitatis eſt, non ſolum eo modo,quo diximus,donare:ſed egenis etiam,& illis, à quibus nihil ſperes: idq; ut Deo placeas,ac iuri humanitatis inſeruias. Hoc Tobiam facere ſolitum,ſacræ literæ teſtantur: quòd is omnia penè bona in captiuis redimendis, miſeriſq; iuuandis conſumeret. Idq; Gilliæ cuidam Agrigentino, probo quidem homini, ac diuiti factitatum, memoriæ proditum eſt: quòd is omnes ſuas opes

N 2 ege-

egenis,& hoſpitibus impertiret. Hinc etiam dubiũ alicui fortaſſe uidebitur, cur nos hic liberalem ſua bona profundere uelimus: cum ſuprà liberalitatem maiorem, quàm pro cuiuſq; opibus, debere eſſe negauerimus. Duplicem liberalitatis uim eſſe, intelligendũ eſt. unam, qua ſolum beneuolentiæ cauſa, non habita egeſtatis ratione, damus cuiquam: quæ ciuilis appellari poteſt, quòd inter ciues exerceatur. altera, quæ in ſubleuandis egenis, propter humanitatis ius, Deiq; præceptũ uerſatur: quæ ἐλεημοσύνη Græcè, Latinè benignitas nominatur. Harum quidem illa maior eſſe, quàm opes ſinant, non debet: exercendaq; ſemper ijs omnibus modis eſt, quos hactenus præſcripſimus. hæc contrà benignior cum ſit, nullam mediocritatem requirit: ſed eo eſt perfectior, quo largior in egenos fuerit. Nec tamẽ omnia ſic uolumus profundi, ut uxor, liberi, domeſtici, familiaq; tota bonis neceſſarijs priuetur: neq; enim id Deus poſtulat. ſed ijs potiſſimum hoc præcipitur, qui nullo ſunt alẽdæ familiæ iure aſtricti: quiq; paucis contenti, domi uiuere, reliqua uerò alijs dare Dei cauſa poſſunt. Quorum certè benignitas Deo eſt tam grata, ut uera ſit liberalitas, ueraq; iuſtitia, qua & uitiorum labe purgamur, & æternam fœlicitatem conſequimur. Sed de hac ipſa, plura Theologi. Propoſitis ergo liberalitatis officijs, contraria ijs uitia ſubiungamus, ut tota huius rei ratio cõmo-

dius intelligatur. Liberalitati Ariſtoteles *duo uitia contraria opponit: auaritiam, quæ in defectione eſt: ac prodigalitatem, quæ in exuperantia. Atq; illa quidem, ut ipſemet ait, eſt tenax pecuniarum cupiditas, quæ ſuo cõmodo cuncta metitur, omnibusq́; ac ſibi ualdę inimica eſt.* Eadem *autem duabus in rebus cernitur: ut ſi minus quàm decet largiare, aut ſi in accipiendo modum nõ ſerues. ſiquidem auarus ut cunq;, & quomodocunq; poßit, uel bonis alienis inhiat: ijsq; iam adeptis uſq; adeò parcit, ut nec ſibi, nec alijs eorũ uſum aliquem præſtet.* Quo *nomine auaritiæ malum, ut inquit* Ariſtoteles, *curari non poteſt: præſertim ſi ſenibus, qui natura ſunt ad rem auidiores, contigerit.* Hanc Diogenes *morbo aquæ intercutem, quam* Græci *uocant* ὑδρωπικὴν, *comparabat: quòd auarus nunquam uel multis opibus expleatur, quodq́; ipſius cor perpetua auiditate inflãmmetur, & angatur.* Ab *hoc uno uitij genere infinita alia naſcuntur, ad quæ homines effrenatæ cupiditatis incitãtur: ut rapinæ, cædes, fœnora, ſuppoſitiones teſtamentorum, proditiones, bella, contentiones, aliaq́; huiuſmodi, quæ perpetrare homines ſpe lucri ſolent.* Indicauit *hoc illa fœmina* Demonica, *quæ patriã* Epheſum *à* Gallis *obſeſſam duci eorum* Brenno *prodidit, ut eius torques aurei, ac monilia ſibi darẽtur.* Quam *ob cauſam* Timon, *is qui* μισάνθρωπος *ab inhumanitate appellatus eſt, inſa-*

tiabilitatē hanc malorū elementa nominabat, q̄ ex hac nimia habendi cupiditate, infinita mala exoriantur. Nam omniū profectò *cupiditatum finis eſt, ac modus aliquis, cum rei auiditas expletur. at uerò auaritia nunquam extinguitur: ſed uelut ignis ſubiecta materia, ita opum incremento magis augetur. Semper ergo turpis eſt auaritia, ſemper abiecta. & timida: quodq́; ſummū eſt uitiū,* Deo *ingratiſſima.* Et *cum tres ſint illius partes ab* Ariſtotele *commemoratæ, turpis quæſtus, tenacitas, & illiberalitas, quam λιμβυνίαν appellat: nulla profectò earundem uacare poteſt iniuſtitia.* Nam *turpitudinem quæſtus iniuſtam eſſe, nemo dubitat: cū eius cauſa quæcunq́;, & quomodocunq́; poſſit, lucrari uelit auarus: ut in fœneratoribus, mercatoribus, piratis, raptoribusq́; omnibus cernimus.* Tenacitas *uerò quamuis non adeò perniciosa eſt, nihil tamen honeſtè ac decenter fieri permittit, dum omnibus uult parcere, uel neceſſarijs etiam.* Cuiuſmodi *eſt illa ſenis* Plautini *in* Aulularia, *qui ut nihil conſumeret, tamen inuentum theſaurum adeò ſeruabat, ut ei uni totus inuigilaret.* Illiberalitas *demum magnopere iniuſta eſt, cum nec decorum, nec temporis occaſionem, nec rerum honeſtarum uſum conſideret, dum parciſſima eſſe uult.* Hanc *propterea uitæ ſordes, ægritudo, puſillanimitas, deiectio animi, immoderatio, uilitas, odium in homines, turpiſſimiq́;*

affectus

affectus alij cõſequuntur. Auaritiæ cõraria eſt prodigalitas, quã ἀσωτίαν Græci uocant: quæ tamet ſi uitioſa eſt, et liberalitati cõraria, illi tamẽ aduerſatur. Eadẽ uerò uitium Ariſtoteli dicitur, quod ad im moderatè dandũ, ac ſine cauſa rationi congruente, hominem inducit. Nam ut auaritia nimia eſt in accipiendo, retinendoq́; ſemper: ita luxuries in profundendo modũ omnẽ exuperat. Vtraq; uerò ualde uitioſa eſt, & à ratione auerſa. Sed luxuries auaritia eſt longè cõmodior, ac liberalitati ſimilior, quoniam alicui prodeſt: & qui prodigus eſt, facilius ad liberalitatem reuocari poteſt, quàm auarus. Quemadmodum in Euangelio, exẽplo eſt iuuenis ille prodigus, qui cum omnem hæreditatem exediſſet, tandem reſipuit, & in patris gratiam redijt: cõtrà uerò diues auarus, inferni pœnas nõ effugit. Porrò omnis prodigalitas ex immoderata dandi auiditate proficiſcitur: præcipuè in iuuenibus, qui rerum ignari, nullis ſumptibus parcũt, neq; antè ſeſe colligunt, q̃ egeſtatis ui cogãtur. Quapropter uitiũ hoc ſolũ ipſi prodigo in cõmodum eſt, nõ alijs, in quos beneficia conferuntur. Niſi fortè ab alijs rapiamus, quod alijs ſit dandum. tunc enim duplici de cauſa peccatur: & quòd nobis ipſis, et q, alijs affertur incommodum. Hinc perſpicuum eſt, multa prodigalitati uitia eſſe cognata: quæ prodigus non committeret, ſi bonis moderatè uteretur: ut ſunt, libido, cupiditasq́; re-

rum multarum, de quibus ſuo loco dicemus. Expoſita uitiorum liberalitati contrariorum ratione, ad magnificentiam nos conuertamus: quæ quamuis à quibuſdam fortitudini ſubijciatur, propriè tamē liberalitati annectenda eſt: quoniam non ad animi magnitudinē, in qua cernitur fortitudo, ſed ad actiones magnificas refertur. Itaq; magnificentia liberalitati debet coniungi, cum circa idem ſubiectum uerſetur: non magnanimitati, ſeu fortitudini, à qua ſuam originem deducit. Eadem præterea Ciceroni definitur, rerum magnarū & excelſarum, cū animi ampla quadam et ſplendida propoſitione, agitatio, atq; adminiſtratio: magnificus uerò is, qui magna et admiranda facit. Quales ſunt ij qui templa ædificant, familiam alunt ampliſsimā, egenis omnibus ſubueniunt, eiuſmodiq; alia tum commoda, tum magna adminiſtrāt. Ex quo ſequitur, ut cum magnificus largitionis magnitudine excellat, nec magna ſolum animo comprehendere, ſed exequi etiam debeat, pauper eſſe non poſsit, ut Ariſtoteli placet. Quapropter illam regibus, principibus, uiriſq; ampliſsimis tantummodo concedit. In qua tamen modum, ut in liberalitate, ſeruari iubet, ne opes exinaniātur. Sed ut hāc nos Ariſtotelis ſententiam examinemus, uidendum eſt, nunquid magnificentia uerè diuerſa ſit à liberalitate: an cum eadem confundenda, cum circa ſubiectum idem uerſetur. Equidem hoc unum

magni-

magnificum à liberali differre arbitror, quòd amplior ſit largitio in magnificentia, quàm in liberalitate. Officia uerò uirtutis utriuſq; omnino eadem ſunt. & qui liberalis eſſe uult, animum magnifici debet habere: & qui magnificus, liberalis. Quamobrem una uirtus erit utraq; : niſi quòd liberalitas, ſi minus demus, uocetur: magnificentia, ſi plus. Cæteroqui uoluntas beneficiendi, conferendiq; beneficij cautio, & ratio eadem eſt. Nec enim Gilias ille Agrigentinus, quem ſuprà commemoraui, dum egenis & hoſpitibus fortunas omnes ſuas communes faciebat, magnificus potius, quàm liberalis fuit: ſi eius animum conſideremus. Nec Alfonſus decimus Hiſpaniarũ rex, is qui tabulas Aſtrologicas ſcripſit, noſtrisq; leges tulit, magnificus magis dici, quàm liberalis debuit: dum in omnes ſibi ſubditos largiſsimus erat, dum templa ampliſsima & ornatiſsima extruebat, ciuitates donabat, ac Imperatorem Conſtantinopolitanum à Sultano captum ingenti ære ſolus redimebat: cum id quod prius illius uxor ab alijs Chriſtianis principib. collegerat, ipſis reddi iuſsit. Quod ſi ergò magnificentiæ ac liberalitatis eadem ratio eſt, idemq; officium, ſi animum beneficiendi ſpectemus, ne beneficij magnitudine commoueamur: certè cõmodius erit, ut una ſtatuatur uirtus beneficentia, quæ prout multa paucaúe largiamur uel intẽdatur, uel remittatur. Quod etiam ex magnificentiæ uitijs

contrarijs confirmari poteſt, nimirum ex μικροποιΐας, id eſt paruificentia, ut ita dicam, & βαναυσίας, id eſt profuſione immoderata. Quarum illa quidem auariciæ affinis eſt, hæc uerò prodigalitati. Nam qui auarus eſt, idem etiam in ſumptu eſt timidus ac parcus: quod ex paruificentia naſcitur. qui autem profuſus, idem quoque prodigus dici poteſt: cum temerè, dum opus non eſt, multa immoderatè conſumat. Hæc igitur habui, quæ de liberalitate dicerem. ueniamus ad amicitiam.

De amicitia. Cap. 16.

Poſtrema omnium iuſticiæ partium eſt amicitia, cuius explicatio, cum longam tractationem requirat, breuiſſimè eſt à nobis cõprehendenda. Amicitia à Cicerone definitur, uoluntatũ, ſtudiorum, ſententiarumq́; ſumma conſenſio: quæ ab amore hominum naturali, quo cuncti inter ſe mutuò copulamur, exoritur. Hæc iuſticiæ coniuncta eſſe dicitur: quoniam ut debitum creditori, ita noſtro generi beneuolentiam debeamus: & qui odio alios habeat, iniuſtus & inhumanus cenſeatur. Quo fit, ut omnibus animantibus beneuolentia erga ſuum ſimile ingenita à natura ſit: eaq́; hominib. præſertim, qui non ui ſolum naturæ, ſed Dei etiã præcepto ſeſe mutuò debent diligere. Quocirca rectius amicitia Ariſtoteli dicitur beneuolentia quædam, minimè latens in animorum affectione: quoniam uidelicet neceſſe

eſt

eſt mutuò ſeſe homines amare, idq; minimè latenter, ut uera exiſtat amicitia. Vnde nec in belluis amicitiam ille ponit, ſed beneuolentiam: quam itidem animatis ſolum rebus attribuit, nõ anima carentibus, in quibus eſt ſolum ſympathia, & ſimilitudo. Quapropter hi ſunt amoris gradus unicuiq; rei à natura conſtituti, ut inanimes res mutua ſympathia conſeruentur: animantia bruta, beneuolẽtia erga ſuum genus: homines nõ tantum ijs omnibus, ſed amicitia quoq;, quæ cum ratione ac uirtute coniungitur. Porrò ſedes amicitiæ quamuis in appetitoria facultate ponatur, rationi tamen adhæret: quod amicitia non impetu cupiditatis naturalis, ſed ratione moderanda eſt, quæ illam magis confirmat. Quo nomine magnũ amicitiarum eſt diſcrimen, magna uarietas, cum non omnis beneuolentia ueram efficiat amicitiam: nec quicunq; amat, uerus ſit amicus. Triplex enim eſt genus eorum quæ amantur, uel iucundum, uel utile, uel honeſtum Iucundum quidem, & honeſtum, ueluti finis expetitur: quoniam alijs honeſtas, alijs uoluptas magis probatur: utile autem nunquam propter ſeipſum, ſed ob aliud diligitur. Hinc oritur triplex amicitiarũ genus (nam ab amore amicitia naſcitur, & amorũ diſcrimen differre amicitias facit) unum eorũ qui uoluptatis cauſa amant, ut pueri & adoleſcentes: alterum illorum qui propter utilitatem, ut mercatores, atq; adeò ij omnes qui ſpe lucri

deuincti inter ſe ſunt: tertium deniq; eorum, qui ſola honeſtate ſeſe diligunt. Ex his omnibus nullum eſt ueræ amicitiæ genus præter illud quod honeſtate conciliatur: reliqua uerò duo ficta ſunt, facileq́; diſſoluuntur. Nam qui uoluptatis cauſa diligit, eadem expleta, ſatiatur, ac deficit: qui uerò utilitatis, hac adepta, frigeſcit. at qui honeſtatis nomine colit amicitiam, is conſtans, is uerus amicus eſt: qui non modò in hac uita amare non deſiſtit, ſed poſt mortem etiam. ut apud Ciceronem Lælius, erga demortuum Scipionem fuiſſe ſe fatetur. In hac autem perfecta amicitia, quam ſola parit honeſtas, multa ſpectanda ſunt, quæ in uulgari beneuolentia deſunt, quæq́; amorem maximè confirmant. Primùm, ut amicitia inter bonos ſit ſolum, quãdo ipſa naſcitur ex uirtute: quæ cum in prauis hominib. non ſit, horum profectò beneuolentia nõ amicitia, ſed cõiuratio, ut ait Cicero, dicenda eſt: ijs ſiquidem non honeſtatis, ſed aut uoluptatis, aut ſui commodi cauſa copulantur. Huius generis illi erant, qui cum Catilina coniunctiſſimè uixiſſe à Saluſtio dicuntur: itemq; graſſatores, ac latrones omnes, qui inter ſe ſocietate deuincti ſunt. Præterea cum in amicitia animorũ ſumma conſenſio poſtuletur, amiciq́; ſibi Platonis præcepto debeant æquè bene uelle, non poteſt illa niſi inter æquales ac ſimiles exiſtere. pares enim cum paribus, ut in prouerbio eſt, facillimè congregantur;

tur: & amicitia plerunque ex morum ac uitæ ſimilitudine æqualitatéque naſcitur. Nec uerò inter principes ac ſubditos, aut inter ſummos & infimos amicitia uera eſſe poteſt: cum neque ipſorum æqualitas, neque ſimilitudo ſit aliqua. Certè in hoc eſt uirorum principum conditio planè miſerrima, multúmque deploranda, quòd nulli magis adulatorum illecebris irretiuntur, falluntúrue, quàm illi: dum ne deſipere quidem unquam ac ludere poſſunt, quin ab ab alijs id quaſi prudentiſſimè factum laudetur. Nec minus miſeri ij ſunt, qui, eorum uoluptati inſeruientes, ſéque ipſis deuinctiſſimos fingentes, ſeruitutem abiectiſſimam ſeruiunt. Spes nimirum lucri eos obcæcat, fauoris ſpectatio delectat, ſuperba beneuolentia tenet ſuſpenſos, quouſque magno ſuo malo pœnas ſtultitiæ ſuæ pendant. ut præclarè Horatius,

Dulcis inexpertis cultura potentis amici,
Expertus metuet.

Ergo cum æqualis officiorum gratitudo, æquales uoluntates, ac uitæ æqualitas inter maiores atq; inferiores non ſit: relinquitur ſanè, amicitiam inter eoſdem eſſe non poſſe, in qua nihil prius eſt, q̃ ut æqualitas animorum ſit. Eſt & aliud in amcitia præceptum, idemq; à magnis philoſophis traditum, & experimento confirmatũ, amicitiã ueram inter plures eſſe non poſſe: quia, ut fluuius, ſi multos in riuulos

uulos diducatur,anguſtior,minorq́; fit, ac tandem exinanitur: ita qui multis amicus eſſe cupit, neminē diligere rectè poteſt, nunquamq́; fidus aut conſtans amicus erit. Eo fit,*ut pauci ueri amici ab antiquis celebrentur,paucioresq́; nunc ſint:præterquam illa apud omnes celebrata amicorum paria,* Theſei & Pirithoi, Achillis & Patrocli, Oreſtis *ac* Pyladis, Pythiæ & Damonis,Epaminondæ *ac* Pelopis: Dauidis *ac* Ionathæ, *quos Sacræ literæ plurimum amicitiæ nomine commendant.* Attamen *nec amicitiam multorum ita fugiendam arbitramur,ut amicum unum, reliquos inimicos habeamus: ſed quod in amore magnam cuiuſq; habere rationem oporteat, neq; omnes ex æquo diligamus.* Nam *unum ſemper nobis deuinctißimum,quaſi nos ipſos,habebimus:reliquis uerò tantum bene uolemus.ut de* Scipione Africano *dicitur,qui nunquam è foro domum prius redibat, quàm alicuius beneuolentiam ſibi conciliaſſet.* Sed *quoniam de amicitia multa uerba facimus, nec ſatis adhuc eius diſcrimen docuimus,diuerſos eſſe amoris gradus inter homines putandum eſt,quos naturæ ui quadam tueri,colereq́; debent. Primus eſt parentū ac filiorum,ſecundus fratrum & propinquorum, proximus beneficorum ac ciuium, poſtremus hominum omnium. Sed his omnibus uera amicitia longè antecellit, quæ uel parentum amorem ſæpe ſuperare ſolet. Cum amicum pro amico libenter mortem*

ſubire

ſubire uoluiſſe legamus, ut de Damone ac Pythia Pythagoricis memoriæ proditum eſt: quorum alter cum mortis uadimonium pro altero ad tempus conſtitutum ſuſcepiſſet, alterq; ut amicum illo ſolueret, ad idem tempus rediſſet, ſeſe morti animo libenti obtulit. Hoc ipſum de Pylade atq; Oreſte narrant poetæ, qui apud Tauricam Dianam enixè de morte ſubeunda contendebant. quod Ouidius de illis cecinit eleganter:

Iret iubet Pylades charum periturus Oreſtem:
Hic negat, inq; uicem pugnat uterq; mori.

Nec uerò hanc tam raram, támque præſtantem amicitiam facile reperiri putamus, quæ longo amoris uſu confirmari debet: ac priuſquàm ad eam perfectionem perueniat, multi (ut ait Ariſtoteles) ſalis modij ſunt nobis edendi, ſed nos perfectam, ueràmque amicitiam deſcribimus. In eo uerò cuncti ſic præcipiunt, ut initiò tardi ad amandum ſimus, contineamuſque impetum cupiditatis: ut perſpectis illius, quem diligimus, moribus, nos eidem aſtringamus, ne magis impetu quàm conſilio fieri amici uideamur. Amicos enim, non quoſcunque, ut rectè Iſocrates: ſed optimos ac probatiſſimos deligere debemus. Inita autem iam amicitia, efficiendum cumprimis eſt, ut conſtantes ſimus, ne more puerorum facilè diligamus, citóque amicum deſeramus. Vt enim nemo prudens de rebus

dubijs

dubijs quicquam ſtatuit, donec id habeat perſpectũ: ita nulla ineunda eſt amicitia, quam non diligens examinatio præceſſerit, quæ & amoris impetum moderetur, & beneuolentiam diu conſeruet. Porrò in amicitijs uitandæ ſunt ſemper contentiones, ac diſsidia, itemq́; amicorum contemptus: ne quòd nimium familiares ij ſint, conſuetudo pariat contemptũ. Vnus itaq; ſit ſemper amicorũ animus, una uoluntas, unaq́; in omnibus conſenſio, ne ex amicis noſtra culpa fiant inimici: qui plerunq; ſolent infeſtiores eſſe alijs. Nec uerò in omnibus obſequi, moremq́; gerere amicis debemus, præterquam in bonis, ne participes eorum malitiæ ſimus; ſed à malo eos inſtituto reuocabimus, rectisq́; conſilijs temperabimus, ne amici cauſa uirtutis officiũ deſeramus. amicis enim, ut uulgari etiam dicto circunfertur, parendũ eſt, ſed uſq; ad aras. Quod ſi uerò eueniat, ut amicus à propoſito nequeat abduci, eiuſq́; cauſa peccare neceſſe ſit, ei minimè aſſentiendum eſt: & ut Cato rectè monebat, amicitia eiuſmodi paulatim diſſuenda, non diſcindenda eſt. Totam ergo beneuolentiæ coniunctionem honeſtate metiri oportet, non impetu, aut utilitate: ſemperq́; amico parendum eſt, niſi turpe ac uitioſum ſit illud, in quod adducimur. Nulla enim eſt ut ait M. Tullius, peccati excuſatio, ſi amici cauſa peccaueris. Iam cum amicos idem, ſi fieri poßit, ſentire uelimus, dubium adhuc eſt, uter ſuorum debeat

plus

plus amare, aut in quo amicitiæ uis magis cernatur. Certè, *ſi* Ariſtoteli *credimus, in eo potius ſita eſt amicitia, ut quis amet, quàm ut ametur.* Nam *qui, dū amatur, minimè redamat, non amicus, ſed beneuolentiæ ſimulator eſt.* Quapropter *æquam utriuſq; beneuolentiam eſſe debere* Plato *iubet, ut nemo alterum amet plus q̄ alter.* Quod *ipſum ſacrarum literarum oraculo præceptū nobis eſt:*Diliges *proximum tuum, ſicut te ipſum. Sed de amicitia hæc quidem hactenus: de qua* Plato, *Ariſtoteles*, Cicero *que multa accuratè diſputant. Amicitiæ contraria eſt inimicitia, qua nihil humano generi pernicioſius, nihil* Deo *magis ingratum eſt* Vt *enim omnia amicitia conſeruantur, ita odio diſſoluūtur ac pereunt: & qui alijs inimicus eſſe uult, is omnem humanitatem deponit, belluisq; ipſis deteſtabilior eſt, quæ mutuam ſui generis beneuolentiam nunquam uiolant.* Timō *ille* Miſanthropos, *qui ab omni humanitate dicitur abhorruiſſe, habere ſe odio homines aiebat, q̄ mali eſſent, ac malos non odiſſem: ipſe tamen uſq; adeò immanis ac ſæuus non fuit, ut apertè ſuum odium in homines profiteretur ſine cauſa.* Inimicitia *autem ipſa ex indomita quadam animi cupiditate, duriciéq; naſcitur, quæ non modò alijs plurimum nocet, ſed animum prius ipſum exedit.* Et *quemadmodum amicitia leni quadam ſuauitate amicorum animos delinit, & manſuefacit: ita odium efferatos*

 reddit.

reddit. Quapropter ab eo ingenia mala naſcuntur uitiaq́; uix numerabilia. Nec enim Abelem Cainus, *ut à noſtri odij origine exordiar, occidiſſet, niſi eum prius odiſſet: nec Sylla & Marius populo Romano clades tantas intuliſſent, niſi eos inimicitiæ exagitaſſent: nec Thomyris Scytharum regina tam crudeliter Cyrũ necaſſet, eiusq́; caput in utrem ſanguine oppletũ incluſiſſet, niſi odio eſſet in eũ efferata. Ac ne plurium exempla in medium adducam, odium ſanè omne teterrimum uitium eſt, multorumq́; malorum cauſa. In primis, quia humano generi fit iniuria, dum tui ſimilem odio perſequaris: deinde, quòd ipſe tibimet noces, animumq́; cura ulciſcendi, at ſceleris conſcientia torques, id quod te reddit* Deo *infeſtiſsimum.* Nam *quo pacto te fore illi gratum ſperes, ſi eiuſdem præceptorũ caput, id eſt charitatem, non habueris?* Bene quidem Ioannes *apoſtolus: Si quis dixerit, quòd* Deum *amat, fratrem autem ſuum oderit, mendax eſt. quoniam qui diligit, ex* Deo *eſt: qui non diligit, nec* Deum *nouit. & qui fratrem ſuum odit, homicida eſt.* Declinanda *eſt igitur omnis inimicitia, nullúmque nobis infeſtum eſſe patiemur, ſi benignitate noſtra leniri, officijsq́; prouocari poteſt. Sin autem malum malo reddere uelimus, nunquam erit odij & inimicitiarum finis. Adde, quòd ex inimicis uel hoc utilitatis capi poteſt, ut rectè monet* Plutarchus, *quòd ab*

ijs

ijs quaſi æmulis admonitus, bonitate tua ipſos uincere ac tibi conciliare potes: quodq́; tibi magis illorum cauſa circunſpicies, ne quam ijs maledicendi, detrahendique occaſionem præbeas. Præcipuè tamen nos ipſi cauere debemus, ne in cauſa inimicitiæ ſimus, neúe aut contentione, aut nocumento aliquo quenquā à nobis abalienemus. Eſt & aliud amicitiæ uitium contrarium, quod quamuis æquè pernicioſum non ſit, deprimit tamen animum, ſeruilémque facit. Idem aūt eſt Adulatio: *qua nihil eſt deiectius, nihil homine indignius.* Nam *apertæ quidem inimicitiæ monent quodammodo aduerſarium, cauereq́; ſibi eum faciunt: at uerò adulatio, occultum eſt inimicitiæ genus, quod ueluti occultus morbus latenter lædit.* In *adulatione uerò mala hæc, his' que plura inſunt, quòd nulla boni maliúe diſtinctio habetur, cum omnia æquè ab adulatore laudentur, ſiue rectè, ſiuè malè agas: quòd cuncta in bonam partem conuertantur: quòd nihil certò uerèque agnoſcas, cum perpetuò decipiaris: quódque magno tuarum rerum ſumptu hæc fiant.* Quid *enim aliud à te adulatores expectant, dum placere tibi ſtudent, dum deliria & ineptiam tuam laudant, dum tibi uerbis fallacibus blandiuntur, dum omnia tua probant, nunquid de te rectè ſentiunt, aut ſincero animo id iudicant? Minimè hercle.* Imò *uerò id ſolum quod* Gnato Terentianus:

Omnia habeo, nec quicquam habeo: nihil cum eſt, nihil deſit tamen.
Ditari ergo tuis bonis cupiunt: & quod peius eſt, interim quid ſentiant, non tacent.
Eſt, inquit, genus hominum, qui eſſe primos ſe omnium rerum uolunt,
Nec ſunt. hos conſector: hiſce ego non paro me ut irrideant, (mul.
Sed his ultro arrideo, & eorum ingenia admiror ſi
Quidquid dicunt, laudo: id rurſum ſi negant, laudo id quoq;.
Negat quis, nego: ait, aio.
Poſtremò imperaui egomet mihi, (mus.
Omnia aſſentari: is quæſtus nunc eſt multo uberri-
Quid poteſt miſerabilius excogitari? quàm ita hominem ſuo ſumptu eſſe alijs ludibrio? aut quid ineptius, quàm alicuius uoluptati inſeruire? Miſerrima eſt igitur adulationis ſeruitus, & ei qui adulatur & illi cui fit aſſentatio. Eſt aũt illa, ut Theopraſtus definit, conſuetudo turpis, ei ſolum qui adulatur, utilis. Eadem, ex cupiditate, contemptuúe naſcitur: quoniam utroque modo irridere alios, aſſentatores ſolent. Ac cupiditate quis adulatur, cum ſpe lucri allicitur, alieniſq; bonis quaſi coruus inhiat: contemptu uerò, cum te coràm laudat, clàm uituperat & irridet. Vtrunq; ſanè eſt ualde uitioſum, ac iniuſtum: cum oſtendere maleuolentiam apertè ſit commodius.

modius, quàm animo ſententiã occultare, alteriuſq́; amicum te fingere. Præclarè quidem Diogenes, *in adulatione amicitiæ nomen eſſe duntaxat inſcriptũ aiebat, tanquam in ſepulchro: quòd ea nihil aliud q̃ occulta inimicitia ſit, quæ ſpe lucri amiſſa aut in rerum difficultate in lucem prodit.* Eo *fit, ut magna difficultas ſit amicum ab adulatore dignoſcendi: cũ uterq; officioſum ſe præſtet, uterq; amicus eſſe, ac tuis commodis inſeruire uelle uideatur. Sed illud eſt permagnum huius diſcriminis argumentum, quòd amicus non ut placeat, ſed ut rectè moneat, tibi loquitur, aperteq; quid ſentiat profert: contrà adulator, uehementer te coràm laudat, quæcunque agas probat; ac ueluti chamæleon ſeſe in tuam identidem formam conuertit, nec tibi unquam repugnare audet.* Hoc *nos bene monuit* Pythagoras, *qui gaudendum eſſe potius repugnantibus aiebat, quàm aſſentantibus: quoniam hi magis, quàm hoſtes aperti, eſſent fugiendi. Sed hac de re plura* Plutarchus, *in libro de* Adulatoris *& amici diſcrimine.*

De iniuſticia & eius partibus, deq; belli iure. Cap. 17

E*xpoſita iuſticiæ, & eius partium uniuerſa ratione, ſequitur ut de iniuſticia diſſeramus: de qua cum hactenus permulta obiter dixerimus in tractatione de ſingulis iuſticiæ partibus, generatim nunc tota illius uis eſt explicanda.* Iniuſticia, *ut*

ut nomen etiam indicat, uitium eſt iuſticiæ contrarium: & ut hæc ſuum cuiq; tribuit, illa contrà ſibi omnia uendicat, ampliusq; ſumit q̃ æquum & fas eſt. Huic partes tres ſubijcit Ariſtoteles, Impietatem, auaritiam, contumeliam: nos uerò totidem, quot iuſticiæ partes ſunt. Itaque ut duplicem iuſticiam fecimus, unam communem, alteram priuatam: ita his contrarios adiungimus, communem iniuſticiam ac priuatam. Item ut communem ipſam, in Legalem & æquitatem partiti ſumus; ita etiam iniuſticia diuidenda eſſe uidetur, in legibus contrariam, & iniquitatem. Porrò altera priuata iniuſticia diſtribuetur in eam quæ minimè diſtribuit quod æquum eſt, & illam quæ quod debet non commutat: quemadmodum iuſticia particularis in diſtributricem, & commutatricem diuidebatur. Præterea ut iuſticiæ partes has naturæ ſubiecimus, religionem, pietatē, obedientiam, ueritatem, gratitudinem, liberalitatem, amicitiam: ſic earum unicuique contraria uitia ſubiecimus, ut religioni impietatem, pietati in parentes contrarium quoddam uitium ſine nomine, obedientiæ ſuperbiam, ueritati mendacium, gratiæ ingratitudinem, liberalitati auaritiam & luxum, amicitiæ inimicitiam. Ac de his ſanè uirtutibus, uitijsq;, cum multa ſparſim dixerimus, nihil eſt quod explicatione indigere nunc uideatur. Iam cum alias partes iuſticiæ commutatricis, quæ hominum conſuetudine

tudine conſtant, eſſe retulerimus, ut emptiones, uen ditiones, eiuſmodíq; alia: iureconſultis hæc commiſimus, ad quos tota tractatio hæc ſpectat: ita nunc illorum deprauationes, uitiáq; eiſdem relinquimus. Ex quibus omnibus conſtat, de uitijs tantum uniuerſæ ac priuatæ iuſticiæ contrarijs, hic eſſe diſſerendum: idq; breuiter, ne rem latius propagemus. Eadem autem uitia hæc ſunt: Legum uiolatrix iniuſticia, legali contraria: iniquitas, æquitati aduerſa: non diſtributrix, cum qua pugnet diſtributiua: non commutatrix, cum qua commutatiua. Ergo legum uiolatrix iniuſticia eſt ea, quæ leges & inſtituta populorum uiolat. eademq; diuerſis ex cauſis fieri poteſt: uel lucri cupiditate, ut in latrocinijs: uel ex odio, ut in homicidijs, aut quacunq; demum iniuria. Ad quam itidem referri tota hæc iniuſticiæ uis poteſt, quòd iniuriam alicui facere legibus prohibemur, cum eius ulciſcendæ facultas in nullo præterquàm in Deo aut magiſtratu ſit, qui (ut ait Ariſtoteles) quaſi lex uiua eſt. Legem uerò qui uolet uiolare, tametſi impunè id faciat, Dei tamen iudicium nõ effugiet, qui malorũ omniũ eſt uindex. Quocirca peſſimũ iniuſticiæ genus illud eſt, nec immeritò à iudicibus magiſtratuq; punitur. Et quanq̃ principes ab eiuſmodi legum obſeruatione eximantur, utpote qui lex ipſi ſint: non tamen proinde ſtatutas à ſe leges aut uiolabunt, aut uiolari permittent.

ut de Zaleuco Locrenſium legislatore ſuprà fecimus mentionem. Huic iniuſticiæ generi coniuncta eſt iniquitas, quæ adeò latè patet, ut uitiorum multorum ſit comes. Nam & iniqui communi nomine praui omnes dicuntur: ſed ij tamen propriè à nobis hic intelliguntur, qui iudicia legésue deprauarint, aut ad uiuum (quod aiunt) reſecuerint. Tales eſſe ſolent uitioſi omnes iudices, quicunque amore, odio, largitione, muneribusq; corrupti, falſa ferunt iudicia, aut in ijs exequendis acerbi admodum ſunt. Cum enim ſeueri legum uindices, ac uitiorum cenſores eſſe uolunt, in uitium crudelitatis incidunt, & pro ſummo iure, ſummam, ut ait Comicus, faciunt iniuriam. Manlius Torquatus, is qui filium, uirum fortiſſimum, quòd iniuſſu ſuo cum hoſte dimicaſſet, ſecuri percuti iuſſit, non modò belli ius minimè conſeruauit, dum filij cæde legem à ſe latam ſtabilire uoluit, ſed etiam iniuſtiſſimus extitit: cum multæ ſæpe leges ferantur, non ut pœna ab ijs propoſita in uiolatores irrogetur, ſed ut eius timore ab aliqua re caueant. Tranſeo iam ad priuatæ iniuſticiæ partes, quarum eſt prima, non diſtributrix: quæ cum proprio nomine uacet, re tantum intelligitur. Hæc contrà quàm diſtributrix, nulla iuris & honeſtatis habita ratione, quod ſuum eſt nulli reddit. ut ſi qua in republica ſcelerati minimè puniantur, boni uexentur, & à deterioribus affligantur: quod

apud Athenienſes fieri ſolere, Xenophon in eorum reip. deſcriptione teſtatur. uel ſi princeps adulatores & nefarios homines opibus ditet, ornet dignitatibus: probos autem negligat, aut etiam inſectetur, atq; opprimat. Huius generis ſunt tyranni omnes, quiq; iura omnia peruertũt, ac pro libidine ſua confundunt, cum ea potius exẽplis et auctoritate deberent cõfirmare. Huic formæ iniuſtitiæ affinis eſt altera, quæ quoniam in cõmuni hominum uita, negotijsq́; cernitur, commutatrici iuſtitiæ contraria eſt. ſiquidem aut ex æquo quod alijs debet, non reſtituit: aut nec acceptum reddit omnino. Ab hac rapinæ, furta, uſuræ, fraudes, cupiditatesq; iniuſtæ exoriuntur. Et cum iam omnia hominum inſtitutione in poteſtatem priuatorum uenerint, quæ tamen cõmunia prius fuerant, ſi quis uelit priuatis quaſi communibus uti, aut communibus (quæ aliqua nunc ſunt, ut ſol, aer, aqua, uiæ) pro priuatis, iniuſtiſſimus profectò ſit. Quocirca nihil alienum eſt uſurpandum, nihil ui, fraudeúe ſurripiendum, nihil depoſitum denegandum, nihil deniq; publicè aut priuatè iniuſtè capiendum. Contrà qui hæc faciat, iniuſtiſſimus planè erit: ac non Dei tantum iudicio, ſed hominum etiam legibus damnabitur. Niſi fortè recta ratio differri debitum, aut negari depoſitum doceat, cum incõmodam creditori reſtitutionem fore putamus: ut de illo præcipi ſolet, qui commiſſum alicui gla-

dium iratus repetit: ac de tutore, qui pupilli hæreditatem ante maturæ ætatis annos nolit reſtituere. Sed harum omniũ iuſtitiæ partiũ una eſt radix iniuria, ex qua illæ, ut rami, pullulant. Nam quicũq; *leges uiolat, uel iniquus eſt iudex, aut nihil cuiquã dignum pro meritis tribuit: uel in ciuilibus cõmercijs fidem nõ ſeruat, aut aliena ſibi bona uendicat, is demũ illis infert iniuriã. Superioribus partibus adiungi quoddam aliud genus iniuſtitiæ poteſt, quod cæterorum eſt maximè pernicioſum: hoc eſt, bellũ, quo nihil eſt apud homines ſæuius, nihil immanius, nihil miſerabilius: cum in hoc maximè feris crudeliores ſimus, quòd hoſtili odio inter nos ſoli diſsideamus.* Bellum *aũt ipſum ſumma eſt animorum abalienatio, ſummumq; diſsidium, quod inter homines eſſe poteſt.* Idemq; *tametſi amicitiæ contrariũ eſſe uideatur, tamen ab iniuſtitia potiſsimum enaſcitur: ideoq; ad locum hunc eius explicatio pertinet.* Nam *cum à duobus æquè iuſtè bellũ geri non poſsit, ſed uel ab utriſq; iniuſtè, uel ab eorũ alterutro: fit, ut iniuſtitia uacare nequeat, quamuis per ſe neutrum exiſtat, iuſteq; poſsit nonnunquã adminiſtrari.* Eius *uerò ſuſcipiendi magna debet cautio adhiberi, ne ad eius ſæuitiam noſtra iniuſtitia accedat, quæ illud reddat longè deterius.* Itaq; *bellum qui iuſtè gerere uolet, in primis eum ſibi finẽ proponat: ſuſcipiendum illud eſſe, ut in pace uiuatur, non ut humani*

generis

generis cædem tantummodo exerceamus. Hoc iam *ſine propoſito, cauſa quoq; ſuſcipiendi eius ſpectanda eſt: nec cui bellum ultro indicemus, niſi iuſtis de cauſis, ne ſimul etiã iniuriam inferamus.* Iuſti uerò *belli cauſæ duæ à* Cicerone *aßignantur. prima, ſi rebus repetitis geratur : ſecunda, ſi ſit antè hoſtibus indictum. Sed hæ mea quidem ſententia ueræ non ſunt, niſi iuſtior alia belli cauſa adducatur.* Nam *poſſunt res utrinq; repeti, aut bellũ antè denunciari, nec tamen proinde iuſta erit cauſa. Cùm populus* Romanus *de* Græciæ *imperio cum* Philippo *certabat, aut de* Hiſpania *cum* Pœnis, *ſi nullam habuit cauſam potiorem, cur illis bellum intuliſſet, quàm quod ea imperia repetere, aut ijs bellum indicere prius uoluit, iniuſtus certè fuit.* Quocirca *iuſtæ cauſæ erunt, ſi uel iniurias ulciſci, uel quod eſt ui nobis ademptum recuperare nitamur. Superioris generis erit exemplum: ſi legati noſtri cõtra ius gentium ab alijs cædantur, aut ignominia afficiantur. ut ij qui à* Dauide *ad* Hanonem *Ammonitarum regem conſolandi eius cauſa ob patris mortem mißi ſunt, ac præciſis ueſtibus ad nates, raſaque barbæ dimidia parte (quod apud illos erat turpißimum) remiſſi. Cui etiam adiungi aliæ iniuriarum formæ poſſunt: ut ſi qua ciuitas, natioue hominum ſceleratorum audaciam, & iniuriam alijs illatam defendere conetur. Secundi uerò ſunt bella illa, in*

quibus

quibus aut urbes iniuſtè captas, aut reliqua per uim ablata, reſtitui nobis uolumus. Cuiuſmodi fuere illa, quæ ab Hiſpanis olim pro repetenda Hiſpaniæ magna parte, quæ Iuliani proditione à Mauris fuerat occupata, gerebantur. Cum ergo iuſta belli cauſa intercedat, ut noſtræ magis iuſtitiæ ratio appareat, per legatos noſtra repetemus, ut per fœciales olim Romani: tum bellum ipſum denunciabimus. In quo quidem gerendo tametſi iniuſtè fieri inſidiæ hoſtibus uideantur, nihil tamen in ijs eſt uitij. Quin etiam dum bellum adminiſtratur, omnia ferro & incendijs uaſtare minimè debemus, ut Gotthi olim, barbaræq́; nationes ſolent: ſed ſeruata multitudine, ſontes puniemus. niſi fortè id adeò neceſſarium ſit, ut finis belli alioqui nũquam ſit futurus. quod ſæpe Deus Iſraelitico populo præcepit, ut ad internicionem omnes cæderet. Semper ergo, niſi res aliter poſtulet, clementia in deuictos utendum eſt: ſemperq́;, ut Romani dicere ſunt ſoliti, oportet,

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Satis enim per ſe truculentum eſt bellum, etiam ſi ad illud ſæuitia noſtra non accedat. Ad belli præterea æquitatem, ſingulorum qui in eo uerſantur officia adiungenda ſunt: ut ducum, militum, ac cæterorum. Nam duces quidem, ad quos tota belli ſummapertinet, temperare ſibi cum primis debent: ne dum milites à uitijs coercere uolunt, ijdem ſibi nequeant

queant imperare. Alexander Macedonum rex, Dario uicto, eiusq; uxore ac filiabus pulcherrimis captis, ab ijs ſeſe abſtinuit, cũ ab amicis ad eas uitiandas inuitaretur: Turpe eſſe dicens, uinci eum à fœminis, qui uiros ſuperauiſſet. Milites autem, qui ſoli debent hoc pugnandi munere uti, & ad id ſunt ex Rep. uniuerſa delecti, nihil crudeliter, niſi in iſpo conflictu, agent: nihil furabuntur, nulli uim inferẽt, præterquam repugnanti: et ut ijs diuus Ioannes præcepit, contenti ſuis ſtipendijs, nemini facient iniuriam. Ad ſummam, reges ac principes, qui ſoli ius belli ſuſcipiendi habent, pacem bello quærent, nec niſi coacti ad illud impellentur: ne iniuriam magis ulciſci, resq; ſuas uelle repetere, quàm inferre alteri, alienaq; rapere uideantur. Sed hæc de iuſtitia, & eius formis, ſatis.

De toto genere fortitudinis.
Cap. 18.

TErtium uirtutis genus eſt fortitudo, ad quam, ſicuti ad ſuperiora genera, permultæ uirtutes aliæ referuntur: de quibus ſigillatim diſſeremus, explicato prius earũ toto genere. Fortitudo à multis uariè definitur. ut ab Ariſtotele, uirtus iraſcibilis facultatis, qua non facile ira perturbamur: à Platone uerò, habitus, qui timore non perturbetur: à Cicerone, conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeßio. Eadẽ tamen rectius, uti nobis uidetur,

detur, eſt animi affectio, qua incommoda omnia, damnaq́; rerum non in noſtra poteſtate ſitarũ perferimus, ac negligimus. Huius ſedes eſt, ut omnibus placet, iracundia: quoniam ab eadem excitatur, nec fortitudo eſſe ſine animi concitatione uideatur. Mihi uerò multo magis eorum ſententia probatur, qui fortitudinem in uoluntate potiſſimum ſtatuunt, quòd tota eius uis in dolore perferendo, ac periculis ſubeundis conſiſtat. Quanquam enim aliqua iracundiæ commotio ad actionem fortitudinis poſtuletur, eadem tamen eſt uoluntaria: nec plus efficere illius impetus poteſt, quàm uoluntas, & conſilium. Proficiſcatur igitur per nos ab utraq; fortitudo, uoluntasq́; præſit quaſi ſeſſor: iracundia ut equus refrenetur, & ad eius præſcriptum moueatur. Huius porrò ſubiectum ſit, terribilium rerum metus: finis uerò nõ honeſtas, ut Ariſtoteli dicitur, ſed ſummum bonum, libro primo ſtatutum. Atque terribilia, ut iam de ſubiecto fortitudinis agere incipiamus, cõmuni nomine putantur ea, quæ timorẽ homini inijciant, propter futuri mali expectationem. Horum cum alia plus, alia minus timoris ſecum adferant, nõ quiduis terribile fortitudini ſubijcitur. Sunt enim aliqua, quæ hominis uires omnino ſuperant: ut mors, fulmina, naufragia: quæ qui non timeat, non fortis, ſed ſtolidus eſt nominandus. alia uerò noſtris uiribus ſunt paria: ut pugnæ, contentiones,

tentiones, ac pericula mediocria. Ex *quibus omnibus hæc tantũ fortitudini ſubiecta ſunt, nõ illa quæ ab homine ſuperari non poßint.* Q*uoniam etiam in eiſdem periculis recta ratio, quæ uirtutem gignit, præeſſe debet: fortitudo quoq;, ut aliæ uirtutes, in mediocritate timoris & confidentiæ ponitur: ad quorum alterutrũ ſi deflectamus, in uitium incidemus.* Q*uocirca nec pericula ſic ſunt timenda, ut animo diſpondeamus, iiſq; ſuccumbamus: nec ita rurſus audacter ſubeunda, ut inſolentes admodum ſimus: ſed medium eſt ſemper rationis tenendum, ne in uitium deferamur.* His *ita explicatis, officia fortitudinis exponamus. ſuo enim loco de uitijs diſputabitur.* Ergo *cum tota huius uis in rerũ terribilium timore cohibendo uerſetur, uidendũ quidẽ eſt, qua ratione uir fortis ſeſe gerat, uel quod ſit ueræ fortitudinis munus. hoc enim expoſito, de toto eius genere ſatis diſputáſſe uidebimur.* Duo *ſunt fortitudinis officia, quæ in mediocri periculorum tolerantia cernuntur. unum ſuſtinendi, alterũ aggrediendi.* Su*ſtinendo quis fortis eſſe dicitur, ſi pericula, reſq; aduerſas æquo animo perferat.* Aggrediẽdo *aũt, ſi difficilia, eaq; honeſta, Dei cauſa ſubeat, nec eis propriam ſalutem anteponat.* Ex *his duobus potißima fortitudinis uis eſt, ut pericula, res que aduerſas toleremus.* Ideoq; *magno & elato animo uiri fortes eße debent, quando in eo uera forti-*

tudo cernitur, non in uiribus corporeis, in quibus à quibuſdam belluis ſuperamur. Ad hanc autem animi magnitudinem prudentia eſt, ac periculorum conſideratio adhibenda, ne quid impetu aggrediamur, nulla rei habita ratione. Qua de cauſa in Lachete Plato, quancunq; tolerantiam negat fortitudinem appellari debere, præter eam quæ prudentiæ coniuncta ſit: quam ipſam propterea timendorum & audendorum ſcientiam definit, quæ cum in belluis eſſe nequeat, nec in ipſis erit fortitudo. Hanc nos adeò perfectam & abſolutam deſcribimus, ut uirtutum aliarum cognatam eſſe aſſeramus. Nam cum duplici ratione poſſit fortitudo omnis cogitari, uel ut eſt quædam animi firmitas contra omnem metus opinionem, uel ut ſubita ſuſtinendi periculi tolerantia: illa certè perfecta et uirtutibus alijs ornata eſt: hæc uerò non item, cum in affectu poſita, ſine alijs eſſe poſſit. Hinc fortè Ariſtoteles quinq; fortitudinis formas eſſe exiſtimauit: unam ciuilem, alteram militarem, tertiam experimento adeptam, quartam fiduciariam, ut ſic dicam, ultimam fortuitam: quoniam uidelicet quæuis periculorum ſuſceptio, perpeſſioq; difficultatũ, his modis fieri ſoleat. Nam qui pro patria conſtanter depugnant, ciuilem fortitudinem habent: qui ſtipendijs conducti in bello, militarem: qui ſimilium periculorum experimento, tertiam ſpeciem: qui fiducia uincendi, fiduciariam:

am: qui deniq; repentino aliquo caſu, fortuitam. Sed harum ſanè omnium formarũ prima eſt ueræ forti tudini ſimillima, quando ab honeſtate ſolum, id eſt patriæ defendendæ ſtudio proficiſcitur. Ita fit, ut uerum fortitudinis munus in eo maximè cõſiſtat, ut externa bona tam corporis quàm animi præ internis deſpiciantur, & ut res magnæ infracto firmoq; animo ſuſcipiantur. Nam qui omnia contempſerit, dummodo Dei pareat præceptis, uirtutisq; officio fungatur. is facile fortis erit, & quæcunq;, quantum uis ardua, ſine timore poterit aggredi, ac ſuſtinere. Eleazarus quidem, ut Sacra hiſtoria de illo commemorat, cum populum Iſraeliticum ab hoſtibus circumuentum, liberare morte ſua cuperet, Deoq; obſequium hoc gratiſſimum exhiberet, armatus in medios hoſtes irrumpit, ut Antiochum eorum regem, qui in lignea quadam turri elephanti impoſita erat, occideret: illoq; cæſo, ſalutem patriæ cum morte ſua commutauit. Poſſemus in hac parte noſtrorum exempla complurima proferre, quæ magnam hominum fortiſſimorum conſtantiam in periculis teſtarẽtur: ſed ne hiſtoriam potius contexere, quàm fortitudinis officia præſcribere malle uideamur, exemplo adducto ſimus contenti. Eſt & aliud officiũ fortitudinis ueræ, quod nõ bellicis in actionibus cernitur, ut ſuperiora: ſed in priuatis, in quibus non minus eius uti decet. Idem autem eſt, aduer-

ſas res animo æquo ferre, iniuriam tolerare, conſtantiam in calamitatibus ſeruare, animumq́; à uitijs immotum continere. Qua de cauſa duplex fortitudinis ratio à pleriſq; ſtatuitur: una bellicarum difficultatum, altera domeſticarum. Vtraq; magnam animi uim poſtulat, eaſdemq́; ferè habet cautiones: niſi quòd, dum altera in bello uerſatur, alteraq́; domi, illa ad patriæ defenſionem ſpectat, hæc ad animi conſtantiam ſeruandam. In omni tamen fortitudinis actione non tam aggredi res arduas oportet, quàm ſuſtinere etiam: ſiue eæ bellicæ ſint, ſiue domeſticæ. Quapropter uirtuti eidem partes hæ quatuor adduntur: fidentia, magnanimitas, patientia, conſtantia. Quarum ſuperiores duæ ad periculorum ſuſceptionē referuntur, reliquæ ad perpeßionem. De harum igitur ſingulis ordine propoſito dicamus.

De fidentia, & magnanimitate. Cap. 19.

Fidentia, ſeu fiducia, ut à Cicerone definitur, eſt, per quam magnis et honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocat. Nam cum nos de periculo ſpem bonam concipimus, facilius quancunq; rem aggredimur, uel ſuſtinemus. Eadem autem non ex impetu, temeritateúe naſci debet: ſed ex prudentia, quæ fortitudinis comes eſt. Prius enim quàm ad rē accedamus iudicio eſt periculum conſiderandum: ac ſi poſſe à,

nobis ſuperari uideamus, idq́; uirtuti cõgruit, quan uis mortis periculũ immineat, fidendũ eſt, magnoq́; animo idẽ ſubeundũ. Sin autẽ impar ſit nobis, quod imminet, & inhoneſtum, cedere conſultius eſt, q̃ temerè id aggredi. Itaq; ſemper ex iudicio debet naſci fidẽtia, quæ ueluti prima quædam bonæ ſpei aura, poſt diligentẽ rei conſiderationẽ aſpiret, quæq́; animum iacẽtẽ excitet. Huic cõtraria eſt Deſperatio, quæ quia ex metu naſcitur, abiecta & triſtis eſt. de qua cum plura in libro ſecũdo dixerimus, plura hic addere nõ oportet. Fidẽtiæ affinis eſt magnanimitas, quæ illã quaſi promouet, & cõfirmat. neq; enim ſatis eſt rectè confidere, niſi animi magnitudine illa fiducia obfirmetur. Eadẽ autẽ Ariſtoteli dicitur uirtus animi, qua ferre honorẽ, ignominiã, fortunamq́; uel proſperam, uel aduerſam poſſumus. À nobis tamen rectius definietur, amplitudo quædã animi ad magnas res gerẽdas apta. Quæ cum in rebus arduis tanquã in ſubiecto cernatur, ab animo excelſo, & humana cõtemnente proficiſcitur. Vnde magnanimus, quaſi magno animo præditus, nominatur. Huius Ariſtoteles propriũ eſſe inquit, ut in motu ſit tardus ac lẽtus: ut graui uoce ac ſermõe utatur: ut collata beneficia ſe ipſo inferiora putet: ut actionib. abiectis ſeſe nunq̃ applicet: ut ironia quadã animi celſitudinẽ occultet: ut paucorũ familiaritate utatur: ut nulla re indigeat neceſſaria: ut deniq; nõ tã fructuoſas,

eſt præditus, etiamſi magno ſit animo, ſubmiſſius ſeſe gerit: nec, quidquid poteſt, iactat, ne arrogans ac ſuperbus fiat. Hæc eadem, *quamuis magnanimitati contraria eſſe uideatur, eidem tamen maximè congruit: quoniam magnanimitas ad propriam animi uirtutem ſpectat, humilitas ad illius conſideratam extenuationem: cum eo ſit unuſquiſque præſtantior, quo ſe geſſerit ſubmiſſius, quantumcunque ſit ſupremus. Quo nomine id humilitas in magnanimo uiro efficit, ut non ſibi facile omnia polliceatur: nec ſe tamen ſubmittat, ſed cum inuicto, celſoq; animo contra omnes difficultates ſit,* Dei *tamen beneficio id tribuat, non ſibi ipſi.* Ex quo *intelligitur, cum qui publicas dignitates contemnat, nec niſi aſcitus & impulſus eas ſuſcipiat, non modò abiectum non eſſe, ac uitioſum, ut cenſet* Ariſtoteles, *ſed etiam magno animo præditum, ac bonum.* Putat *enim ille uirtutem eſſe quãdam mediam inter honorum contemptum, & ambitionem, quæ nomine uacet: quòd honores magnopere deſiderare, ambitionis uitium ſit, illudq; poſitum in exuperantia: contrà uerò, nullos appetere, deiecti animi, idemq; ſitum in defectione.* Mediam *deniq; inter utrunq; illorum extremorum, ponit moderatam honorum cupiditatem.* Ab *hac ego ſententia planè diſſentio, nec uideo quo pacto uirtus mediocritas eſſe illa poſſit: cum omnis ambitio, quamlibet moderata,*

uitioſa ſit. Ac ſi magnanimi eſt, nulla tangi cupidita te, ſed humana omnia ſeipſo inferiora ducere: atq; honoris expetitio eſt cupiditas, eáq; ex animi elatio ne profecta: neceſſe eſt illam & uitioſam & magna nimitati contrariã eſſe. Itaq; *honores expetere, dignitates ambire, reip. muneribus inhiare, quamuis moderatè fiat, tantum abeſt ut ſit uirtus, ut nihil ſit magnanimitati magis contrariũ: in qua cum omnia magna, & excelſo animo digna ſtatuamus, tanto erit uitioſior honorũ expetitio, quanto eorũ cupiditati magis animus ſubmittitur.* Niſi *fortè aliquis iuuandorum ciuium ſuorũ cauſa magiſtratum expetat, idq; ut illis operam ſuam nauet, ſi aptum ſe eſſe ſentiat: non ut ipſe in eo honore conquieſcat.* Ergo *propriũ magnanimitatis hoc eſt, ut fortunam omnẽ moderatè toleremus, honore non inſoleſcamus, ignominia nõ deijciamur, nihil demum terribile aut arduum admiremur.* Tali *uirtute animi* Attilius Re*gulus in* Pœnorũ *captiuitate fuit, dum omne ſuppliciorũ genus cõſtanter pertulit, ne iuriſiurandi fidẽ datam uiolaret.* Eadẽ *quoq; fuit, ſed iuſtiori in cauſa,* Alſonſus Perezius Guzmanus*, à quo ducũ* Metimnẽſium *illuſtris familia oritur: qui dũ* Tariffam *oppidum* Beticæ Hiſpaniæ *præſidio teneret, eamq; diu* Mauri *fruſtra obſediſſent, filioq; ipſius, quẽ captum apud ſe illi retinebant, mortẽ, ni oppidũ dederet, minarentur: non modò animo inuictiſſimo mi-*

nas

nas hoſtium contempſit, ſed gladium etiam, quo filium ipſi iugularent, è mœnibus, in quibus erat, proiecit. Quid memorem Ioannis ſecundi Hiſpaniarum regis magnanimitatem? qui cõiurantibus regni multis proceribus cõtra illum, eundemq́; inuadentibus (erat enim tunc Metimnæ campeſtri) cum cæteri omnes aulici diffugiſſent, quod nec oppidum munitum eſſet, nec præſidium aliquod habebant, aggredientibus præſertim ſubitò ac præter opinionem aduerſarijs, nõ animo deſpondit, aut fuga ſalutem quæſiuit: imò uerò conſtanter planeq́; regali ſeueritate illis ſeſe obtulit, auctoritateq́; ſua ac maieſtate audaciam eorundem repreßit. Magnanimitati contraria ſunt hæc uitia, puſillanimitas, ſeu ignauia, & tumiditas: quibus illa media interiecta, nec ſibi multum arrogat, aut tumida eſt, nec deiecta rurſus, ac timida. De his ergo ipſis iam diſſeramus. Tumiditas, quam Ariſtoteles uocat χαυνότητα, inanis eſt, & inepta animi iactatio, qua ut uento uela inflante, intenduntur, ita animus inſoleſcit, ac tumet. Vt ſi quis ſibi plurimũ tribuat, ſi prudens, ſapiẽs, bonisq́; omnibus præditus uideri uelit, ſi cæteros cõtemnat. Ipſum autẽ hoc uitium ex philautia, id eſt proprio amore naſcitur, multaq́; ex ſe uitia producit: ut iactationẽ, ſimulationem, pertinaciam, cõtentionem, diſcordiam, rebellionem, eiuſmodiq́; alia hominum uanorum & immoderatorum propria, quæ

modeſtiſſimus quiſque ſuſtinere æquo animo non queat. Nam quis Thraſonem illum Terentianum aut ferat, quin rideat, aut ineptam eius inſolentiam non uituperet? Sed audi, quæ loquatur ipſe ſecum, ut ingenium eius agnoſcas.

Magnas uerò agere gratias Thais mihi?

Irridenda profectò uox, idq́; à Gnatone paraſito, qui quantum is cupit, ipſi concedit, nec adulando ſibi alter parcit, nec iactando alter. Quamobrem Plato peſſimum eſſe inquit eum amorem, quem græci φιλαυτίαν *appellant: quoniã ut amator erga rem amatã ſemper cæcus eſt, ita ſecum unuſquiſq́; ac multo certè magis, cum à ſeipſo fallatur, quod inſcitiæ principium eſt. Vitio huic tumiditatis contraria eſt puſillanimitas, id eſt, indecens animi deiectio, per quam à laboribus imminentibus fugimus, & in magnis ac pulchris langueſcimus. Hæc eadem, diuerſa ab humilitate eſt: quoniam animi uis, perſpecta magnitudine, periculoq́; conſiderato, quaſi uicta dat manus: humilitas autem ipſa & præſtantiam animi agnoſcit, & ſibi rectè ſatisfacit, nec eſt in æſtimatione temeraria. Eadẽ in Gedeone Iſraelitarum duce fortiſſimo commonſtrari poteſt: qui cum robuſto eſſet animo, & ad populum liberandum ab hoſtibus à Deo uocaretur, ipſe tamen ſeſe extenuans, ſuam ac familiæ uilitatem, infirmitatemq́; obijciebat. Ita fit, ut ſeipſam ignorare uirtus*

non

non debeat, multoq́; minus ſe iactare: id quod cum magnanimitate, humilitateq́; congruit. At puſillanimitas (uſurpemus enim hoc minus uſitatum nomen, ſignificationis cauſa) tota uitioſa eſt, totaq́; ſeruilis & abiecta, cum ſæpe à magnarum rerũ actione hominem abducat, fortitudiniq́; ſit inimica. Quanta ſit eius turpitudo, indicauit Sardanapalus Aſſyriorum rex, qui ab Arbacto præfecto ſuo è regno pulſus, nec ei ſeſe oppoſuit, & ſibi manum in extrema deſperatione attulit. Hoc idẽ Heliogabalo, cæteriſq́; hominibus effœminatiſſimis uſu euenisse accepimus, qui cũ in rebus neceſſarijs animo anguſtiſſimo fuiſſent, ad uoluptates tamen perfruendas toti ſeſe conuerterunt, neruosq́; omnes cupiditatis intenderunt. Quæ cum ita ſint, reſtat quidem, ipſam tumoris ac puſillanimitatis mediocritatẽ uirtutem eſſe, duo uerò extrema uitioſa. Sed nos his iam explicatis, ad reliquas fortitudinis partes pergamus.

De patientia, & conſtantia.

Cap. 20.

DIſſeramus nunc de conſtantia, & patientia, quæ poſtremæ ſunt fortitudinis partes, quæque ad tolerantiã malorũ referuntur. Et quanquã ijs quatuor omnibus partibus, quas ſuprà retulimus, in pleriſq; actionibus fortitudinis uti oportet: neceſſeq́; ſit ſæpe patientiã & conſtantiam fidentiæ magnanimitatiq; coniungi: ſuperiores tamen duæ

ad primum fortitudinis quaſi motũ, hæ uerò ad conſiſtentiam pertinent. Omnes autem perfectæ fortitudini æqualiter coniunguntur, nec demi earũ aliqua poteſt, quin manca rurſus, quod fieri non poteſt, reddatur. Sed nos primò de patientia diſſeramus. Eadem autem eſt uirtus iraſcibilis facultatis, per quam æquo animo res aduerſas toleramus. Hanc Cicero definit, uoluntariã, ac diuturnã rerũ aduerſarũ ac difficiliũ, honeſtatis aut utilitatis cauſa perpeßionem. nos tamẽ, malorũ, quæ inferuntur, aut accidunt, cum æquanimitate perlationẽ. Cuius ſubiectũ eſt, nõ periculi ſuſceptio, ſed aduerſi caſus afflictio: ideoq; ipſa in uolũtate poſita, ſicut magnanimitas, eſt, & ab iracundia ueluti adminiſtra iuuatur. Finis demũ idem eſt qui uirtutũ aliarũ: quoniã qui labores auaritiæ, odij, uitijq; cauſa ſuſcipit, ac perfert, nõ patiens, ſed durus appellari debet. Qualis Catilina à Salluſtio fuiſſe perhibetur: qui non ad patriæ ſalutem, ſed ad perniciem, tolerantiã illam ſuam conuertit. Quocirca patientia diuini tantum obſequij cauſa exiſtet, quemadmodũ fortitudo. Huius præterea officiũ in perferendis æquo animo malis conſiſtit: id que, uti diximus, ſummi boni cauſa. Duo autem ſunt ea, quæ homines æquo animo perpeti debent. primum, ſi iniurias illatas toleremus: alterum, ſi aduerſos fortunæ caſus & calamitates feramus. Ferre quidem iniuriam, ſumma eſt uirtus,

quam

quam & philoſophi & indocti pariter laudant: cũ in eo teipſum ſuperes, aduerſarium uincas, ac illum te eſſe inferiorem oſtendas. Nam ſi quæ iniuriæ à uulgo nominantur, tibi fiant, ſi maledictis prouocere, uerbereris, conculceris, omni deniq; dedecore afficiaris: iuſtus es tu qui perfers, iniuſtus ille qui facit: tu temperans & modeſtus, ille incontinens: tu magnanimus, ille abiectus. qui à cupiditate & iracundia ſuperetur. Ergo ſi affectus cohibere, ſi conſtãter uirtutis arcẽ tenere, ſummæ fortitudinis eſt, contrà uerò, rapi affectionũ unda, & deprimi, ſummæ imbecillitatis: quãcunq; profectò iniuriã patiare, fortior eris illo, qui eam inferẽdo ſe tibi ſubmiſit. Demoſthenes à quodam conuicijs laceßitus, nolle ſe (dicebat) in illud certamen cũ eo deſcendere, in quo qui uinceretur, uictore melior eßet. Dion Academicus, cum fortè domum è conuiuio rediret, à maledico quodam, qui eum ſequebatur, omni conuiciorum genere prouocatus, ſemper tacebat: ingredientem autem illum domum, maledicus interrogauit, Nunquid Dion nihil reſpondes? tum ille, ne gry quidem. Hi profectò omnes, & quicunq; ſimili patientia fuerunt, non ſolum animi ſummã uirtutem habuere, ſed etiam maledicos eo modo ſuperarunt. Nec uerò audiendi ſunt ij qui iniuriam ferre, imbecilli eſſe animi putãt: cũ in eo maior magnanimitas appareat. Finge te laceßẽti reſpõdere iniuriã uelle ulciſci,

ulciſci, aut etiam facere: ſi uinceris, & iniuſtus & imbecillis es: ſi uincas, nulla eſt gloria, uiciſſe eum, quem facilius alia ratione ſuperare potuiſſes, ac maiori cum iuſticia. Negare ergo non potes, ſatius eſſe cum iuſticia ab aduerſario opprimi, q̃ te illum iniuſtè opprimere. Cum igitur contumelijs prouocaris, tentari te crede à Deo, num conſtans & magnanimus ſis, an debilis & puſillanimus. Circunſpice num melius ſit, hominem impurum ac iniuſtũ per te à uitijs ad uirtutem reuocari, q̃ negligi, aut prouocari etiam. Dubium non eſt, quin eum magno beneficio aſtringas. Idem quoq; de maledico cogitare debes. ſi æquo animo illius conuicia patiare, nónne magis illius improbitatẽ euinces, ſi patientia tua cõmotus reſipiſcat, ſeq; iniuſtũ, te conſtantẽ ac bonum eſſe uideat? Hoc Solon indicans, cum à quodam accuſaretur, q; iniuriam paieretur: Quid? ait, piſcatores marina aqua conſpergi diu ſuſtinent, ut piſces capiant: ego, ut hominem expiſcari poßim, quiduis non feram? Sed hoc nos accuratius CHRISTVS ſeruator noſter admonuit, qui maxillã unam cædenti, porrigere alterã conſuluit: ut patientia illum noſtra uincamus. Magna igitur eſt huius uirtutis uis, cum Deo & hominib. pergrata ſit, & ex animi magnitudine naſcatur. Nam ſeipſum ſuperare, neglecta iniuria, ſummæ eſt fortitudinis. Quocirca uera patientiæ actio eò pertinet, ut noſtra bonitate aduerſarij iniu

ſticiam ſuperemus: uindictamq́; nobis, quæ Dei propria eſt, minimè aſſumamus. Hoc ferendæ iniuriæ officio non inferius eſt illud, quo fortunã aduerſam æquo animo patimur, nec calamitatibus ſuccumbimus. Vt cum quis patriæ euerſionem, exilium, repulſam, paupertatem, ſeruitutem, cæcitatem, orbitatem parentũ, filiorum, amicorũ, iacturã bonorum, huiuſmodiq́; alia tolerat: in quibus perferendis ſumma uirtus animi cernitur. Nam cum hæc uulgò bona reputentur, miſerq́; iudicetur is qui fuerit ijs orbatus, magnam in deſperationem adducere illa homines ſolent. Quoſdam, ne ſuorũ cædem uiderent, aut iniuriã dedecusq́; ferrent, ſibi manum attuliſſe, memoriæ mandatum eſt: ut M. Catonem, D. Brutum. alij repulſam & exilium ægrè ferentes, patriam in diſcrimen adduxerunt: ut Coriolanus, ac Themiſtocles, qui in eadem ferè cauſa fuit. Ad ſummam, calamitas omnis deiecto & imbecilli homini intoleranda uidetur, niſi armis patientiæ munitus contra omnem euentum ſit. Atq; hæc ſanè animi anguſtia uel ex cupiditate, uel ignorantia naſci plerunq; uidetur: quem ſi quis, ut uirum conſtantem decet, quaſi hoſtem depellat, is uerè robuſtus ac firmus ad omnia toleranda eſt. Ac ſi bona animi corporis bonis præſtare omnes fatentur, certè quamcunque prius horum iacturam ferre debemus, quàm illius uel minimum bonum, nedum robur ipſum amittamus.

mus. Nam *optimus ac generoſiſsimus quiſq; nulla ducitur opiniõe uulgi, nihil ſibi mali accidiſſe putat, ſi uxorem, filios, familiamq; uniuerſam perire uideat, ſi ipſe exulet, ſi duriſsimo hoſti ſeruire cogatur, ſi deniq; ſummis ærumnis ac laborib. fatigetur.* Proponatur *ob ocu'os* Iobus *ille, unicũ patientiæ exẽplar: num in ſumma illa calamitate exanimatus eſt, aut deſperauit? num omniũ bonorũ iacturã ægrè tulit? num filiorũ mortem deplorauit? ecce quid in ſummis miſerijs conſtitutus dixerit:* Dominus *dedit,* Dominus *abſtulit, laudetur eius nomen.* Quid? Scipio *Africanus, cum ciuium ſuorũ ingratitudine exulauit, patriæ'ne inſidias tetendit, aut exitiũ eius tentauit? an æquo potius animo tulit iniuriã?* Hac *una ultione contentus illius, quam antea ſuis armis defenderat, ſepulchro ſuo iuſsit hoc inſcribi:* Ingrata *patria, nõ poſsidebis oſſa mea.* Quid *memorem* Architam *Tarentinũ,* Clitomachum Carthaginenſem, Stilbonem *Megaricũ, cæteroſq; qui patriæ ſuæ excidium conſtanter perpeſſi ſunt? ſimulq; nobis indicarunt, humanas res eſſe conſiderandas, ne ijs animus cõmoueatur, cum euenire hæc omnibus neceſſe ſit.* Ergo *ſi æqui iudices eſſe uolumus, noſq; ipſos ualde non amamus, patientia quidem uitæ maximè neceſſaria eſt: ſine qua ſæpe minus uiuere poterimus, quàm ſine uictu, ac alijs rebus ad uiuendum neceſſarijs. Si enim omnem calamitatem lugere, res omnes*

aduerſas ægrè ferre ſemper uelimus, nec ab ijs malis patientia leuemur: miſerrima profectò ſit uita noſtra, cum perpetuò in ærumnis iacere deberemus: quas qui uelit è uita tollere, non humanã, ſed diuinã quandam naturam finget. Quòd ſi ergo rerum harum euentum talem eſſe, uitámque noſtram in laboribus eiuſmodi fluctuare neceſſe eſt: neceſſaria eſt prorſus patientiæ uis, quæ animi mœrorem depellat, conſtantemq́; uirtutis habitum conſeruet. Huic uirtuti cõtraria eſt impatiẽtia, id eſt honeſtæ ac decentis perpeſſionis carentia. Cuius origo uel ex timore, uel ex magna animi perturbatione naſcitur. nam timore quidem, nec labores ſuſtinere, nec magno animo aggredi poſſumus: perturbatione autem uel illatam iniuriã ulciſcimur, uel rei alicuius ſolicitudine angimur. Talis eſt illa Phædriæ apud Terentium impatientia:

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum acceſſor ultrò? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Vtrunq; impatientiæ genus turpe admodum eſt: hoc tamen inter ſe differt ea quæ à metu proficiſcitur impatientia, ab altera quæ ex perturbatione, quod hæc tam deiecta nõ eſt ac timida q̃ illa. Quanquã in utraq; metus ineſt aliquis, & cum labori ſuccumbimus, & cum ſoliciti cura aliqua ſumus, aut iniuriam pati non poſſumus. Cuicunque tamen impa-

tientiæ

tientiæ formæ effectus uarij coniungũtur: ut ſolicitudo, metus, cura, angor, dolor, deſperatio, ira, odium, aliiq́; huiuſmodi, qui tum ex metu, tum ex audacia, tum ex media quadã animi anxietate inter ſpẽ ac metum naſcuntur. Huc pertinet etiam illud impatientiæ genus, quo ſecundis in rebus homines efferuntur. Idem autem non minus uitioſum eſt quàm ſuperiora, quando turpes ad res animum deprimit. Siquidem perſæpe in quibuſdam bona fortuna eſſe intolerabilior ſolet, q̃ aduerſa: quia cum ad honores ſunt euecti, magnopere arrogãtes ac inſolentes fiunt. Huiuſmodi ingenio fuit inter Romanos olim L. Sylla, qui deuictis Marianis, maiorẽ fecit ciuium ſtragẽ, plures proſcripſit, ac plures bonis ſpoliauit, q̃ in ipſa pugna. Annibal Cannenſis uictoriæ fœlicitate uſq; adeò inſolens fuiſſe fertur, ut cum in omnes humaniſsimus ac familiaris antea fuiſſet, poſtea ne Maharbali quidem uni ex Carthaginenſium præcipuis, niſi per interpretem, loqui uoluerit. Semper igitur res non tam aduerſas, quàm proſperas, & ad noſtram uoluntatem fluentes moderatè ferre debemus, ne aut laboris impatientes facti, quacũq; animi anguſtia opprimamur: neúe in rebus ſecundis inſolentes ſimus. alterum enim ex animi deiectione naſcitur, alterum ex leuitate. Atq; hanc ſi in proſperitate temperare coercereq́; nequeamus, ſed eius impetu tanquam equi feroces exultemus: certè in calamitate

lanitate facile deſperabimus,& cuicunq; labori ſuccumbemus, quando utrunq; ex eadem inconſtantia oritur. Quocirca rectè omnes præcipiunt, pari animi magnitudine proſperam & aduerſam fortunam eſſe ferendam, neminiq; in ſecundis rebus exultandum, ne in faſtidium odiumq; ſui alios cõuertat: nec in aduerſis rurſum ita langueſcendum, ut animus remittatur, ac iaceat. Itaq; ſeruãda eſt in omnĩ uita conſtans & moderata animi temperatio, tenendaq; ſemper æquabilitas affectionum, ne uel anguſtia, uel inſolentia impatientes ſimus. Sequitur Conſtantia, quam perſeuerantiam, tolerantiamq; firmam alij nominant. Eadem eſt autem ſtabilis & perpetua permanſio, in ratione bene conſiderata. Nam ut patientiæ eſt, ferre quaſcunq; res aduerſas: ita illius, eaſdem ſuſtinendo perſeuerare. Hæc ipſa omnino uoluntaria eſt, nihilq; admixtum perturbationis habet: cum aduerſus imbecillitatem naturæ, mollicięmq; omnem eluctetur. ut ſi quis magnis cruciatibus affligatur, lanietur, cædatur, idq; magno animo perferat. Quocirca finis uirtutis huius eſt, non modò dolorem ipſum tolerare, ſed etiam Dei cauſa tolerare. Ex quo fit, ut uerè conſtans non ſit is, qui turpi de cauſa eſt patiens: ſed probus uir ſolum. Conſtantiam uerò ipſam, non in rebus tantumodo aduerſis conſtitui oportet, ſed in ſecundis potius: cum eadem firmitate utraſq; perferre, & ad exitum uſq; perſe-

fuit eo infirmior Babylas Antiochenus *epiſcopus, qui ne* Decium *Cæſarem in templum* Chriſtianorũ *adire permitteret, pro foribus cædi à tyranno maluit, quàm de conſtanti conſilio remoueri.* Et ne hos *potius, qui diuino quodam inſtinctu cruciatus illos pertuliſſe uidentur, quàm ethnicos homines loquar: exemplo eſſe nobis* Mutius Scæuola *poterit, qui ut patriæ obſidionem morte ſua ſolueret, dextram coram* Porſena *ultro exuſſit, ut animi magnitudine hoſtibus terrorem inijceret. At neq; in eo ſolum cõſtantiæ uis ſita eſt, ut dolores quoſq; perferamus: ſed ut affectus etiam ratione temperemus.* Huius generis *ſunt ij qui animi tranquillitatem conſeruant, nec aduerſis rebus commouentur, aut ſecundis inſoleſcunt.* Ex quo *conſtantes, quòd ſibi rectè conſtent, firmiq; ſint, appellantur. Sed nec nos ita infracto animo eſſe debere quenquam aſſeueramus, ut nullo prorſus affectu perturbetur, nullumq; habeat doloris aut uoluptatis ſenſum (ſic enim in uitiũ ſtoliditatis incideret) ſed q́ ea animi moderatio à uiro conſtanti ſeruanda ſit, ut affectus omnes rationi ſubmittat. Attamẽ dubitabit fortè aliquis, num eam ſolum conſtantiam definiamus, quæ ad extremũ difficultatis ac periculorũ perſeueret, an aliquò uſq; ipſa progredi ſolũ debeat? Certè quia finis in actione omni uirtutis maximè ſpectatur, uidendum eſt, cuius rei cauſa cõſtantes eſſe uelimus.* Nam ſi ſeſe res eiuſmo

dı obtulerit, in qua conſtantiam non tenere, uitioſum per ſe ſit: ut ſi uiolari religionem, patriam oppugnari, aliaq; eiuſmodi permittamus: perſiſtẽdum eſt ad extremum, morsq; ipſa libenter ſubeunda. Quod ſi uerò res ea ſit, ut laborem ad finem uſque perpeti non ſine certa mortis expectatione liceat, nec in eo tam uirtus, quàm gloria conſideretur: ſeruanda quidem erit conſtantia, ſed aliquò uſq;: commodiusq; fiet nonnunquam, ſi præſenti difficultati cedamus, cum nihil amplius efficere poßimus, quàm ſi exitum expectemus. Veluti qui magnam diu obſidionem pertulere, aut in hoſtium poteſtatem uicti uenere, ſi extremam mortem pati malint, quàm alteri honeſtis conditionibus hoſti ſeſe dedere, alteri eidem ſe ſubijcere: pertinaces potius, quàm conſtantes erunt. Tales fuere olim Aſtapenſes, ac Numantini, qui ne ſe Romanis dederent, ad internecionem omnes ſunt cæſi, ac fortunas ipſi ſuas incenderunt. Quocirca ſingulorum conſtantiæ officiorum, quæ ſub certa ratione comprehendi nequeant, iudex erit ſemper prudentia: ut quouſq; conſtantes, uel quo pacto, aut quibus in rebus eſſe uelimus, intelligatur. Diſſeramus iam de uitijs conſtantiæ contrarijs, ſicuti in uirtutum aliarum explicatione fecimus, deincepsq; facere conſtituimus. Inconſtantia, inſtabilis eſt, & infirma animi ſententia, in rebus difficilibus: ut ſi quis laborem aut perpeti diu nequeat, aut

eundem

eundem uitæ modum ſemper non ſeruet, ſed leuitate quadam animi modò huc, modò illuc, quaſi uento deferatur. Huius *uitij duæ ſunt partes: una, quæ mollicies appellatur: altera, quæ pertinacia.* Mollicies *quidem, eſt animi teneritudo, in doloribus perferendis: molles autem, qui cuiq; difficultati ſine ratione cedunt.* Idem *uerò hoc uitium, cum aut naturæ imbecillitate, aut praua conſuetudine inſitum nobis ſit, hoc quidem eſt illo uitioſius, quoniam idem in noſtra poteſtate poſitum emendari poteſt, illud autem non poteſt.* Vt *in pueris, fœminis, ſenibus, ac ualetudinarijs hominibus, infirmitatem tanquam naturalem non uituperamus: at in uoluptuarijs, ac diſſolutis, ut in* Sardanapalo, *Antonio,* Heliogabalo, *uitioſam eſſe omnino illam putamus.* Sed *de hoc uitio latius in ſequentibus diſſeremus.* Pertinacia *autem, dura eſt animi tenacitas, à recto iudicio auerſa. pertinax uerò is, qui de ſua ſententia facile deijci non poteſt: quem propterea* ἰσχυρογνώμονα, *id eſt, propoſiti tenacem uocat* Ariſtoteles. Eadem *ex elatione animi proficiſcitur, tumiditatiq; idcirco affinis eſt: quoniam qui ſibi plurimum tribuit, non facile de ſententia ſua trahitur.* Quo *fit, ut ſemper pertinaciam error, imprudentia, malitiaq; ſequatur. ſunt enim aliqui adeò tenaces propoſiti, ut ſe falli non poſſe putantes, id quod ſemel in animum induxerunt, nunquam amittant: aut quod apertè*

malum eſſe, falſumq́; uident, contumacia quadam defendunt, ne de ſuo propoſito dimoueantur. Huiuſ*modi fuiſſe Pharaonem Aegyptiorum reges, Moſes teſtatur: qui cum populum Iſraeliticum Dei oraculo dimittere præciperetur, adhuc eum animo pertinaciſſimo retinebat. Non diſsimilis ei fuit Saulus, Iudæorum rex primus, qui Dauidem, iuſtum ſanè uirum, ac de ſe optimè meeritum, magno odio inſectari non deſtitit, eumq́; in mortis periculum adducere, cum ab illo facile cædi potuiſſet. Cuius rei ne plura exempla proponam, ad fortitudinis officia præſcribenda redeamus.*

De officijs fortitudinis.
Cap. 21.

E*Xpoſito uniuerſo fortitudinis genere, eiusq́; partibus, proximum eſt, ut antequā de uitijs illi contrarijs diſſeratur, officia eius tradantur. Id autem abundè erit explicatum, ſi ex rerum terribilium diſcrimine, fortitudinis diſtinctio ſumatur. Diximus in ſuperioribus, fortitudinis officium duabus in rebus uerſari, uel in bellicis periculis, uel in domeſticis difficultatibus. Quod iterum nunc aſſerentes, magnam utriuſq́; uim eſſe demōſtramus: quoniā non minor animi firmitas in domeſticis, quàm in bellicis rebus cernitur: & in utriſq́; pariter uel ſuſtinere magno animo labores, uel aggredi neceſſe eſt. Sed nos primò de bellica fortitudine ſermonē habeamus.*

In

In qua conſiderandum hoc eſt, ne ulla unquã pericula ſubeamus, niſi iuſta belli cauſa fuerit. Adeò enim fortitudini cõnexa eſt iuſtitia, ut qui illam eſſe iniuſtam uoluerit, eandem ſimul tollat. Quemadmodum Ageſilaus aiebat: Si iuſti eſſemus omnes, fortitudine nõ indigeremus: at quoniam nõ ſumus, ita erit illa utendũ, ut ne à iuſticia deficiamus. In ipſo autem bello, quod iuſtũ eſſe debere ſtatuimus, ſic erit fortitudine utendum, ut nõ pro noſtris cõmoditatibus in certamen deſcendamus, nec in hoſtes crudeles ſimus: ſed pro iuſtitia depugnemus, magnoq; animo ſubire mortem non uereamur. Et quanquam bellica pericula longè alijs grauiora ſint propter difficultatem, ac mortis præſentiã: ſic tamen timenda ſunt, ut animo nõ deſpondeamus, ſed multo magis eius uires intẽdamus. Quandoquidẽ præter ipſam bellicæ fortitudinis laudẽ præclarũ etiã eſt, ut Plato inquit, pro patria, iuſtitiaq; mortẽ oppetere. Hoc animo duces omnes, quicunq; ab auctorib. celebrãtur, quosq; patrũ, aut noſtra memoria nouit, et res præclaras geſſere, et ſtrenuiß. fortißimiq; fuere. Niſi enim Scipiones illi, Põpeij, Cæſares, Aureliani, Probi, Beliſarij: è noſtris uerò, Viriatus, Rodericus Cidus, Fernandus Gõſaluus, Bernardus Carpius, Gonſaluus Fernandus cognomento Dux magnus, Antonius Læua, Alfonſus Daualus, cæterique imperatores, quos cauſa breuitatis prætereo, ſic fuiſſent animati, ut

mortis periculum contemnere, in belloq; mori pulchrum exiſtimarent: nec tantas res geſsiſſent, quas nulla poſteritas conticeſcet, nec de patria ſua fuerent tam bene meriti. Quo nomine in bellica fortitudine nullius rei minor eſſe ſolicitudo debet, quàm mortis: cuius metu quanquam pro naturæ noſtræ imbecillitate commoueri neceſſe ſit, ſuperanda tamen eſt animi mollicies, & obfirmanda uirtute: ne plus affectus quàm ratio ualeat. Iam uerò domeſtica fortitudo, quæ non in periculis tam apertis, quàm in laboribus tolerandis conſiſtit, conſtantia magis animi niti debet, quæ difficultatem omnem exuperet, quàm audacia aggrediendi. Exemplo huius eſſe poſſunt, Regulus Attilius, Socrates, Zeno Eleates, qui pro uirtute mortem perpeſſi ſunt: ac poſtremò reliqui omnes qui uel in caſibus aduerſis, uel in ferẽdis iniurijs magnanimi & cõſtantes fuere. In omni ergo fortitudinis actione, ſiue illa in bello, ſiue in pace cernatur, ita nos gerere debemus, ut quæ timenda ſint, ut homines timeamus: idq; nõ animi ſtoliditate quadã, qualis Celtarũ olim fuiſſe fertur. Quoniam etiam in eadem uirtute aliquẽ timorẽ moderatum ſtatuimus, ea ſolũ timenda ſunt, qui decoro, uirtuti, Deiq; obſequio cõtraria ſint: reliqua ſi quis uereatur, ut morbũ, egeſtatem, ignominiam, orbitatẽ, fortis quidem eſſe non deſinet. At ſi honeſtam mortem et cruciatus pro uirtute ſic timeat, ut ab officio deſi

deſiſtat, timidus eſt, atq; animi deiectiſſimi. Quid q; in pleriſq; cauere debet uir fortis, ne uirtutis cõnexa negligat: ſed quando, quõ, quibusue in rebus fortis ſit futurus, diligenter peruideat, ſemperq; prudentiæ cõſilia ſequatur. Hinc fit, ut uerè uir fortis, quoniam conſilio iudicioq; regitur, initiò tardus, & animo pacato ſit, antequam rem obiectam aggrediatur: in ipſo uerò actionis feruore excandeſcat, & iracundia ueluti ſtimulis utatur. Atq; hãc etiam ſic ſemper rationi ſubijci uolumus, ut ratio, quid rectè fieri deceat, præſcribat; iracundia in actionem id ipſum promoueat. Ex quo intelligitur, ad fortitudinis officium tum rationis præſcriptum accedere, tum iracundiæ impetum adiungi debere: quando ratio nihil per ſe agere poßit ſine affectu, neq; hic ſine ratione uirtuti congrueret. Inde quoq; perſpicitur, errare M. Tullium in quarto Tuſculanarũ libro, dum ex ſententia Stoicorum contra Peripateticos, iracundiam fortitudini conferre negat, quòd uirtus ſcilicet affectu non egeat. Verùm ſi hominum ingenia rectè ſpectemus, uideamusq; aliquos naturali corporis procliuitate ad fortitudinem eſſe magis idoneos ob iracundiæ uim inſitam, facile refutari poteſt Ciceronis ſententia. Quamuis enim omnis uirtus actionũ habitu comparetur; multum tamen efficit naturalis facultas ad eadem acquirendam. Quidam ad liberalitatem ſunt procliues, propter

humectam corporis naturam: alij ad temperantiam, ob temperationem conſtitutionis: eodemq́; modo iracundi ad fortitudinem ſunt apti, non quòd ea perturbatio ſatis ad uirtutem efficiendã ſit, ſed quia ea ratio commodius uti poßit, quàm ſi natura ſit timida corpus. Ita fit, ut fortitudo, auctore Ariſtotele, in rebus repentinis magis cernatur, quàm in conſideratis: quoniam ea quæ antè conſilio præmeditata geruntur, non tam hominis naturæ ſunt congenita, q̃ quæ repentè: ſiquidem illa iudicio & ſententia, hæc habitu comparata ſunt. Hanc ob cauſam, ut ira eſt magis repentina, concitatiorq́; cæteris affectibus: ita uera fortitudo in ſubitis caſibus cernitur, forteſq́; uiri in terrorib. non præmeditatis. Eandem animi celſitudinem C. Cæſar cùm in alijs, tum in eo prælio declarauit, in quo cum Neruij multitudine penè innumerabili, ferociq́; impetu Romanos in fugam conuertere cœpiſſent, is arrepto militis cuiuſdã ſcuto, eoq́; tectus, in medios hoſtes proſilijt, magnoq́; animo dimicauit: quouſq; ducis ſui exemplo pudore affecti milites, maiori ui in hoſtes impetũ fecerunt, eoſq́; demum ſuperarũt. Quæ res efficit, ut cum uirtutum aliarũ actiones iucunditatem animi aliquam ſecum afferant, fortitudo ſolũmodo afferat uoluptatem, modò etiam dolorem. Nam ſi adepto fine tanquàm in portum ſecuritatis perueniamus, nihil eſſe iucundius poteſt, q̃ fortiter nos geßiſſe, & uotis potitos

titos eſſe. Quòd ſi uerò nulla ſalutis ſpes reliqua ſit, moleſta & iniucunda eſt fortitudo: non ipſi quidem rationi, cuius impulſu dfficultas ſubitur: ſed corporis imbecillitati, quæ dolores ut malum aſpernatur, uoluptates ſequitur ut bonum. Eo fit, ut maior difficultas ſit, metum cohibere, infractoq; animo laborem ſuperare, q̃ metu conſternari. Quamobrem homines audaces & confidentes fortiores eſſe uidentur, q̧ ea uitia fortitudinis ſpeciem aliquã habeant. Et qui timidus eſt, quo melius fortitudinis habitum aſſequatur, in audaciã ſeſe intẽdere quodãmodo debebit: ut cum à motu longiſſimè diſcedat, frequenti uſu ueram adipiſcatur uirtutem. Hæc igitur de fortitudinis officijs dicta ſunt. nunc ad uitia illi contraria pergamus.

De uitijs fortitudini contrarijs. Cap. 22.

QVoniam fortitudo, ut reliquæ uirtutes, poſita in uitioſorum extremorum medio eſt, & extrema illi contraria ſunt, temeritas ac timor: æquum eſt, ut de ipſis pariter diſſeramus. Temeritas, quam Græci ἀφοβίαν nominant (ut ab ea capiã orationis exordiũ) eſt præceps animi impetus, ad pericula inconſiderata hominẽ impellens. Temerarius autem is, qui quod ſupra uires eſt, nulla habita periculi ratione, cõfidenter aggreditur. Quem idcirco neceſſe eſt in ipſo cõgreſſu deficere, quoniã audeat

plus,

plus, quàm uires permittant. Huius porrò uitij radix eſt ignorantia: quamuis amoris proprij carentia, aut elatio animi, uel ſtupiditas eſſe poßit. Etenim qui magnum aliquod facinus, quod eius uires ſuperet, aggreditur, primò quidem ignorat quale ſit illud, nec uires ſuas rectè conſiderat. Quemadmodũ de Phaetonte narrat poeta, qui cum iuuenis & infirmus eſſet, parentis ſui currus, id eſt Solis poſtulauit: nec ſano eius conſilio paruit, ita monentis,

Magna petis Phaeton, & quæ non uiribus iſtis
Munera conueniunt, nec tam puerilibus annis.

Iam proprij amoris defectio multum ad id ualet, ut quaſi feroces equi, in pericula nos conijciamus, nec bonorum iactura, nec imminenti morte ab impetu retrahamur. Eo fuiſſe animo Leonidas Lacedæmoniorum imperator fertur, qui Perſis exercitu numeroſißimo Græciam hoſtiliter inuadentibus, unà cum trecentis militibus apud Thermopylas in hoſtium copias irruit: multisq́; iaculis confoſſus, impetu in Xerxem ipſum facto, diadema regium illi detraxit: ſimulq́; ſanguine, uulneribus exundante, coràm occubuit. Nec minori fuere ui animi quatuor illi Athenienſes, Polyzelus, Callimachus, Cynegyrus, Miltiades, qui Dario apud Marathonem caſtrametante, eius exercitũ aggreßi ſunt, magnaq́; hoſtium cæde facta, interfecti. Quinetiam animi elatio audaciam gignit plerunq́;, quando uel timore turpitudinis,

nis, uel gloriæ cauſa, homines audere magna ſolent. Hanc in Garcia Gomezio Carillo, nobili quidem ac forti uiro, fuiſſe, maiorum noſtrorum hiſtoriæ commemorant: qui cum Xericium Beticæ Hiſpaniæ oppidum Alfonſi regis nomine præſidio teneret, obſeſſusq; à Mauris diu famem & inediam pertuliſſet, cæſis omnibus, ac mortuis militibus, ſolus in hoſtium copias irruens, magna illorum ſtrage facta, deditionis turpitudinem morte ſua uoluit euitare. Itaque cum eius impetum hoſtes aliquandiu ſuſtinuiſſent, uiuum tandem eum ceperunt, & ad regem ſuum adduxere, à quo poſtea remiſſus eſt. Nec uerò minus animi ſtupor audaciam párere ſolet, ut cum quis eſt uel adeò inſanus, uel ſtolidus, ut nimis magna fiducia in rebus terribilibus utatur, mortemq; nihili, aut uitam æſtimet. Quales fuiſſe olim Celtas, Oceani maris accolas, auctores multi teſtantur: qui domum corruentem deſerere, turpe eſſe exiſtimabant: quiq; marini æſtus impetũ armati tandiu ſuſtinebant, donec undis obruerentur, ne quid fugiendo uiderentur perhorreſcere. Semper igitur fortitudini inimica eſt temeritas, ſemperq; conſilio uacat, ſiue illa ex animi elatione naſcatur, ſiue ex deſperatione, ſiue ſtupore, ſiue alia ex re quacunque. Huic adiuncta eſt audacia, quæ timorem omnem tollens, nullum rectæ rationi locum relinquit. Quæ eadem à temeritate differt, quòd audacia ſolum impetus animi eſt:

temeritas uerò, actio inconſiderata, in ijs quæ afferunt terrorem. Et qui temerarius eſt, hoc tantum peccat, quod rationis conſilijs non paret, ſiue is multum ſiue parum timeat: qui audax, tum fortis, tum temerarius eſſe poteſt. Omnino igitur temeritas rationis modum excedit, uitioſaq́; ſemper, ac fortunæ ſubiecta eſt: id quod cadere in fortitudinē non poteſt. Aliud enim eſt uirtutem in audacia ſequi, aliud uerò, mortē ſpernere. Nam qui ſequitur in audacia uirtutem, timet quidem ea, quæ afferre homini timorē debent, negligitq́; contraria: qui uerò animi impetu concitatus, nihili uitam facit, is omni prudētia caret: quæ adeò eſt fortitudini cōnexa, ut qui fortis eſſe ſine illa uelit, temerarius ſit prorſus. Archidamas Lacedæmoniorū rex, filiū in pugna quadam contra Athenienſes iuuenili ardore nimiū exultantē aſpiciens, prudēter dixiſſe fertur: Aut uires tibi fili augendæ ſunt, aut audacia minuenda. Intelligebat nimirū, ueram fortitudinem non in multum audendo uerſari, ſed in animi moderata ui: contrà uerò audaciam iudicio carentem, temeritatem eſſe. Quo fit, ut quantum à uirtute diſtat uitioſitas, & à conſilio fortuna, tantum à uera fortitudine temeritas. Huic contraria eſt timiditas, quam Ariſtoteles animoſæ partis uitiū definit, quo in periculis homo conſternatur. Timidus aūt eſt, qui ſine cauſa quiduis timet. Ipſe aūt timor quamuis affectus ſit, quidam,

quidam ut in libro ſuperiore docuimus: hoc tamen in loco pro habitu uitioſo fortitudini cõtrario capitur. Idem præterea ex amore proprio, quo animus ſeſe contrahit, oritur. Idcirco uarij affectus illi connectũtur, ut inertia mollicies, effeminatio, torpor, uitæ cupiditas, contentionis detrectatio, cæteriq́; alij: de quib. antea diſputauimus. In primis ergo proprium metus eſt, laborem omnem ut malũ ſubterfugere, in ipſo periculo tremere, frangi, & exanimari: quoniam id incommodum corpori, fortuniſq́; noſtris fore putatur. Qua de cauſa φιλαυτία, id eſt proprius amor, timori adiũctus eſt, qui ab omni difficultate animũ reuocat, deprimitq́;, dum hinc mollicies, illinc honeſtas inter ſe colluctantur, nihilq́; rectè fieri permittunt. Accedat eòdem, quòd timiditas, naturalis cum ſit, eatenus uitioſa eſt quatenus honeſtati aduerſatur. Nam ſi magno animo ſit religio defendenda, ſi patria, ſi familia, ſi uita ipſa, nec timoris cauſa periculis nos opponere audeamus, non ſolũ in uitiũ timiditatis cademus, ſed iniuſti etiam, & perfidi erimus. Contrà fiet, ſi quod timetur, uirtuti contrarium non ſit: ut incendium domus, bonorum iactura, prædonum impetus, atque id genus alia: quæ tametſi quis timeat, nõ tam uitioſus, quàm imbecillis cenſeri debet. Eſt præterea eidem affinis impatiẽtia & deſperatio: de quibus ſuo loco diximus. Cum ergo timiditas omnis non modò

turpis,

turpis, ac per ſe uitioſa ſit, ſed animum quoq; perturbet, rationiq; tenebras offundat, tum alijs, tum forti uiro eſt prorſus fugienda: quandoquidē nihil eſt à ratione magis alienū, quàm eo modo affici, timoreq; langueſcere. Nero Cæſar, is qui Romani imperij crudeliſsimus tyrannus fuit, cū coniuratorum qui eum cædere conabantur, inſidias clam domo excedens uitaret, illiq; adhuc eundem inſequerentur, trepidus ac timidus unà cum ſeruo mortem abiectiſsimo animo fugiebat: quam ipſe poſtea turpiſsimam ſibi conſciuit, dum eorū manus effugere non poſſe uidit. Num ergo tam potens tamq; ſæuus in alios rex, mortis periculo imminente, coniuratoribus ſeſe oppoſuit? aut inſidias coniurationis conſtanter declinauit? aut priſtinam illam ſæuitiam, quam in innocentes antea exercebat, aduerſus inimicos ſuos conuertit? Imò potius in fuga muliérculæ ritu animo cōſternatus defecit, & fugiendi ſtudio inflāmatus in ipſa morte decoctæ ſuæ aquæ ſenſit abſentiā. Nec minus illo timidi fuere Afranius, & Iuba Mauritaniæ rex, qui à Cæſare in Africa uicti, fugiendo ſeſe mutuò interfecerunt, cum rebus iam deſperatis in uictoris poteſtatem uenire nollent. Habent quidem hi ſuos defenſores, qui magni animi eſſe putent, hominem ſibi manum afferre, ne in captiuitatem, ignominiam, ac dedecus incidat. Sed certè conſiderandum eſt, num uiri conſtantis ſit potius labo-

rem & ærumnas perferre, an ignaui & timidi, diffidere. Occidit ſeſe Brutus, *ne ab Octauio Auguſto caperetur.* occidit M. Cato, *ne Cæſari ſeſe dederet:* occidit Claudius Nero, *ne à coniuratis cæderetur.* Ergo *timoris cauſa id fecerunt: quod alioqui non erant facturi, niſi ea anguſtiâ opprimerentur.* Ergo *ſi fortis animi eſt laborem ſuſtinere, periculis non ſuccumbere, nullo malo ſuperari ac frangi: contraq́; hæc qui faciat, timidus, & inconſtans eſt: certè quicunq; mortem ſibi conſciuerit, cum timoris id cauſa faciat, fortis eſſe non poteſt.* Noſtra *tempeſtate* Philippus Strotius, *qui* Alexandri Medicis *primi* Florentinorum *ducis cædi interfuit, cum à militibus* Cæſarianis *expugnato quodam oppido, in quo erat, caperetur, in carceribus ſeſe interfecit: teſtamenti loco hoc inſcripto, ſe* Catonis & Bruti *exemplo ſibi mortem attuliſſe, ne in tyrannorum manus incideret.* Mollis *profectò & effeminata uox,* Chriſtianoq́; *uiro indigna. Si enim mortē timebat, eandem ſibimet ipſe attulit: ſi dedecus, ſatis magno affectus eſt dedecore, qui dum ſibi manum attulit, uita hac indignum ſe eſſe demonſtrauit.* Quod *ſi demum ut malum effugiant, afferre ſibi manum ij uolunt: timiditasq́; omnis, ac malorum fuga, fortitudini contraria eſt: relinquitur, & illos eſſe uitioſos & ſummè imbecilles.* Exiſtit *hoc in loco dubitatio ſubdifficilis, nū timor omnis ſit inhoneſtus, ac forti-*

tudini contrarius: an aliquis ſit bonus? Si honeſtas animi imbecillitate deſeritur, uitioſa eſt admodum timiditas: ſi uerò pericula & labores, prout humana natura fert, ita timeantur, ut nihilominus in uirtutis officio permaneamus, honeſtus eſt timor: quò ſi carere uelimus, temerarij potius erimus. Vnde Dei *timor, qui obſeruatio quædam & reuerentia illius eſt, non uitium, ſed ſumma uirtus cenſeri debet.* Neq; *enim is animum eneruat, aut contrahit: nec à rerum magnarum actione retrahit, ut timiditas, de qua paulò antè diximus, ſed firmiorem eum reddit.* Id *quod in* Martyribus *omnibus uidere eſt, qui exquiſita, inuſitataq; cruciatuũ genera conſtanter perpeſſi ſunt, quòd eorum animos diuini numinis maieſtas amori coniuncta, timore perculſerat, qui nihil eos in religionem peccare, uel ſummis malis oppreſſos permittebat.* Præſertim *cum* Deus *omnes mortem negligere, deq; illa ſolicitos non eſſe, iuſſerit in* Euangelio: Nolite, *inquiens, timere eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere. Hæc igitur de fortitudine, eiusq; partibus, ac uitijs illi contrarijs, dicta ſint.*

De temperantia. Cap. 23.

Abſoluta triũ uirtutũ tractatione, quarto loco ſequitur temperantia, de qua nos hic diſputationem inſtituemus. Hanc Cicero *definit, firmam & moderatã rationis dubitationem in libidinem,*

nem, atq; alios non rectos animi impetus: Plato uerò, uirtutem, quæ uoluptates ac libidines rationi ſubijciat. Eandē Ariſtoteles appellat, appetitoriæ animæ uirtutem, qua impetus uoluptatum inhoneſtarum reprimantur. Finis huius eſt idem, qui uirtutum aliarum: id eſt, ſummum bonum. ſedes uerò, pars animi appetitoria, ex qua omnes appetitiones naſcuntur. Subiectum deniq;, circa quod uerſatur, uoluptas Ariſtoteli dicitur, non quidem omnis, ſed ea ſolum, quæ ad tactum pertinet. Ipſam autem temperantiam mediam ille inter uoluptates ac dolores ſtatuit, quòd partim uoluptate, partim dolore temperans uti debeat. Quoniam ergo temperantiæ ſubiectū uoluptatem eſſe conſtat, nullumq; ex omni animantiū genere tam multis uoluptatibus ducitur, q̃ homo: neceſſe profectò eſt, eas omnes illi ſubijci: ac nō tantū illas quæ ad tactum referantur, quemadmodū Ariſtoteles putat. Quocirca uerior ſententia eorū eſſe uidetur, qui uoluptates ſenſuum omniū eidem uirtuti ſubijciunt. Sed ut nos breuiter totum temperātiæ genus cōplectamur, uoluptates prius oēs enumeremus, ut uerū eiuſdē ſubiectū, officiumq; intelligatur. Duplex uoluptatū genus ab Ariſtotele, Platoneq; ſtatuitur: unū naturaliū, quæ omnibus animātibus à natura inſitæ ſunt: alterū propr arum, quæ uſu & opinione hominum conſtant. Vtrunq; ad corporis & animi uoluptates pertinet.

quoniam aliæ ſunt animi peculiares, ſiue eæ ſint naturales, ſiue opinabiles: aliæ corporis ipſius. Earundem *præterea quædam bonæ ſunt, aliæq; malæ. bonæ quidem eæ, quæ bonum ad finem referuntur: malæ uerò, quæ ad malum.* Eadem *quoq; dolorum uoluptatibus contrariorum ratio eſt. nam alij ſunt naturales, alij opinabiles, alij boni, alijq; mali: ut ex priori de affectibus tractatione patére arbitror.* Circa *has demum uoluptates ac dolores temperantia uerſatur, & eorum mediocritate conſtat, dum partim neceſſarijs & honeſtis uoluptatibus utitur, partim uerò ab alijs abhorret.* Et *cum omnibus à natura ingenita ſit uoluptas, cunctiq; ut malum, dolorem aſpernentur: neceſſe eſt, temperantiæ moderatione uti, quæ nos à turpibus uoluptatibus amoueat, & ad dolores propius adducat: non tamen ita, ut uoluptate omni priuemur.* Ergo *extrema illius uitioſa ſunt, ut poſtea docebimus. mediocritas uerò bona, quæ tum abſtinentia, tum temperantia nominantur: quod animi motus componat, ac moderetur.* Quo *nomine in* Cratylo Plato *σωφροσύνην temperantiam nominari putat, quòd ſedatis perturbationibus, prudentiam conſeruet.* Nam *ſi quæ alia uirtus, tum hæc maximè prudentiæ coniuncta eſſe debet, ut ne à ratione diſcedat appetitus, néue mentis conturbet tranquillitatem.* Qua *cõmota, neceſſe eſt ſuo munere rationem uti non poſſe.* Hinc Perſeum *poetæ fingunt,*

Mineruæ

Minerua duce, caput Meduſæ amputaſſe, cum illa in ſaxa aſpectu ſuo homines conuerteret: quoniam cupiditates humanæ, quæ mentem ad terras deprimunt, prudentiæ conſilijs concidant. Atq; etiam, ut muſicus concentus uocum diuerſarum unum reddit ſonum: ita in animi cupiditatibus, ſi prudentia conti nentiæ copuletur, moderatio quædam oritur, quam temperantiam appellamus. Huius ergo uirtutis ut officia deinceps explicemus, breuis humanarum cu piditatum ratio præponenda eſt, quam ex ipſis ſen ſibus petamus. Cum alijs animantibus appetitus ad naturæ neceßitatem dati ſolum ſint, illaq; modò naturæ ſuæ contenta nihil amplius requirant: ſolus homo, qui particeps rationis eſt, plurimarum uolupta tum eſt capax, tum naturalium, tum opinabilium: contra quas, ueluti hoſtem, armis temperantiæ muniri debet. Idemq; multorum ſenſuum cum uires acutißimas habeat, ut uidendi, audiendi, guſtandi, odorandi, tangendi: magnam capit ex horum ſingulis uoluptatem: quam ſi temperet, continens: ſi ſequatur, intemperans ſit. Primo quidem aſpectu permul tæ uoluptates ſunt, quæ tum natura, tum hominum opinione conſtant: ut aſtrorum contemplatio, tabularum pictarum, camporum, cæterorumq; huiuſmo di conſpectus, qui oculis gratus eſt. Sed harum quidem uoluptatum permagnum eſt diſcrimen. nam ſi ex intuitu rerum honeſtarum, quæ minimè offen-

dant rationem,uoluptas capiatur,honeſta: ſi ex honeſtarum ac turpium,ut ſpectaculorum. mimorum, comœdiarum,inhoneſta eſt. Nec minus in aurium iucunditate moderatio poſtulatur: quæ cum ex rerum honeſtarum auditione ſuaui percipi deberet,ab immoderatis hominibus ad uitium transfertur. Cuiuſmodi ſunt ij qui obſcœnorũ carminum uocibus, conuicijs,detrectatione maledictisq́; oblectantur. Itaq; ſi uoluptas eſt,cantus audire,uocesq́; animo iucundas, eademq́; aut bona aut mala eſſe poteſt, in hac etiam temperantiæ ſita erit uis. Huic affinis eſt olfactus,guſtatusq́; ſuauitas, quæ cum ad rerum uitæ neceſſariarum uſum hominib. data ſit, in uitium accõmodatur,naturæq́; modum excedit. nam ſi quis uentri gulæq́; deditus,ſaporum ſuauitate cuncta metiatur, ſi unguentis oblitus incedat, ſi nimium odorum fragrantia delectetur, dubitari nõ poteſt, quin immoderatus ſit. Eiuſdem ferè generis eſt tactus uoluptas, quæ cum toto corpore diffuſa ſit, ſummam exigit temperantiæ uim, à qua refrenetur intra naturæ modum. In horũ igitur omnũ ſenſũu uoluptatibus temperantia cernitur, & non in tactu ſolum. Reſtat nunc ut ſingulas eiuſdem partes enumeremus, antequam de ipſius officijs diſſeratur. Temperantiæ hæ tres eſſe partes Ciceroni dicuntur: continentia, clementia, modeſtia. Ariſtoteli uerò hæ: ordo, id eſt εὐταξία, quẽ Cicero in Officijs decorũ

ap-

pellare uidetur: moderatio, pudor, uerecundia. Idem autem Cicero in Officijs nullam ei partem aliam adiungit, præter illud, cuius modò fecimus mentionem, decorum. Alij tamen rectius (quorum è numero eſt Thomas Aquinas, uir doctus ac pius) qui uerecundiam & honeſtatem temperantiæ quaſi prima genera ſtatuunt: ex quibus ueluti fontibus, quatuor hæ uirtutes exoriantur, abſtinentia, ſobrietas, caſtitas, ſeu pudicitia. quibus adiunguntur, continentia, clementia ſeu manſuetudo, modeſtia, humilitas, moderatio, comitas, quæ Græcis εὐτραπελία & ornatus. De quarum ſingulis ordine dicendum eſt, initiò à uerecundia ſumpto.

De partibus temperantiæ.
Cap. 24.

VErecundiam Ariſtoteles definit, metum dedecoris & infamiæ. Quam ille non uirtutem, ſed affectum eſſe docet, quoniam timor omnis affectio ſit, illaq; ab hoc ipſo naſcatur: quodq; eadē ætatem omnem non deceat: uirtus, quæ omnibus ex æquo conuenit Sed mea quidem ſententia, uerecundiam inchoatam quandā uirtutem definire licebit, quando affectio eſt alijs confirmatior, eaq; honeſtati coniuncta, quæ nos à turpitudine rerum, actionumq; auocat. Ad quam etiam pertinet erubeſcentia, quæ uitij timore quodam ab actionib. inhoneſtis

hominem

hominē deterret. Sed uerecundia ſanè multo latius patet, quàm hæc: nec tam ad uitia perpetrata ſeſe diffundit, quàm ad præſentia & futura: hæc uerò eadem præſentis uitij duntaxat propria eſſe uidetur. Vtraq; tamen ex bona animi indole proficiſcitur, ac cùm in omnib. laudanda eſt, tum maximè in iuuenibus, quorum uirtus eſt in expectatione, quemadmodum apud Terentium Menedemus *oſtendit:* Erubuit, *ſalua res eſt.*

Bonam ſibi de filio ſpem pollicetur, quòd turpitudinis rubore fuerit perfuſus. Cum autem uerecundiæ nos mentionem facimus, minimè intelligimus affectum illum repentinū quo quis ſubitò perturbatur, qui (ut ait Ariſtoteles*) à uiro probo eſt alienus: ſed inhærentem animo quandam affectionem, quæ à turpium rerum actione nos auocat, nullámque aliam turpitudinem uereatur, quàm illam quæ ſit uirtutib. contraria.* Nam *timere pro* Dei *cultu ignominiam, nō uerecundiæ, ſed perfidæ timiditatis eſt.* Ergo *tota uerecundiæ uis eſt in rerū inhoneſtarum timore ſita: eademq; pueros ac fœminas magis decet, quàm aut ſenes, aut ætate prouectos.* Vt *enim arborem teneram nemo prudens agricola fructiferam rectè uocet, antequam fructum aliquem tulerit, ſed eius ſolum ſpem bonam antè concipit: ita iuuenem ex uerecundia (quæ quaſi bonitatis expectatio eſt) nō uirtute iam adepta, bonum eſſe dicemus.*

Eam

Eam ob cauſam impudentia, quæ uerecundiæ aduerſatur, uitium eſt uel maximum: quòd nulla habita uirtutis ratione, ad ſcelus quoduis hominem reddit audacem. Qui enim impudens eſt, nec decorum, nec uitæ modum, nec honeſtatem aliquam ſeruat: ſed uitijs omnibus quaſi habenas laxat, nulloq́; afficitur turpitudinis metu. Hanc ipſam petulantiam Theophraſtus ἀναισχυντίαν, id eſt honoris contemptionem nominat: nos tamen effrenatam animi licentiam ad uitia, uitæq́; dedecus, rectius appellare uidemur. Quapropter mediam, inter petulantiam & nimium pudorem, ſtatuamus uerecundiam: quando illa in extremo impudentiæ peccat, hic in erubeſcentiæ exuperantia. Ita fiet, ut extremum utrunq; uitioſum, mediocritas uerò bona ſit. Nec enim ſemper, aut leui de cauſa erubeſcendum cuiquam eſt, nec multum etiam confidendum: ſed medium eſt quiddam tenendum, ut honeſtarum uirginum more uitioſa timeamus, bona minimè recuſemus. Et quanquam nonnulli ſunt eo ingenio, ut quacunq; de re erubeſcant: non eſt id uitio tribuendum, quando illa eſt affectio naturalis, eaq́; neutra: & nos hic de uerecundia illa loquamur, quæ conſuetudine atq; habitu confirmata eſt. Proxima eſt huic honeſtas, quæ cùm omnium uirtutum ſit radix, tũ maximè temperantiæ, ad eam ueluti ad normam dirigitur: cũ nihil expeti, aut fieri debeat, quod idẽ ad

honeſtatem non reducatur. Nec tamen proinde finem eſſe temperantiæ illam uolumus, ſed radicem duntaxat, ita ut ex honeſtate naſcatur temperãtia, hæcq́; rurſus ad ſummũ bonũ referatur. Hinc fit, ut idem ſit decorũ, honeſtũ, ac bonum, cũ nihil decere unquam putemus, quod honeſtũ ac bonum nõ ſit: nihilq́; contrà bonũ & honeſtum eſſe, quod non deceat. Quamobrem tria cum ſint genera bonorũ, quæ ab hominibus expetuntur, utile, iucundũ, honeſtum, ſolam honeſtatem temperantiæ cõiungimus, quoniam hæc in cupiditatibus cohibendis cõſiſtit: quas niſi moderetur, magnam animi fieri perturbationẽ neceſſe eſt: cum eo maximè uitioſæ ſint cupiditates, q̃ utilitatem ac iucunditatẽ expetunt, deſerta honeſtate. Sed neq; ita eſſe aliquid utile & iucundum uolumus, ut honeſtum etiam non ſit: quando eadem tria bona cõiungi ſæpe ſolent, multaq́; & honeſta & utilia & iucunda ſunt. Contrà uerò, non quidquid iucundum eſt, aut utile, continuò eſt honeſtum: cum hæc duo honeſtati ſæpe aduerſentur. Quocirca nos honeſtatem tẽperantiæ ſic adiungimus, ut uel iucunditate & utilitate neglecta, ſola ipſa nihil fieri immoderatè ſinat: ac dummodo naturæ cõſulatur, nullũ uoluptati locũ cõcedat. Quem ſi permiſerit, inde iã naſcetur inhoneſtas, quæ uitiorũ multorũ radix eſt, ſicut honeſtas uirtutũ. At cũ nos hic tẽperantiæ honeſtatem adiungimus, minimè quidem intelligas

com-

cõmunem illam honeſtatem, quæ fons eſt uirtutum omnium: ſed priuatam quandã moderationis uirtutem, quæ hominũ cupiditates cohibeat, cui cõtraria ſit nimia cupiditas, & libido inhoneſta. Ad quam ipſam decorum, ut ait Cicero, refertur: quia nihil eſſe honeſtum poßit, quod idem minimè deceat. Itaq; ut decorum duplex eſt, & generale, quod in omni honeſtate uerſatur, & ſingulare, quod ad partes ſingulas honeſtatis pertinet: ita honeſtas, quæ illud ſemper cõſequitur, quæq; in eandem cadit diuiſionem, dum temperantiæ ſubijcitur, particularis eſt, particulareq; decorum ſequitur. Quapropter cum idem Cicero ſingulare decorum honeſtati ſingulari coniungit, & utrunq; refert ad temperantiam: id eſſe uult decorum & honeſtatẽ, quod ita ſit naturæ conſentaneum, ut in eo moderatio appareat cum ſpecie quadam liberali. Atq; ex hac etiam honeſtatis et decori deſcriptione, quid inhoneſtum atq; indecens ſit patet, cum uoluptas immoderata, inhoneſtas & indecorum, ut ſic dicam, appelletur.

De abſtinentia, & ſobrietate.
Cap. 25.

S*Ed nos propoſitis duobus temperantiæ capitibus, uerecundia, & honeſtate, earumq; contrarijs: de abſtinentia, ſobrietateq;, ac cæteris dicamus. Abſtinẽtia, quæ ſæpe pro ipſa temperantia capi ſolet, hoc loco à nobis dicitur ea, quæ à ciborum*

luxu

luxu homines temperat, iubetq́; ſuæ naturæ modo eſſe contentos. Nam *ut paucis natura, ut omnes fatemur, contenta ſit, ac nihil præterea requirat, ſi ſuos intra fines contineatur, temperantia, ſiue abſtinentia gignitur.* Ipſa *uerò abſtinentia præter quàm quòd à medicis ad tuendam ſanitatem commendatur, neceſſaria eſt ad motus animi cohibendos, qui ſi nimio cibo & potu ingurgitemur, exoriri ſolent.* Quapropter *bene* Pythagoras, Platoniciq́; *omnes, cupiditates has immoderatas coerceri præcipiebāt, quòd immoderatam animi partē appetitoriam reddant, rationemq́; perturbent.* Ex *quo ſequitur, abſtinentiæ ſubiectum in ciborum moderatione uerſari: uim autem illius totam eſſe uoluntariam, quando uel naturæ cupiditatem abſtinentia uincimus, dum eam rationi ſubmittimus.* Finis *autem abſtinentiæ uarius eſt, cum multis de cauſis homines abſtinere ſoleant.* Nam *in eo uel ſalutis rationē ſolum habēt, uel commoditatis corporeæ, uel ut appetitus reprimantur, mensq́; ad* Deum *tota cōuertatur. Si ſalutis ſolum tuendæ cauſa abſtineamus, nec boni, nec mali erimus, cum eiuſmodi abſtinentia uirtus non ſit.* Quòd *ſi uerò aliam commoditatem ſequamur, ut ſtudia, uel negotia, quæ ſobrio animo gerenda ſint, frugalitas dicenda eſt.* Sola *ergo illa, quæ propter* Dei *cultum cupiditates refrenat, uera dici abſtinentia debet: qualis fuit illa* Ioannis Baptiſtæ, *qui*

locuſtis

locuſtis ac melle ſylueſtri duntaxat uescebatur: aut Pauli, Hilarionis, Antonij, Baſilij, ac cæterorum, qui in Aegypti ſolitudinem ſeſe contulere. Eadem hæc abſtinentia cum ad Dei cultum & obſequium refertur, certum parſimoniæ modum non habet. unuſquiſq; enim pro ingenio, natura, inſtitutoq; ab ſtinet, eoq; ſolum contentus eſt, quod uitæ neceßitas poſtulat. cætera non ut mala, ſed ut nimia, non cupit. Vnde qui à cibis eo animo abſtinent, quòd eos eſſe per ſe malos exiſtiment, abſtinentes non ſunt: imò multum peccant, dum quicquam malum eſſe à Deo factum putant: cum uerum abſtinentiæ officium ſit, à quibuſdam abſtinere, non ut à malis, ſed ut minimè neceſſarijs: quibus nos ſponte priuamus, uel quo Deum magis placemus, uel ut ad ipſum conuertamur. Quam quidem ad uirtutem ieiunium illud refertur, quod à Chriſtianis nunc, & à Iudæis olim obſeruatum eſt ſemper: de quo diſſerere, huius loci non eſt. Abſtinentiæ contraria eſt Gula, id eſt, immoderata ciborum appetitio, ex intemperãtia profecta. A' qua Guloſus is dicitur, qui uel cibos admodum delicatos accuratè conquirit, uel uaria condimentorum genera & ſapores excogitat, uel more belluarum ſe nimium ingurgitat: idq; ob ſolam ciborum uoluptatem, non propter naturæ indigentiam. Talem fuiſſe Antoninum Heliogabalũ Cæſarem, Lampridius teſtatur, qui omne deli-

deliciarum genus in ſaporibus quærebat, mirabiliũ cõdimentorum formas excogitabat, eorumq́; inuentoribus præmia tribuebat. Cuius nõ diſsimiles fuere illi duo helluones Philoxenus *&* Gnaton, *paraſiti: qui cum conuiuijs adhiberentur, in patinas ciborum emungebant, ut cæteris abſtinẽtibus, ſoli cibos omnes abſumerẽt.* Hoc autẽ *gulæ uitium, præter id quod magnas in animo cõmotiones excitat, multorũ eſt uitiorum ſemen. Cum gula multi patrimonia ſua exederint: alij, ut cõſuetam uoluptatem expleant, ne alieno quidem parcunt: alij incontinentes: petulantesq́; fiunt; alij nefanda ſcelera committunt.* Nam *& primo noſtri generis auctori* Adamo *ad inobedientiam gulæ uitium acceßit, quo &* Dei *præceptum neglexit, & morti addictus eſt.* Itemq́; *dæmon ille tentator, qui* Chriſtum *ſe in ſolitudine circumuenire poſſe putauit, nõ alias illi inſidias, quàm gulæ tetendit, dum ex lapidibus panes fieri ab eo poſtulauit.* Itaq; *maximum eſt gulæ uitium, naturæq́; prorſus cõtrarium, cuius in uictu modum tranſit, dum nos omnibus cibis ad nauſeam uſq; replemus, noctes ac dies epulamur, in ipſas menſas euomimus, exinanitoq́; uẽtre rurſus ſaturamur.* Quod *eo eſt magis uitioſum, quòd nõ natura, ſed praua cõſuetudine, opinioneq́; noſtra fit.* Abſtinentiæ *quaſi ex altera parte reſpondet* Sobrietas, *quæ in potus moderatione uerſatur: quàmuis ad omnẽ etiã animi*

con-

continentiam transferri ſolet nonnunquam. Eadem autem definitur, uini ac potionis cuiuſq; debita continĕtia, per quam modo naturæ cõtenti, nihil amplius requirimus. Nam cum nobis ad naturæ cupiditatem ſedandam, reſtinguendamq; ſitim moderata potio ſit ſatis, quidquid aliud cauſa uoluptatis expetitur, in uitiũ cadat neceſſe eſt. Quapropter ſobrietas eam ipſam appetitionem moderatione coercet, ne naturæ indigentia in auiditatem inſatiabilem degeneret. Cuius generis eſt illa eorum, qui uel ex uſu potandi ſitim quandam perpetuam contraxere: uel eandem adhibitis remedijs quærere, ut auidius bibant, conantur. Ergo propriũ Sobrietatis eſt, ſic omnes cupiditates cohibere, ut eæ prorſus nõ tollãtur, cum naturæ commoditati neceſſariæ ſint: ſed ut moderentur ratione & conſilio, ne propter incontinentiam, homines, quod de Vlyßis ſocijs Homerus ſcribit, in ſues, belluasq; ſordidißimas conuertantur: id eſt, ſimiles harũ mores ediſcant. Eſt autem Sobrietas cùm omnibus ualde neceſſaria, tum maximè ijs qui curã aliorũ habent, ut magiſtratui, ac principi: uel ijs qui ſunt infirmioris naturæ, ut iuuenibus, fœminis, ſenibus, quibus omnibus Plato uini uſum in rep. ſua prohibet, ne quid agant intẽperanter: quod in ijs eſt ualde turpe. Paulus Apoſtolus ad Titum ſcribens, ſobriè, iuſtè, ac piè uiuere nos præcipit: quòd eſſe pij ac iuſti minimè poßimus, niſi

etiam

etiam ſimus ſobrij. Vt *enim ex incontinentia multa uitia dimanant, ita multæ uirtutes ex ſobrietate: quæ in primis rationis ſtatum tranquillè conſeruat, perturbationes cupiditatesq; animi cõponit, totius deniq; animalis concordiam & quaſi partium concentum efficit.* Huic *contraria eſt ebrietas, eademq; eſt immoderata potionis cuiuſuis, quæ poßit inebriare, expetitio: quæ ſi ex habitu uitioſo naſcatur, ebrioſitas: ſi ex caſu quodam, & ignoratione, ebrietas nominatur. ſiquidem illa iam uſu inueterata frequentior eſt, hæc fortè ignorantem uſu rationis priuat.* Vt de Noa *ſacræ literæ teſtantur, qui dum, uini ignorata ui, largius bibiſſet, inebriatus eſt.* Eius *uitij actio eſt, ut homo rationis uſu priuetur, cupiditates multæ exoriantur, petulantes & impudentes ebrij fiant, inutiles ad actiones reddantur, ſecreta patefaciant, affectusq; alij infiniti naſcantur, pro cuiuſq; natura: ut riſus, lachrymæ, ira, contentio, conuicium, dicacitas, furor. Quæ omnia accuratè complexus eſt* Horatius:

Quid non ebrietas deſignat? operta recludit.
Spes iubet eſſe ratas, in prælia trudit inermem,
Solicitis animis onus eximit, addocet artes:
Fœcundi calices quem non fecere diſertum?
Contracta quem non in paupertate ſolutum?

Multũ tamen intereſt ad uitij eiuſdem turpitudinem, num ex habitu, id eſt ebrioſitate, an ex ſimpli

ci affectu, caſuq́; fortuito quis inebrietur. Nam *quæ fieri ignoratione ſolet ebrietas, minus eſt uitioſa, quàm quæ ex uſu penè quotidiano. ſiquidem illa ſemel, hæc ſemper rationem perturbat.* Quapropter *cauendum eſt, dum bibitur, ne naturæ noſtræ modum excedamus, neúe ſolum ad comeſſationes & ebrietatem nati uideamur: quando, ut uiuamus (teſtimonio Socratis) edimus ac bibimus, non tamen econtrà.* Et *qui Græcorum more uelit potui indulgere, is uentri ſolum uiuere, cõſilioq́; ac ratione prudens orbari uidetur.* Ea *de cauſa* Pythagoras *ebrietatem inſaniæ meditationem uocabat: &* Anacharſis, *poſt tertium hauſtum bibere, ſummæ eſſe demẽtiæ dicebat.* Nam *quod eſt ſiti reſtinguendæ ſatis, bibere, naturalis neceßitatis eſt: plus autem ad uoluptatem ſumere, effrenatæ incõtinentiæ.* Quo *nomine olim* Parthi, *Græciq́;, tantum ebrietatis cauſa infamati à cæteris nationibus ſunt: è* Romanis *uerò (ad quos, lõgo interiecto temporum ſpacio, uitium illud peruenit)* M. Antonius *multum à* Cicerone *uituperatur, quòd nihil eſſe homine indignius poßit.* Tiberius Claudius Nero Cæſar *adeò fuiſſe incontinens perhibetur, ut mutatis eius nominis literis prioribus,* Biberius Caldius Mero *nominatus fuerit.* Nouellium *itẽ* Torquatum, *et* M. Ciceronem, *Marci oratoris filium, adeò in uini potu intemperantem fuiſſe* Plinius *cõmemorat, ut is coram* Tiberio Cæſare

tres uini congios uno hauſtu epotarit, cum binos ſimul haurire ſit ſolitus. Sed quid ego plurium antiquorum exempla proferam? cum uideam in Germania, Belgicaq́; Gallia, multos menſis totos dies ac noctes aßidere, & compotationibus tempus inſumere, nec inde crapula conſopitos ſurgere poſſe, ſed abduci? Sed hæc ſatis de abſtinentia, & ſobrietate.

De caſtitate ſeu pudicitia, deq́; continentia, & clementia.
Cap. 26.

Diximus de ciborũ ac potionis moderatione, id eſt, abſtinentia, & ſobrietate: in quo temperantiæ officium nõ minimum uerſatur. Sequitur, ut de Venereæ libidinis continentia, id eſt pudicitia, ſeu caſtitate diſſeramus. Caſtitas & pudicitia, quanquam inter ſe differre uideantur, diuerſæq́; uirtutes putentur, eædem tamen ſunt, ſoloq́; nomine, non autem re diſtant: cum utraq; ad corporis & animi integritatem pertineat, utraq; Venereas cupiditates cohibeat, atq; animi ſeruet intactam puritatem. Virtutis huius ſedes non in animo tantum collocatur, ſed in corpore etiam. Et quamuis uitietur hoc ipſum ui aliqua illata, dummodo integer ac purus ſit ille: nõ minus remanet pudicitia, quàm intacto corpore. Cõtrà fiet, ſi uoluntas appetitioni conſentiat, amboq́; ſimul cupiditate rapiantur: tunc enim &
ani-

animus & corpus pariter uitiantur. Ex quo patet, *pudicitiam integritatem eſſe animi quandam contra omnem Veneream libidinem.* Huius origo eſt, *uoluntaria ſeueritas, quæ uel naturalem libidinis impetum coercet: finis uerò, Dei cultus, & obſequium, cuius cauſa puritatem animi ſeruamus.* Eadem *præterea pudicitia quamuis una ſit & eadem uirtus, uariari tamen ſolet pro eorum diuerſitate, in quibus fuerit.* Nam *in uirginibus, quæ animo corporeq; pudico ſunt, Virginitas appellatur: in cœlibe ac uidua, cœlibatus & uidualis caſtitas: in coniugatis, cõiugalis.* Horum *trium generũ præſtantiſſima eſt Virginitas, Deoq; maximè grata: quoniã uel naturæ cupiditatem euincit, ut animi ſinceritas cõſeruetur. Singula tamen illorũ ſuam habẽt dignitatẽ, laudanturq; diuerſa ratione.* Nam *cœlibũ ac uiduarum pudicitia, quæ ſecunda eſt poſt uirginitatem, in cupiditatem continentia uerſatur, magnamq; uim exigit ad appetitum illum cohibendum, qui expletus aliquando fuerit. Vltima eſt coniugalis, quæ in matrimonij legibus ſeruandis conſiſtit.* In *unoquoq; generum iſtorum permulti maximè excellue re, quos in medium adducere longiſſimum eſſet: ut* Maria *Chriſti mater, unicum pudicitiæ ſpecimen,* Lucia, *Agnes*, Iohannes *Baptiſta.* Quibus *in ſuo genere* Virginia & Lucretia, Romanæ *fœminæ, tametſi minimè comparandæ, non parum*

S 2 *laudis*

laudis habuere. Quas inter, non parua Mariæ Coronellæ Hiſpanicæ matronæ laus fuit: quæ marito diutius militiæ commemorante, cum acri libidinis ardore inflammaretur, ardenti face pudẽda iniuſsit, ut ignis ui flammam libidinis extingueret. Quibus ex rebus intelligitur, quanta ſit uis pudicitiæ, quantumq; robur, cum naturæ noſtræ imbecillitatem ex ſuperet, conſtanterq; impetus cupiditatum comprimat: ut quamuis natura corporis intemperans mentem commoueat, laſciuia & formæ amor exagitet, aut uis à quoquam inferatur, ſemper ſibi tamẽ ratio firma & infracta conſtet, ſemperq; puram caſtitatem ſeruet. Contraria pudicitiæ eſt libido, quæ Venereæ cupiditatis affectio immoderata eſt. Hæc quanquam à natura ad ſui generis conſeruationem animantibus uniuerſis tributa eſt, ſolet tamen animum uehementer commouere. Quoniam enim ex alimenti naturalis portione in membra genitalia demiſſa ſemen, ex ſeminis autẽ affluentia libido gignitur, ſi animus huius impetui cedat, primò mentis acies obcæcatur, conſiliiq; fit expers: tum præceps in uoluptatem obiectam cõcitatur. Id efficit, ut communis cum belluis ſit homini libido, & eiuſdem appetitus. Sed hoc tamen intereſt, quòd illa nunquam niſi ad ſobolis procreationem ſuo ſimili copulãtur, homo autem ſæpe uoluptatis cauſa naturæ modum non tenet. Indicauit hoc Cæſaris Commodi perdita

libido,

libido, qui trecentas concubinas habuiſſe, iisq; plures, dicitur. Qua etiam non minor Meſſalinæ Augustæ, Claudij Cæſaris uxoris, impudicitia fuit: quæ noctu, ut notat Iuuenalis, *mariti toro relicto, ſumptaq; ſcorti uiliſſimi ueſte, in publico lupanari pro ſtare uiſa eſt aliquãdo, ut immanẽ libidinis uoluptatem ſatiaret, quam uix tamen poterat explere, quando quidem* Laſſata *uiris, ſed non ſatiata receſſit: ut ait idem poeta.* Ex *huiuſmodi ergo libidine ſcortatio, adulteria, inceſtus, ſtupra, nefandaq; alia ſcelera naſcuntur: quæ nominari, quim aures honeſtas offendant, nõ poſſunt. At uerò neq; uitij huius turpitudinẽ in ipſa ſolum cõiunctione ponimus: ſed in animi etuitio, ac labe.* Nam *qui animo libidinoſo eſt, quamuis ab inhoneſto contactu abſtineat, nõ minus eſt uitioſus, q̃ ſi re ipſa, quod appetijt, exequatur. Quo nomine in* Euangelio *Chriſtus: Qui uiderit, inquit, uxorem proximi ſui, & concupiuit eam, iam mœchatus eſt in corde ſuo.* Non *iudicat ex concubitu inhoneſto libidinem, ſed ex animi motu interno, qui ad illam agitur, ſine mentis conſilio. Veniamus iam ad continentiam, reliquasq; temperantiæ partes. Continentia, quæ cum abſtinentia, pudicitiaq; eadem eſſe uidetur, temperantiæ forma eſt, per quam, ut Cicero definit, cupiditas conſilij gubernatione regitur. Propriè tamen, ut à nobis hoc loco capitur, moderatio eſt cuiuſq; appetitionis, tam*

uenereæ, quàm ſenſuum aliorum. Nam qui *abſtinens eſt, ac pudicus, & ſobrius, continens eſt etiam: at non omnis continens, cõtinuò eſt ſobrius, aut pudicus.* Quando *ergo continentiæ nomen adeò late patet, commune cuicunq; appetitus moderationi erit: eademq́; ipſa temperantiæ ſubijcietur, non ut uirtus abſoluta, quemadmodum ait* Ariſtoteles, *ſed ut inchoata, qua in cupiditatibus cohibendis utatur temperantia.* Quo *fit, ut eius ſubiectũ ſit in uoluntate, quæ poßit appetitum rationi ſubmittere, ac modum uoluptati ſtatuere.* Quinetiam *ad uerũ temperantiæ officium neceſſaria eſt prorſus continentia, ueluti cupiditatum frenũ, quo ratio ad eas cohibendas utitur.* Eidem *contraria eſt incontinentia, quæ immoderata eſt uoluptatum cupiditas, ratione non prohibente.* Hæc *ipſa non minus latè patet, quàm continentia, cui aduerſatur: quia ad omnem animi immoderationẽ refertur.* Qui *enim libidinoſus, ebrius, impudicus, & immoderatus eſt, idem quoq; eſt incõtinens.* Proprium *ergo uitij huius eſt, uoluptates quaſcunq; rationis cõſilio neglecto ſectari, dolorem omnẽ fugere, nullã deniq; perfruendæ iucunditatis occaſionem omittere.* Propterea *eidem affinis eſt mollicies, per quam moleſtiæ cuiuis cedimus, pœnitentia elapſæ uoluptatis, appetitio immoderata, perturbationesq́; aliæ, quæ omnino rationi tenebras offundunt.* Fons *autem incontinentiæ eſt,*

appe-

appetitoria animi facultas, in qua omnium cupiditatum uires inſunt. Quæ Platonis *&* Ariſtotelis *ſententia ex tribus animi facultatibus, ratione, iracundia, & appetitu, abiectiſſima, turpiſſimaq́; eſt.* Vnde Socrates *apud* Xenophontem, *hominem incontinentem peſſimi domini ſeruum appellat: ac* Pythagoras, *liberum eſſe illum negabat, qui affectibus inſeruiret.* Nam *ſi libertas eſt, ut* Cicero *definit, poteſtas uiuendi, ut uelis: ſeruitus autem, inuita & coacta obedientia: certè qui uoluptatibus ſemper pareat, qui nihil aut moderatè aut ſapienter agat, qui non rationem, ſed appetitum ſequatur: is ſeruus acerbiſſimi, duriſſimiq́; domini eſt.* Tranſeo *iam ad alteram temperantiæ partem, quæ in cohibēdo iræ impetu conſiſtit: hoc eſt, ad clementiam ſeu manſuetudinem.* Cum *enim duæ ſint animi partes, ex quibus omnes appetitiones naſcuntur, iracundia & cupiditas, hactenus uirtutes quæ cohiberent cupiditatem, explicuimus: nūc de iis que circa iracundiā uerſantur, differendū eſt. Clementia ergo ſeu manſuetudo eſt, per quam animi temerè in odiū alicuius inuectionis concitati, comitate retinemur.* Hanc Plato, *conſtitutionem animæ ſtabilem contra iræ impetum, definit:* Seneca *uerò in ſecundo de Clemētia uolumine, temperationem animi in poteſtate ulciſcēdi.* Eandem Ariſtoteles *mediam inter duo uitia ſtatuit, iracundiam, & nimiam tolerantiam: quarum*

*illam in exuperantia, hanc in defectione uitioſa po-
nit. Itaq; clementiam, mediocritatem eſſe quandam
cenſet: clementem verò, eum qui iraſcatur quidem,
cum opus eſt, & quando oportet, & quibus cum o-
porteat, aut omnino quandiu ratio præſcribat.
Quem ipſum ſic uacare perturbatione uult, ut ra-
tionis conſilium tantummodo ſequatur, nō odij, aut
ultionis cauſa quicquam committat. Ab hac Ariſto
telis ſententia Seneca in eodem libro diſſentit, qui
clementiæ nullam mediocritatam aſsignat, eamq;
potius uirtutem eſſe lenitatis ait, qua impetus ira-
cundiæ ratione retardetur. Quam itidem propri-
am eſſe ſuperiorum in inferiores affirmat, quòd in
pœnis exigēdis uerſatur. Quocirca huic aduerſam
ſtatuit crudelitatem, quæ ſit animi atrocitas in uin-
dicta ſumenda. Sed harum quidem ſententiarum ue
riſsimam eſſe Senecæ prorſus exiſtimo, cum nulla ſit
clementiæ mediocritas, duobus extremis interiecta.
Nam unum illi uitium iracundiæ & crudelitatis
aduerſari, dubium non eſt, & Ariſtoteles ipſe fate-
tetur. At nemini ſuccenſere, æquoq; animo contume
lias ferre, non modò, ut ille arbitratur, uitioſum, aut
ſeruile non eſt: ſed etiam ſummæ uirtutis, id eſt, pati
entiæ. Ergo ſi nec nimia contumeliarum tolerantia
uitium eſt, nec duo etiam, ſed unum clementiæ uitiū
duntaxat repugnat: nullam eſſe illius mediocrita-
tem concluditur. Quapropter clementia per ſe uir-*

tus

tus abſoluta erit, eaq́; in nullo medio uitiorum locata: cui contraria eſt crudelitas, de qua deinceps ſuo loco dicetur. Sedes uirtutis huius eſt, animi iraſcibilis facultas, in qua moderãda conſiſtit: finis uerò cultus Dei *propter quẽ nemini aut infeſti eſſe, aut nocere debemus, omnesq́; alios tum ſuperiores tum inferiores humaniter tractabimus.* Eo *fit, ut clementia homini ſit admodum naturalis, cum non magis eius naturam, ut putat* Ariſtoteles, *attingat, iniuriam ulciſci, quàm remittere.* Hoc *enim cæteris animantibus antecellimus, quod ad iuſtitiam & humanitatem nati ſumus, non ad ſæuitiam, aut in humanum genus odium.* Atq́; *etiam ſi probi uiri eſt, aliorum miſereri, anguſtiam cuiuſq; dolere, iniuriam condonare, miſerum non affligere, nihil deniq; atrociter & crudeliter facere: certè propria erit eius clementia, cuius eſt omnia hæc agere.* Eſt *porrò munus eiuſdem uirtutis, humanitatem inter omnes exercere, neminemq́; uel aduerſarium lædere: inferiorem ſummo iure non punire, ſed moderatione benignitateq́; cũcta metiri.* Exẽplo *huius rei eſſe poteſt* C. Iulius *Cæſar, qui manſuetudine humanitateq́; omnes ſuperauit, dum uel hoſtes acerrimos animo manſueto conſeruauit, ac nonnunquam beneficijs ornauit.* Huic Titus *Veſpaſianus Cæſar extitit ſimillimus, quem generis humani delicias Suetonius appellat: qui adeò clemens tum in alijs, tum in*

illa Hieroſolymorũ uaſtatione fuit, ut cũ in urbem, facta irruptione, intraret, magnamq́; ciuiũ ſtragem conſpiceret, illacrymaſſe feratur. Idem cũ detectæ cõiuratorũ in illum inſidiæ eſſent, non modò nullo eos ſupplicio affecit, ſed etiam ſibi magis beneuolentia copulauit: putans nimirũ nullã regibus tutiorẽ firmiorẽq́; fore cuſtodiã, q̃ in ſubditos humanitatẽ: qua et ornatiſsimi et omnino amabiles ſunt, atq; à tyrannis plurimũ diſcrepãt: quorũ eſt propriũ, omnia crudeliter facere, nulli culpã cõdonare, atq; animi feritate quadam in omnes ſæuire. Contrà uerò principis clementia iracundiæ impetum refrenat, crudelitatem mitigat, & ratione cuncta moderatur. Quamobrẽ miſericordia clementiæ coniũgitur, ut hæc magis rationi rectæ cõgruat, Deoq́; grata ſit, ſine qua nemo clemẽs humanusq́; poſsit eſſe. Nã qui miſericors, idem quoq; clemens eſſe uidetur: ac uice uerſa. Qua ex re conſtat, Senecã, & cum eo totam Stoicorũ ſcholam, falli ac decipi, qui miſericordiam inter animi morbos ponant, eamq́; dicant uitioſam eſſe. Putat enim ille, fracti eſſe animi, alienis malis dolere, triſtitiãue ex ijs concipere: cũ non uideat, eadẽ ſe ratione illã, quam laudat, clementiã pariter tollere, ſi miſericordiã ſuſtulerit. nã quo pacto quis clemẽs eſſe poſsit, ſi dolore prius alienæ miſeriæ nõ cõmoueatur? niſi fortè illum ſine ſenſu, ſine humanitate ac iudicio, clementẽ eſſe dicamus. Sed ſtudio

illi, ut

illi, ut mea fert opinio, eximendi ab animo affectus miſericordiam ſuſtulere, quæ nõ modò morbus mentis non eſt, ſed ſumma etiam præſtãtiſſimaq; uirtus, in qua uel fœlicitatem CHRISTVS *collocandam putauit, apud Matthæum inquiens: Beati miſericordes, quoniam ipſi poſſidebunt regnum cœlorum. Sed his nunc omiſſis, quæ longiorem tractationem efflagitant, ad contrarium clementiæ uitium pergamus. Crudelitas, ut Seneca definit, eſt animi atrocitas, in uindicta ſumenda aut pœnis exigendis. Eadem aũt ab inhumanitate proficiſcitur, quæ hominẽ alienis incõmodis delectari facit, inflãmaturq; ab iracundia tanq̃ fomite ardoris ac ſæuitiæ. Nam quẽadmodũ ad actionem fortitudinis iracundiæ uis cõfert, ſi rationi ſubijciatur: ſic etiam ad ſæuitiam ſi tendat, crudelitati coniũgitur. At uerò Ariſtoteles, dum iracundiã manſuetudini obijcit, eam eſſe uitiũ huic contrariũ exiſtimat. Cuius tres ponit ſpecies, quas libro etiã ſuperiore cõmemorauimus: acutã iram, quæ citò homines inflãmat: amarã, quæ ex iniuriæ illatæ recordatione oritur: ac difficilem, quæ pertinax et grauis eſt. Ex hoc triplici iracũdiæ genere, primum quidem Ariſtotelis ſententia nõ uitium, ſed affectus eſt: ſecundus uerò ac tertius, clementiæ aduerſatur. Harum ego trium formarum nullam clementiæ opponi exiſtimarim, cum eædem affectus ſint, uitiaq; ſolũ in habitu ponantur. Quòd autem*

autem iracundia clementiæ non repugnet ut uitium, ſed radix ſit potius, atq; inclementiæ comes, inde apertè intelligetur, quòd clementiam nō in affectione, ſed in habitu ſtatuimus. Qua etiam de cauſa & contrarium illi uitium in habitu conſtituetur, quando uitiorum ac uirtutum habitus, affectuū autem facultates ſolum in animo ſunt. Ex quo ſequitur, *ſolam crudelitatem cum clementia pugnare, cum habitus ſit: non iracundiam, quæ naturalis eſt facultas. Hoc tamen efficit iracundia, ut eam animi ſæuitiam, ex qua oritur crudelitas, incendat, difficilioremq; reddat. Quod cum ab humanitate, benignitateq; hominum abhorreat, efferati ac truculenti animi reddantur, nullaq; ſui generis miſericordia ducuntur. Huius generis ſunt ij, quorum antiquitas feritatem commemorauit: Buſiris Aegyptiorum rex, Diomedes, Phalaris, Annibal: è Romanis uerò Seruia Tullia, Seruij regis filia, quæ per patris cadauer carpentum, quo uehebatur, ire coegit: L. Sylla, Spartacus, Cinna, aliaq; hominū portenta. Eandem ob cauſam crudelitati adiuncta eſt immanitas, quæ illam reddit acriorem. Differunt eæ tamen duæ, quòd crudelitas, humanitatis ſolum leges tranſgreſſa, ultionis libidinem expleſſe cupit, eóq; contenta eſt: immanitas uerò longiſſimè illam ſuperat, nec ſæuitiæ modum habet. Qualis erat illa Claudij Cæſaris, qui ſi quos gladiatores prolabi in arena cerneret, dum*

depu-

depugnarent, corám iugulari iubebat, ut præſens expirantium ora intueretur. Vtrunq; *ſanè uitium deterrimum eſt, clementiæq; maximè contrarium, in qua ſummam benignitatem collocamus.*

De modeſtia, ſeu moderatione, atq; eius partibus. Cap. 27.

*E*Xplicatis *temperantiæ iis partib. quæ circa iracundiam cupiditatemq; uerſantur: diſſeramus nunc de reliquis eiuſdem formis, initio à modeſtia ſeu moderatione ſumpto.* Hanc *ipſam, quam Græci communi nomine* σωφροσύνην *appellant,* Cicero *temperantiam, frugalitatem, moderationem, ac modeſtiam nominat. Sed eam nos anguſtius hic uſurpantes, pro mediocritate quadam delectationũ affectuumq; capimus, quæ uirtus priuata ſit, ac forma quædam temperantiæ.* Eaq; *ab eodem Cicerone definitur, uirtus, per quam pudor honeſtus clarã & ſtabilem comparat auctoritatem: à Platone uerò, uoluntaria ad id quod optimum iudicatur, conceſſio.* Propriè *tamen modeſtia eſt, mediocris uoluptatum temperatio, per quam animi tranquillitas conſeruatur.* Differt *à temperantia, q. illa circa mediocres affectus, in quib. eſt exigua difficultas, uerſatur: hæc nimias & immoderatas cupiditates continet.* Quocirca *officium ipſius eſt, ſic motus eos animi moderari, ut magna omnium actionum conſenſio ſeruetur.* Nam *ut in corpore uenuſtas ex apta partium congruen-*

congruentia perſpicitur: ita in animi moderatione cernitur modeſtia quaſi eius pulchritudo quædam, quæ cogitatione ſecernitur à temperantia, re aũt eſt eadem. Ipſa uerò modeſtia nõ in aliquo affectionis genere peculiari uerſatur, ſed ad omnẽ animi motum æquè pertinet, ideoq; fuſa per iracundiã & cupiditatem eſt: quoniã qui modeſtus eſt, iram, odium, amorẽ, ambitionem, arrogantiã, libidinẽ, cæteroſq; inhoneſtos appetitus moderatur. Id in Q. Fabio Maximo demonſtrari poteſt, qui cum ſe quinquies conſulatu, quem ſæpe maiores ſui magno cum honore geßiſſent, defunctum animaduerteret, ac eius filius ſummo omniũ conſenſu conſul renunciaretur, cum populo ſtudioſe agere contendit, ut ſuo generi uacationem concederent, nollentq; diutius in eadem familia tantũ honorem continuari. Plato etiam Athenienſis, cum ob delictum ſeruo cuidam iratus eſſet, ne illum acrius ipſe puniret, iræ motu perturbatus, Speuſippo tradidit flagellandum. Itaq; in omnem immoderatam animi affectionem uim habet modeſtia, nec ſolas cohibet cupiditates, ſed omnem à ratione auerſum appetitum. Quæ eadem cum uarijs in actionibus cerni uariariq; poßit, ex ſe alias uirtutes quaſi ramos propagat, ut humilitatem, φιλομαθίαν, id eſt ſciendi ſtudium (uel ſi uerbum è uerbo reddimus, ſtudioſitatem) feſtiuitatem, quam Ariſtoteles εὐτραπελίαν nominat, & ornatum: de quibus eſt

ordine

ordine diſſerendum. Humilitas, quæ uirtus eſt mode randi inſolentiam, à philoſophis inter uirtutes alias nunquam relata eſt, uitiumq́; potius deiecti animi putatur. Nam ab honoribus planè abhorrere, ſeſe paruipendere, nihil ſibi tribuere, deiecti uitioſiq́; animi, & Ariſtoteles & alij multi eſſe putarunt: nos autem, qui melius uirtutes ueras agnoſcimus, humilitatem, ſeu propriam extenuationem, ſummam eſſe uirtutem contendimus, imò nullam Deo gratiorem iudicamus: cum hæc ipſa potiſſimum à CHRISTO ſit commendata tum exemplis, tum etiam teſtimonijs. qui præterquàm quòd humanam naturam aſſumere, cum Deus eſſet, uoluit, quærentibus ab eo diſcipulis, quis maior in regno cœlorum eſſet, commonſtrato puero: Quicunque (ait) humiliauerit ſe ſicut paruulus iſte, hic maior eſt in regno cœlorum. Quòd autem humilitas uirtus ſit, ratione confirmari etiam poteſt: quando contraria ei arrogantia uitioſa eſt. Etenim ſi de ſe plus quàm uires permittant, exiſtimare, ſuperbi & arrogantis eſt: nemoq́; tam rectè de ſe iudicat, quin ſui amore obcæcetur: certè non modò aliquid in ſe magnificere, ac iactare, uitium eſt: ſed etiam ſe extenuare, atque humilem cenſere, maxima uirtus. Docuerũt hoc multi uel ipſorum ethnicorũ hominum, qui aut magiſtratib. ſeſe abdicarunt, aut contemptis honorib. à rep. diſceſſerũt. Curius Dẽtatus

is cui

is cui uxor aranti Dictaturam induit, ut canit Iuuenalis. geſto fœliciter bello, uictiſq; populi Romani hoſtibus, haud eo amplius honore elatus eſt, aut priſtinam uiuendi rationem deſeruit: imò uerò ad priorē agricolationē rediјt, neglectis omnib. reip. negotijs. Socrates uerò, philoſophorū Apollinis oraculo ſapientiſſimus, nihil ſe prorſus ſcire fatebatur. alij demum q̄ plurimi, cum magni & excellentes uiri eſſent, quòd ſeſe extenuarint, ſapientiſſimi habiti ſunt. Ergo ſi apud homines humilitas uirtus cenſetur, eaq; animi magnitudini, ut antea docuimus, nequaquam repugnat, adiungenda eſſe modeſtiæ uidetur, tanquam eius forma quædam, non actione, ſed ſubiecto ab illa diſcrepans. Siquidem modeſtiæ id eſt, ut in omnibus cupiditatibus mediocritas ſeruetur: humilitatis uerò, ut nos extenuemus, imbecillitatemq; noſtrā agnoſcamus, nihilq; magnū nobis temerè attribuamus. Id nulla ratione alia clarius intelligetur, q̄ ſi homines nos eſſe, imbecilles, deprauata uitioſaq; natura, multis deniq; malis & ærumnis obnoxios noſcamus. Quæ omnia, ut mala per te ſunt, ita nobis ineſſe conſideremus: profectò huius uirtutis habitum aſſequemur. At ſi ijs quaſi occultatis, bona ſolum noſtra uenditemus, nobiſq; ipſi multum placeamus: ſuperbi omnino ſimus neceſſe eſt. Quo nomine humilitas ex propria cuiuſq; notitia oritur, prudentiæq; arctiſſimè aſtricta eſt: quoniā

iſtiuſmodi

iſtiuſmodi cognitio ex illius indicio proficiſcitur: Demißio autem,atq; adeò humiliatio, ex modeſtia. Eò fit, ut actio modeſtiæ præcipua ſit,hominem ſe ipſum agnoſcere: bonaq; omnia non ſibi, ſed Deo tribuere, à quo cuncta nobis proueniunt.Humilitati contraria eſt arrogantia, quæ hoc in loco pro habitu inſolentiæ ipſo capitur, non pro affectione. Eſt autem eadem, immoderata animi iactatio, quæ cum ex falſa ſui opinione naſcatur, imprudens ac cæca eſt. Et quemadmodum humilitas eſt,ut ſuam homines tenuitatem & agnoſcant,& extenuent:ſic etiam arrogantiæ,ut bona ſolum iactent,ac ſibi plurimum arrogēt. Hæc ipſa ex amore proprio,ac ſui ignoratione oritur in pleriſq;,ideoq; magis ingrata Deo eſt: à quo cum omnia bona acceperimus,nobis tamen illa tribuentes, debitam ei gratiam non habemus. Quoniam uerò immoderata eſt arrogantia,iudicioq; mentis caret,multa ſecum uitia affert, quæ pro affectus uarietate modò in lucem eduntur, modò etiam prætextu modeſtiæ occultantur: ut leuitas,ſimulatio, licentia, contemptus,elatio, ambitio.Themiſtocles Athenienſis, quamuis imperator alioqui ſtrenuiſsimus,Seryphio cuidā dicenti,illum non ſua,ſed tantæ patriæ gloria illuſtrem eſſe: reſpondiſſe fertur,Etiam ſi ego Seryphius,tu autē Athenienſis eſſes,nec tu plus gloriæ propterea haberes,neq; ego minus.Superbum et arrogans dictum,

T nisi

niſi ſummo uiri ſplendore excuſaretur: ſed cōdonandum eſt aliquando animi magnitudini, qua qui ſunt præditi, non rarò elatiores alijs eſſe ſolent. Ex quo *intelligitur, magnum eſſe arrogantiæ uitium, cum non* Deo *tantum odioſum ſit, ſed etiam apud homines malè audiat.* His *igitur ita propoſitis, ad reliquas modeſtiæ partes nos cōuertamus: quarum prima eſt* φιλομαθία, *id eſt diſcendi ſtudium, ſiue ſtudioſitas, ut ita dicam.* Hæc *quanquam naturalis eſſe affectio uideatur, quòd natura homines ſciendi auiditate ducantur, tamen hic à nobis pro habitu cupiditatis eiuſmodi capitur.* Eademq; *humilitati arctiſſimè cōnexa eſt, quoniam ex propriæ ignorationis notitia proficiſcitur.* Atq; *ut humilitate homines tenuitatem ſuam agnoſcunt, ita ſciendi ſtudio ignorantiam ſuam fatentur: quam tollere cum uelint, ad rerum diuerſarum intelligentiā animū inducūt.* Virtutis *huius ſubiectū eſt, quidquid in ſcientiā aliquā cadit; finis aūt ipſa cognitio, qua adepta, cupiditas ſatiatur.* Eſt *uerò eiuſdem officium, addiſcere quidquid ab hominibus ſciri poteſt: eoq; minus diſcendo ſatiari, quod nullum eſt diſciplinarum extremum, finiſq; nullus.* Id *in* Pythagora, Platone, Ariſtotele, *cæteriſq; philoſophis perſpicuum eſt, qui uitam omnem in ſtudijs contriuere, quique orbis remotiſſimas regiones, ut aliquid ediſcerent, peragrarunt.* Solon Athenienſis, *is qui leges*

ciui-

ciuibus ſuis tulit, adeò ſciēdi cupidus fuiſſe dicitur à Platone, ut id ſæpius uſurpare ſit ſolitus, Seneſco diſcēs. Quoniā uidelicet ſtudiorū diuturna ſit cupiditas, quæ niſi cū uitæ exitu nunquam terminatur. Hoc ipſo maius Theophraſti ſtudiū extitiſſe uidetur, qui moriēs accuſare ſe naturā dicebat, q̃ diutiꝰ nō poſſet philiſophari. Plinius Secundus adeò ſtudioſus fuit, ut ab eius nepote Plinio iuniore refertur, ut totū id tēporis quod ſtudijs nō impēderet, perire arbitraretur. Qua ex re naſcitur quæſtio perdifficilis, Nūquid ſciēdi eadē cupiditas, uirtus cū ſit, infinita eſſe debeat: cum nulla uirtus infinita ſit, omniſq; ſciēdi auiditas nullo fine circunſcribatur. Cupiditas ſanè hæc à quibuſdā inter exiguos limites cōcluditur, qui moderāda eſſe ſtudia cenſent. Cuius ſententiæ eſt Callicles apud Platonis Gorgiā, qui uacandū à philoſophiæ ſtudijs aliquādo cōtendit, ne uitā à rebus agēdis planè alienā agamus. Sed uerior pfectò eſt eorū ratio, qui propterea ſtudia inſatiabilia eſſe putant, q̃ ex mentis agitatione, quæ perpetua eſt, naſcantur. Nec huic obſtat ſententiæ, q̃ in mediocritate ſit poſitum diſcendi ſtudium; cum cæterarum quoq; uirtutū mediocritates latiſſimè pateāt, intendiq; maximè poſſint, nō minus quàm extrema ipſa. Vnde fit, ut eadem hæc uirtus media inter duo uitia ſit, curioſitatem uidelicet, & negligentiam in ſtudijs: quorum illa in extrema ſciendi auiditate,

hæc in nulla poſita eſt. Nam *ſciendi incuria, & ignauia, ſtoliditas quædam animi eſt, nomine proprio uacans, quæ belluis cum hominibus communis eſt: à quibus eo maximè diſtinguimur, quòd illa nullo ſtudio diſcendi, nos maximo tenemur. Sed hoc tamen uitio nullum equidem, quamuis ſtolidiſſimum, contaminari crediderim, cum omnes natura duce diſcendi cupiditate trahantur. Sed animo complectendum eſt uitium ipſum uirtuti contrarium, ut eius mediocritas eluceat. cum in multis ſæpe talis ſtoliditas inueniatur, non quidem eorum naturæ uitio, niſi mente capti ſint, ſed adepta quadam animi ignoratione, diuq; confirmata.* At *uerò curioſitate non pauci ferè peccant: cum multi, dum ueram honeſtæ huius cupiditatis tenere mediocritatem ſe putant, in uitium maximum incidunt.* Eſt *autem curioſitas, immoderata atq; indecens addiſcendi cupiditas: non qualis eſt illa inſatiabilis animi auiditas, quæ ſtudiorum amori coniungitur: ſed diuerſa quædam alia, cuius turpitudo non in ipſo ſciendi ſtudio ac deſiderio conſiſtit, ſed in rerum malarum inquiſitione & cognitione.* Nec *enim qui multa ſcire optat, curioſus appellatur: ſed qui multam in rerum uanarum turpiumq; ſtudijs operam poſuerit: ut ſi quis magiam diuinationemq; addiſcat: ſi cum dæmonibus amicitiam ineat, ut ab ijs quicquam reſciſcat: ſi ea deumm quæ ab humana natura ſint aliena, inueſti-*

ueſtiæ

ueſtiget. Cuiuſmodi fuit ille Apollonius Tyaneus, à Philoſtrato alijſq; multis magnopere celebratus, qui ut magiam cognoſceret, Indiam ac Tauru͂ montem penetrauit, quiq; tripodem ex ære, ac Faunos quoſdam fabricatus eſt, qui ſponte cibos ſuppeditarent, quiq; menſæ miniſtrarent. Tale hominum genus diuinæ literæ reprehēdunt, & accuſant: ne nos plus quàm ingenij humani acies attingat, inquiramus, aut diſcere uelimus. Sequuntur duæ reliquæ modeſtiæ partes, Feſtiuitas inquam, & Ornatus, quæ cum in rerum externarum moderatione uerſentur, diuerſam à ſuperioribus habent rationem. Feſtiuitas, ſeu comitas, quā εὐτραπελίαν nominat Ariſtoteles, moderatrix uirtus eſt ioci ac ludi. Cuius finis eſt, uitæ moleſtias leuare, mœroremq; tollere, quando ſeueritatem perpetuò ſeruare non poſſumus: & qui nulla frui iucunditate uelit, is planè aſperam et intolerabilem uitam agat neceſſe eſt. Itaq; quoniā neceſſaria eſt in uita iucūditas aliqua, ad labores minuendos, in eoq; opus moderatione eſt, totū id nobis feſtiuitas præſtat, ut nō modò capta uoluptas iucūda & utilis ſit, ſed honeſta etiā et moderata. Eſt aūt illius officiū, moderatè hominē exhilarare uel dictis, uel factis uoluptatē afferentibus: idq; nō ſcurriliter, et ad profuſam hilaritatē, ſed ad modeſtā dicēdi audiēdiq; ſuauitatē. Ideo ſubiectū illius eſt, iocus, ac ludus, ſalesq; ſermonis. Ea-

dem prætereà uirtus in mediocritate quadam uitiorum ruſticitatis & ſcurrilitatis, ab Ariſtotele *ponitur: quoniam non adeò profuſa eſſe debet feſtiuitas, ut abſcedat à modeſtia: nec adeò rurſus uita hominis auſtera, quin aliquando oblectetur.* Quo *nomine uirtus ipſa mediū tenet, acceditq; ad alterum extremorū aliquando pro loco, tēpore, occaſione, perſona, cæteriſq; adiunctis.* Nam *ad ſcurrilitatem in eo feſtiuitas accedere uidetur, quòd hilaris eſt: ad auſteritatem, q̃ cōtinens ac modeſta.* Ergo *feſtiuitatis eſt, in iocis honeſtis uti honeſto ac liberali quodam lepôre, ad hominis ærumnas delendas.* Neq; *enim ubiq;, nec in quouis, aut quocunq; modo uti ea decet: ſed cum neceſſitas poſtulat, ita ut perſonæ, loci, temporis, ſaliū, dignitatiſq; ratio habeatur.* Lepos *aūt hic, de quo loquimur, natura ineſſe quibuſdam ſolet, qui dexteritate quadā ingenij magnā in dicēdo habent gratiam: quiq; cum more cōmuni loquātur, neſcio quomodo facetè, acutè, aptè, ſubtiliterq; dicunt.* Hanc *uim* Socrati, *quē* εἰρωνία Græci *uocant, in ſcriptis ſuis* Plato *tribuit:* Cæſariq; M. Tullius, *quem ait magna dicēdi ui excelluiſſe.* Sita *eſt prætereà nō parua lepôris uis in ipſa hominū opinione, qui magnam in quibuſdā gratiam eſſe cenſent, quiq; aliquos facetos exiſtimant, quòd eam de illis opinionem conceperint.* Diuerſam *deniq; ſequitur unuſquiſq; rationē feſtiuitatis, pro guſtus et ingenij uarietate.*

tate. Omnino tamē lepôris eſt magna gratia haben da,ſiue is naturalis,ſiue ex induſtria,opinioneq; ſit. Nam qui modeſtè facetus eſſe,ac uenuſtus uelit,prudentiam in primis colat neceſſe eſt,id quod ſuo Cicero oratori præcipit. Itaq; modeſtia & grauitate dicēdi tempus ac perſonā cōſideret, nec tam riſum mouere,q̄ moderata iucunditate auditorem delectare uelit. Nec uerò dicacitas nocere debet cuiquam, quod eſt maximè cauendū,ne amicum potius,quàm dictum,ut fertur,perdere malimus:ſed eam ſemper moderationē in omnibus obſeruabimus, ut nihil fiat intemperanter,nihil imprudenter,ac turpiter. Multæ huiuſce generis facetiæ graues ac iucundæ magnorum uirorum circūferuntur,quæ feſtiuitatis argumenta eſſe poſſunt: multaq; ſunt antiquorum, recentiorumq; præclarè dicta, quæ Græco nomine ἀποφθέγματα uocātur,plena iucūditatis,ac modeſtiæ. Cuiuſmodi eſt illud Bionis facetū & graue dictum, in eos qui mortē aliorū impatienter ferunt, ac lugent:qui perinde ineptū eſſe dicebat, capillum in morte alterius præ dolore ſibi, ut ſæpe fit,euellere,ac ſi caluitio dolor animi leuaretur. Cum ergo uera feſtiuitas poſita in medio uitiorum duorum ſit, uidendū nūc eſt,quæ,aut qualia ſint ea uitia. Auſteritas,ſeu ruſticitas uitiū eſt triſtitiæ cuiuſdā pertinacis,per quod homines aut obiectam uoluptatē aſpernātur,aut eandē uitant, cū uitæ neceſſitas poſtulat.

ſitisq́; uidere eſt, quicunq; riſum dicendo captare tantum uolunt, non animum auditoris moderatè delectare. Cui uitio adiuncta eſt leuitas, adulatio, motus indecentes corporis, effuſus riſus, turpitudo, aliaq́; uitia homine liberali & graui prorſus indigna. Eadem præterea Scurrilitas non in iocis tantum, ac dicterijs cernitur: ſed in uoce, geſtu, uultu, inceſſu, ueſtitu, atq; adeò motu ipſo corporis. Nonnulli ita greſſus ſuos componũt, ac ſeſe uarijs modis effingũt, ut fabulæ cuiuſpiam perſonã ſuſtinere uideãtur: alij properanter nimium, ac ueluti curſim incedunt, alij pedetentim, & gradu teſtudineo, quod fertur. Itaq; tot ſunt ſcurrilitatis modi, quot ea quæ riſum à ratione auerſum mouẽt. Quos omnes ſic uitare prudens uir debet, ut modeſtiæ repugnãtes, conſtantiaq́; indignos. Hinc liquet, feſtiui hominis munus eſſe, non ad effuſam hilaritatem dicendi ſuauitate uti, ſed ad modeſtam iucunditatem: idq́; ut animus recreetur à laboribus, non licentia diffluat. Seruanda item eſt dictorum ratio, ne uel quenquam illis offendamus, uel ridicula nimis, & turpia illa ſint, potiusq́; lepôre & gruitate quadam condiantur. Nec uerò apud quoſuis, aut quocunq; tempore ac loco iucundi eſſe debebimus: ſed apud eos duntaxat, quibus gratum id ſit, aut cum locus tẽpusq́; docent. Quorũ omniũ iudicium ratio ipſa indicabit: cuius ſententia, conſilioq́; hæ feſtiuitatis cautiones dignoſcẽtur. Poſtrema

modeſtiæ pars eſt ea quæ Græcis *κοσμιότης, nobis autem* Ornatus *appellatur*. Eadem *uerò in corporei cultus moderatione uerſatur, modeſtiæq; adiungitur: quoniam non in alijs tantum rebus ſeruanda eſt uitæ moderatio, ſed in ueſtitu etiam cultuq; omni corporis*. Finis *uirtutis huius eſt decorum, quod in rebus ſeruamus. ſubiectum autem corporis ipſa cultura, quam ſi nimium affectemus, inornati (ut ſic dicam) erimus: ſi moderatè, ornati.* Proprium *eſt ergo illius, perſonæ, dignitatis, opum, ætatis, loci, conſuetudinis rationem in cultu habere.* Neq; *enim infimum ac plebeium hominẽ principis ornatus decet, nec id eius opes aut dignitas permittunt: nec ſenes etiam iuuenili cultu utemur, aut eo genere ueſtium quod aut loci aut gentis conſuetudo ignoret*. Itaq; *in omnibus ea moderatio eſt ſemper tenenda, ut nihil contra decorum fiat, nihil turpiter aut leuiter agatur.* Contraria *eſt uirtuti huic ueſtium luxuries, nimiæq; ſordes: ut ſi quis uel admodum ſplendidè ornari, elegantiæ laſciuiæq; cauſa uelit: uel ſi ſui adeò negligens ſit, ut neceſſario etiam cultui parcat.* Certiſſima *igitur horũ uitiorũ cautio eſt, ut ſic ueſtiũ ornamẽto utamur, ut culturæ corporis decenti neceſſitatiq; cõſulatur, nihil ultra naturæ uim expetatur.* Et *quanquã nonnulli debeant propter dignitatis decorum, exquiſitiori cultus genere q̃ alij uti: concedendum eſt aliquid eorum perſonæ ac grauitati.*

*tati,ut in eo à reliquis inferiorib. ſegregentur, dum modo fines rationis non tranſeant.*Eadem *etiam ra tione nec ij uitio ſordiciei notandi ſunt,quicunq; pro pter uirtutem, ac* Dei *cultum, ueſtitu abiectißimo, ac nonnunquam ridiculo uti uoluere, uel eundem planè neglexere: quando eorum inſtitutum, ac finis propoſitus, diuerſum quoddam uirtutis genus ſe quebatur,quod ornatui minimè repugnat.*Hilario*nem Aegyptium palmarum folijs indui ſolitum fuiſſe ſolum,ſcribit* Hieronymus:*nũ is inornatus,id eſt, uitio ornatui contrario fuit?* Ioãnem Baptiſtam *cameli corio amictum fuiſſe,ſacræ literæ docent:an is eodem uitio peccauit?* Philoſophos *etiam aliquos cultu uilißimo uſos,memoriæ mandatũ eſt:ut Anacharſim* Scythã,Diogenem.*nunquid ij uirtutis eius expertes,id eſt modeſtiæ,quã quærebant,fuere?*Hi *ergo uirtutem aliam excellentiorem, q̃ illi, quos ſuprà commemoraui, ſequebantur: totiq; ad* Dei *cultum,aut uirtutis actionem conuerſi,humana omnia ſpreuere.* Nos *autem, qui communem hominum ciuilium moderationem, non illam perfectam deſcribimus,contenti ſumus eiuſmodi ornatus mediocritate, in eaq; ponimus modeſtiam.Sed hæc ſatis de temperantiæ partibus.*

De temperantiæ officijs. Cap. 28.

S*Equitur, ut de officijs eiuſdem diſſeramus, id qđ in alijs uirtutib. fecimus:quãdo ijs cognitis,*

tota

tota uirtutis huius actio intelligetur. Itaq; *quoniam in moderandis cupiditatibus uera temperantia conſiſtit, potiſsimum eius officium eſt, naturæ uim agnoſcere, conſiderareq́; quantum ea poſtulat: reliqua, ut immoderata & uitioſa reijcere.* Nam *etſi naturales cupiditates, ut famem, ſitim, aliaq́; generis eiuſdem, ad uitam tuendã explere neceſſe ſit: cauere tamen oportet, ne modum excedamus, néue pro naturali neceßitate luxu immoderato utamur. ut de* Sardanapalo *molliſsimo Aſſyriorũ rege fertur, qui poſtq̃ imperij ampliſsimi opes perdita luxurie conſumpſit, hoc iuſsit ſepulchro ſuo inſcribi:*

Hæc habui quæ edi, quæq́; exaturata libido
Hauſit.

Vera aũt moderationis huius ratio erit, ſi nihil rationi, Deiq́; *præcepto repugnãs cõmittatur, ſed naturæ ſemper modum teneamus.* Nec uerò *ſolum in corporis cupiditatib. cohibendis moderatio animi cernitur, ſed in alijs etiam, quæ rationem non minus perturbant.* Nam *plus tibi tribuere, q̃ merearis, uel aliena rurſus magnifacere, tuis neglectis, immoderatéue quicq̃ agere, temperantiæ repugnat: cuius eſt propriũ, in uitæ actionib. moderationem ſeruare.* Quod *non aliter effici poteſt, q̃ ſi* Apollinis *præcepto nos ipſos noſcamus: ut tanquam boni medici natura morbi perſpecta, curationẽ adhibeamus.* Vnde Plato, *uerã inquit temperãtiæ uirtutem*

eſſe,

eſſe,hominē ſeipſum agnoſcere,nihilq́; ſibi aut amplius q̃ natura permittat, uendicare, aut detrahere quicquam eorū quæ habeat. Porphyrius item Platonicus, nihil aliud in eo Delphici Apollinis oraculo, γνῶθι σεαυτὸν, id eſt noſce teipſum, ſignificari nobis affirmat, q̃ σῶζε σωφροσύνην, id eſt ſerua tēperantiā. Quoniā uidelicet nemo uitæ modū tenere,aut aſſequi uerā temperantiā poßit,quin ſe prius agnoſcat. Perſpecta igitur rectè cuiuſq; natura, congruentem deinde moderationē adhibeat, mitigetq́; turbulentos animi motus, ſi nimiū efferātur: excitétue ſuppreſſos,ſi ad rectè agendū quaſi ſepulti ſint. Qua in re fortitudinis præſidio opus eſt,quæ mollem ac depreſſam animi partem, quæ cupiditatibus rapitur, obfirmet, aut inſolentē temperet, ac reprimat. Qui enim ſe putat nimias cupiditates poſſe moderari, niſi ſe ipſum ſuperet, errat profectò: cum initiū moderationis à propria uictoria naſcatur. Scipio Africanus Carthagine in Hiſpania expugnata,& à Pœnis recepta, cū inter alios obſides,liberali forma uirginē Indibili cuidā, eius gentis nobili uiro deſponſatā,cæpiſſet,nō ſolum eam minimè uitiauit,cum iuuenis ac cælebs,uictorq́; eſſet:ſed integra etiā dote adiecta, ſponſo eius reddidit. Itaq; initiū temperātiæ eſt,ſi nos ipſos primùm moderemur, ac ratione ſuperemus. Ex quo illud præclarè M. Tullius,Nullā eſſe maiorē,inquit, uictoriā, q̃ ſe ipſum

ipſum poſſe uincere,uirtutisq; iugo ſubmittere: cũ in cæteris quidem uictorijs fortuna belli multum ſibi uendicet,multum etiam milites,dux,opportunitas,conſilia: in hac autem noſtra totum id uirtuti tribuatur, quodcunq; animi moderationẽ effecerit. Hinc illa perpetua corporis & animi cõtẽtio intelligitur. quæ tũ carnis,tũ rationis & appetitus eſſe dicitur. Quæ ipſa temperantiæ ſolum uiribus comparatur,rationiq; uictoria decernitur. Quocirca bene Plato,Temperantiæ,inquit,officium eſſe rationi appetitoriam animam ſubmittere,& quaſi pædagogũ huic præeſſe,ne temerè iactetur. Et quemadmodum pueri,qui ſunt natura intẽperãtes,blandè alliciendi,docendiq; ſunt,non plagis rigidè plectendi: ſic etiã cupiditates,quæ ex animi incontinentia naſcuntur. paulatim moderandæ ſunt,quouſq; nullum in animo motũ excitent, non acriter extirpandæ,ne maiori ui excitentur. Atq; hæc breuiter de temperantiæ officijs dicta ſint. nunc ad eius contrariam,intemperantiam,tandem ueniamus.

De intemperantia. Cap. 29.

INtemperantia eſt uitiũ animæ appetitoriæ,per quod nimijs cupiditatib. præter modum rationis indulgemus. Hanc putat Ariſtoteles ἀκολασίαν appellari,quaſi indomitã cupiditatẽ: quòd qui intemperãtes ſunt,cohibere cupiditates ſæpe nõ poßint. Sedes eiuſdem eſt anima appetitoria,nimium appetitionibus

titionibus

titionibus exultans: in qua moderanda, contraria huic uirtus uerſatur. Cauſa uerò, naturæ immoderatio quędã, uel ex corporis tẽperatione naſcẽs, uel ex praua cõſuetudine, quæ plures quàm decet cupiditates ſæpe gignit. Quàm autẽ turpe ſit, ac belluinum hoc uitium, inde facile cognoſcetur: quòd temperantia nihil aut pulchrius aut ſplendidius accidere homini poteſt. Quemadmodum enim deformi corporis habitudine, ineptaq́; membrorum poſitione nihil eſt fœdius: ſic animi δυσκρασία, id eſt intemperie, nec turpius, nec ab homine alienius eſt quicquam. Quoniam præterea duabus in rebus cernitur intemperantia, uel ſi nimium cupiditatibus indulgeamus, uel ſi ab iis planè abhorreamus: duo fiunt eiuſdẽ partes, ex quibus cæteræ aliæ naſcuntur, de quibus ſuprà diſputauimus in tractatione ſingularum temperantiæ formarum. Vna quidem eſt ea quæ ἀναισθησία, id eſt ſtupor, aut ſi uerbum uerbo reddamus, inſenſibilitas nominari poteſt: altera, quæ θηριότης, id eſt feritas Ariſtoteli dicitur. Sed nos de priori parte diſſeramus. Stupor, ut Theophraſtus definit, animi hebetudo eſt, in dictis & factis. Alij neceſſariarum cupiditatum fuga à ratione auerſam eam definiunt. Propriè tamen eadem appellari ſtupor quidam ruſticus pòterit, per quem ſine cauſa uoluptates ut malas aſpernamur. Nam qui appetitus cohibet, ut ratio

finiſq;

finiſq; uirtutum præſcribit, temperans eſt: qui uerò cupiditatem omnem, nulla facta diſtinctione, fugit, tantum abeſt ut ſit temperans, ut etiam communi ſenſu careat. Verum hoc ſanè uitium rarum, ac naturæ noſtræ contrarium omnino eſt: quæ ſic amat uoluptate aliqua deliniri, ut ſi ea priuetur, uiuere nos diu haudquaquam permittat. Quo fit, ut eadem ſtupiditas quaſi alterum extremū in defectione uoluptatis poſitum, cogitatione magis quàm re ipſa intelligatur. Siquidem uoluptas æquè omnibus innata eſt, atq; æquè cunctorum animas tangit, cum nemo adeo tetricus & auſterus ſit, ut nullum uoluptatis ſenſum habeat. Hæc uerò ſtupiditas ad quancunque uoluptatis ineptam & auerſam à ratione fugam pertinet, ac non minus latè patet, quàm ipſa uirtutis mediocritas, cum qua pugnat. Contraria huic eſt feritas, quæ in exuperantia uoluptatum poſita uitioſitas eſt. Quam ipſam τὴν θηριότητα Ariſtoteles appellat, q̃ nihil à belluis homines immoderati differant, dū rationis neglecto cōſilio, præcipites in obiectam uoluptatē feruntur. Eſt autem eadē cōmune uitium omnib. intemperantiæ formis: quoniam id habent reliquæ cum illa cōmune, ut nunquam rationi pareant, ſed appetitui indulgeāt. Ex quo liquet, omnem feritatem eſſe intēperantiā: nō tamen ediuerſo, quancunq; intemperantiam eſſe feritatē, cum eſſe multis modis homines intēperantes poßint, nec ſint

con-

cõtinuò belluarũ ſimiles. Veram ergo feritatem nõ in eo, qui quauis cupiditate ducatur, ſtatuimus: ſed in illo, qui animi cõſueta quadam incontinentia prudens ſciensq; laxat cupiditatũ habenas, ſeq; omnibus uitijs permittit. Extat huius uitij exemplum in Philoxeno paraſito, qui ſe cupere gruis collũ habere dicebat, ut potionis ac cibi per gulam deſcendẽtis titillationẽ guſtumq; magis ſentiret. Xerxes Perſarum rex magnas opes oſtentãdi cauſa, edicto ei præmium proponi iußit, qui nouum deliciarũ genus, uoluptatisq; modũ excogitaſſet. Tanta eſt feritatis huius uis, ut luxuriem, oſtentationemq; opũ ſibi adiungat. Ergo qui ſolam uoluptatẽ in omnibus affectat, qui cupiditati cuiuis indulget, qui demum libidinibus, luxuq; omni diſſoluitur, is uerè ferus eſt, ac belluinus. Vnde acutè quidem Homerus, Vlyßis ſocios Circes, ueneficijs in porcos, aues, leones, aſinos, aliaq; genera animalium cõuerſos fuiſſe inquit: quòd homines propter incõtinentiã belluarũ ſimiles fiant, cum rationi etiam nõ pareant. Nec mirum, id eſt in quibuſdam, qui cum ex frequenti libidinis uſu cõſuetudinẽ inueteratam ſint adepti, uſq; adeò perturbato animo ſunt, ut ſæpe ignores, an aliqua ratione utantur in ijs quæ agant, an nulla. Nam ſi proprium rationis eſt, nihil turpiter et immoderatè agere: contrà uerò ingenij belluini, præſenti uoluptati ſeſe dedere: certè qui intemperans eſt, expers rationis quo-

dammodo, ſaltē cū agit intemperanter, dici poteſt. Hæc igitur ſunt, quæ de temperantia eiuſq; uitijs contrarijs, afferri poſſe huc breuiter uidebantur.

De uirtutum connexione. Cap. 30.

EXplicatis quatuor potiſsimarum uirtutum, prudentiæ, iuſtitiæ, fortitudinis, temperantiæ generibus, eorumq; formis: ut finem Operi tandem imponamus, reliquum eſt, ut inquiratur, num inter ſe omnes uirtutes conſentiant, an differant: tum, an aliquando eaſdem inter ſe connecti neceſſe ſit: deinde, num ipſæ ſint æquales, an aliæ alijs præſtantiores: poſtremò, an omnes ad ſummum bonū æquè referantur, an aliæ ſubijciantur alijs: ac, nunquid per ſe ſint ſatis ad hominem beatum efficiendum. Quæ omnia breuiter ordine propoſito declarentur. Virtutes omnes partim unam eſſe, quatenus ab una quadam animi bonitate naſcuntur: partim uerò plures, quatenus diuerſis actionibus illa eadem bonitas accommodatur, ex tractatione ſuperiori conſtat. Siquidem actionis principio, fineq; cunctæ uirtutes conſentiunt, dum ad idem bonum ſummum referuntur, & ex una animi honeſtate oriuntur. Differunt hoc tamen illæ, quòd ſubiectæ ſingularum actiones, facultateſq; animi, in quibus ſunt, uariātur, cū uirtutum ipſarū aliæ in cognitione uerſentur, aliæ in uoluptatibus moderandis, aliæ in metu cohibendo: id quod ſuprà demōſtrauimus. Quod uerò generatim

de omnibus aſſeueramus, inductione in ſingulis explicetur. Hoc cõuenit prudentiæ cum iuſtitia, quod utraq; rectus animi habitus eſt, utraq; uoluntaria, utraq; ad ſummum bonum refertur, & ex animi bonitate proficiſcitur. Diſcrepãt uerò ambæ, quòd prudentia in ueritatis inquiſitione uerſatur, atq; in mente ſtatuitur: iuſtitia ad æqualitatem ſociatatis humanæ pertinet, & ad omnes animi partes æquè ſeſe diffundit. Item fortitudo ac temperantia in eo cõſentiunt, quòd ambæ unum ad finem referuntur, quodq; ex recto animi habitu naſcuntur, & quòd in moderandis affectibus uerſantur, differunt, quòd altera in iraſcibili facultate collocatur, altera in appetitoria. Eodem quoq; modo reliquæ uirtutes genere inter ſe cõſentiunt. ſpecie autẽ differunt: ut anteà prolixè docuimus. Ex hac mutua uirtutũ conſenſione, ac diſſenſiõe quãdo neceſſe ſit omnes ſimul copulari, aut diſiungi, perſpicietur. Nã uel uirtutes perfectæ in aliquo ſunt, uel inchoatæ ſolũ (perfectas autẽ appello conſtantes bonitatis habitus, animo iam inſculptos, quos Heroicas uirtutes appellat Ariſtoteles: inchoatas uerò actiones, ſine aliqua firmitate agendi) Si perfectæ quidem ſint uirtutes, neceſſariò debent coniungi, imò nulla earum tolli omnino nequit, quin reliquæ tollantur omnes: cõtraq; nulla inerit cuiquam, ad quam cæteræ pariter nõ accedant. Vt ſi quis ſit uerè prudens, is iuſtus, fortis, ac tempe-

rans eſt. Diuerſa ratio eſt inchoatarum, quæ cũ animo inſculptæ firmiter non ſint, poſſunt quidem eſſe uiciſsim ſeparatæ: quoniam is qui ſemel prudẽs, fortis, moderatusúe fuerit, nec earum ſit habitum adeptus, poteſt ſecundum aliquam ipſarum uirtutem rectè agere, nõ tamen proinde reliquas habebit omnes. Proponatur exẽpli cauſa Iobus ille, quem Dei *oraculo uirũ optimum fuiſſe conſtat: certè cũ is patiens fuiſſe dicatur, uirtutes quoq; omnes unà habuit. Fuit enim in primis prudens, dum cõſilio magno eſt ſemper in calamitatib. proſperitateq́; uſus: dum uxoris et amicorũ iurgia deſpexit, et obiectiones diluit. Fuit præterea iuſtus nõ ſolũ in* Dei *cultu ac religione, quã in media Idumæorũ impietate obſeruauit, ſed in ſuorũ etiã adminiſtratione. Fuit item fortis ac magnanimus, cum æquo animo ſummas calamitates pertulit. Fuit quoq; temperans, cum nec eũ dolor, nec ægritudo, nec pauperies, nec fortunæ cõmutatio, nec morbus de gradu uirtutis deiecerit. Si ergo uiri huius, quẽ ſcimus perfectæ uirtutis fuiſſe, uitæ omnes actiones cõſiderentur, inueniemus profectò abſolutiſsimã uirtutũ omniũ imaginẽ in eius animo expreſſam. Cõtrà uerò in mediũ adducatur uel Socrates, uel Ariſtides, uel* M. *Cato: ij ſanè uirtutes quaſdã habuiſſe deprehendẽtur, alijs uerò prorſus caruiſſe. Nã Socrates modeſtus ac tẽperãs uidebatur, dũ nihil ſe ſcire fatebatur, dũ nulli iniuriã red*

debat:

debat: at interim ſibi multũ tribuebat, dũ prætextu modeſtiæ aliorũ ignorantiã detegere conabatur. Id ipſum in cæteris, quos retulimus, demõſtrare poſſumus, ſi uitam eorundẽ ſpectemus. Quib. ex rebus neceſſariò cõcluditur, tũ demũ inter ſe uirtutes copulari, quando perfectæ ſint: contrà uerò ſeiungi, cum inchoatæ, atq; imperfectæ. Hinc quoq; perſpicuũ eſt ipſas uirtutes aliquãdo æquales eſſe, nonnunq̃ uerò inæquales. Aequales quidẽ in eo eſſe dicũtur, in quo ſimul omnes copulentur, atq; æquè perfectæ ſunt: non tamen ita, ut aliæ dignitate, actioniſq; ui alias ſuperare non poßint: ſed quod, in eo, cui inſunt, æquales faciant prouẽtus, quodq; ſimul incrementa ſuſcipiãt. Neminem enim perfectè iuſtum fingemus, quin prudentiam, temperantiã, fortitudinem, uirtutesq; omnes perfectas in eodem inueniamus: quãuis earũ aliqua ipſe frequentius utatur, q̃ alia, in eaq; magis excellat. Sed nos æqualia bonitatis incrementa ſtatuimus, non uim æqualem, nec actiones æquales, nec præſtantiam æqualem: cum in alio magis excellat alius, quàm in alio. Inæquales demum uirtutes ſunt inchoatæ, atq; adeò omnes quæ alijs aut ſubiecto, aut origine præſtiterint: ut prudentia temperantiæ, fortitudini iuſticia. Siquidem illarum actiones, ſunt harum actionibus digniores. Reſtat nunc explicandum id quod quarto loco poſuimus, nunquid uirtutes omnes ad ſummum bonum æquè referantur: an

ita ſint inter ſe affectæ,ut aliæ ſubiectæ ſint alijs. Ad huius rei explicationem animaduertendum eſt,uirtutes quaſdam ad nos tantũ referri,alias uerò ad ipſam fœlicitatis adeptionẽ. Ad nos quidem eæ referuntur, quæcunq; ad externũ hominis cultum ſpectant,ſubiectæq; alicui ſuperiorũ quatuor generum ſunt:ut amicitia, feſtiuitas, ornatus, comitas, cæteræq; huiuſmodi uirtutes. Ad ſummũ uerò bonũ illæ pertinent, quæ in ſolum Deum *tendunt: cuiuſmodi ſunt ipſa quatuor uirtutum genera.* Itaq; *ut formæ omnes primò ſub mediũ aliquod genus, deinde ſub cõmunius aliud cadunt, ſic etiam uirtutes particulares ad genera cõmunia referuntur, ipſa uerò genera ad extremũ bonum.*Id *aũt quod à nobis ſimilitudine hac obſcurè dicitur,propoſito exemplo apertius intelligetur.*Ponatur *ante oculos ornatus, feſtiuitas,ars,ſcientia,ſolertia,gratitudo, ac demum ſingulares aliæ uirtutes: hæ profectò per ſe ad ſummũ bonum nõ ſpectant,ſed per alias cõmuniores,quib. ſubijciuntur. Siquidẽ nemo feſtiuus, aut gratus, aut doctus, aut ornatus eſſe propter ſummũ bonũ dicitur,ſed ob aliam cõmmuniorem uirtutem: ut temperantiam, iuſticiam, prudentiã. Contrà uerò nullus prudens,iuſtus,temperans,fortis'ue propter honeſtatem ipſam duntaxat eſt,ſic enim uirtus eſſet bonum extremum,ſed diuini obſequij cauſa,in quo eſt uera fœlicitatis expectatio. Qua ex re etiam quæſtio illa*

difficilis

difficilis, initiò à nobis propoſita, & à multis agitata, naſcitur: Nunquid per ſe uirtus ſola ad hominem beatū efficiendū ſit ſatis? in qua equidem permultos magnos uiros diſcrepare uideo. Nam Cicero, & cum eo Stoici omnes, uirtutem aiunt ad beatè uiuendum eſſe ſeipſa contentam. Contrà Peripatetici id negant, aliaq; potius felicitati adiungūt: ut corporis & fortunæ bona. Plato uerò in eadem ferè, in qua Cicero, ſententia eſt. Itaq; in hac diſſentientiū philoſophorū dubitatione, ſententia noſtra in mediū proferenda eſt, quæ ut uerior, ita præcedenti tractationi de fine bonorū eſt congruentior. Quemadmodum in ſuperiorib. uirtutes nec natura nobis, nec facultate ſolum noſtra ineſſe docuimus, ſed partim Dei munere, qui noſtros animos ad bonū allicit: partim uerò noſtra facultate, & agendi ui acquiri: ſic beatitudinem non noſtris tantum meritis, ſed eiuſdem quoq; Dei beneficio concedi putandū eſt. nam ſi ad uirtutes acquirēdas diuino quodam fauore prouocamur, eoq; aſpirante probi ſumus: eodē quoq; munere fœlicitatē nobis tribui, dubitari nō poteſt. Nec tamen propterea noſtrorum meritorū ratio nulla habetur, cum nemo eſſe beatus poſſit, quin prius beatitudine dignus pro meritis iudicetur: ſed quoniā eius qui donat fœlicitatē, liberalitas, ad noſtra merita adiūgitur, utroq; modo beati efficimur. Itaq; nō noſtra ſolū merita per ſe ſunt ad

beatitudinem

beatitudinem acquirendã ſatis, ſed Dei precipuè beneficium adiungitur, quo ab eo rectè agendum inuitamur: recteq; agendo iuſti efficimur, ſicq; æternam fœlicitatem conſequimur. Quapropter Dei afflatu concepto, & ad uirtutes prouocamur, & ad ſummum bonum inuitamur: nõ noſtra merita per ſe ſatis ad id ſunt. quæ etiam bona quidem eſſe aliquando poſſunt, nec tamen ſummum ad bonum referentur. Quemadmodum uel ſine Dei impulſu multis per ſe inſunt uirtutum habitus, nec ij ſunt aut Deo grati, aut ad finem bonorum acquirendũ accõmodati, cum ueræ pietatis ac fidei expertes ſint. Huiuſmodi fuere multi antiquorum hominum, probi quidem illi, ac moribus ſanctiſſimis præditi, ſed ueræ religionis ignari: ac proinde uirtutum uerarum actione, ueræq; fœlicitatis adeptione uacantes.

ETHICAE PHILOSOPHIAE *Compendij Finis.*

HEIDELBERGAE EXCVDEBAT
Ludouicus Lucius, Vniuerſitatis typographus,
Anno ſalutis humanæ M. D. LXI.
MenſeSeptembri.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LABORATORIO RESTAURO
A. Lombardi
Via Valsolda – 125-127
Tel. 899908
1971